



รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางปืชีจี:
กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านซบยี่หระ จังหวัดจันทบุรี

A BCG Approach to Creating Exhibition Narratives about Durian Growing:
Ban Sap Yira Sufficiency Economy Learning Centre, Chanthaburi, Case Study

อมรณัฐ เสริมชีพ

โครงการวิจัยประเภทงบประมาณเงินรายได้มหาวิทยาลัย
เงินรายได้ส่วนงาน มหาวิทยาลัยบูรพา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

2568

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา สัญญาเลขที่ HUSO09/2566
ค.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131
รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางปืชีจี:
กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยพรำ จังหวัดจันทบุรี

A BCG Approach to Creating Exhibition Narratives about
Durian Growing: Ban Sap Yira Sufficiency Economy
Learning Centre, Chanthaburi, Case Study

อมรฉัฐ เสริมชีพ

#b00341375

9 ส.ค. 2568

404716

เริ่มบริการ

11 ก.ย. 2568

ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยประยุกต์เชิงคุณภาพ เรื่อง การสร้างสรรค์บทนิثرศการภูมิปัญญา การทำสวนทุเรียนตามแนวทางปชีจี: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ หมู่ 9 ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี และ (2) สร้างสรรค์บทนิثرศการจาก ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG ระเบียบวิธีวิจัยของโครงการนี้ประกอบด้วยการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง ผู้มีส่วนร่วมในโครงการวิจัย ได้แก่ คณะกรรมการหรือสมาชิกศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนบ้านชัยยี่หระ จำนวน 10 คน ซึ่งใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ นำมาตรวจสอบด้วยวิธีสามเส้า แล้ววิเคราะห์แก่นสาระ ผลการศึกษาประกอบด้วยแก่นสาระของ ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระ 4 ประการ คือ (1) ความเป็นพลวัต (2) กระบวนการ ทำสวนที่มาการเรียนรู้ตลอดชีวิต (3) การเผยแพร่ส่งต่อซึ่งทำให้องค์ความรู้ไม่หยุดนิ่ง และ (4) อัตลักษณ์ของชุมชนนั่นคือทุเรียนคุณภาพ แก่นสาระเหล่านี้ผู้วิจัยนำมาสื่อความหมายในรูปแบบ บทนิثرศการที่เคลื่อนย้ายได้ชื่อว่า กว่าจะเป็นทุเรียน ซึ่งเล่าเรื่องการทำสวนในเชิงวัฒนธรรม เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม นิثرศการมีวัตถุประสงค์คือ (1) การให้ความรู้ (2) การส่งเสริมการขายทุเรียน และ (3) การสร้างความสุข มีกลุ่มเป้าหมาย คือสมาชิกชุมชนและผู้เยี่ยมชม จากแนวคิดหลักคือ “การทำสวนทุเรียนไม่มีวันเรียนจบ” นำไปสู่ การนำเสนอเนื้อหาการบ่นายข้อมูลเชิงปฏิสัมพันธ์จำนวน 10 บ่าย ชุดเกม 2 ชุด และป้ายติดตามรูป สำหรับถ่ายภาพ 2 บ่าย บทนิثرศการสอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG ในแง่ของเรื่องเล่าเรื่อง ภูมิปัญญาที่เน้นมิติการเรียนรู้ตลอดชีวิตจากมุมมองของชุมชนเอง รูปแบบและกระบวนการสร้างสรรค์ นิثرศการที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น รวมถึงการเลือกใช้วัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมา ผลิตนิثرศการ โครงการวิจัยนี้เป็นตัวอย่างของการประยุกต์ใช้โมเดล BCG กับศาสตร์ ทางด้านมรดกวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์ศึกษาในทางทฤษฎีและปฏิบัติ โดยเชื่อมโยงให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาชุมชน วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมโดยใช้หลักการและเทคนิค จากการสื่อความหมายในพิพิธภัณฑ์

คำสำคัญ:

บทนิثرศการ การสื่อความหมายพิพิธภัณฑ์ ทุเรียน โมเดลเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

Abstract

The applied qualitative research project *A BCG approach to creating exhibition narratives about durian growing: Ban Sap Yira Sufficiency Economy Learning Centre, Chanthaburi, case study* aims at (1) examining the local wisdom on durian Ban Sap Yira community at Moo 9, Wang Mai, Na Yai Am, Chanthaburi; and (2) creating exhibition narratives of Ban Sap Yira's durian growing wisdom in accordance to BCG (Bio-Circular-Green) economic model. The methodology employed in this project involved documentary research and a semi-structured group interview. Ten research participants were members of Ban Sap Yira Sufficiency Economy Learning Centre, recruited through purposive sampling. The primary and secondary data collected were triangulated and analysed using thematic coding. The findings included four themes of durian growing wisdom at Sap Yira: (1) changing dynamics of durian-growing wisdom; (2) lifelong learning; (3) the transmission of knowledge; and (4) the community's identity, which is the quality of durian. These four themes were then interpreted into narratives for a portable exhibition entitled *The Making of Durian*, which emphasised durian growing as culture, community engagement and visitor experience. The objectives of the exhibitions were to (1) enhance knowledge, (2) increase sales of durians, and (3) bring happiness. The target audiences included community members and visitors. Based on the Big Idea 'growing durians is a never-ending degree', the exhibition content was translated into ten interactive text panels, two game sets and two cutouts for photography. The exhibition narratives corresponded to the BCG model in that the content emphasised the community's lifelong learning, told from their perspectives; the formats and processes of creating narratives were designed to suit the local context; and the interpretive materials were produced using environmentally friendly materials, such as cardboard. This research project presents a case study that both theoretically and practically applies the BCG model to heritage and museum studies. It illuminated the interrelations between local wisdom, culture and natural environment, using museum interpretive principles and techniques.

Keywords: exhibition narratives, museum interpretation, durians, BCG Model

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัย เรื่อง *การสร้างสรรคืบทนิพนธ์การภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทาง ปิซีจี: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี* สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วย ความร่วมมือและการสนับสนุนจากหลายภาคส่วน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะกรรมการและตัวแทน สมาชิกศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระทุกท่าน ที่ได้สละเวลาแบ่งปันข้อมูลและ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นอันมีค่า รวมถึงให้ความร่วมมืออย่างดียิ่งในตลอดกระบวนการดำเนิน โครงการวิจัย ตั้งแต่การศึกษาเบื้องต้น การเก็บข้อมูล ไปจนถึงการนำบทนิพนธ์การไปใช้ประโยชน์

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ซึ่งเป็น แหล่งทุนวิจัย อีกทั้งโครงการพัฒนาคุณภาพงานวิจัย หัวข้อเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพงานวิจัย ทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์” ที่คณะจัดขึ้นนั้น เป็นโอกาสให้ผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และ ได้รับฟังข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิและคณาจารย์ผู้เข้าร่วม ซึ่งให้มุมมองที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อการปรับปรุงโครงการวิจัยและการพัฒนาความรู้ทางวิชาการของผู้วิจัยเอง

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์และผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกสำหรับการ สนับสนุนด้านวิชาการและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาโครงการวิจัย และที่สำคัญ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ดร.โชติกา เตชะนิยม ที่กรุณาแนะนำให้ผู้วิจัยรู้จักกับชุมชน ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้น สำคัญที่นำไปสู่การศึกษาวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยขอขอบคุณนักวาดภาพประกอบ นักออกแบบ และผู้ผลิตนิพนธ์การ ที่ร่วมต่อยอด บทนิพนธ์การ ร่วมสร้างสรรค์ชิ้นงานอย่างมืออาชีพ จนนิพนธ์การ *กว่าจะเป็นทุเรียน* เกิดขึ้นได้จริง รวมถึงขอบคุณเพื่อนร่วมงานที่ได้ให้กำลังใจและคำแนะนำตลอดกระบวนการวิจัย และที่ขาดไม่ได้ คือบุคลากรสายสนับสนุนทั้งจากภาควิชาฯ และคณะฯ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการทำให้โครงการวิจัยนั้น เสร็จสิ้นตามเวลาที่กำหนด

สุดท้ายนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณมิตรสหายและครอบครัวที่เป็นกำลังใจสำคัญตลอดมา ทำให้ผู้วิจัย ได้เรียนรู้ พัฒนา และดำเนินโครงการวิจัยเรื่องนี้ให้สำเร็จได้ดังตั้งใจ

ผู้วิจัย

21 พฤษภาคม 2568

สารบัญ

บทคัดย่อ	ก
Abstract	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ช
รายการคำย่อ	ณ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.4 กรอบแนวความคิดของการวิจัย	4
1.5 ระเบียบวิธีวิจัย	5
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ	7
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
2.1 นิทรรศการพิพิธภัณฑ์ (Museum Exhibitions)	9
2.2 การเล่าเรื่องนิทรรศการ (Exhibition Narratives)	11
2.3 ประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม (Visitor Experience)	14
2.4 ภูมิปัญญา (Wisdom)	23
2.5 โมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model)	26
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Related Research)	29
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	40
3.1 การศึกษาเบื้องต้น	40
3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	41
3.3 เครื่องมือในการวิจัย	42
3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล	44
3.6 การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล	47
3.7 การรายงานผลการศึกษา	49

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 4 ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ	51
4.1 พลวัตการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระจากอดีตสู่ปัจจุบัน	51
4.2 กระบวนการการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระ	53
4.3 การเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระ	65
4.4 อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ	68
บทที่ 5 การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระ	70
5.1 วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย และความเป็นไปได้	70
5.2 บทนิทรรศการ	78
5.3 การออกแบบเบื้องต้น	95
5.4 แผนย่อนิทรรศการ	105
บทที่ 6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	118
6.1 สรุป	118
6.2 อภิปรายผล	121
6.3 ข้อเสนอแนะ	133
รายการอ้างอิง	134
ภาคผนวก	141
ภาคผนวก ก แบบเก็บข้อมูล	142
ภาคผนวก ข แบบประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัย	145
ภาคผนวก ค หนังสือขออนุญาตในการเก็บข้อมูลวิจัย	149
ภาคผนวก ง เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย	150
ภาคผนวก จ เอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย	152
ภาคผนวก ฉ เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา	153
ภาคผนวก ช บทนิทรรศการ	155
ภาคผนวก ซ แผนย่อนิทรรศการ	164
ภาคผนวก ฎ งานออกแบบฉบับสมบูรณ์และโครงสร้างสามมิติโดยนักออกแบบ	181
ภาคผนวก ฏ คู่มือการใช้นิทรรศการ <i>กว่าจะเป็นทุเรียน</i>	197

สารบัญภาพ

ภาพ 1.1 กรอบแนวคิดของการวิจัย	5
ภาพ 2.1 กระบวนการการสร้างความหมายโดยผู้เยี่ยมชมในพื้นที่นิทรรศการ	15
ภาพ 2.2 ระดับปฏิสัมพันธ์ “Me-to-We” ของผู้เยี่ยมชม	17
ภาพ 2.3 ปฏิสัมพันธ์ “Me-to-We” ของผู้เยี่ยมชม 4 ระดับที่สามารถออกแบบได้ ในนิทรรศการ Facing Mars	18
ภาพ 2.4 โมเดลประสบการณ์ผู้เยี่ยมชมเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive Experience Model: IEM)	20
ภาพ 2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว	27
ภาพ 3.1 กระบวนการวิจัย	50
ภาพ 4.1 สวนทุเรียนชุมชนชนบ้านซัปปะห์	52
ภาพ 4.2 ดอกทุเรียนในฤดูกาลปิดเกสร	59
ภาพ 4.3 แปรงปิดเกสรทุเรียนทำด้วยหญ้าจรจบ	60
ภาพ 4.4 ใบและกิ่งทุเรียนซึ่งโยงเชือกไว้เพื่อป้องกันผลหล่น	61
ภาพ 4.5 ผลทุเรียนขนาดเล็กกว่ามาตรฐาน	63
ภาพ 5.1 แผนภาพกลุ่มเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนิทรรศการ	73
ภาพ 5.2 อาคารเก่าของโรงเรียนณรงค์กิตติขจร	74
ภาพ 5.3 พื้นที่บริเวณโถงของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านซัปปะห์	76
ภาพ 5.4 พื้นที่โดยรอบศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านซัปปะห์	77
ภาพ 5.5 ดอกทุเรียนซุบแป้งทอดโดยชุมชนบ้านซัปปะห์	84
ภาพ 5.6 งานออกแบบเบื้องต้นนิทรรศการ ว่าจะจะเป็นทุเรียน	97
ภาพ 5.7 ข้อกำหนดด้านขนาด จำนวน และวัสดุของนิทรรศการ (แผ่นย่อนิทรรศการ หน้า 2)	97
ภาพ 5.8 ตัวอย่างการจัดพื้นที่นิทรรศการ 10 แบบ	98
ภาพ 5.9 แบบอักษร Thonglor Soi 4 Nr	99
ภาพ 5.10 แบบอักษร Sriracha	99
ภาพ 5.11 แถบสีที่ใช้ในงานออกแบบเบื้องต้น	100
ภาพ 5.12 ภาพสีน้ำทุเรียน 4 สายพันธุ์	102
ภาพ 5.13 ภาพสีน้ำดอกทุเรียนและอาหารแปรรูปจากทุเรียน	103
ภาพ 5.14 ภาพสีน้ำมือรับทุเรียน (ซ้าย) และภาพวาดดิจิทัลชาวสวนทุเรียน (ขวา)	103
ภาพ 5.15 ตัวอย่างภาพร่างดินสอ	104
ภาพ 5.16 ตัวอย่างภาพสีน้ำฉบับจริง	105

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ 5.17 แผนย่อนิทรรศการในส่วนป้าย “บทนำ” (หน้า 4)	107
ภาพ 5.18 แผนย่อนิทรรศการในส่วนป้าย “ทุเรียนเหม็น” (หน้า 6)	107
ภาพ 5.19 แผนย่อนิทรรศการในส่วนเกมรับทุเรียน (หน้า 16)	108
ภาพ 5.20 การจัดวางโครงสร้างของงานออกแบบเบื้องต้นโดยผู้วิจัย (ซ้าย) เปรียบเทียบกับงานออกแบบฉบับสมบูรณ์โดยนักออกแบบ (ขวา)	110
ภาพ 5.21 งานออกแบบโครงสร้างสามมิติป้าย “บทนำ” (บน) และ “ทุเรียนอร่อย” (ล่าง)	112
ภาพ 5.22 งานออกแบบโครงสร้างสามมิติชุดเกมรับทุเรียนและแท่นวาง (บน) และป้ายชื่อนิทรรศการและป้ายเจาะหน้าสำหรับถ่ายภาพ (ล่าง)	113
ภาพ 5.23 ตัวอย่างการจัดวางชิ้นงานนิทรรศการ ณ ชั้นล่างของอาคารเก่าของโรงเรียนณรงค์กิตติขจร	114
ภาพ 5.24 การทดลองเล่นเกมรับทุเรียนโดยนิสิตมหาวิทยาลัยบูรพา	115
ภาพ 5.25 การทดลองเขียนคำตอบแสดงความคิดเห็นบนป้ายนิทรรศการโดยนิสิตมหาวิทยาลัยบูรพา	115
ภาพ 5.26 การจัดเก็บนิทรรศการไว้ในห้องเรียนบนชั้น 2 ของอาคารเรียนของโรงเรียนณรงค์กิตติขจร	116
ภาพ 6.1 ตัวอย่างบทสนทนาในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง	122
ภาพ 6.2 ภาพป้าย “การปิดเกสรทุเรียน” เปรียบเทียบงานออกแบบเบื้องต้นโดยผู้วิจัย ฉบับที่ 1.0 (ซ้าย) 2.0 (กลาง) และงานออกแบบฉบับสมบูรณ์โดยนักออกแบบ (ขวา)	127

สารบัญตาราง

ตาราง 2.1 ลักษณะของผู้เยี่ยมชมทั่วไป (casual visitors)	21
ตาราง 2.2 ลักษณะของหมู่คณะ (organised groups)	22
ตาราง 3.1 แนวทางการศึกษาจากเอกสาร	46
ตาราง 5.1 บทนิทรรศการ: ป้าย “บทนำ”	81
ตาราง 5.2 บทนิทรรศการ: ป้าย “ทุเรียนอร่อย”	82
ตาราง 5.3 บทนิทรรศการ: ป้าย “ทุเรียนหมิ่น”	83
ตาราง 5.4 บทนิทรรศการ: ป้าย “ภูมิหลังชุมชนบ้านชัยยี่หระ”	85
ตาราง 5.5 บทนิทรรศการ: ป้าย “การปลูกทุเรียน”	87
ตาราง 5.6 บทนิทรรศการ: ป้าย “การดูแลและบำรุงรักษาต้นทุเรียน”	88
ตาราง 5.7 บทนิทรรศการ: ป้าย “การไว้ผลทุเรียน”	90
ตาราง 5.8 บทนิทรรศการ: ป้าย “การตัดเกสรทุเรียน”	91
ตาราง 5.9 บทนิทรรศการ: ป้าย “การแต่งกิ่งและเก็บเกี่ยวทุเรียน”	93
ตาราง 5.10 บทนิทรรศการ: ป้าย “สรุป”	94
ตาราง 6.1 บทนิทรรศการฉบับร่าง: ป้าย “การตัดเกสรทุเรียน”	125

รายการคำย่อ

BCG	Bio-Circular-Green Economy	เศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน
IEM	Interactive Experience Model	โมเดลประสบการณ์ผู้เยี่ยมชมเชิงปฏิสัมพันธ์
SDGs	Sustainable Development Goals	เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

โครงการวิจัยเรื่องนี้มุ่งสร้างสรรค์บทนิทรรศการจากภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนภายใต้กรอบโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model) ซึ่งเป้าหมายของ BCG คือการสร้างสมดุลระหว่างความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและการเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นการนำจุดแข็งของประเทศไทย นั่นคือทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่หลากหลาย มาพัฒนาต่อยอดโดยใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อให้ประเทศไทยมีศักยภาพในการแข่งขันในระดับสากล ควบคู่กับการยกระดับชีวิตของคนไทย “BCG” นั้นมาจากคำว่า bio, circular และ green ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบองค์รวม โมเดลนี้มีรากฐานมาจากแนวคิดทางเศรษฐกิจ 2 แบบย่อย คือ (1) เศรษฐกิจชีวภาพ (bioeconomy) ซึ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า และ (2) เศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) คือการใช้ทรัพยากรหมุนเวียน ทั้งสองแนวคิดนี้ประกอบกันเป็นเศรษฐกิจสีเขียว (green economy) ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม (ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว, 2561; สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.), ม.ป.ป.ก; 2563)

นอกจากนี้ โมเดล BCG ยังสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวทางที่นำมาปรับใช้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) เป็นต้นมา รวมถึงตอบโจทย์เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ของสหประชาชาติหลายเป้าหมาย อาทิ การอนุรักษ์ความหลากหลาย การผลิตและบริโภคที่ยั่งยืน และความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน BCG จึงถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการขับเคลื่อนประเทศในยุค Thailand 4.0 (สุวิทย์ เมษินทรีย์, 2562 อ้างถึงใน สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.), 2563) ดังที่รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชาได้นำเสนอในการประชุม APEC Thailand 2022 สืบเนื่องมายังรัฐบาลชุดปัจจุบัน ในการประชุมระดับผู้นำว่าด้วยเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนประจำปี ค.ศ. 2023 (SDG Summit 2023) นายเศรษฐา ทวีสิน นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้แถลงถึงความมุ่งมั่นในการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงและโมเดลเศรษฐกิจ BCG ซึ่งเป็นวาระแห่งชาติ มาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนประเทศไทยในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ของสหประชาชาติ

ถึงแม้ที่มาของศัพท์จะชวนให้เข้าใจว่า BCG เกี่ยวข้องเฉพาะกับงานทางวิทยาศาสตร์ แต่ความจริงแล้ว โมเดลนี้ยังครอบคลุมการจัดการมรดกวัฒนธรรมด้วย กล่าวคือ การพัฒนา BCG นั้น

กระทำผ่านสาขาเศรษฐกิจ 8 สาขา ได้แก่ (1) ความหลากหลายทางชีวภาพ (2) เกษตร (3) อาหาร (4) ยาและเวชภัณฑ์ (5) เครื่องมือแพทย์ (6) พลังงาน พัสตุ และเคมีชีวภาพ (7) การท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และ (8) เศรษฐกิจหมุนเวียน (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.), ม.ป.ป.ข) ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้จะเกี่ยวข้องกับมิติที่ 7 นั่นคือการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นหลัก ซึ่งมีเป้าหมายในการสร้างอัตลักษณ์จากทุนทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ เพื่อให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพที่ยั่งยืน ตัวอย่างหนึ่งของการดำเนินงานในสาขาดังกล่าวคือการใช้โมเดล BCG ในการส่งเสริมธุรกิจเชิงอาหาร (gastronomy tourism) ซึ่งคุณน้ำฝน บุญยะวัฒน์ รองผู้ว่าด้านนโยบายและแผน ได้อธิบายว่า เป็นการนำผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นภายใต้แนวทาง BCG มาเล่าเรื่อง เช่น การนำเสนอเรื่องราวของเกษตรกรที่มีช่วยขับเคลื่อนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการปรับเปลี่ยนการใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ ควบคู่ไปกับการเล่าเรื่องราวรสชาติ คุณค่าและสรรพคุณของอาหารพื้นถิ่น ความรู้สึกของเกษตรกรก็จะได้รับการส่งต่อผ่านการเล่าเรื่องนี้ไปยังผู้บริโภค แล้วผู้บริโภคก็จะรู้สึกว่ามันมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านอาหารนั่นเอง (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.), 2565)

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการนำทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางธรรมชาติมาเล่าเรื่องในบริบทของการจัดนิทรรศการพิพิธภัณฑ์ ซึ่งนอกจากจะสอดรับสาขาเศรษฐกิจข้อที่ 7 ทั้งในด้านการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ดังที่กล่าวไปแล้ว ยังสอดคล้องกับแนวทางของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในแง่ของการนำศาสตร์การเล่าเรื่อง (storytelling) มาปรับใช้กับโมเดลเศรษฐกิจ BCG นอกจากนี้ ผลลัพธ์ของโครงการวิจัยซึ่งก็คือบทนิทรรศการ (exhibition narratives) และแผนย่อ นิทรรศการ (exhibition brief) เมื่อนำไปออกแบบและผลิตนิทรรศการ แล้วใช้งานจริงจะสนับสนุนการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากตามแนวทางของ BCG ในด้านการท่องเที่ยว นั่นคือในด้านการนำไปต่อยอดในการสร้างแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพแหล่งใหม่ และช่วยกระจายนักท่องเที่ยวสู่ชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นอีกด้วย (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.), 2563)

ดังที่กล่าวไปข้างต้นว่าโมเดล BCG สอดรับกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และนี่เป็นปัจจัยต่อการเลือกกรณีศึกษาของโครงการวิจัยเรื่องนี้ นั่นคือ ชุมชนบ้านชัยยี่หระ หมู่ 9 ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ บ้านชัยยี่หระมีความโดดเด่นในเรื่องภูมิปัญญาการทำสวนผลไม้โดยเฉพาะทุเรียน และมีทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงามอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรมภายในชุมชนและบริเวณโดยรอบ เช่น วัดชัยยี่หระ น้ำตกเจ้าพ่อหินกอง และจุดชมวิวกังนอย เป็นต้น ซึ่งคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพาได้เข้าไปร่วมพัฒนาจัดทำเส้นทางท่องเที่ยว ประกอบกับยกระดับสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านหรือสินค้าโอท็อป (OTOP) ภายใต้โครงการ

“U2T for BCG” ในปีงบประมาณ 2564 อาทิ การออกแบบบรรจุภัณฑ์แชมพูสมุนไพร และการทำสื่อประชาสัมพันธ์สละลอยแก้ว เป็นต้น (มหาวิทยาลัยบูรพา, ม.ป.ป.)

นอกจากนี้ ชุมชนบ้านชัยยี่ห่วยังมีความเข้มแข็งและมีความกระตือรือร้นต่อการเผยแพร่องค์ความรู้ ควบคู่ไปกับการมีวิถีชีวิตอย่างพออยู่พอกิน ซึ่งจากการศึกษาเบื้องต้น (preliminary study) พบว่า บ้านชัยยี่ห่วยังได้รับรางวัลพระราชทานหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ประจำปี 2560 และได้รับคัดเลือกให้พัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยว “OTOP นวัตกรรม” ในปีพ.ศ. 2561 ปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่ห่วยังมีการจัดฐานการเรียนรู้เผยแพร่ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน สวนพริกไทย มะระ สละ การเลี้ยงไก่ ฯลฯ ให้แก่กลุ่มผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของจังหวัดต่าง ๆ นอกจากนั้น ชุมชนบ้านชัยยี่ห่วยังประสงค์ที่จะพัฒนาต่อยอดแหล่งทรัพยากรของชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยจะขยายกลุ่มเป้าหมายไปยังนักท่องเที่ยวทั่วไป ทั้งกลุ่มคนรุ่นใหม่ รวมถึงกลุ่มครอบครัว และมีความตั้งใจที่จะก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ในอนาคต โดยจะปรับปรุงจากอาคารเก่าของอดีตโรงเรียน ณรงค์กิตติขจร (ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่ห่วย) มาเป็นสถานที่เผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้าน และจะเน้นการนำเสนอเรื่องราวภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนเป็นหลัก ถือเป็นการพัฒนาต่อยอดรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ของศูนย์เศรษฐกิจพอเพียงที่ดำเนินการอยู่ ณ ปัจจุบัน และยังช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ชุมชนบ้านชัยยี่ห่วยังกำลังริเริ่ม

อย่างไรก็ตาม แม้ “ราชาแห่งผลไม้” อย่างทุเรียนจะเป็นผลไม้เศรษฐกิจอันดับต้น ๆ ของจังหวัดจันทบุรี (ศูนย์เทคโนโลยีเกษตรและนวัตกรรม, 2564) อีกทั้งยังถือเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นไทยในสายตานักท่องเที่ยวต่างชาติ มีการค้าขายทุเรียนในรูปแบบผลไม้สดและนำมาแปรรูปเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าที่ระลึกในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ทุเรียนทอดกรอบ ทุเรียนกวน ทุเรียนเชื่อม ท็อฟฟี่ทุเรียน ไอศกรีมทุเรียน เป็นต้น (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2547) กระนั้น ที่ผ่านมายังมีการศึกษาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนในเชิงวัฒนธรรมไม่มากนัก (อาทิ แวรวี ลากกิน, 2556; พิชัย สายศรี, วีรพล ดิษเกษม และอักษรสวัสดิ์, 2560; จุฑาภรณ์ อยู่ทิม, จันทรชลี มาพุทธ และพัชร์วิภา โพธิ์ศรี, 2564) อีกทั้งยังไม่เคยปรากฏว่ามีการนำองค์ความรู้ด้านทุเรียนมาเผยแพร่ความรู้ในรูปแบบการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ และยังไม่พบว่างานวิจัยในด้านการออกแบบการเล่าเรื่อง/บทนิทรรศการมีการนำโมเดลเศรษฐกิจ BCG มาประยุกต์ใช้แต่อย่างใด

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาเรื่อง การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางปชีจี: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่ห่วย จังหวัดจันทบุรี โดยมีคำถามวิจัยคือบทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนที่สอดคล้องกับโมเดล BCG และตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนนั้นควรมีรูปแบบและกระบวนการสร้างสรรค์อย่างไร จากคำถามดังกล่าวนำมาสู่วัตถุประสงค์การวิจัยคือเพื่อสำรวจภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้าน

ชัยยี่หระ แล้วนำมาออกแบบบทนิทรรศการที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG เพื่อให้ชุมชนได้นำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนารูปแบบการเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญา รวมถึงจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในอนาคต อีกทั้งยังเป็นแนวทางและแง่มุมใหม่ ๆ ในการสร้างสรรค์บทนิทรรศการที่เน้นความยั่งยืนให้แก่องค์กรด้านวัฒนธรรมอื่น ๆ ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ หมู่ 9 ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี

1.2.2 เพื่อสร้างสรรค์บทนิทรรศการจากภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ ที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนในพื้นที่ชุมชนบ้านชัยยี่หระ หมู่ 9 ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี และการสร้างสรรค์บทนิทรรศการนั้นใช้พื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงหมู่บ้านชัยยี่หระเป็นสถานที่อ้างอิง

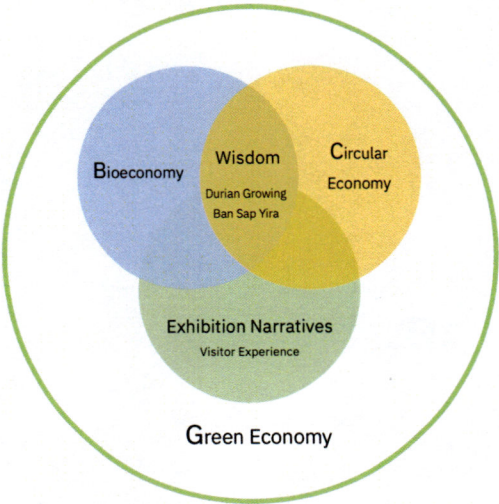
1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยครั้งนี้ครอบคลุมเนื้อหา 2 ส่วน ได้แก่ (1) ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระทั้งกระบวนการ ตั้งแต่กระบวนการปลูกไปจนถึงการขายทุเรียน ความรู้เกี่ยวกับทุเรียนสายพันธุ์ต่าง ๆ ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง รวมถึงวิถีชีวิตและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่สะท้อนผ่านการทำสวนทุเรียน และ (2) การนำเสนอจากภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนมาเล่าเรื่องใหม่ในรูปแบบนิทรรศการภายใต้กรอบแนวคิด BCG โดยเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการเป็นแหล่งความรู้กับการสร้างประสบการณ์และการมีปฏิสัมพันธ์ของผู้เข้าชม

1.4 กรอบแนวความคิดของการวิจัย

กรอบแนวความคิดของการวิจัยครั้งนี้ประกอบขึ้นจาก 3 แนวคิดหลัก ได้แก่ (1) การเล่าเรื่องนิทรรศการที่เน้นผู้เยี่ยมชมเป็นศูนย์กลาง ซึ่งผู้วิจัยได้อ้างอิงจากแนวคิดเรื่องการสื่อความหมายและการเล่าเรื่องของ Willis (2019) และแนวคิดการออกแบบประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม “channelling” ของ Roppola (2012) และการออกแบบปฏิสัมพันธ์ “Me-to-We” ของ Simon (2010) เป็นหลัก (2) แนวคิดภูมิปัญญาในบริบทของสังคมไทย และ (3) โมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model) โดยกรอบแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้ตลอดกระบวนการทำวิจัย ตั้งแต่การออกแบบการวิจัย การศึกษาเบื้องต้น การเก็บข้อมูล และวิเคราะห์

ข้อมูล ซึ่งจะนำไปสู่การสื่อความหมายภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านซัปปะยี่หระในรูปแบบ
บทนิทรรศการ กรอบการวิจัยดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังภาพ 1.1

ภาพ 1.1
กรอบแนวคิดของการวิจัย



1.5 ระเบียบวิธีวิจัย

โครงการนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) และมีลักษณะของงานวิจัยเชิง
ประยุกต์ (applied research) เป็นการนำความรู้ภูมิปัญญามาออกแบบเนื้อหาและวิธีการเล่าเรื่อง
ในรูปแบบนิทรรศการ เพื่อจะสามารถนำไปใช้ในการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของชุมชนบ้านซัปปะยี่หระต่อไป
ระเบียบวิจัยสามารถสรุปตามขั้นตอนได้ดังนี้

1.5.1 การศึกษาเบื้องต้น (preliminary study) เป็นการทำความเข้าใจที่มาและความสำคัญ
ของการจัดทำโครงการวิจัยเรื่องนี้ ณ เวลานี้ กระบวนการดังกล่าวครอบคลุมการทำความรู้จักและ
พูดคุยเบื้องต้นกับประธานศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านซัปปะยี่หระ ในเรื่องความสนใจใน
การพัฒนาแบบการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชน การค้นคว้า
ข้อมูลจากเอกสารและแหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เกี่ยวกับชุมชนและการทำสวนทุเรียน การทบทวน
วรรณกรรมเพื่อสำรวจแนวคิด ทฤษฎี หลักการที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบนิทรรศการและการเล่า
เรื่อง รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเชิงพื้นที่ เพื่อออกแบบโครงการวิจัยฉบับนี้

1.5.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง มีการกำหนดประชากรให้สอดคล้องกับขอบเขตด้านพื้นที่
นั้นคือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านซัปปะยี่หระ และมี
ตัวแทนคณะกรรมการศูนย์ฯ จำนวน 10 คนเป็นกลุ่มตัวอย่าง (สำหรับการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ)

การคัดเลือกและเข้าถึงผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย (research participants) ใช้วิธีการอ้างอิงแบบลูกโซ่ (snowball sampling) โดยมีประธานศูนย์ฯ เป็นผู้นำพาเข้าสู่ชุมชน (gatekeeper)

1.5.3 เครื่องมือในการวิจัย ประกอบด้วย แบบเก็บข้อมูลเพื่อการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง และการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม สมุดบันทึก กล้องถ่ายรูป อุปกรณ์บันทึกเสียงและเครื่องเขียน สำหรับใช้ในการลงพื้นที่สำรวจองค์ความรู้ด้านการทำสวนทุเรียน และอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ ซอฟต์แวร์ อินเทอร์เน็ต และเครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์สำหรับการออกแบบนิทรรศการ

1.5.4 การเตรียมความพร้อมก่อนการทำวิจัยภาคสนาม ประกอบด้วย การประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิ การขอรับรองจริยธรรมการวิจัย (ethics approval) เพื่อให้แน่ใจว่างานวิจัยชิ้นนี้เป็นไปตามมาตรฐานและหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์พื้นฐาน และการเตรียมเอกสารอื่น ๆ สำหรับผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย ได้แก่ หนังสือเชิญเข้าร่วมโครงการวิจัย เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย และเอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

1.5.5 การเก็บข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย การศึกษาจากเอกสาร (documentary research) เป็นการต่อยอดจากการทบทวนวรรณกรรมในช่วงการศึกษาเบื้องต้น (preliminary study) และการทำวิจัยภาคสนาม (fieldwork) โดยการเก็บข้อมูลเรื่องการทำสวนทุเรียนในชุมชนจากกลุ่มตัวอย่าง ด้วยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured group interview) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ในช่วงที่มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ

1.5.6 การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล ในขั้นนี้จะเป็นการเปรียบเทียบข้อมูลทุติยภูมิและข้อมูลภาคสนามจากแหล่งต่าง ๆ ข้างต้น รวมถึงการให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยตรวจสอบความถูกต้องของบทสัมภาษณ์ เป็นการใช้วิธีการสามเส้า (triangulation) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูล หลังจากนั้นจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์แก่นสาระ (thematic coding)

1.5.7 การรายงานผลการวิจัย ประกอบด้วย การนำข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์แปลผลแล้วมาเรียบเรียงเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระ และการนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาออกแบบการเล่าเรื่องในเชิงเนื้อหาและรูปแบบ โดยจัดทำในรูปแบบบทนิทรรศการ (exhibition narratives) และแผ่นย่อ นิทรรศการ (exhibition brief) รวมถึงการอภิปรายผลโดยเชื่อมโยงกับวรรณกรรมในสาขาการจัดการมรดกวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์ศึกษา

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 6.1 บทนิทรรศการและแผนย่อนิทรรศการสามารถไปออกแบบและผลิตนิทรรศการจริง
- 6.2 นิทรรศการเมื่อนำไปใช้จริง จะเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ภูมิปัญญาของชุมชนให้แก่ผู้เยี่ยมชม
- 6.3 ผลการศึกษาในรายงานการวิจัยและบทความวิจัยที่จะตีพิมพ์สามารถเป็นต้นแบบของการออกแบบบทนิทรรศการพิพิธภัณฑ์ตามแนวทาง BCG ในแก่งองค์กรทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ได้
- 6.4 งานวิจัยตอบโจทย์ยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยบูรพาในแง่ของการพัฒนาพื้นที่ EEC และการสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) รวมถึงสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ประเทศในการผลักดันโมเดล BCG ในการพัฒนาเศรษฐกิจ
- 6.5 องค์ความรู้ด้านการปลูกทุเรียนเป็นแหล่งความรู้สำหรับคนในชุมชนและผู้สนใจ

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.7.1 นิทรรศการ (exhibition) หมายถึง การจัดแสดงหรือตัวกลางการสื่อสารที่มีการนำวัตถุร่วมกับองค์ประกอบอื่น ๆ ในพื้นที่ที่จำกัด มาร้อยเรียงด้วยเทคนิคการสื่อความหมายและลำดับขั้นตอนการเรียนรู้ เพื่อถ่ายทอดแนวคิด คุณค่า และ/หรือความรู้ โดยวัตถุในนิทรรศการอาจเป็นวัตถุด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือวัตถุทางเทคนิค นิทรรศการสามารถแบ่งได้กว้าง ๆ เป็น 2 ประเภท ได้แก่ นิทรรศการถาวร (permanent exhibition) หรือนิทรรศการหลัก (core exhibition) และนิทรรศการชั่วคราว (temporary exhibition) ซึ่งขนาดและความเป็นทางการจะขึ้นอยู่กับประเภทและวัตถุประสงค์ของนิทรรศการนั้น ๆ (Herreman, 2004)

1.7.2 การเล่าเรื่องนิทรรศการ/บทนิทรรศการ (exhibition narratives) หมายถึง การนำเสนอเนื้อหาเรื่องราวในพื้นที่จัดแสดงด้วยตัวหนังสือ การออกแบบกราฟิก แสง สี เสียง ฯลฯ อาจใช้วิธีลำดับขั้นตอนตามเวลา (chronological) หรือการแบ่งเป็นธีม (thematic) การออกแบบการเล่าเรื่องเกี่ยวข้องกับการสร้างประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม ทั้งในแง่ของการเคลื่อนไหวทางร่างกายและทางความคิด ถือเป็นขั้นตอนหนึ่งของการสื่อความหมาย (interpretation) ในกระบวนการออกแบบนิทรรศการ (Herreman, 2004; Willis, 2019)

1.7.3 ภูมิปัญญา (wisdom) หมายถึง ความคิด ความเชื่อ ความรู้ ความสามารถ และทักษะที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมและวิถีชีวิตของคน ซึ่งมีการสั่งสม ปรับปรุง ถ่ายทอด และสืบทอดต่อ ๆ มา มีประโยชน์ในการแก้ปัญหาและปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของยุคสมัย โดยภูมิปัญญาอาจมีการแบ่งประเภทตามขอบเขตในระดับชาติ (ภูมิปัญญาไทย) และระดับท้องถิ่น (ภูมิปัญญาพื้นถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน) มีการจำแนกประเภทหรือสาขาตามวัตถุประสงค์ต่าง ๆ (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรม-

ชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (เล่ม 23), 2541; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562; หทัยรัตน์ บุญโยปัทม์, 2561)

1.7.4 โมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model)/โมเดลเศรษฐกิจ BCG หมายถึงรูปแบบทางเศรษฐกิจที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและหมุนเวียน รวมถึงการลดการปล่อยของเสียให้มากที่สุด มีเป้าหมายคือการสร้างความสมดุลระหว่างความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและการก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ เป็นการนำวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติอันหลากหลายของประเทศไทยมาต่อยอดโดยใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม BCG ย่อมาจากคำว่า bio, circular และ green ซึ่งมีรากฐานมาจากแนวคิดทางเศรษฐกิจ 2 แบบย่อย คือ (1) เศรษฐกิจชีวภาพ (bioeconomy) และ (2) เศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) แล้วประกอบกันเป็นเศรษฐกิจสีเขียว (green economy) สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับทุกกลุ่มอุตสาหกรรมเพื่อลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต และส่งเสริมผู้ประกอบการได้ (ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว, 2561; สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.), ม.ป.ป.ก; 2563)

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์พิพิธภัณฑ์การภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทาง ปรัชญา: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ หมู่ 9 ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี และ (2) เพื่อสร้างสรรค์พิพิธภัณฑ์การภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG เนื้อหาในบทที่ 2 นี้ เป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องใน 6 ประเด็น ได้แก่

- 2.1 นิทรรศการพิพิธภัณฑ์ (museum exhibitions)
- 2.2 การเล่าเรื่องนิทรรศการ (exhibition narratives)
- 2.3 ประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม (visitor experience)
- 2.4 ภูมิปัญญา (wisdom)
- 2.5 โมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG model)
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (related research)

2.1 นิทรรศการพิพิธภัณฑ์ (Museum Exhibitions)

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการประยุกต์ศาสตร์ด้านการออกแบบเรื่องเล่านิทรรศการกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG มาเป็นกรอบแนวคิดในการสื่อความหมายภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน เนื้อหาในส่วนแรกของบทที่ 2 จะเป็นการสรุป ความหมาย ประเภท และขั้นตอนของการจัดนิทรรศการในบริบทของพิพิธภัณฑ์จากหนังสือ *Running A Museum: A Practical Handbook* (Boylan, 2004) ซึ่งเป็นคู่มือการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Council of Museums: ICOM)

ในบท “Display, Exhibits and Exhibitions” ของหนังสือ Herreman (2004) ได้กล่าวถึงความสำคัญของนิทรรศการไว้ว่าเป็นพื้นที่ที่ได้รับความนิยมมากที่สุด และเป็นพื้นที่ที่ผู้เข้าชมได้มีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุของจริงโดยตรงอย่างไรก็ตาม วัตถุไม่สามารถสื่อสารได้ด้วยตนเอง พิพิธภัณฑ์จึงต้องอาศัยเทคนิคในการตีความและสื่อสารวัตถุเหล่านั้นไปยังผู้เข้าชม ในแง่ของความหมาย “นิทรรศการ” Herreman (2004) อธิบายว่ามาจากคำภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้อง 3 คำ ได้แก่ (1) display; (2) exhibit และ (3) exhibition โดยคำว่า display นั้น นักพิพิธภัณฑ์ศึกษา Burcaw (1997, as cited in Herreman, 2004) ให้ความหมายไว้ว่า การจัดแสดงวัตถุตามความสนใจของ

ผู้เข้าชม ส่วนคำว่า exhibit จะโยงกับการจัดแสดงที่เป็นทางการมากกว่า และมีวัตถุประสงค์ในการให้ความรู้แก่ผู้เข้าชม และ exhibition หมายถึง การจัดกลุ่มของวัตถุด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือวัตถุทางเทคนิค สำหรับรับชมตามลำดับขั้น โดยมีการออกแบบเพื่อตอบวัตถุประสงค์ด้านการให้ความรู้หรือในแง่ความงาม

ส่วนในคู่มือของ ICOM นั้น Herreman (2004) ได้ให้ความสำคัญกับบทบาทการสื่อสารของนิทรรศการมากที่สุด โดยนิยาม exhibition ไว้ว่า “a communication medium based on objects and their complementary elements, presented in a predetermined space, that uses special interpretation techniques and learning sequences that aim at the transmission and communication of concepts, values and /or knowledge.” (Herreman, 2004, p. 91) ซึ่งกล่าวโดยสรุปคือ ตัวกลางการสื่อสารที่มีการนำวัตถุร่วมกับองค์ประกอบอื่น ๆ ในพื้นที่ที่จำกัด มาร้อยเรียงด้วยเทคนิคการสื่อความหมายและลำดับขั้นของการเรียนรู้ เพื่อถ่ายทอดแนวคิด คุณค่า และ/หรือความรู้ ทั้งสามคำนี้เมื่อแปลเป็นไทยมักจะใช้คำว่านิทรรศการหรือการจัดแสดง ส่วนขนาดและความเป็นทางการก็ขึ้นอยู่กับประเภทและวัตถุประสงค์ของงานนั้น ๆ

ส่วนใหญ่แล้วนิทรรศการจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ขึ้นอยู่กับระยะเวลาในการจัดแสดง นั่นคือ นิทรรศการถาวร และนิทรรศการชั่วคราว อย่างไรก็ตาม Herreman (2004) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า นิทรรศการถาวรความจริงก็คือนิทรรศการชั่วคราว แต่จะมีระยะเวลาที่ยาวนานกว่า และมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบในการจัดแสดงไม่มาก โดยอายุของนิทรรศการถาวร จะอยู่ราว ๆ 10 – 15 ปี อย่างไรก็ตาม Herreman (2004) เสนอว่า การเรียกว่าเป็นนิทรรศการถาวรอาจไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงนัก จึงเสนอคำว่า “core exhibition” หรือนิทรรศการหลักขึ้นมาแทน

ประเภทของนิทรรศการในงานวิจัยชิ้นนี้ถือว่าเป็นนิทรรศการหลัก เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ในการนำไปใช้จัดแสดงได้เป็นระยะเวลานาน โดยในเชิงคำนิยามจะยึดจากข้อเสนอของ Herreman (2004) เป็นหลัก กล่าวคือ มีการใช้วัตถุประกอบกับเทคนิคต่าง ๆ การตีความเล่าเรื่อง เพื่อสื่อคุณค่าและความหมายเกี่ยวกับการปลูกทุเรียน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชุมชนชัยยี่หระ อย่างไรก็ตาม นิทรรศการนี้ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ (แต่อาจเป็นจุดริเริ่มของพิพิธภัณฑ์) หากแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการให้การอบรมการให้ความรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของหมู่บ้านให้มีประสิทธิภาพและน่าสนใจยิ่งขึ้น โดยจะเป็นการเน้นการสื่อสารในเชิงให้ความรู้เช่นเดียวกับข้อเสนอของ Herreman (2004) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้เพิ่มมิติประสบการณ์ความสุขไปในการวางแผนนิทรรศการชิ้นนี้ด้วย อันสืบเนื่องมาจากสโลแกนของหมู่บ้านชัยยี่หระชุมชนกรณีนั่นเอง

ประเด็นที่ควรกล่าวถึงอีกด้านในบทความของ Herreman (2004) คือขั้นตอนของการจัดทำนิทรรศการ อันประกอบด้วย 5 ขั้นตอนนี้ (1) การวางแผน (planning) เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด โดยจะต้องออกแบบให้ครบถ้วนตั้งแต่วัตถุประสงค์ เทคนิคการเล่าเรื่อง สถานที่ ระยะเวลาดำเนินการ

งบประมาณ และทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็น (2) การวิจัยและสื่อความหมาย (research/interpretation) ขั้นตอนนี้เป็นความรับผิดชอบของนักวิจัยและภัณฑารักษ์ ซึ่งในบางกรณี (เช่น ในพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็ก) อาจรับผิดชอบโดยภัณฑารักษ์ทั้งหมด เป็นการศึกษาเนื้อหาข้อมูลสำหรับจัดแสดง แล้วนำมาตีความ พร้อมทั้งเล่าเรื่องใหม่ให้เหมาะสมกับบริบทห้องจัดแสดง (3) การออกแบบ (design) ซึ่งภัณฑารักษ์จะเป็นผู้ให้คำปรึกษาแก่สถาปนิก ในการออกแบบพื้นที่ให้สะท้อนแนวคิด (4) การผลิต (production) เป็นงานของช่างเทคนิคในการลงมือผลิตและจัดหาอุปกรณ์สำหรับจัดแสดง อาทิ ตู้จัดแสดง ป้าย รวมถึงการจัดไฟ และการดูแลด้านความปลอดภัย (5) การติดตั้ง (installation) เป็นการนำวัตถุจัดแสดงและอุปกรณ์ต่าง ๆ เข้ามาติดตั้งในพื้นที่จริงทั้งหมด ซึ่งอาจมีการปรับให้เหมาะสมและคงทนตามระยะเวลาที่กำหนด นอกจากนี้ นิทรรศการควรมีการประเมินผลความสำเร็จ โดยส่วนหนึ่งอาจมาจากความคิดเห็นของผู้ชม (หาแหล่งข้อมูลอื่นเพิ่ม)

ในขอบเขตของงานวิจัยชิ้นนี้ครอบคลุมเฉพาะ 2 ขั้นตอนแรกนั่นคือการวางแผน และการวิจัยและสื่อความหมาย โดยนำหลักเกณฑ์ของ Herreman (2004) มาเป็นกรอบแนวคิด กล่าวคือ ในขั้นตอนการวางแผนนั้น ประกอบไปด้วย 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของนิทรรศการ กลุ่มเป้าหมาย และการศึกษาความเป็นไปได้ โดยองค์ประกอบเหล่านี้จะนำเสนอในผลการวิจัย ในรูปแบบการบรรยาย รวมถึงการจัดทำแผนย่อนิทรรศการ (exhibition planning brief) นอกจากนี้ งานวิจัยยังครอบคลุมถึงขั้นตอนการศึกษาและตีความ/สื่อความหมาย โดยจะเป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการปลูกไปจนถึงการขายทุเรียนผ่านมุมมองของชุมชนชัยยี่หระ ก่อนจะนำมาตีความและเล่าเรื่องใหม่ ให้เหมาะสมกับบริบทของการจัดแสดง โดยผลลัพธ์จะนำเสนอในรูปแบบของภาพสามมิติ เพื่อที่จะสามารถนำไปต่อยอดในขั้นของการออกแบบได้

2.2 การเล่าเรื่องนิทรรศการ (Exhibition Narratives)

จากขั้นตอนที่ 2 การวิจัยและสื่อความหมายในทัศนะของ Herreman (2004) ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการขยายความในประเด็นการออกแบบการเล่าเรื่อง/บทนิทรรศการ (exhibition narratives) โดยอ้างอิงจากงานเขียนของ Forrest (2014), Willis (2019) และ Tilden (1957/2007) เป็นหลัก

การเล่าเรื่องภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระในงานวิจัยชิ้นนี้ ส่วนหนึ่งประยุกต์มาจากทัศนะของ Forrest (2014) กล่าวคือ Forrest (2014) ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างการเล่าเรื่องและการออกแบบนิทรรศการไว้อย่างน่าสนใจ โดยทั่วไปเนื้อหาของนิทรรศการจะใช้คำว่า “narratives” หรือ “storylines” ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดวิธีการออกแบบการใช้พื้นที่จัดแสดง การเล่าเรื่องเป็นลำดับขั้นตอนตามเวลา (chronological) นั้น ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการด้านพิพิธภัณฑ์ศึกษาว่าเป็นการนำเสนอเรื่องราวเพียงด้านเดียวและบังคับผู้เข้าชมให้เชื่อตาม วิธีการ

เล่าเรื่องอีกรูปแบบหนึ่งโดยการแบ่งเป็นธีม (thematic) จะถือว่ามีชีวิตชีวาและให้อิสระกับผู้เข้าชม มากกว่า

อย่างไรก็ตาม ดังที่ Forrest (2014) ตั้งข้อสังเกต ไม่มีการศึกษาที่ยืนยันว่าวิธีการเล่าเรื่องแบบใดดีกว่ากันในมุมมองของประสบการณ์ของผู้เข้าชม ประสบการณ์ของผู้ชมนี้เป็นประเด็นที่ Forrest (2014) ให้ความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเขาได้เสนอว่าให้มองนิทรรศการว่าเป็นเสมือนการเดินทาง โดยตัวนิทรรศการและผู้เข้าชมเปรียบเสมือนคู่เดินร่ำ ภาพอุปมาอุปไมยนี้สะท้อนถึงความอิสระในการเคลื่อนไหวที่มีรูปแบบ แต่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เดินนั้นไม่ตายตัว นอกจากนี้ ผู้เข้าชมไม่ได้สัมผัสประสบการณ์จากนิทรรศการจากการมองอย่างเดียว แต่ประสบการณ์นั้นเกิดการกระทำ (เช่น เดิน เฝ้านิทรรศการอย่างตั้งใจและตั้งใจ) นั่นเอง

อนึ่ง การเลือกวิธีการเล่าเรื่องในพิพิธภัณฑ์บางครั้งมีเหตุผลในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี ซึ่งปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งคือข้อจำกัดในด้านพื้นที่ ซึ่งเป็นจุดที่นักออกแบบและภัณฑารักษ์ต้องปรับสมดุลกัน ในเชิงสถาปัตยกรรม Forrest (2014) ชี้ให้เห็นถึงการใช้พื้นที่ได้อย่างน่าสนใจ กล่าวคือ การออกแบบพื้นที่มีผลต่อประสบการณ์และเวลาที่ผู้เข้าชมใช้โดยตรง ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องเส้นทางของผู้เข้าชม (visitor journey) หรือที่ Roppola (2012, as cited in Forrest, 2014) เรียกว่า “channelling” นั่นเอง (ดูคำอธิบายเพิ่มเติมในหัวข้อ 2.3) กล่าวคือ พื้นที่กำหนดการเคลื่อนไหวทางกายภาพ ส่วนการเล่าเรื่องกำหนดความเข้าใจและการตีความนิทรรศการของผู้เข้าชม ตัวอย่างเช่น การมีที่นั่งจะทำให้ผู้เข้าชมใช้เวลาเพิ่มขึ้น ระเบียบทางเดินที่ยาว จะทำให้ผู้เข้าชมรีบเร่ง เป็นต้น

สอดคล้องกับประเด็นการเล่าเรื่องในนิทรรศการเป็นเสมือนการเดินทาง Forrest (2014) เปรียบเทียบการออกแบบโดยอ้างอิงจาก Roppola (2012) ว่าเป็นศิลปะการออกแบบท่าเต้น (choreography) โดยใช้กรอบแนวคิดที่เรียกว่า “atmospherics” ในการทำความเข้าใจต่อบทบาทของการออกแบบต่อประสบการณ์ของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ โดยกรอบแนวคิดนี้อธิบายถึงการใช้ภาพ เสียง หรือแม้กระทั่งกลิ่นของสภาพแวดล้อมภายในนิทรรศการในการสร้างอิทธิพลต่อจิตใต้สำนึกและพฤติกรรมของผู้เข้าชม การเชื่อมโยงพื้นที่ต่าง ๆ การใช้แสงไฟ รหัสสี รูปแบบของพื้นที่ ฯลฯ ล้วนส่งผลต่อประสบการณ์ของผู้เข้าชมทั้งในเชิงกายภาพและจิตวิทยา กล่าวโดยสรุป แนวคิดของ Forrest (2014) มีประโยชน์ต่อการออกแบบนิทรรศการในงานวิจัยชิ้นนี้ ในแง่ความสัมพันธ์ของการเล่าเรื่องและการออกแบบ การใช้เทคนิคการออกแบบพื้นที่ภายใต้ข้อจำกัดต่าง ๆ เพื่อสื่อสารเรื่องราวเรียนรู้และสร้างประสบการณ์ของผู้เข้าชม ทั้งในทางการเคลื่อนไหวทางร่างกายและทางความคิด

อย่างไรก็ตาม ในเอกสารเรื่อง *The Art of Storytelling* ซึ่งจัดทำและเผยแพร่ภายใต้ British Columbia Museums Association (BCMA) ผู้เขียน (Willis, 2019) ได้ให้มุมมองไว้ว่าพิพิธภัณฑ์ไม่มีหน้าที่ในการสร้างประสบการณ์แก่ผู้เข้าชม แต่ผู้เข้าชมต้องสร้างประสบการณ์ผ่านการชม

นิทรรศการเอง ซึ่งเมื่อศึกษาในรายละเอียด จะเห็นได้ว่าแนวคิดดังกล่าว ไม่ได้แตกต่างไปจากมุมมองของ Herreman (2004) และ Forrest (2014) เท่าไรนัก กล่าวคือ Willis (2019) ยังคงให้ความสำคัญกับผู้เยี่ยมชม และยังเน้นย้ำให้พิพิธภัณฑ์เคารพประสบการณ์อันหลากหลายที่ผู้เข้าชมได้สร้างขึ้นในแง่ของกระบวนการ บทความเรื่องนี้จะจึงถึงการสื่อความหมาย (interpretation) และการเล่าเรื่อง (storytelling) ซึ่งเกี่ยวข้องกับขั้นตอนของการวางแผนและการออกแบบนิทรรศการในทัศนะของ Herreman (2004) โดยประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่ Willis (2019) กล่าวถึงและมีประโยชน์ต่องานวิจัยชิ้นนี้คือ การตระหนักว่าข้อมูลไม่ใช่การเล่าเรื่อง แต่การสื่อความหมายและการเล่าเรื่องเป็นสิ่งที่ต่อยอดมาจากข้อมูล และกระบวนการนี้ต้องมาจากการวิเคราะห์ที่ผู้เข้าชมในหลากหลายประเด็น อาทิ การระบุกลุ่มเป้าหมาย เหตุผลของการเยี่ยมชม ความคาดหวังของผู้เยี่ยมชม พฤติกรรมของผู้เยี่ยมชม และผลกระทบหลังจากได้ชมนิทรรศการแล้ว ซึ่งเกณฑ์การวิเคราะห์เหล่านี้ จะนำมาใช้ในส่วนของการออกแบบนิทรรศการในขั้นตอนการวางแผน

นอกจากการทำความเข้าใจผู้เข้าชม Willis (2019) ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนของการพัฒนาเนื้อหา นิทรรศการ ซึ่งเริ่มต้นจากการกำหนดแนวคิดหลัก หรือ “Big Idea” ลักษณะของ Big Idea นั้นจะต้อง (1) อยู่ในรูปประโยค (ไม่ใช่คำ) (2) เป็นวัตถุประสงค์หลักของนิทรรศการ (3) เป็นเรื่องที่ต้องทำให้ผู้เยี่ยมชมได้กลับไป (Serrell, 2015) โดยฉิมย่อยและเนื้อหาทั้งหมดในนิทรรศการจะต้องสนับสนุนแนวคิดหลักนี้ เมื่อกำหนดแนวคิดหลักแล้ว ก็ตามด้วยขั้นตอนการสื่อความหมาย (interpretation) จากข้อมูลที่สืบค้น ซึ่ง Willis (2019) อ้างอิงจากหลักการของการสื่อความหมาย 6 ข้อของ Tilden (1957/2007) ดังนี้

- (1) การสื่อความหมายต้องเกี่ยวข้องกับความต้องการของผู้เยี่ยมชม
- (2) การสื่อความหมายพัฒนามาจากข้อมูล
- (3) การสื่อความหมายเป็นศิลปะ ซึ่งผสมผสานศิลปะหลายรูปแบบเข้าด้วยกัน
- (4) การสื่อความหมายไม่ใช่คำชี้แจง แต่เป็นการกระตุ้น (provocation)
- (5) การสื่อความหมายจะต้องครอบคลุม
- (6) การสื่อความหมายให้เด็กไม่ใช่การปรับเนื้อหาสำหรับผู้ใหญ่ให้เบาลง

นอกจากนี้ Willis (2019) ได้เพิ่มเติมหลักการอีก 2 ข้อจากแนวคิดของ Tilden (1957/2007) ได้แก่

- (7) การสื่อความหมายต้องสั้น
- (8) การสื่อความหมายเกี่ยวข้องกับความรัก

หลักการที่ 3 แง่มุมศิลปะการเล่าเรื่องนั้น จะเกี่ยวข้องกับการออกแบบในมุมมองของ Herreman (2004) กล่าวคือ ต้องอาศัยการจัดแสดงวัตถุ การออกแบบกราฟิก การจัดแสง สี เสียง ฯลฯ ควบคู่ไปกับการเล่าเรื่องด้วยตัวหนังสือ การวิเคราะห์ผู้เยี่ยมชมนิทรรศการในแง่มุมต่าง ๆ

การกำหนดแนวคิดใหญ่ อิม และเนื้อหา รวมถึงหลักการการสื่อความหมายของ Tilden (1957/2007) ที่กล่าวถึงในบทความของ Willis (2019) นี้จะนำไปปรับใช้ในส่วนของการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ข้อมูลเพื่อวางแผนนิทรรศการ *กว่าจะเป็นทุเรียน*

2.3 ประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม (Visitor Experience)

ดังที่กล่าวไปข้างต้น วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสื่อความหมายและการเล่าเรื่องเน้นย้ำถึงประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม อีกทั้งผู้วิจัยสนใจออกแบบเรื่องเล่านิทรรศการโดยเน้นประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมเป็นศูนย์กลาง เนื้อหาในส่วนนี้จึงเป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เสนอแนะแนวทางและโมเดลการออกแบบประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติ

หนังสือ *Designing for the Museum Visitor Experience* ของ Roppola (2012) มาจากการศึกษาผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์จำนวนเกือบ 300 คน จากองค์กร 6 แห่ง ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและธรรมชาติ 2 แห่ง ศูนย์กลางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 3 แห่ง พิพิธภัณฑ์/อนุสรณ์สถานสงคราม 1 แห่ง และพิพิธภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้พยายอีก 1 แห่ง โดย Roppola (2012) กล่าวว่า ทุกวันนี้การออกแบบนิทรรศการนั้นวิวัฒนาการจากการสร้างพื้นที่ (space making) มาเป็นการสร้างประสบการณ์แบบองค์รวม (holistic experience making) แทน และผู้เยี่ยมชมคาดหวังว่าจะได้รับประสบการณ์จากการมาพิพิธภัณฑ์ การเผชิญหน้าและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เยี่ยมชมกับสิ่งจัดแสดงนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับประสบการณ์ดังกล่าว

ทั้งนี้ Roppola (2012) อภิปรายลักษณะของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในบริบทพิพิธภัณฑ์ไว้ใน 4 ด้าน ได้แก่ (1) ประสบการณ์ใช้เพื่อสะท้อนมิติที่หลากหลายของการเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ เช่น มิติด้านการเรียนรู้และความบันเทิง (2) การวิเคราะห์ประสบการณ์สามารถสะท้อนถึงความเชื่อมโยงกับรูปแบบการเรียนรู้ เช่น การให้ผู้ชมสัมผัสหรือมีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุจัดแสดง (3) ประสบการณ์มาจากการร่วมกันผลิตสร้างระหว่างผู้เยี่ยมชมและพิพิธภัณฑ์ และ (4) มีการให้ความสำคัญต่อการเสริมสร้างประสบการณ์ที่จะเกิดขึ้นเป็นอย่างมาก ผู้เยี่ยมชมไปพิพิธภัณฑ์ด้วยความสนใจใคร่รู้และคาดหวังว่าจะได้รับประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อความบันเทิง ('learning for fun' experience) ควบคู่กันไป

นอกจากนั้น Roppola (2012) ยังได้วิเคราะห์ออกมาว่าปฏิสัมพันธ์ของผู้เยี่ยมชมต่อสภาพแวดล้อมของนิทรรศการ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กระบวนการที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ (1) framing เกี่ยวกับสิ่งที่ผู้เยี่ยมชมคาดหวังที่จะได้เห็น กระทำ เรียนรู้ และได้รับจากพิพิธภัณฑ์และสิ่งจัดแสดง เป็นพื้นฐานที่ทำให้ผู้เยี่ยมชมเข้าใจต่อประสบการณ์ในองค์กรทางวัฒนธรรม (2) resonating เป็นกระบวนการที่อธิบายถึงการประสานกันระหว่างผู้เยี่ยมชมและพื้นที่นิทรรศการ สิ่งก่อให้เกิดพลังและความหมาย (3) channelling เกี่ยวข้องกับการวางโครงสร้างว่าผู้เยี่ยมชมจะเคลื่อนที่ไปในทิศทางใด อย่างไร และให้ความสนใจกับจุดใดในพื้นที่และเวลาที่จำกัด ซึ่ง Roppola (2012) เปรียบเทียบ

channelling ว่าเป็นศิลปะการออกแบบท่าเต้น (choreography) ดังที่ได้กล่าวไปในหัวข้อ 2.2 ส่วนกระบวนการที่ (4) broadening เป็นกระบวนการการสร้างความหมายโดยผู้เยี่ยมชม นิทรรศการเป็นการรวมกันของวัตถุ ตัวหนังสือ สื่อ และพื้นที่ เพื่อสื่อสารอย่างมีวัตถุประสงค์ สามารถกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึก โน้มน้าว นอกจากการให้ข้อมูล ซึ่งจะนำไปสู่การเรียนรู้ของผู้เยี่ยมชม แต่ละกระบวนการนั้น Roppola (2012) ได้แยกย่อยออกเป็นประเภทต่าง ๆ ซึ่งรายละเอียดนั้นสามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 2.1

ภาพ 2.1

กระบวนการการสร้างความหมายโดยผู้เยี่ยมชมในพื้นที่นิทรรศการ



Note. From *Designing for the Museum Visitor Experience* (p. 75), by T. Roppola, 2012, Routledge. Copyright 2012 by Tina Roppola.

ประเด็นที่เกี่ยวข้องมากที่สุดกับงานวิจัยชิ้นนี้ คือ องค์ประกอบที่เกี่ยวกับการเล่าเรื่อง ในหัวข้อ “Narrative Channels” ซึ่งอยู่ในกระบวนการ (3) channelling โดย Roppola (2012) เน้นย้ำถึงความสำคัญของการมีเรื่องเล่า (narrative) ที่จะทำให้ผู้ชมสามารถสร้างความหมายได้จาก นิทรรศการ ดังนั้น นิทรรศการจึงควรมีธีม (theme) ที่เป็นเอกภาพ โดยอาจจะกำหนดธีมหลักและ ธีมย่อยที่สนับสนุนธีมหลักนั้น ๆ การมีเส้นเรื่องที่จัดระเบียบไว้แล้ว นอกจากจะช่วยส่งเสริม

การเรียนรู้แล้ว ยังช่วยจูงใจผู้เยี่ยมชมอีกด้วย ส่วน “Spatial Channels” และ “Multimodal and Multimedial Channels” สามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดทำต้นแบบเพื่อใช้ในการออกแบบจริงต่อไป จะเห็นได้ว่าการเล่าเรื่องและประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมนั้นมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี บทนิทรรศการที่มีการวางแผนไว้อย่างแยบคาย จะช่วยให้เกิดประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมที่ตอบโจทย์ทั้งผู้เยี่ยมชมและองค์กรทางวัฒนธรรม

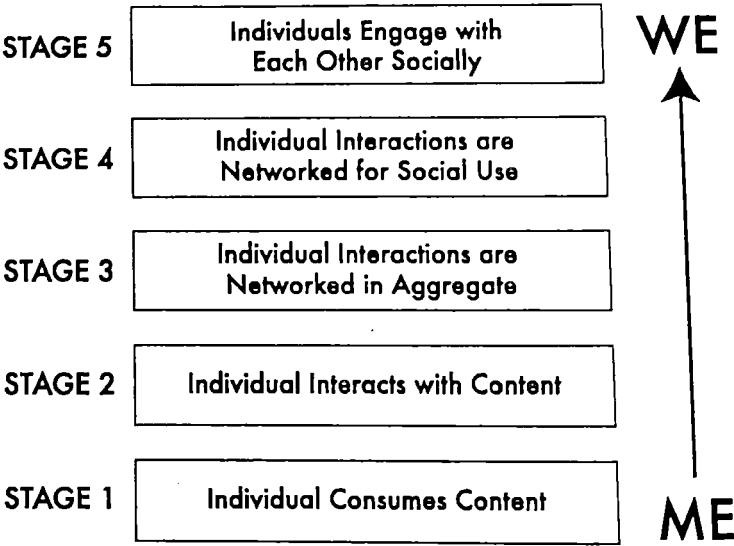
อย่างไรก็ตาม Roppola (2012) เน้นว่า กระบวนการ framing, resonating, channelling และ broadening ไม่ได้เกิดขึ้นที่ตัวผู้เยี่ยมชมหรือตัวนิทรรศการอย่างแยกจากกัน แต่เกิดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ของทั้งสององค์ประกอบนี้ และแต่ละกระบวนการอาจจะไม่ได้เกิดขึ้นเป็นลำดับขั้นตอนหรือเป็นวงจร แต่อาจเกิดขึ้นซ้ำ ๆ ในหลายระดับ สอดประสานพัวพันกันเป็นระบบระหว่างประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมกับพื้นที่นิทรรศการ ซึ่ง Roppola (2012) เรียกว่า ระบบนิเวศนิทรรศการ (exhibition ecology)

นอกจากแนวคิดของ Roppola (2012) หนังสือเรื่อง *The Participatory Museum* ซึ่งเขียนโดย Nina Simon (2010) สามารถใช้เป็นคู่มือในการออกแบบพิพิธภัณฑ์ที่เน้นการมีส่วนร่วมและเป็นแนวทางสำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ได้ งานเขียนดังกล่าวนำเสนอทั้งหลักการและยกตัวอย่างซึ่งสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง หนึ่งในประเด็นที่ Simon (2010) เน้นย้ำในหนังสือเล่มนี้คือการกระตุ้นให้ผู้เยี่ยมชมมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน โดยได้นำเสนอเทคนิคที่เรียกว่า “me-to-we” design ซึ่งสร้างประสบการณ์สำหรับปัจเจกที่จะไปสนับสนุนประสบการณ์ร่วมกันระหว่างผู้เยี่ยมชมนั่นเอง ทั้งนี้ Simon (2010) เสนอว่าการออกแบบนั้นควรจะตั้งต้นโดยให้องค์กรทางวัฒนธรรมนั้นมองว่าผู้เยี่ยมชมเป็นปัจเจก แทนที่จะมองว่าเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน (crowd) แล้วออกแบบโดยเชื่อมโยงปัจเจกแต่ละบุคคลเข้าหาและสนับสนุนซึ่งกันและกันโดยผ่านเนื้อหาที่จัดแสดง

Simon (2010) แบ่งระดับปฏิสัมพันธ์ “me-to-we” ของผู้เยี่ยมชมผ่านเนื้อหาทางานจัดแสดงไว้เป็น 5 ระดับดังนี้ ระดับที่ 1 ผู้เยี่ยมชมเสพเนื้อหา (individual consumes content) ซึ่งในระดับนี้องค์กรจะนำเสนอเนื้อหาที่ผู้ชมต้องการ ระดับที่ 2 ผู้เยี่ยมชมมีปฏิสัมพันธ์กับเนื้อหา (individual interacts with content) ซึ่งเป็นระดับที่ให้ออกาสให้ผู้เยี่ยมชมได้ตั้งคำถาม ระดับที่ 3 ปฏิสัมพันธ์ของผู้เยี่ยมชมได้รับการเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน (Individual interactions are networked in aggregate) นั่นคือ ความสนใจของแต่ละคนสอดคล้องกับคนส่วนใหญ่ (wider community) และระดับที่ 4 ปฏิสัมพันธ์ของผู้เยี่ยมชมได้รับการเชื่อมโยงกันเพื่อนำไปใช้ประโยชน์เชิงสังคม (Individual interactions are networked for social use) เป็นระดับที่ความสนใจของผู้เยี่ยมชมไปสอดคล้องกับความสนใจของบุคลากรพิพิธภัณฑ์และผู้เยี่ยมชมคนอื่น ๆ ในแง่ของเนื้อหาและกิจกรรม และระดับที่ 5 ปัจเจกบุคคลมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งกันและกัน (individuals engage with each other

socially) ซึ่งในระดับนี้จะทำให้องค์กรกลายเป็นสถานที่ทางสังคมอย่างเต็มตัว มีความน่าสนใจ ทำหาย และเสริมสร้างการพบปะระหว่างกัน ซึ่งระดับปฏิสัมพันธ์สามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 2.2

ภาพ 2.2
ระดับปฏิสัมพันธ์ “Me-to-We” ของผู้เยี่ยมชม

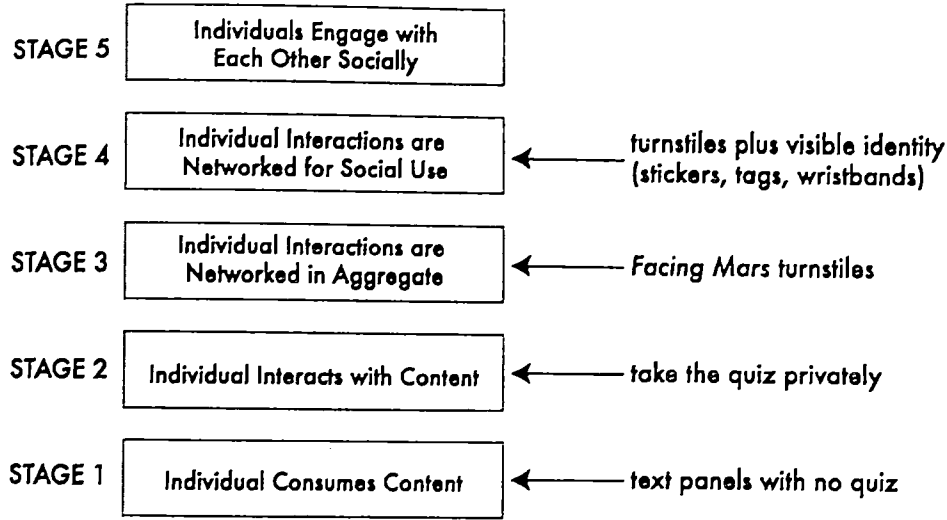


Note. From *The Participatory Museum* (p. 26), by N. Simon, 2010, Museum 2.0.
Copyright 2010 by Nina Simon. CC BY-NC.

อย่างไรก็ตาม Simon (2010) ระบุว่าองค์กรส่วนใหญ่จะประสบความสำเร็จในการออกแบบปฏิสัมพันธ์ในระดับที่ 1 และ 2 เท่านั้น ส่วนปฏิสัมพันธ์ในระดับที่ 3 ขึ้นไป ส่วนใหญ่จะทำได้โดยผ่านการใช้ผู้นำชมและนักการศึกษา โดยเฉพาะในบริบทการจัดเทศกาลหรือกิจกรรมพิเศษ อนึ่ง ข้อจำกัดคือเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ไม่อาจประจำอยู่ทุกจุด และจะมีช่วงที่ไม่ได้จัดกิจกรรมอะไร การใช้กรอบแนวคิดข้างต้นจะสามารถช่วยสร้างประสบการณ์ทางสังคมโดยปราศจากบุคลากรได้ เช่น ในองค์กรประเภทอาคารประวัติศาสตร์ (historic houses) ผู้นำชมสามารถให้ผู้เยี่ยมชมแสดงความคิดเห็นโดยโหวตห้องที่ตนชอบ (ระดับที่ 3) และเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ ได้ (ระดับที่ 4) แต่หากไม่มีเจ้าหน้าที่ องค์กรก็สามารถออกแบบกิจกรรมดังกล่าว โดยให้ผู้เยี่ยมชมโหวตโดยนำกระดาษแข็งแทนไปปักบนผังชั้น (floorplan) ได้ (ระดับที่ 3) และผู้เยี่ยมชมสามารถแสดงความคิดเห็นโดยอาจจะเป็นในรูปแบบจดหมายหรือการจัดเสียงในจุดระบุไว้ได้ (ระดับที่ 4) เป็นต้น

การออกแบบประสบการณ์ดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่ในเฉพาะพื้นที่ทางกายภาพ แต่สามารถใช้แพลตฟอร์มบนเว็บได้ด้วยเช่นกัน แต่ขอบเขตของงานวิจัยชิ้นนี้เน้นที่นิทรรศการกายภาพเป็นหลัก ผู้วิจัยจึงขอยกตัวอย่างเฉพาะกรณีศึกษาที่เป็นนิทรรศการกายภาพ โดย Simon (2010) ได้วิเคราะห์นิทรรศการจริงร่วมกับกรอบแนวคิด 5 ระดับที่เขาเสนอ ตัวอย่างหนึ่งคือนิทรรศการเคลื่อนที่ *Facing Mars* ที่จัดโดย Ontario Science Centre ซึ่งมีการให้ผู้เยี่ยมชมโหวตว่าจะไปยังดาวอังคารหรือไม่ (Would you go to Mars?) โดยการเดินผ่านเครื่องกันทางเดิน (turnstiles) ระหว่าง “YES” และ “NO” ที่ทางเข้าและทางออก ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวถือว่าอยู่ในระดับ 3 อย่างไรก็ตาม Simon เสนอว่านิทรรศการนี้สามารถออกแบบ “me-to-we” ได้ตั้งแต่ระดับ 1-4 โดยใช้การติดป้ายสื่อความหมาย (ระดับที่ 1) การให้ผู้เยี่ยมชมตอบคำถาม (quiz) แบบส่วนตัว (ระดับที่ 2) กิจกรรมเดินผ่านแผงกัน (ระดับที่ 3) และการติดสติ๊กเกอร์ แท็ก หรือแถบข้อมือเพื่อระบุคำตอบที่ตนเลือก (ระดับที่ 4) ดังแสดงให้เห็นในแผนภาพที่ 2.3 กรอบแนวคิดเรื่องปฏิสัมพันธ์ของผู้เยี่ยมชม ถือว่ามีประโยชน์และมีความยืดหยุ่นที่ผู้วิจัยจะใช้เป็นแนวทาง ซึ่งจะสามารถปรับได้ตามความต้องการทรัพยากร และศักยภาพของชุมชนบ้านชัยยี่หรัดังที่แสดงไว้ในผลการศึกษานั้นเอง

ภาพ 2.3
ปฏิสัมพันธ์ “Me-to-We” ของผู้เยี่ยมชม 4 ระดับที่สามารถออกแบบได้ในนิทรรศการ Facing Mars



Note. From *The Participatory Museum* (p. 91), by N. Simon, 2010, Museum 2.0.
Copyright 2010 by Nina Simon. CC BY-NC.

หนังสือ *The Museum Experience* โดย Falk and Dierking (1992/2016) ให้ความสำคัญกับความหลากหลายของผู้เยี่ยมชมเช่นกัน งานเขียนชิ้นนี้ศึกษาว่าคนทั่วไปเข้าไปใช้พิพิธภัณฑ์อย่างไร จากมุมมองของผู้เยี่ยมชม ตั้งแต่วัตถุประสงค์ของการไปเที่ยวพิพิธภัณฑ์ พฤติกรรมระหว่างการเยี่ยมชม ไปจนถึงความทรงจำหลังการเยี่ยมชม โดยพิพิธภัณฑ์ในบริบทนี้หมายถึงองค์การทางการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการหลากหลายรูปแบบ ทั้งพิพิธภัณฑ์ประเภทต่าง ๆ สวนสัตว์ สวนพฤกษศาสตร์ สวนรุกขชาติ ศูนย์กลางวิทยาศาสตร์ อาคารประวัติศาสตร์ รวมไปถึงนิทรรศการและคอลเลกชันด้วย ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงงานของ Falk and Dierking (1992/2016) ใน 2 ประเด็น ได้แก่ โมเดลประสบการณ์ผู้เยี่ยมชมและแนวทางการออกแบบประสบการณ์

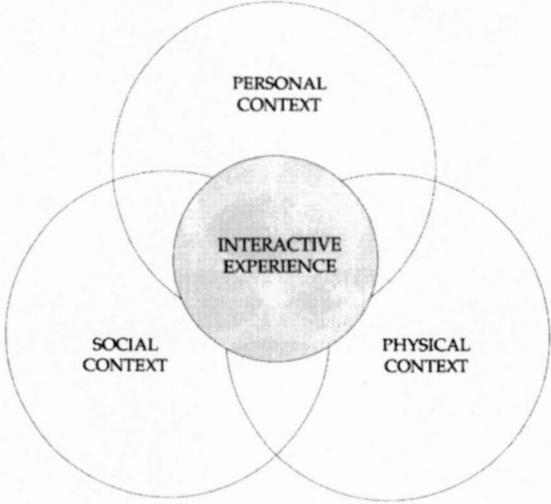
ในประเด็นแรก Falk and Dierking (1992/2016) เสนอโมเดลประสบการณ์ผู้เยี่ยมชมเชิงปฏิสัมพันธ์ที่เรียกว่า “Interactive Experience Model” หรือ IEM ซึ่งผู้เขียนได้นำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ผู้เยี่ยมชมที่หลากหลายของพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ โมเดล IEM (Falk & Dierking, 1992/2016) ได้อธิบายว่า การเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์แต่ละครั้งเกี่ยวข้องกับ 3 บริบท ได้แก่ (1) บริบทส่วนตัว (personal context) ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะบุคคล บริบทนี้เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ ความรู้ ความสนใจ แรงจูงใจ ความสำเร็จ และความสำคัญ และวัตถุประสงค์ของการมาพิพิธภัณฑ์ ซึ่งลักษณะเหล่านี้จะช่วยบ่งบอกพฤติกรรมและการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์ได้ (2) บริบททางสังคม (social context) มาจากแนวคิดที่ว่า การเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์นั้นเกิดขึ้นในและได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคม การไปพิพิธภัณฑ์คนเดียว ไปกับเพื่อน สมาชิกในครอบครัว (ซึ่งต่างอายุกัน) เพื่อนร่วมชั้น หรือเพื่อนร่วมงานย่อมนำไปสู่พฤติกรรมที่แตกต่าง ปริมาณของผู้เยี่ยมชมในพิพิธภัณฑ์ทำให้ปฏิสัมพันธ์ของผู้เยี่ยมชมกับเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์และอาสาสมัครต่างไปเช่นเดียวกัน และ (3) บริบททางกายภาพ (physical context) เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม วัตถุจัดแสดง รวมถึงวัตถุ วัสดุ และบรรยากาศในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งมีผลทำให้ผู้เยี่ยมชมเกิดความรู้สึกแตกต่างกันไป เช่น กลิ่นเหม็นอาจทำให้ผู้เยี่ยมชมใช้เวลา น้อยลง ในขณะที่ม้านั่งจะช่วยให้บรรเทาการเหนื่อยล้าได้ เป็นต้น

บริบททั้งสามนี้ประกอบสร้างโดยผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง และปฏิสัมพันธ์ระหว่างบริบทเหล่านี้เองเป็นตัวสร้างพฤติกรรมของผู้เยี่ยมชม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไปแต่ละบุคคล ซึ่ง Falk and Dierking (1992/2016) ได้แสดงความเห็นว่า ในอดีตพิพิธภัณฑ์มักไม่ได้คำนึงถึงบริบททางสังคมของผู้เยี่ยมชมนัก เช่น ภัณฑารักษ์ นักออกแบบ และนักการศึกษาอาจให้ความสำคัญกับการจัดเรียงวัตถุ การจัดแสง สี การสื่อความหมายเพื่อดึงดูดผู้เยี่ยมชม โดยลืมไปว่าจำนวนและประเภทกลุ่มผู้เยี่ยมชม (เช่น กลุ่มครอบครัว และกลุ่มนักเรียน) ในพื้นที่พิพิธภัณฑ์ ล้วนมีผลต่อความชัดเจนของป้ายสื่อความหมาย เป็นต้น การมองประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ผ่านโมเดล IEM จึงทำให้เข้าใจพฤติกรรมของผู้เยี่ยมชมอย่างครอบคลุม ทั้งนี้ อิทธิพลของบริบททั้งสามในแต่ละกรณีไม่จำเป็นจะต้องอยู่ในระดับเดียวกัน แต่ทั้งสามบริบทจะสอดประสานควบคู่กันไป ทำให้เกิด

ความเข้าใจต่อประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมทั้งในด้านสังคม กายภาพ การเรียนรู้ และอารมณ์ Falk and Dierking (1992/2016) แสดงความสัมพันธ์ของทั้ง 3 บริบทด้วยแผนภาพ ซึ่งประกอบด้วย ทรงกลม 3 อันที่ซ้อนทับกันอยู่ ดังภาพที่ 2.4

ภาพ 2.4

โมเดลประสบการณ์ผู้เยี่ยมชมเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive Experience Model: IEM)



Note. From *The Museum Experience* (p. 4), by J. H Falk and L. D. Dierking, 2016, Routledge. Copyright 2011 by Taylor & Francis.

โมเดล IEM เป็นพื้นฐานของแนวทางการออกแบบประสบการณ์ผู้เยี่ยมชม ซึ่งอยู่ในบท “Professional’s Guide to the Museum Experience” โดย Falk and Dierking (1992/2016) เสนอว่าพิพิธภัณฑ์จะต้องคำนึงถึงเป้าหมาย (goals) ขององค์กรและปรับให้เหมาะสมกับความสนใจและความคาดหวังของผู้เยี่ยมชมตามความเป็นจริง กล่าวคือ พิพิธภัณฑ์อาจประสงค์จะให้ผู้เยี่ยมชมได้ความรู้ แต่เป็นไปได้ที่ผู้เยี่ยมชมจะกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งได้จากใช้เวลาในพิพิธภัณฑ์ 1 ชั่วโมง แต่สามารถเรียนรู้แง่มุมใหม่ ๆ หรือเรื่องพื้นฐานได้ เช่น ตระหนักถึงความสำคัญของระบบนิเวศทางธรรมชาติต่อความกินดีอยู่ดี สามารถแยกลักษณะของงานออกแบบในยุคสมัยที่ต่างกันได้ เป็นต้น เมื่อระบุเป้าหมายหลักได้แล้ว พิพิธภัณฑ์จะต้องวางแผนเป้าหมายย่อยขององค์กรประกอบต่าง ๆ ของงานพิพิธภัณฑ์ เช่น ภาพลักษณ์ การประชาสัมพันธ์ กลุ่มเป้าหมาย สถานที่

และสิ่งอำนวยความสะดวก ทรัพยากรมนุษย์ การจัดแสดง และการวางแผนการเงิน ซึ่งเป้าหมายเหล่านี้สามารถวางแผนได้ภายใต้กรอบแนวคิด IEM

ในรายละเอียดการออกแบบประสบการณ์ Falk and Dierking (1992/2016) ได้แบ่งผู้เยี่ยมชมออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) ผู้เยี่ยมชมทั่วไป (casual visitors) และ (2) หมู่คณะ (organised groups) โดยผู้เขียนได้ระบุลักษณะของผู้เยี่ยมชม 9 ข้อและ 8 ข้อตามลำดับ โดยแบ่งตามบริบททั้งสามตามโมเดล IEM ได้ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 2.1 และ 2.2 การออกแบบประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมให้มีประสิทธิภาพ ควรจะคำนึงถึงคุณสมบัติเหล่านี้ ดังที่ Falk and Dierking (1992/2016) ได้เสนอไว้

ตาราง 2.1

ลักษณะของผู้เยี่ยมชมทั่วไป (casual visitors)

ลักษณะของผู้เยี่ยมชมทั่วไป	บริบท
(1) ผู้เยี่ยมชมแต่ละคนเรียนรู้ในแบบที่แตกต่างกันไป และตีความข้อมูลจากความรู้เดิม ประสบการณ์และความเชื่อ	บริบทส่วนตัว
(2) ผู้เยี่ยมชมทุกคนปรับสารของพิพิธภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความเข้าใจและประสบการณ์ของตน	
(3) ผู้เยี่ยมชมแต่ละคนมาพร้อมกับเป้าประสงค์และความคาดหวังต่อการเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์	
(4) ผู้เยี่ยมชมส่วนใหญ่มาพิพิธภัณฑ์กับกลุ่มทางสังคม และสิ่งที่เห็น กระทำ และจำได้ จะได้รับอิทธิพลจากกลุ่มนั้น ๆ	บริบททางสังคม
(5) ประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมในพิพิธภัณฑ์เกี่ยวข้องกับผู้ให้ข้อมูล เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย concessionaries และผู้เยี่ยมชมคนอื่น ๆ	
(6) ผู้เยี่ยมชมถูกดึงดูดจากพิพิธภัณฑ์ เพราะมีวัตถุที่นอกเหนือไปจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ผู้เยี่ยมชมมา “ชม” ในลักษณะต่าง ๆ	บริบททางกายภาพ
(7) ผู้เยี่ยมชมได้รับอิทธิพลอย่างสูงจากลักษณะทางกายภาพของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งประกอบด้วย สถาปัตยกรรม บรรยากาศ กลิ่น เสียง และ “ความรู้สึก” ต่อสถานที่นั้น	
(8) ผู้เยี่ยมชมได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ มากมาย แต่พวกเขาจะเลือกมาเฉพาะจำนวนเล็กน้อย	

(9) ความสนใจของผู้เยี่ยมชมได้รับอิทธิพลอย่างมากจากสถานที่ของวัตถุ จัดแสดงและ orientation ของพิพิธภัณฑ์	
---	--

Note. Adapted from *The Museum Experience* (pp. 135–150), by J. H Falk and L. D. Dierking, 2016, Routledge. Copyright 2011 by Taylor & Francis.

ตาราง 2.2

ลักษณะของหมู่คณะ (organised groups)

ลักษณะของหมู่คณะ	บริบท
(1) เป้าหมายของผู้เยี่ยมชมที่ตั้งไว้ล่วงหน้าจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมและการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์	บริบทส่วนตัว
(2) ผู้เยี่ยมชมมีรูปแบบการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไป และประสบการณ์ก่อนหน้าส่งผลต่อการเรียนรู้ที่เรียนในพิพิธภัณฑ์	
(3) ผู้เยี่ยมชมทำความเข้าใจต่อประสบการณ์ในพิพิธภัณฑ์อย่างเป็นรูปธรรม	
(4) ทริปที่จัดล่วงหน้าเป็นกิจกรรมทางสังคม ผู้เยี่ยมชมมาพร้อมกับเพื่อนครู และส่วนใหญ่คือสมาชิกครอบครัว	บริบททางสังคม
(5) บุคลากรพิพิธภัณฑ์มีผลกระทบอย่างมหาศาลต่อคุณภาพของประสบการณ์พิพิธภัณฑ์	
(6) ถึงแม้ว่าผู้นำกลุ่มบางคนอาจจะวางแผนในการชมวัตถุหรือนิทรรศการเฉพาะเจาะจง ผู้เยี่ยมชมส่วนใหญ่ต้องการชมทั้งพิพิธภัณฑ์	บริบททางกายภาพ
(7) สำหรับผู้เยี่ยมชมส่วนใหญ่ มุมมองที่เปลี่ยนไปมักจะเป็นผลลัพธ์ของการเยี่ยมชมแบบหมู่คณะ	
(8) พิพิธภัณฑ์หลายแห่งนำเสนอข้อมูล/สิ่งเร้าเป็นจำนวนมาก ทำให้ผู้เยี่ยมชมรู้สึกเหนื่อยล้า	

Note. Adapted from *The Museum Experience* (pp. 151–160), by J. H Falk and L. D. Dierking, 2016, Routledge. Copyright 2011 by Taylor & Francis.

โมเดล IEM (Falk & Dierking, 1992/2016) ข้างต้นยังไม่ได้นำมาปรับใช้ในบริบทของงานวิจัยชิ้นนี้ เนื่องจากศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระยังไม่มี การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์และไม่เคยมีการเล่าเรื่องภูมิปัญญาในรูปแบบนิทรรศการ จึงยังไม่มีข้อมูลที่แน่ชัดเกี่ยวกับประเภทของผู้เยี่ยมชม โดยสามารถทำได้เพียงคาดคะเนจากกลุ่มผู้มาศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้ฯ เท่านั้น ซึ่งทั้งหมดเป็นการเยี่ยมชมแบบหมู่คณะดังที่ผู้วิจัยอภิปรายไว้ในบทที่ 4 แต่ผู้วิจัยเห็นว่ามิประโยชน์สำหรับการตรวจสอบและทำความเข้าใจผู้เยี่ยมชม เมื่อมีการจัดทำนิทรรศการจริงแล้วในภายหลัง ในขั้นตอนการออกแบบการเล่าเรื่องนั้น ผู้วิจัยนำแนวคิดเรื่อง “channelling” ของ Roppola (2012) และระดับปฏิสัมพันธ์ “me-to-we” ของ Simon (2010) มาเป็นกรอบแนวคิดหลักร่วมกับหลักการเล่าเรื่องของ Willis (2019) ในการสื่อความหมายภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ

2.4 ภูมิปัญญา (Wisdom)

งานวิจัยเรื่องนี้สนใจศึกษาภูมิปัญญาการปลูกทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ เพื่อนำมาสร้างสรรค์บทนิทรรศการ คำว่า “ภูมิปัญญา” ในบริบทของไทย นิยมแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “wisdom” ที่ผ่านมามีผู้ให้ความหมายแก่ภูมิปัญญาไว้อย่างหลากหลาย อาทิ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ให้ความหมาย “ภูมิปัญญา” ว่า “พื้นความรู้ความสามารถ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) ส่วนเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 อ้างถึงใน หทัยรัตน์ บุญโยป๊ะภูมภ์, 2561, น. 2) ได้นิยามภูมิปัญญาว่าหมายถึง “ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่ชุมชนได้จากประสบการณ์ ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรม ถือเป็นผลผลิตทางปัญญาของกลุ่มชนนั้น ๆ”

ในประเด็นความคิดความเชื่อนั้น เอี่ยม ทองดี (2542 อ้างถึงใน นิสารัตน์ วรางคณาภิกุล, 2546) อธิบายว่าเกี่ยวข้องกับทั้งด้านจิตวิญญาณและการดำรงชีวิต ค่านิยม ความคิดเห็นจากการไตร่ตรอง รวมถึงไหวพริบอันเป็นทักษะในการสนองตอบต่อสถานการณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ นิสารัตน์ หวานชะเอม (2557) ได้อธิบายว่า ภูมิปัญญานั้นไม่ได้หยุดนิ่ง แต่มีการสืบทอด ปรับเปลี่ยน และพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาในชีวิตมนุษย์ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในแต่ละยุคสมัย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพัชรินทร์ สิริสุนทร (2550) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าภูมิปัญญานั้นมีความเป็นพลวัตและมีลักษณะเป็นองค์รวม เน้นถึงความสมดุลและเชื่อมโยงกับระบบต่าง ๆ ในสังคม ภูมิปัญญาจึงมีความหลากหลายและแตกต่างกันไปในพื้นที่

ภูมิปัญญาในบริบทสังคมไทยนั้น บางครั้งใช้คำว่า ภูมิปัญญาไทย (Thai wisdom) ภูมิปัญญาท้องถิ่น/ภูมิปัญญาพื้นถิ่น (local wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (folk wisdom) (นิสารัตน์ หวานชะเอม, 2557) คำว่า “ภูมิปัญญาไทย” นั้น สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา

404716

634.66

๐๔๗๖

(2562) นิยามไว้ว่าเป็น “องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทย อันเกิดจาก การสั่งสม ประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกสรร ประยุกต์ พัฒนาและถ่ายทอด สืบต่อกันมา เพื่อใช้ แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย”

เช่นเดียวกันกับความหมายของ “ภูมิปัญญาไทย” โดยมูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช-บรมนาถบพิตร ได้ (2541) ที่ครอบคลุมทั้งผลงาน วิธีการ ทักษะ เทคนิค และความรู้ความสามารถของคนไทย ซึ่งได้มาจากการสืบค้น รวบรวม สะสม จัดระเบียบเป็นองค์ความรู้ มีการปรับปรุง ถ่ายทอด และสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาให้ชีวิตของคนไทยในแต่ละยุคสมัย ซึ่งภูมิปัญญาไทย มีลักษณะ 7 ประการดังนี้

- (1) ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม
- (2) ภูมิปัญญาไทยนั้นมาจากความสัมพันธ์ระหว่าง (1) คนกับคน (2) คนกับธรรมชาติ และ (3) คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
- (3) ภูมิปัญญาไทยครอบคลุมทุกกิจกรรมในวิถีชีวิตของคน
- (4) ภูมิปัญญาไทยเกี่ยวข้องกับการจัดการ เรียนรู้ ปรับตัว และแก้ปัญหาเพื่อความอยู่รอดของปัจเจก ชุมชน และสังคม
- (5) ภูมิปัญญาไทยถือเป็นพื้นฐานของการมองโลกและความรู้ในเรื่องต่าง ๆ
- (6) ภูมิปัญญาไทยมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
- (7) ภูมิปัญญาไทยเปลี่ยนแปลงเพื่อความสมดุลในพัฒนาการทางสังคม

ภูมิปัญญาไทยนั้นต่างจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในแง่ของขอบเขต กล่าวคือ ภูมิปัญญาไทยเป็นความรู้ความสามารถที่ยอมรับกันในระดับชาติ ในขณะที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะจำกัดอยู่ในแต่ละท้องถิ่น เช่น ภาษาไทย (ภูมิปัญญาไทย) และภาษาอีสาน (ภูมิปัญญาท้องถิ่น) ส่วนลักษณะร่วมก็คือการนำความรู้มาใช้ในการแก้ปัญหา เชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันผ่านการสืบทอดและปรับปรุง อีกทั้งภูมิปัญญาไทยยังมีรากฐานมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย ซึ่งสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ (2541, น. 16) ได้นิยาม “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ไว้ว่าเป็น “ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย” โดยองค์ความรู้้นั้นมาจากทั้งประสบการณ์ และการเรียนรู้จากครอบครัว รวมไปถึงผู้มีความรู้ในชุมชน ความรู้ดังกล่าวมีนัยเชิงคุณธรรม มีความเกี่ยวข้องกับแนวทางการและหลักเกณฑ์การใช้ชีวิต และเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ระหว่างผู้อื่น ความสัมพันธ์กับธรรมชาติและเหนือธรรมชาติ สะท้อนผ่านความเชื่อ ประเพณี การทำมาหาเลี้ยงชีพ การรักษาโรค และกิจกรรม

ภายในชุมชนต่าง ๆ (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร, 2538)

ผู้ที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาหรือผู้ที่ประสบความสำเร็จในการนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต และสามารถถ่ายทอดส่งต่อคุณค่าของภูมิปัญญานั้น ในระดับท้องถิ่นจะเรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ส่วนผู้ที่สามารถสร้างสรรค์ผลงานโดดเด่นเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาตินั้นจะเรียกว่า “ผู้ทรงภูมิปัญญาไทย” ซึ่งได้รับการยอมรับและได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ มีคุณสมบัติเป็นผู้นำทางความคิด มีคุณธรรม ใส่ใจปัญหาของท้องถิ่น สามารถนำความรู้มาช่วยแก้ปัญหา เชื่อมโยงถ่ายทอด และเผยแพร่คุณค่าของภูมิปัญญาในสาขาหนึ่ง ๆ ไปในวงกว้าง (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร, 2538) นอกจากนี้ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาได้มีโครงการสรรหาและยกย่องผู้ที่ถือว่าเป็น “ต้นแบบ” ของปราชญ์ชาวบ้านหรือปราชญ์ท้องถิ่น โดยเรียกว่า “ครูภูมิปัญญาไทย” อันหมายถึงผู้ที่มีองค์ความรู้จากรากฐานความเป็นไทย น้อมนำ “ศาสตร์พระราชา” มาพัฒนาบุคคล ชุมชน และประเทศชาติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562)

จากยกย่อง “ครูภูมิปัญญาไทย” สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2562) ได้จำแนกออกเป็น 9 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน (2) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (3) ด้านการแพทย์แผนไทย (4) ด้านเกษตรกรรม (5) ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี (6) ด้านภาษาและวรรณกรรม (7) ด้านโภชนาการ (8) ด้านศิลปกรรม และ (9) ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม นอกจากนี้เกณฑ์ดังกล่าว มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (2541) ได้จำแนกภูมิปัญญาไทยออกเป็น 4 สาขา ได้แก่ (1) สาขาเกษตรกรรม (2) สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (3) สาขาการแพทย์แผนไทย และ (4) สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในบริบทของงานวิจัยชิ้นนี้ กล่าวได้ว่าเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในสาขาเกษตรกรรม ซึ่งทั้ง 2 เกณฑ์ได้ให้คำอธิบายไว้สอดคล้องกัน นั้นหมายถึง ความสามารถในการผนวกความรู้ ทักษะ และเทคนิคการเกษตรดั้งเดิมกับเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ในการพึ่งพาตนเองและแก้ปัญหาในการผลิต กำจัดโรค และการตลาด เป็นต้น (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562; มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร, 2541)

อนึ่ง นอกจาก (1) การยกย่อง “ครูภูมิปัญญาไทย” แล้ว การส่งเสริมภูมิปัญญาไทยยังสามารถทำได้ด้วย (2) การจัดตั้งศูนย์ภูมิปัญญาไทย เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนอยู่ก่อนแล้ว (3) การจัดตั้งสภาภูมิปัญญาไทย (4) การจัดตั้งกองทุนส่งเสริมภูมิปัญญาไทย

(5) การคุ้มครองลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาไทย (6) การตั้งสถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย และ (7) การประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทรงภูมิปัญญาไทยทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติ (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (2541) วิธีการที่กล่าวมาส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐในระดับประเทศ การที่ชุมชนบ้านชัยยี่หรัามีศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงฯ นั้นถือว่าสอดคล้องกับข้อ 2 ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น โดยเป็นสถานที่ที่ชุมชนถ่ายทอดภูมิปัญญา และผลของงานวิจัยจะช่วยนำไปใช้ในการยกระดับการถ่ายทอดความรู้ผ่านรูปแบบนิทรรศการ

ในการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554) ได้เสนอแนวทางไว้ 8 แนวทาง ได้แก่ (1) การค้นคว้าวิจัย (2) การอนุรักษ์ (3) การฟื้นฟู (4) การพัฒนา (5) การถ่ายทอด (6) การส่งเสริมกิจกรรม (7) การเสริมสร้างอัตลักษณ์ และ (8) การเผยแพร่แลกเปลี่ยน จากแนวทางดังกล่าว โครงการวิจัยนี้เกี่ยวข้องกับข้อ (1) โดยมีการศึกษาทั้งความเป็นมาและการปรับเปลี่ยนซึ่งนำไปสู่ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หรัในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับ (5) การถ่ายทอด และ (8) การแลกเปลี่ยน ในแง่ของการพัฒนารูปแบบการนำเสนอองค์ความรู้การปลูกทุเรียนโดยใช้สื่อนิทรรศการซึ่งจะช่วยให้เข้าถึง น่าสนใจ และเข้าใจง่ายมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญามีความหมายครอบคลุมองค์รวมของมิติต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของคนเกี่ยวข้องกับการได้มาซึ่งองค์ความรู้ ปรับปรุง และสืบทอด มีประโยชน์ในการแก้ปัญหาและปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของยุคสมัย โดยภูมิปัญญาอาจมีการแบ่งประเภทตามขอบเขตในระดับชาติ (ภูมิปัญญาไทย) และระดับท้องถิ่น (ภูมิปัญญาพื้นถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน) มีการจำแนกประเภทหรือสาขาตามวัตถุประสงค์ต่าง ๆ โครงการวิจัยนี้จะช่วยอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาการเกษตรของชุมชนบ้านชัยยี่หรั โดยการนำมาเล่าเรื่องใหม่นั้น ผู้วิจัยจะเน้นถึงความยั่งยืนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมกับการสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจตามโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model)

2.5 โมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model)

โมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model) ของประเทศไทย เกิดขึ้นจากการตระหนักถึงการเสียสมดุลระหว่างทรัพยากรธรรมชาติและความต้องการของประชากรโลก อันสืบเนื่องจากระบบการผลิตดั้งเดิมที่นำไปสู่การทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดทิศทางเศรษฐกิจที่เน้นการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและหมุนเวียน รวมถึงการลดการปล่อยของเสียให้ได้มากที่สุด จึงนำมาสู่เป้าหมายของ BCG นั่นคือการสร้างสมดุลระหว่างความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและการเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นการนำจุดแข็งของประเทศไทย นั่นคือทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมที่

หลากหลาย มาพัฒนาต่อยอดโดยใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อให้ประเทศไทยมีศักยภาพในการแข่งขันในระดับสากล ควบคู่กับการยกระดับชีวิตของคนไทย (ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว, 2561; สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.), ม.ป.ป.ก; 2563)

ภาพ 2.5

ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว



หมายเหตุ. จาก สมุดปกขาว BCG in Action การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมของประเทศไทย เพื่อเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว Bio – Circular – Green Economy, โดย ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว, 2561, สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) (https://waa.inter.nstda.or.th/stks/pub/2019/20191129-BCG_Final1.pdf).

“BCG” นั้นมาจากคำว่า bio, circular และ green ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบองค์รวม โมเดลนี้มีรากฐานมาจากแนวคิดทางเศรษฐกิจ 2 แบบย่อย คือ (1) เศรษฐกิจชีวภาพ (bioeconomy) และ (2) เศรษฐกิจหมุนเวียน (circular economy) ทั้งสองแนวคิดนี้ประกอบกันเป็นเศรษฐกิจสีเขียว (green economy) ดังที่แสดงในภาพ 2.4 จากคำอธิบายของประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว (2561) เศรษฐกิจชีวภาพ หมายถึงระบบเศรษฐกิจการเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างคุ้มค่า การรักษาสมดุลทางสิ่งแวดล้อม และการนำเทคโนโลยีมาเพิ่มประสิทธิภาพหรือสร้างนวัตกรรม ทั้งนี้ ทรัพยากรในการผลิตจะต้องสามารถทดแทนหรือนำกลับมาใช้ใหม่ได้ รวมถึงลดการพึ่งพาเชื้อเพลิงฟอสซิลและการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ส่วนเศรษฐกิจหมุนเวียนนั้นส่งเสริมการใช้ผลิตภัณฑ์ในยาวนานและเต็มวงจร

การนำกลับมาใช้ซ้ำ และการลดของเสียสู่สิ่งแวดล้อมให้ได้มากที่สุด ระบบเศรษฐกิจหมุนเวียนจึงให้ความสำคัญกับวางแผนการให้ทรัพยากรในการผลิตสามารถคืนสู่สภาพเดิมหรือนำกลับมาใช้ใหม่ได้ และการจัดการของเสียจากการผลิตและการบริโภค ส่วนเศรษฐกิจสีเขียว นั้น เกิดจากการบูรณาการระบบเศรษฐกิจทั้งสองด้าน มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน กลยุทธ์การขับเคลื่อนโมเดลเศรษฐกิจ BCG อาศัยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (วทน.) ผสมกับการบริหารจัดการและนโยบายที่เหมาะสมไปใช้กับทุกกลุ่มอุตสาหกรรม ไปช่วยลดต้นทุน เพิ่มผลผลิต และส่งเสริมผู้ประกอบการ

อย่างไรก็ตาม โมเดลเศรษฐกิจ BCG ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะงานทางด้านวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมด้วย กล่าวคือ สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.) (ม.ป.ป.ช) ระบุว่า การผลักดัน BCG นั้นกระทำผ่านสาขาเศรษฐกิจ 8 สาขา ได้แก่ (1) ความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ (2) เกษตร เป็นการเพิ่มความหลากหลาย ประสิทธิภาพ มูลค่า และยกระดับมาตรฐานผลผลิตทางการเกษตร (3) อาหาร โดยมุ่งสร้างความมั่นคงทางอาหาร ความปลอดภัย คุณค่าทางโภชนาการ ในขณะเดียวกันก็ตอบสนองต่อวิถีชีวิตของคนยุคใหม่ (4) ยาและวัคซีน มุ่งลดการนำเข้าและเน้นการพึ่งตนเอง โดยส่งเสริมการวิจัยและผลิตภายในประเทศ (5) เครื่องมือแพทย์ เป็นเรื่องของยกระดับการบริการการแพทย์ ยกระดับมาตรฐาน และส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรม (6) พลังงาน พัสต และเคมีชีวภาพ ซึ่งให้ความสำคัญกับความมั่นคงด้านพลังงาน และการสร้างมูลค่าจากวัสดุและสารเคมีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (7) การท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและธรรมชาติมาสร้างอัตลักษณ์ และ (8) เศรษฐกิจหมุนเวียน เน้นการสร้างเศรษฐกิจแนวใหม่ที่เน้นการลดการใช้ การหมุนเวียน และการลดมลพิษและของเสีย โครงการนี้จะเกี่ยวข้องกับมิติที่ 7 มากที่สุด นั่นคือการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นหลัก ซึ่งมีเป้าหมายในการสร้างอัตลักษณ์จากทุนทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ เพื่อให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพที่ยั่งยืน

ตัวอย่างหนึ่งของการดำเนินงานในสาขาดังกล่าวคือการใช้โมเดล BCG ในการส่งเสริมธุรกิจเชิงอาหาร (gastronomy tourism) ซึ่งคุณน้ำฝน บุญยะวัฒน์ รองผู้อำนวยการนโยบายและแผน ได้อธิบายว่า เป็นการนำผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นภายใต้แนวทาง BCG มาเล่าเรื่อง เช่น การนำเสนอเรื่องราวของเกษตรกรที่มีช่วยขับเคลื่อนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการปรับเปลี่ยนการใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ ควบคู่ไปกับการเล่าเรื่องราวรสชาติ คุณค่าและสรรพคุณของอาหารพื้นถิ่น ความรู้สึกของเกษตรกรก็จะได้รับการส่งต่อผ่านการเล่าเรื่องนี้ไปยังผู้บริโภค แล้วผู้บริโภคก็จะรู้สึกว่ามันเองนั้นมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านอาหารนั่นเอง (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.), 2565)

นอกจากนี้ ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว (2561) ได้เสนอกกลยุทธ์การพัฒนากลุ่มท่องเที่ยวเชิงปริมาณอย่างยั่งยืน¹ จากการนำลักษณะทางภูมิศาสตร์และชีววิทยาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นมาสร้างจุดเด่นให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการกระจายตัวของนักท่องเที่ยวไปยังเมืองรองและช่วยให้นักท่องเที่ยวที่เคยมาประเทศไทยแล้ว กลับมาเยือนอีกครั้งในสถานที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ ซึ่งโครงการวิจัยนี้เป็นการนำภูมิปัญญาทุเรียนซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ มาสานต่อโดยใช้ศาสตร์การเล่าเรื่องและนิทรรศการ เพื่อที่จะได้นำไปใช้ประโยชน์เป็นรูปธรรมโดยการทำเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เน้นความยั่งยืนตามความต้องการของชุมชนต่อไป

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Related Research)

ส่วนสุดท้ายของบทที่ 2 เป็นการทบทวนการศึกษาที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ใน 5 ประเด็น ได้แก่ (1) การวิเคราะห์การเล่าเรื่องนิทรรศการในบริบทสากล (2) การจัดนิทรรศการในพื้นที่ภาคตะวันออก (3) ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน (4) การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG และ (5) การศึกษาในพื้นที่ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี ซึ่งสรุปได้ดังนี้

2.6.1 การวิเคราะห์การเล่าเรื่องนิทรรศการในบริบทสากล

บทความของ Sitzia (2023) ให้แง่มุมที่น่าสนใจเกี่ยวกับการออกแบบตัวนิทรรศการ ในบทความดังกล่าววิเคราะห์นิทรรศการ *Connectivities* ที่พิพิธภัณฑ์ Mucem ที่มาร์แซย์ สาธารณรัฐฝรั่งเศส ซึ่งเล่าเรื่องเกี่ยวกับเมืองในแถบเมดิเตอร์เรเนียนในช่วงศตวรรษที่ 16 – 17 โดยใช้ทฤษฎี 3 อย่าง ได้แก่ การออกแบบนิทรรศการของ Roppola (2012, as cited in Sitzia 2023) การเล่าเรื่องจากงานเขียนของ Bennette (1996, as cited in Sitzia 2023), Ferguson (1996, as cited in Sitzia 2023) และ Bal (1997, as cited in Sitzia 2023) รวมถึงทฤษฎีด้านการเรียนรู้ในพิพิธภัณฑ์ของ Hein (1998, as cited in Sitzia 2023) มาเป็นกรอบแนวคิด มีใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน ได้แก่ การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงวิพากษ์ (critical content analysis) จากสัมภาษณ์ (interviews) และการเยี่ยมชมโดยผู้เชี่ยวชาญ (expert visits) และมีการวิเคราะห์การตอบรับเรื่องเล่า (narrative reception) ของผู้เยี่ยมชม โดยใช้การวิจัยการสังเกตและสัมภาษณ์

ผลการศึกษาพบว่า นิทรรศการมีความไม่ต่อเนื่องกันตามแนวคิดของ Hein (1998, as cited in Sitzia 2023) กล่าวคือ พบโมเดลทั้งแบบ (1) didactic/expository ซึ่งมองว่าพิพิธภัณฑ์เป็น

¹ ในสมุดปกขาว BCG in Action การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมของประเทศไทย เพื่อเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว Bio – Circular – Green Economy ได้กล่าวถึงความเกี่ยวข้องของ BCG ต่ออุตสาหกรรมเป้าหมาย (S-curve) 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) เกษตรและอาหาร (2) พลังงานและเคมีชีวภาพ (3) การแพทย์และสุขภาพ และ (4) การท่องเที่ยว ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็นการท่องเที่ยวเชิงปริมาณอย่างยั่งยืน และการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ

องค์กรที่มีอำนาจในการถ่ายทอดข้อมูลและชุดความรู้อย่างเป็นทางการ และ (2) constructivist ซึ่งเป็นผลมาจากการมองว่าพิพิธภัณฑ์เป็นเวทีสาธารณะ กระตุ้นให้ผู้เยี่ยมชมคิดวิเคราะห์และโต้แย้งทางความคิด ความขัดแย้งดังกล่าวสะท้อนผ่านการออกแบบ การจัดพื้นที่ การจัดวางวัตถุ รวมถึงน้ำเสียงและลำดับในการเล่าเรื่อง เช่น การจัดวางวัตถุทุกชนิด (อาทิ งานศิลปะ แผนที่ โมเดล เป็นต้น) ไว้ในระดับเดียวกัน ทำให้ผู้เยี่ยมชมสืบสนว่าสิ่งใดเป็นวัตถุจัดแสดง และสิ่งใดเป็นเอกสารในการสื่อความหมาย และการนำวิดีโอวิพากษ์งานศิลปะไปไว้ที่ทางเข้า แทนที่จะเป็นการแนะนำนิทรรศการซึ่งจะช่วยสื่อสารวัตถุประสงค์ของภัณฑารักษ์ การให้ผู้เยี่ยมชมเดินชมได้อย่างอิสระ ทำให้โครงสร้างเรื่องเล่าในแง่ของเวลาเกิดความสับสน การวิเคราะห์โดยใช้วิธีผสมผสานของ Sitzia (2023) สะท้อนให้เห็นจุดที่การเล่าเรื่องในนิทรรศการสามารถพัฒนาได้ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการออกแบบนิทรรศการในงานวิจัยชิ้นนี้

บทความของ Driver (2017) วิเคราะห์นิทรรศการเชิงประวัติศาสตร์เช่นเดียวกัน ความน่าสนใจอยู่ที่การเล่าถึงรายละเอียดของกระบวนการออกแบบที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน/ผู้ที่ประวัติศาสตร์กระแสหลักมักมองข้าม นิทรรศการในบทความนี้คือ *Hidden Histories of Exploration* ที่จัดขึ้นโดย Royal Geographical Society และ Institute of British Geographers ณ กรุงลอนดอน นิทรรศการนี้เป็นการนำงานวิจัยมาเสนอให้ความรู้ในรูปแบบนิทรรศการ โดยใช้องค์ความรู้ จดหมายเหตุ ภาพถ่าย เอกสาร และวัตถุพิพิธภัณฑ์ (จากองค์กรที่มีอำนาจเหนือกว่า) แล้วนำมาปรับเป็นเนื้อหาที่ให้ความสำคัญกับชนพื้นเมือง กล่าวคือ ในประวัติศาสตร์มักเชิดชูนักสำรวจราวกับเป็นวีรบุรุษ ในขณะที่ชนพื้นเมืองและชาวบ้าน เช่น ผู้นำทาง ล่าม นักบิน ที่มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จถูกกลืนเลือน โดยการเล่าเรื่องมีการแบ่งออกเป็น 3 ส่วนหลัก ๆ ตามธีม ได้แก่ (1) “The Work of Exploration” ซึ่งเล่าถึงการที่นักสำรวจชาวยุโรปต้องพึ่งพาความรู้ชาวบ้าน (2) “Images of Exploration and Encounter” ซึ่งนำเสนอภาพถ่ายจากหอจดหมายเหตุ ซึ่งแสดงถึงบทบาทของชนพื้นเมือง และ (3) “Recognition and Responsibility” ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักถึงบทบาทของชนพื้นเมืองในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19

นอกจากในส่วนของเนื้อหา Driver (2017) ยังได้บรรยายถึงกลยุทธ์ 3 ประการที่ใช้ในการออกแบบนิทรรศการ ได้แก่ (1) role reversal เป็นการสะท้อนว่าวีรบุรุษที่แท้จริงในการสำรวจคือคนพื้นถิ่น ซึ่งช่วยให้นักสำรวจชาวยุโรปมีชีวิตรอดอยู่ได้ โดยมีการระบุตัวตนและชื่อของคนเหล่านี้ประกอบ กลยุทธ์ถัดมาคือ (2) juxtaposition เช่นการนำภาพของบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์มาจัดวางร่วมกับชนพื้นเมือง ซึ่งสอดคล้องกับ (3) rescaling นั่นคือการนำภาพถ่ายในเชิง administrative และ anthropometric จาก Everest collection ของ RGS-IBG มาขยายใหญ่ขนาดเท่าคนจริงโดยประมาณแล้วปะบนผนัง เป็นการเน้นไปที่ปัจเจกบุคคลที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ ในการสำรวจ เช่น ล่าม นักบินเขา และ porter นอกจากพื้นที่นิทรรศการในองค์กรดังกล่าวแล้ว ยังมี

การจัดนิทรรศการเคลื่อนที่ การนำเสนอบนเว็บ รวมถึงการกล่าวถึงในการบรรยายเชิงวิชาการ ถือเป็น การสะท้อนประโยชน์ของนิทรรศการ ในการเผยแพร่ความรู้และมุมมองที่แตกต่างให้กับผู้เยี่ยมชมใน หลากหลายบริบท บทความของ Driver (2017) ผู้วิจัยมองว่าสามารถนำมาเป็นต้นแบบได้ในแง่ การเน้นการมีส่วนร่วมของคนพื้นถิ่น ทั้งในแง่ของเนื้อหาและกระบวนการออกแบบ โดยใน กระบวนการวิจัย ผู้วิจัยได้ให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยได้ให้ข้อมูลในแง่องค์ความรู้การทำสวนทุเรียน และแสดงความคิดเห็นต่อรูปแบบนิทรรศการที่สืบเนื่องจากงานวิจัยด้วย

2.6.2 การจัดนิทรรศการในพื้นที่ภาคตะวันออก

บทความของสุประดิษฐ์ จิตรกร (2559) ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเล่าเรื่องนิทรรศการโดยตรง แต่เชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดของงานวิจัยชิ้นนี้ในแง่ของการให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม บทความนี้แสดงขั้นตอนในการออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์ดาวเทียมสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี โดยจัดอยู่ในประเภทพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ ซึ่งมีหน้าที่หลักคือ การจัดแสดงและการจัดเก็บวัตถุ ความน่าสนใจของบทความอยู่ที่การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่และ ข้อจำกัดของการออกแบบทางสถาปัตยกรรม รวมถึงการสะท้อนแนวคิดเรื่องการแบบสัดส่วน การจัดพื้นที่ ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาของผู้วิจัยได้ กล่าวคือ การออกแบบ พิพิธภัณฑ์ดาวเทียมฯ นั้นเริ่มจากการสร้างอาคารใหม่ ซึ่งต่างจากการศึกษาของผู้วิจัยที่เป็น การนำอาคารเก่าที่ไม่ใช่แล้วมาปรับเป็นห้องนิทรรศการ โดยโจทย์ของการออกแบบที่นำเสนอใน บทความ คือการเพิ่มแนวโน้มการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เยี่ยมชมกับสื่อและวัตถุจัดแสดง อย่างไรก็ตาม การออกแบบอาคารนั้นดำเนินการก่อนที่จะมีการวางแผนเนื้อหาและการจัดแสดงใน พิพิธภัณฑ์ อันเป็นหน้าที่ของภัณฑารักษ์ อาทิ ยังไม่มีการกำหนดจำนวนและรูปแบบของวัตถุจัดแสดง งานกราฟิก และวัตถุสามมิติอย่างชัดเจน ส่งผลให้การออกแบบอาคารและการออกแบบ ทางสถาปัตยกรรมนั้นเพื่อสร้างแนวโน้มการเกิดปฏิสัมพันธ์ทำได้อย่างจำกัด ผลการวิเคราะห์ปัญหา และขอบเขตของสุประดิษฐ์ จิตรกร (2559) ข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญ ของขั้นตอนการวางแผนและการตีความ ซึ่งควรมีความชัดเจนและดำเนินการก่อนการออกแบบ ทางสถาปัตยกรรม แต่ทั้งสองส่วนนี้ล้วนเกี่ยวข้องกัน การเพิ่มแนวโน้มประสบการณ์การเรียนรู้ของ ผู้เข้าชมต้องอาศัยการดำเนินการทั้งสองส่วนอย่างมีประสิทธิภาพ

บทความของกัลยาณี เผือกนำผล (2559) เกี่ยวข้องกับการออกแบบนิทรรศการในบริบท พื้นที่ของจังหวัดจันทบุรีโดยตรง ซึ่งไม่ได้นำประสบการณ์ของผู้เข้าชมมาออกแบบ แต่เป็นการนำ อัตลักษณ์มาตีความและเล่าเรื่องผ่านสื่อนิทรรศการ กล่าวคือ บทความนี้มาจากวิทยานิพนธ์ ซึ่งศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนริมน้ำจันทบูร แล้วนำมาออกแบบนิทรรศการชั่วคราวชื่อว่า *ย้อนอดีต ริมฝั่งจันทบูร* หลังจากนั้นได้ทำการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญและนักท่องเที่ยว งานวิจัยดังกล่าวได้ วิเคราะห์อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนโดยแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ด้านประวัติศาสตร์ (เช่น

สถานที่ทางประวัติศาสตร์) ด้านศิลปกรรม (เช่น ลายปูนประดับ) และด้านวิถีชีวิต (เช่น ประเพณีและอาชีพ) นอกจากนั้นกัลยาณี เผือกน้าผล (2559) ได้นำภาพของสถานที่ที่แสดงอัตลักษณ์เหล่านี้มาคัดเลือกชุดสีที่แสดงถึงความโหยหาอดีตและความเป็นท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วยสีแดง เขียว เหลือง ฟ้า และมีสีน้ำเงินและขาวเป็นสีหลักเพื่อสะท้อนให้เห็นว่านิทรรศการดังกล่าวจัดขึ้นในเวลากลางคืน

สื่อนิทรรศการที่ผู้วิจัยออกแบบประกอบด้วย ตราสัญลักษณ์ ตัวอักษร ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ ป้ายนิทรรศการสื่อประชาสัมพันธ์ ได้แก่ ใบปิด ไปรษณียบัตร บัตรเชิญ สุนัขบัตร และของที่ระลึก ได้แก่ ผ้าพันคอ ซึ่งสื่อเหล่านี้ออกแบบมาอย่างกลมกลืน โดยได้แรงบันดาลใจมาจากอัตลักษณ์ที่มองเห็นได้ของชุมชน เช่น ลายฉลุแบบขนมปังขิง ลวดลายหน้าต่างแบบจีน ลายเสือ เป็นต้น ส่วนการเล่าเรื่องนิทรรศการร้อยเรียงจากประวัติศาสตร์สู่รูปแบบสถาปัตยกรรม ประเพณีที่โดดเด่นของชุมชน วัฒนธรรมอาหาร ศาสนสถาน และจบด้วยชนชาติที่เป็นบรรพบุรุษของชุมชนในปัจจุบัน ในส่วนสุดท้ายของการวิจัยคือการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบ ด้านศิลปวัฒนธรรม และกลุ่มผู้เยี่ยมชม ผลความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในเกณฑ์มาก การศึกษาของกัลยาณี เผือกน้าผล (2559) สามารถนำมาเป็นแนวทางในการออกแบบการเล่าเรื่องในงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งจะประกอบไปด้วยส่วนของเนื้อหาเป็นหลักและการออกแบบรูปลักษณ์ในเบื้องต้น

2.6.3 ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน

จากการศึกษาเบื้องต้น ทำให้ทราบว่าทุเรียนเป็นจุดเด่นของบ้านชัยยี่หระ ผู้วิจัยจึงได้สืบค้นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกทุเรียนในเชิงวัฒนธรรม ดังนี้ วิทยานิพนธ์ของแวรวี ลาภเกิน (2556) ศึกษาการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนจังหวัดนนทบุรี ผ่านมุมมองการจัดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม งานวิจัยดังกล่าวอธิบายถึงกระบวนการทำสวนทุเรียนอย่างละเอียด ตั้งแต่การตั้งชื่อ ขั้นตอนการปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว และอุปกรณ์ซึ่งเป็นนวัตกรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงกับการปรับตัวต่อธรรมชาติ โดยเฉพาะเหตุการณ์อุทกภัยในปีพ.ศ. 2554 ซึ่งนำมาวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ประกอบกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันกับการเกษตร นอกจากนี้ งานวิจัยดังกล่าวเสนอแนะให้สืบสานภูมิปัญญาผ่านรูปแบบการศึกษาที่เป็นทางการ เช่น การจัดทำหลักสูตร เอกสาร ตำรา และการจัดอบรม แต่ไม่ได้กล่าวถึงการจัดทำนิทรรศการ

งานวิจัยเชิงคุณภาพของพิชัย สายศรี, วีรพล ดิษเกษม และอักษรสวัสดิ์ (2560) สืบหาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนในตำบลบางกร่าง อำเภอเมืองนนทบุรี รวมถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ของชาวสวน จังหวัดนนทบุรี ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับนักวิชาการชำนาญการและประชาชนชาวบ้านผู้ซึ่งสืบทอดการทำสวนทุเรียนจากบรรพบุรุษและมีประสบการณ์การปลูกทุเรียนมายาวนาน ผลการศึกษาค้นพบประเด็นเรื่องที่มาของภูมิปัญญา วิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ผลกระทบจากการพัฒนา และแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญา กล่าวคือ พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า

ประเทศไทยมีการปลูกทุเรียนตั้งแต่ในสมัยอยุธยาแล้ว และสืบทอดกันต่อมาภายในครอบครัว โดยทุเรียนที่โดดเด่นของตำบลบางกร่างคือทุเรียนสายพันธุ์ก้านยาว อันเป็นผลมาจากความอุดมสมบูรณ์ของสภาพภูมิศาสตร์ในพื้นที่ ผสมกับความขยันอดทนและใจรักของชาวบ้าน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการทำสวนได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของเมืองและอุตสาหกรรมในแง่ของมลพิษและการขโมยผลผลิต แต่ยังคงมีการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำสวนทุเรียนอยู่ เช่น ชาวบ้านมีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และมีการเผยแพร่ความรู้ในรูปแบบศูนย์การเรียนรู้ทั้งแก่หมู่คณะและผู้เยี่ยมชมรายบุคคล โดยเน้นการลงพื้นที่จริงและการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งคล้ายกับวิธีการของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านซัปปะห์

บทความของพิชัย สายศรี และคณะ (2560) มีข้อเสนอแนะที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่ การเสนอให้ศึกษาเปรียบเทียบทุเรียนเมืองนนท์กับทุเรียนจากภูมิภาคอื่นของประเทศไทยซึ่งมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันไป ซึ่งแม้ในงานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของจังหวัดจันทบุรี โดยใช้พื้นที่ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอามเป็นกรณีศึกษา และแม้จะไม่ใช่การศึกษาเชิงเปรียบเทียบทุเรียนเมืองจันทน์กับพื้นที่อื่น ๆ โดยตรง แต่ผลการวิจัยคาดว่าจะชี้ให้เห็นถึงความโดดเด่นของภูมิปัญญาที่แตกต่างกันไปในแต่ละสภาพภูมิศาสตร์ นอกจากนี้ พิชัย สายศรี และคณะ (2560) ยังเสนอว่าควรส่งเสริมให้คนในท้องที่สำนึกรักในภูมิปัญญาและมีแนวทางในการอนุรักษ์ทุเรียนเมืองนนท์อย่างยั่งยืน ในงานวิจัยชิ้นนี้จะนำองค์ความรู้จากบ้านซัปปะห์มาเล่าเรื่องใหม่ในรูปแบบนิทรรศการพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเน้นความยั่งยืนตามแนวทาง BCG ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นประเด็นหลักในงานวิจัยของจุฑาภรณ์ อยู่ทิม, จันทรชลิ มาพุทธ และพัชร์วิภา โพธิ์ศรี (2564) ซึ่งศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาของชาวสวนในเขตจังหวัดนนทบุรีและกรุงเทพมหานครภายใต้สังคมเมือง มีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ควบคู่กับหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาทำให้ชาวสวนมีจำนวนลดลง โดยเกษตรกรหันไปประกอบธุรกิจแทน แต่ยังคบบทการสืบทอดภูมิปัญญาการทำสวนอยู่ในรูปแบบการเรียนรู้ตามความสนใจ การเรียนรู้จากครอบครัวและประสบการณ์ รวมถึงมีการใช้เทคโนโลยีมาช่วยในการจัดการทางการตลาดและประชาสัมพันธ์ ในส่วนของแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้น จุฑาภรณ์ อยู่ทิม และคณะ (2564) เสนอว่าควรส่งเสริมการพัฒนา 4 ด้าน ได้แก่ (1) การพัฒนาคนให้มีความรู้และตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น (2) การพัฒนาสังคมโดยสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์และชุมชน (3) การพัฒนาเศรษฐกิจโดยสร้างมูลค่าทางเกษตรบนพื้นฐานของความพอเพียง และ (4) การพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยการเน้นการเกษตรปลอดภัยและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งแนวทางเหล่านี้สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG ที่งานวิจัยชิ้นนี้นำมาปรับใช้

2.6.4 การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG

ในบริบทของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงได้ ได้เริ่มมีการนำโมเดล BCG ไปเชื่อมโยงดังเช่นงานวิจัยเชิงสำรวจของปรีชา รุ่งวิกรัยกานต์ และเพ็ญศรี ชิตบุตร (2566) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านโนนสูง จังหวัดสระแก้ว และประยุกต์ใช้โมเดลเศรษฐกิจ BCG มาปรับในพื้นที่นั้น ๆ มีการใช้วิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ศูนย์การเรียนรู้ฯ มีจุดแข็งในด้านความหลากหลายของทรัพยากร แต่มีจุดอ่อนในแง่ของการสร้างรายได้ นั่นคือมาจากการขายไข่ไก่และตัดดอกดาวเรืองเป็นหลัก ซึ่งไม่เพียงพอต่อการนำมาบริหารจัดการ ศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ฯ สามารถผลักดันได้โดยการนำโมเดลเศรษฐกิจ BCG ซึ่งมีแนวทางดังนี้ (1) การผลิตถ่านจากเศษกิ่งไม้ (2) การทำน้ำหมักเพื่อใช้ฆ่าแมลงและบำรุงดินจากพืชภายในศูนย์การเรียนรู้ (3) การนำดอกดาวเรืองที่ตกเกรดมาแปรรูปเป็นอาหารไก่ และ (4) การทำปุ๋ยจากมูลไข่ไก่และเศษใบไม้ การนำโมเดลเศรษฐกิจ BCG มาใช้ในพื้นที่จะทำให้เกิดคุณค่าทั้งในด้านเศรษฐกิจ (ลดค่าใช้จ่าย) ด้านสังคม (สร้างความสามัคคี) และด้านสิ่งแวดล้อม (จัดการของเสียและใช้พืชปลอดสารพิษ) ไปพร้อม ๆ กัน

แนวคิด BCG นำมาประยุกต์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเช่นกัน การศึกษาของชุดิพงศ์ คงสันเทียะ และชฎล นาคใหม่ (2566) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมฐานรากหลังโควิดด้วยเศรษฐกิจ BCG เป็นงานวิจัยเชิงประยุกต์ในรูปแบบวิจัยเชิงพัฒนา โดยได้นำโมเดล BCG มาเป็นแนวทางในการยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชนของวิสาหกิจชุมชนแปรรูปกล้วยจังหวัดหนองคาย ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์กลุ่มคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปกล้วย และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยได้คณะผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต แปรรูปจำหน่าย รวมถึงมีการอบรมเชิงปฏิบัติการและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม

จากการวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มวิสาหกิจและผลิตภัณฑ์ด้วย SWOT Analysis พบว่าชุมชนมีจุดแข็งในด้านการผลิต ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ และวิสัยทัศน์ของผู้นำกลุ่ม ส่วนจุดอ่อนคือความรู้ ทักษะ และเทคโนโลยีที่สร้างความแตกต่างแก่ผลิตภัณฑ์ โอกาสคือการมีกล้วยตากเป็นสินค้าบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ งบประมาณจากภาครัฐ และกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในขณะที่อุปสรรคเกี่ยวข้องกับคู่แข่งทางการตลาด ต้นทุน และการเข้าถึงเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญ การศึกษาดังกล่าวนำมาสู่การกำหนดกลยุทธ์ด้วย TOWS Matrix 4 ด้านคือ (1) กลยุทธ์เชิงรุก (S+O) โดยการสร้างเรื่องราว (story) ให้แก่สินค้าบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (2) กลยุทธ์เชิงป้องกัน (S+T) นั่นคือการยกระดับผลิตภัณฑ์ด้วยการออกแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ให้โดดเด่น (3) กลยุทธ์เชิงแก้ไข (W+O) โดยการเสริมสร้างทักษะการแปรรูปสินค้าที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และ (4) กลยุทธ์เชิงรับ (W+T) เป็นการใช้นวัตกรรมเศรษฐกิจหมุนเวียนมาช่วยลดต้นทุนการผลิต การศึกษาครั้งนี้ทำให้เกิดต้นแบบผลิตภัณฑ์ 2 ประเภท ได้แก่ เครื่องดื่มไซเดอร์กล้วยสังคมและน้ำหมักชีวภาพจากเปลือกกล้วย

ซึ่งนอกจากจะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตทางการเกษตรแล้ว ยังเป็นการลดปริมาณขยะ และสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในแง่ของการสร้างรายได้ ลดความเหลื่อมล้ำ ชุมชนเข้มแข็ง และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

งานวิจัยของอรช กระแสอินทร์ และคณะ (2565) สอดคล้องกับการศึกษาของชุดิพงศ์ คงสันเทียะ และชฎล นาคนิคม (2566) ในแง่ของการนำแนวทาง BCG มาออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ขอบเขตของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ครอบคลุม 10 ชุมชนใน 3 จังหวัด ได้แก่ ชัยนาท สิงห์บุรี และลพบุรี โดยได้มีการสำรวจภูมิหลังของชุมชน ทรัพยากร BCG และกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อนำมาออกแบบผลิตภัณฑ์ ตัวอย่างผลผลิตจากงานวิจัย เช่น อุปกรณ์ประกอบสำหรับน้ำชาและแผนที่การท่องเที่ยวชุมชนตลาดโพรงคำ จังหวัดชัยนาท ซึ่งเป็นชุมชนตลาดเก่าของชาวจีนริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีทิวทัศน์ริมน้ำ และมีกิจกรรมท่องเที่ยวชมตลาด การทดลองทอดแห และการทำและรับประทานขนมหน้างาเป็นชุดน้ำชา จากการประเมินงานออกแบบสรุปได้ว่าผลิตภัณฑ์ชุดน้ำชาน่าสนใจ แต่ควรมีการจัดสถานที่ให้พร้อมและทำการตลาดทางสื่อสังคมออนไลน์ให้มากขึ้น

บทความวิชาการของดารณี อาจหาญ และเกตุศิริ เจริญวิศาล (2566) ให้ความสนใจต่อผลิตภัณฑ์ด้านอาหารในบริบทของการท่องเที่ยวเช่นกัน การศึกษาดังกล่าวเป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG ระบบอาหารและการเกษตรที่ยั่งยืน แนวคิดด้านการท่องเที่ยวเชิงอาหาร แล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ออกมาเป็นกลไกบูรณาการห่วงโซ่มูลค่าการท่องเที่ยวเชิงอาหาร เพื่อนำมาใช้ขับเคลื่อนอุตสาหกรรมท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศไทยสู่ความยั่งยืน โดยการพัฒนาในด้านการยกระดับมาตรฐาน การพัฒนาเชื่อมโยง และการมีระบบจัดการที่ยั่งยืน

กลไกที่คณะผู้วิจัยเสนอนั้นครอบคลุมกระบวนการต้นน้ำ คือการยกระดับมูลค่าของกลุ่มการเกษตร ผ่านมรดกวัฒนธรรมของพื้นที่ซึ่งถือเป็นกลางน้ำ และต่อยอดปลายน้ำ โดยการสนับสนุนกิจกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งกลไกนี้ประกอบไปด้วย 2 ส่วน ได้แก่ (1) โมเดล AGFEC ซึ่งหมายถึง การเกษตร (agriculture) วัฒนธรรมอาหารการกิน (gastronomic) อาหารปลอดภัย (food safety) คุณค่าทางประสบการณ์ที่ได้สัมผัส (experience) และผู้ประกอบการสร้างสรรค์ (creative entrepreneur) โดยโมเดลนี้จะช่วยสนับสนุนห่วงโซ่มูลค่า (value chain) และ (2) องค์ประกอบสนับสนุนร่วม ซึ่งจะส่งเสริมให้การท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ยั่งยืน ได้แก่ ศักยภาพพื้นที่ ความมั่นคงทางอาหาร การเชื่อมโยงห่วงโซ่ผ่านความร่วมมือระหว่างผู้ให้บริการมูลค่าสูงกับผู้ประกอบการสร้างสรรค์ และปัจจัยอื่น ๆ เช่น นโยบายรัฐ และความร่วมมือกับผู้เชี่ยวชาญและหน่วยงานอื่น ๆ ดังที่คณะผู้วิจัยเสนอ การดำเนินงานตามกลไกเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมเป้าหมายของประเทศในด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม

บทความของสุภาวดี เพชรขึ้นสกุล และคณะ (2566) สรุปกิจกรรมภายใต้โครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมฐานรากหลังโควิดด้วยเศรษฐกิจ BCG เช่นเดียวกับการศึกษาของชุดิพงศ์ คงสันเทียะ และชฎล นาคใหม่ (2566) ดังที่ได้อภิปรายไปข้างต้น ซึ่งมีประโยชน์ต่องานวิจัยชิ้นนี้ในแง่ของการสะท้อนบทบาทและศักยภาพขององค์กรประเภท GLAM ซึ่งหมายถึง หอศิลป์ (galleries) ห้องสมุด (libraries) หอจดหมายเหตุ (archives) และพิพิธภัณฑ์ (museums) ในการส่งเสริมชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยในโครงการนี้ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยบูรพา ได้เข้าไปร่วมจัดกิจกรรมให้แก่ชุมชนตำบลวัดหลวงและตำบลวัดโบสถ์ อำเภอนันทนิคม จังหวัดชลบุรี ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ทางด้านพิพิธภัณฑ์นั้น โครงการนี้ได้สร้างฐานข้อมูลให้แก่พิพิธภัณฑ์อุทกมรดกท้องถิ่น และจัดอบรมให้ความรู้ด้านการบริหารจัดการ และการเป็นมัคคุเทศก์ให้แก่เยาวชนในท้องถิ่น นอกจากนี้ คณะผู้ดำเนินโครงการได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดแก้วน้อย โดยได้สร้างฐานข้อมูลทะเบียนวัตถุ จัดสถานที่ภายในพิพิธภัณฑ์ และจัดโครงการส่งเสริมการเรียนรู้วิถีชีวิตและภูมิปัญญาชุมชนให้นักเรียนในพื้นที่ด้วย ซึ่งโครงการดังกล่าวสามารถใช้เป็นแนวทางในการต่อยอดจากบทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนในโครงการวิจัยชิ้นนี้ เพื่อให้ชุมชนบ้านชัยยี่หระเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน

2.6.5 การศึกษาในพื้นที่ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี

ในบริบทของตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี แม้จะไม่ปรากฏวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเล่าเรื่องในพิพิธภัณฑ์ แต่ได้มีการศึกษาและพัฒนาพื้นที่ในด้านต่าง ๆ ซึ่งให้มุมมองที่น่าสนใจแก่งานวิจัยของผู้ศึกษา ซึ่งจะขอยกตัวอย่างดังนี้ บทความของธนภัทร ทวยจัด, กุลวดี โรจน์ไพศาลกิจ และวรากร เกรียงไกรศักดิ์ดา (2559) เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพถึงรูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในด้านอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) มีนำหลักการ PDCA หรือวงจรการควบคุมคุณภาพเดมิง (Deming Cycle) มาปรับใช้เป็นขั้นตอนการทำวิจัย นั่นคือ การวางแผน (plan) การปฏิบัติ (do) การตรวจสอบ (check) และการแก้ไขปรับปรุง (act)

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สันทนา กลุ่ม และการสำรวจสภาพบริบททั่วไป สรุปได้ว่า ชุมชนมีความพร้อมต่อการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในด้านของสถานที่ที่เข้าถึงได้สะดวก มีตัวแทนจากหลายภาคส่วน มีการวางแผนและมีงบประมาณสนับสนุน แต่ยังมียอดงบประมาณที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนา อาทิ เนื้อหาและองค์ความรู้ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่ที่มีประสิทธิภาพ ขาดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ยังไม่มีการวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายเพื่อผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ที่เหมาะสม และขาดการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งคณะผู้วิจัยได้มีการนำปัญหาดังกล่าวมาวิเคราะห์หาแนวทางการพัฒนา และดำเนินการปรับปรุงร่วมกับชุมชน เช่น การจัดหางบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ การประสานงาน รวมถึงการสร้างความตระหนักและกระตุ้นการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกในชุมชน บทความของ

ธนภัทร ทวยจัด และคณะ (2559) แม้จะเน้นด้านสาธารณสุข แต่มีความสอดคล้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ในเรื่องของการจัดระเบียบองค์ความรู้ การพัฒนารูปแบบการเผยแพร่ความรู้และการเสนอให้ทีมงานนำทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาปรับใช้ร่วมด้วย ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้จะทำออกมาในรูปแบบของบทนิทรรศการ

บทความวิจัยของดาราวรรณ รองเมือง, ณัฐริกา บุญประเสริฐ, ดวงกมล พิศวงค์, ดารินทร์ สังระมาตร, ธนิตา กันภัย, ธัญญรัตน์ ยมภักดี (2561) สอดคล้องกับบทความข้างต้น ในแง่การบูรณาการภูมิปัญญากับสุขภาพในรูปแบบการวิจัยและพัฒนา (research and development) ทำร่ำเฑาะตุ้กมาให้เป็นท่าออกกำลั้งกายสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี เครื่องมือในการวิจัยที่ใช้คือวิธีทัศนและคู่มือการออกกำลั้งกาย รวมถึงการสำรวจความพึงพอใจซึ่งแบ่งออกเป็น 7 ด้าน ได้แก่ ด้านกระบวนการจัดกิจกรรม ด้านกายภาพ ด้านจิตใจ ด้านความคิดและการจดจำ ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก และด้านคุณภาพการจัดกิจกรรม

จากการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นผู้สูงอายุในชุมชนจำนวน 40 คน พบว่ามีท่ารำจำนวน 12 ท่าที่เหมาะสมกับการออกกำลั้งกาย และกลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์และนำเสนอในรูปแบบสถิติเชิงพรรณนา ซึ่งจากประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีผ่านการออกกำลั้งกายนั้นน่าสนใจอย่างมาก โดยเพ็งตุ้กเป็นภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของจันทบุรี และผู้สูงอายุเห็นว่าการนำท่ารำมาปรับใช้เป็นการเล่นสืบสานศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสร้างความภาคภูมิใจและสร้างคุณค่าทางจิตใจให้แก่ชุมชน ดังที่ดาราวรรณ รองเมือง และคณะ (2561) ได้วิเคราะห์ไว้ นอกจากนี้ในส่วนของการเสนอแนะยังมีการกล่าวถึงประเด็นของการปรับจังหวะและรูปแบบเพลงให้ตื่นเต้นร่าเริงเหมาะสมแก่บริบท สะท้อนให้เห็นการนำภูมิปัญญามาตีความและปรับใช้ใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อการนำภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนมาเล่าใหม่ในงานวิจัยชิ้นนี้

ประเด็นด้านสุขภาพจิตก็มีการวิจัยเช่นเดียวกัน บทความของอัฐณญา แพทย์ศาสตร์ และพัชรินทร์ รุจิรานุกูล (2564; 2565) เป็นการศึกษาสุขภาพจิตของกลุ่มผู้สูงอายุในตำบลวังใหม่ โดยข้อมูลเชิงปริมาณแสดงให้เห็นว่าสุขภาพจิตของกลุ่มเป้าหมายเหล่านี้อยู่ในระดับปกติ (อัฐณญา แพทย์ศาสตร์ และพัชรินทร์ รุจิรานุกูล, 2564) อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านสุขภาพของโรงเรียนผู้สูงอายุของตำบล อาทิ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุข พระสงฆ์ เป็นต้น และได้เสนอแนวทางการพัฒนาสุขภาพจิต 3 แนวด้าน ได้แก่ (1) การส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพกายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพจิต เนื่องจากทั้งสองเรื่องนี้มี ความเกี่ยวข้องกัน (2) การจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างความรู้ด้านคุณธรรม ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การใช้ความคิดสร้างสรรค์ และการมีจิตใจที่แจ่มใสสดชื่น โดยอาจประยุกต์จากกิจกรรม

ทางศาสนา เช่น การทำสมาธิ เป็นต้น และ (3) การดูแลด้านสังคมเพื่อช่วยเหลือในเรื่องการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน อาทิ การทำกิจกรรมนอกบ้าน การศึกษาดูงาน และการฝึกอบรมทางอาชีพ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีบทบาทและส่วนร่วม ซึ่งจะช่วยลดความเครียดและทำให้สังคมเล็งเห็นถึงคุณค่าของผู้สูงอายุอีกด้วย (อัฐฉญา แพทย์ศาสตร์ และพัชรินทร์ รุจิรานุกูล (2565)

นอกจากการสำรวจความพึงพอใจ ยังมีการศึกษาสิ่งที่ตรงกันข้าม นั่นคือผลกระทบจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในตำบลวังใหม่ กล่าวคือ งานของเมธาวิ ศรีรัตนโชติชัย, สุภาภรณ์ สุดหนองบัว, วิทยา กุลสมบูรณ์ และชื่นจิตร กองแก้ว (2561) ซึ่งตีพิมพ์ในปีเดียวกันนั้น เป็นการศึกษาในเชิงเภสัชศาสตร์ โดยสนใจเรื่องความไม่พึงพอใจต่อการใช้สมุนไพรจากมุมมองของผู้บริโภค งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากประสบการณ์ของชาวบ้านต่อการใช้ยาสมุนไพร จากผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านในตำบลวังใหม่มีการใช้ยาสมุนไพรทั้งแบบธรรมชาติและแปรรูป โดยไม่ได้มีการปรึกษาเภสัชกร และมักมีความเชื่อว่ายาสมุนไพรจากธรรมชาตินั้นไม่มีอันตราย อาการไม่พึงประสงค์ที่พบมีหลากหลาย ทั้งอาการทางด้านระบบประสาท ระบบทางเดินอาหาร และระบบทางเดินปัสสาวะ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การเก็บข้อมูลนั้นยังมีข้อจำกัดอยู่บ้างในแง่ของการเข้าถึง เนื่องจากไม่มีข้อมูลว่าใครใช้ยาสมุนไพรอยู่บ้าง และคณะผู้วิจัยลงพื้นที่ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ทำให้ผู้ให้ข้อมูลไม่สะดวก นอกจากนี้ยังมีปัญหาไม่ทราบชื่อสมุนไพรที่ใช้ และกลุ่มประชากรจำกัด จากผลการศึกษาคณะผู้วิจัยชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการเฝ้าระวังและให้ความรู้ต่อชุมชนในการใช้สมุนไพร และแม้จะไม่ใช้การศึกษาทางด้านการจัดการวัฒนธรรม แต่งานวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการนำทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้โดยปราศจากความรู้อาจส่งผลร้ายแรงได้ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาให้แก่คนในชุมชน

จากการสำรวจงานวิจัยที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่ามีการศึกษาด้านภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนในจังหวัดอื่น ๆ และมีตัวอย่างงานวิจัยด้านการจัดแสดงในบริบทภาคตะวันออก ส่วนในพื้นที่ตำบลวังใหม่อันเป็นที่ตั้งของบ้านชัยยี่หระ นั้น มีการความพยายามในการพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชุมชน อย่างไรก็ตาม การศึกษาที่ผ่านมาจะเน้นไปที่ด้านการสาธารณสุขและกลุ่มผู้สูงอายุ แต่มุมมองทางด้านวัฒนธรรมนั้นอย่างภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน ยังไม่ได้พบว่ามีเผยแพร่ในงานวิชาการเท่าใดนัก

เนื้อหาในบทนี้เป็นบททวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ในส่วนของแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับนิทรรศการพิพิธภัณฑ์ การเล่าเรื่องนิทรรศการ และประสบการณ์การเยี่ยมชม ขอบเขตของงานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งเป็นการสำรวจความรู้ภูมิปัญญาแล้วนำมาออกแบบบทนิทรรศการ สามารถจัดอยู่ใน 2 ขั้นตอนคือขั้นตอนการวางแผน และการวิจัยและสื่อความหมาย โดยขั้นตอนการออกแบบบทนิทรรศการนั้น ผู้วิจัยอ้างอิงจากแนวคิดของ Willis (2019) ซึ่งปรับปรุงจากหลักการ

การสื่อความหมายของ Tilden (1957/2007) นอกจากนี้ การออกแบบนิทรรศการนั้นเน้นหลักการผู้เยี่ยมชมเป็นศูนย์กลาง ซึ่งผู้วิจัยประยุกต์จากแนวคิดเรื่อง “channelling” ของ Roppola (2012) ร่วมกับระดับปฏิสัมพันธ์ “me-to-we” ของ Simon (2010) ในส่วนของขอบเขตเนื้อหา นั่นคือ การทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านซำยี่หว่าจัดว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์ความรู้ที่สั่งสม ปรับปรุง ถ่ายทอด และสืบทอดต่อ ๆ กันมา มีส่วนช่วยในด้านการแก้ไขปัญหาและการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสอดคล้องและสามารถนำมาสื่อความหมายใหม่ภายใต้กรอบโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model) ได้ อีกทั้งจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่ผ่านมา แม้จะมีการนำแนวทาง BCG มาใช้ในการศึกษาเชิงพื้นที่อยู่บ้าง แต่จากการสำรวจการจัดนิทรรศการในบริบทสากลและพื้นที่ภาคตะวันออกของประเทศไทย การศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน และการศึกษาวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ในพื้นที่ พบว่ายังไม่มีการศึกษาวิจัยทั้งในระดับสากลและในพื้นที่ภาคตะวันออกของประเทศไทยที่นำศาสตร์ด้านการเล่าเรื่องนิทรรศการพิพิธภัณฑสถานและโมเดล BCG มาประยุกต์ใช้ เพื่อสื่อความหมายภูมิปัญญาท้องถิ่นในเชิงวัฒนธรรม จึงนำมาสู่การจัดทำโครงการวิจัยเรื่อง *การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางบีซีจี: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านซำยี่หว่า จังหวัดจันทบุรี* ซึ่งรายละเอียดของระเบียบวิธีวิจัยได้อธิบายไว้ในบทต่อไป

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

โครงการวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยประยุกต์เชิงคุณภาพ (applied qualitative research) ครอบคลุมการศึกษาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ ไปจนถึงการนำเสนอองค์ความรู้มาสื่อความหมายและเล่าเรื่องในรูปแบบบทนิทรรศการ การเก็บข้อมูลมีทั้งแบบปฐมภูมิจากเอกสาร (documentary research) และทุติยภูมิโดยการทำการศึกษภาคสนาม (fieldwork) แล้วนำมาตรวจสอบด้วยวิธีสามเส้า (triangulation) ก่อนจะนำมาวิเคราะห์แก่นสาระ (thematic coding) เพื่อออกแบบบทนิทรรศการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เนื้อหาในบทที่ 3 เป็นการแจกแจงรายละเอียดตลอดกระบวนการวิจัยควบคู่กับอภิปรายวรรณกรรมด้านระเบียบวิธี หัวย่อ 8 หัวย่อแบ่งตามขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- 3.1 การศึกษาเบื้องต้น
- 3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.3 เครื่องมือในการวิจัย
- 3.4 การเตรียมความพร้อมก่อนการทำวิจัยภาคสนาม
- 3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.6 การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล
- 3.7 การรายงานผลการศึกษา

3.1 การศึกษาเบื้องต้น

การศึกษาเบื้องต้น (preliminary study) เป็นการทำความเข้าใจที่มาและความสำคัญของการจัดงานวิจัยเรื่องนี้ ณ เวลานั้นและมีส่วนสำคัญสำหรับการออกแบบงานวิจัย (research design) กระบวนการดังกล่าวเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2565 ซึ่งผู้วิจัยได้ทำความรู้จักและพูดคุยเบื้องต้นกับประธานและตัวแทนคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ ทำให้ทราบถึงความสนใจในการพัฒนารูปแบบการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชน จากเดิมที่มีการให้ความรู้แก่หมู่คณะที่นัดหมายเข้ามาศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้ฯ ด้วยวิธีการบรรยายเป็นหลัก เป็นการนำเสนอในรูปแบบนิทรรศการควบคู่ไปด้วย รวมถึงมีความสนใจที่ปรับปรุงอาคารเก่าของโรงเรียนณรงค์กิตติขจร (ปิดถาวร) ซึ่งอยู่ในพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ฯ มาจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ชุมชนต่อไป นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ทราบว่าในบรรดาภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม อาทิ การเลี้ยงไก่ และการทำสวนมังคุด สละ พริกไทย มะระ ทุเรียน

ยาง ฯลฯ การทำสวนทุเรียนเป็นเรื่องที่ชุมชนมองว่าเป็นจุดเด่นและต้องการเน้นมากที่สุด (ตัวแทน คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ, การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 พฤศจิกายน 2565; 18 ธันวาคม 2565) จึงนำมาสู่การกำหนดขอบเขตประเภทภูมิปัญญาที่ผู้วิจัยจะทำการศึกษา

นอกจากการสนทนากับตัวแทนชุมชน ในช่วงเวลานี้ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารและแหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์เพิ่มเติมเกี่ยวกับชุมชน เพื่อให้เข้าใจภูมิหลัง กิจกรรมผลงานที่ผ่านมา รวมถึงความร่วมมือของชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้ทราบว่า ชุมชนบ้านชัยยี่หระเคยได้รับรางวัลพระราชทานหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ประจำปี 2560 และได้รับคัดเลือกให้พัฒนาเป็นชุมชนท่องเที่ยว “OTOP นวัตกรรม” ในปีพ.ศ. 2561 อีกทั้งในปีงบประมาณ 2564 ยังได้ร่วมมือกับคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ภายใต้โครงการ “U2T for BCG” ในการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวและยกระดับสินค้าสินค้าโอท็อป (OTOP) ในพื้นที่ตำบลวังใหม่ เช่น สลวยกล้วย และสบู่สมุนไพร เป็นต้น (มหาวิทยาลัยบูรพา, ม.ป.ป.; ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ, 2566)

การศึกษาจากเอกสารในช่วงนี้ยังครอบคลุมการทบทวนวรรณกรรมเพื่อสำรวจแนวคิด ทฤษฎี และหลักการที่เกี่ยวข้องกับการเล่าเรื่องนิทรรศการในบริบทของพิพิธภัณฑ์ศึกษา (museum studies) ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถเชื่อมโยงขอบเขตของงานวิจัยกับขั้นตอนการออกแบบนิทรรศการ และแนวโน้มของพิพิธภัณฑ์ที่เน้นประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเกี่ยวกับแนวคิดภูมิปัญญา ควบคู่กับการศึกษาในพื้นที่กรณีศึกษา เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริบทของท้องถิ่นของไทยกับแนวคิดดังกล่าว และที่สำคัญคือการทำ ความเข้าใจแนวคิดโมเดลเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model) ซึ่งเป็นกลยุทธ์สำคัญของประเทศและมีการผลักดันให้นำมาปรับใช้ในอุตสาหกรรมและในงานวิชาการ จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีในด้านการออกแบบการเล่าเรื่อง ภูมิปัญญา และโมเดล BCG ผู้วิจัยได้นำมาเชื่อมโยงและสร้างเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย การกำหนดวัตถุประสงค์ และการออกแบบการวิจัยทั้งกระบวนการ

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ข้อ ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

3.2.1 การคัดเลือกผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

ประชากร (population) ในบริบทของการวิจัย หมายถึง องค์ประกอบใด ๆ ซึ่งเป็นจุดสนใจหลักของงานวิจัย ซึ่งหมายรวมถึง บุคคล กลุ่ม องค์การ เอกสาร วัตถุ เหตุการณ์ ฯลฯ ที่เกี่ยวข้อง กับหัวข้อวิจัย (Gorard, 2023; Willie, 2024) ในที่นี้คือ มีการกำหนดประชากรให้สอดคล้องกับขอบเขต ด้านพื้นที่ของโครงการวิจัยนั้นคือองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี

กลุ่มตัวอย่าง (sample) มีจำนวนน้อยกว่าประชากร เป็นกลุ่มที่ผู้วิจัยเลือกมาเป็นตัวแทนลักษณะของประชากรในการให้ข้อมูล ซึ่งในการศึกษาภาคสนาม (ดูเพิ่มเติมหัวข้อที่ 3.5) ผู้วิจัยมีวิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) คือเป็นคณะกรรมการหรือสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ฯ ไม่จำกัดเพศ และมีการกำหนดลักษณะของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยโดยใช้เกณฑ์การคัดเลือก คือ

- (1) เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่วิจัยอย่างน้อย 5 ปี
- (2) มีประสบการณ์การทำสวนทุเรียน
- (3) สามารถอ่านออกเขียนได้

และมีเกณฑ์คัดออก คือ

- (1) เป็นผู้ที่มิมีสถานะที่เป็นอุปสรรคต่อการให้ข้อมูล
- (2) ไม่สามารถเข้าร่วมการสัมภาษณ์กลุ่มได้ในสถานที่ที่ผู้วิจัยกำหนด

3.2.2 การเข้าถึงผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

จากเกณฑ์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้ทำการเข้าถึงผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยผ่านผู้นำพาเข้าสู่ชุมชน (gatekeeper) ซึ่งก็คือประธานศูนย์การเรียนรู้ฯ ด้วยวิธีการติดต่อทางโทรศัพท์และการส่งข้อความผ่านแอปพลิเคชันไลน์ (Line) ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ขออนุญาตการศึกษาวิจัยผ่านผู้นำพาเข้าสู่ชุมชน ขอคำแนะนำเกี่ยวกับขั้นตอนต่าง ๆ (เช่น ช่องทางการส่งหนังสือเชิญ) ประสานงาน และแนะนำผู้มีส่วนร่วมในโครงการวิจัย (snowball sampling) รวมถึงนัดหมายการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

3.2.3 ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย

จากการรับสมัครผ่านผู้นำพาชุมชน ทำให้ได้ผู้มีส่วนร่วมในโครงการวิจัยจำนวน 18 คน ซึ่งเป็นกรรมการหรือสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ฯ สำหรับการสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง แต่ในวันเก็บข้อมูลจริง (16 ธันวาคม 2566) มีผู้เข้าร่วมจำนวนเพียง 10 คน ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์คัดเลือกที่กำหนดไว้ อนึ่ง ผู้วิจัยได้ส่งแนวคำถามสัมภาษณ์ เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย และเอกสารยินยอมให้ลงหน้าก่อนการเก็บข้อมูลประมาณ 10 วัน

3.3 เครื่องมือในการวิจัย

3.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยได้สร้างแบบเก็บข้อมูล (data collection form) ขึ้นเพื่อให้เกิดการศึกษาจากเอกสารและการลงพื้นที่ มีการเก็บข้อมูลที่นำไปสู่ผลการศึกษาที่บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยและเหมาะสมกับธรรมชาติแหล่งข้อมูลและหลักฐานแต่ละประเภท แบบเก็บข้อมูลนี้ประกอบไปด้วย 3 ส่วน ได้แก่

- (1) คำถามสำหรับการศึกษาจากเอกสาร จำนวน 10 ข้อ
- (2) คำถามสำหรับการสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง 20 ข้อ
- (3) คำถามสำหรับการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม 10 ข้อ

ซึ่งคำถามเหล่านี้ครอบคลุมประเด็น 4 ด้าน คือ

- (1) ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน
- (2) คุณค่าและความสำคัญของการทำสวนทุเรียนต่อชุมชนบ้านชัยยี่หระ
- (3) การเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญา
- (4) การจัดทำบทนิทรรศการ

อนึ่ง มีการใช้คำถามเดียวกันสำหรับแหล่งข้อมูลทุกประเภท เช่น “การทำสวนทุเรียนมีกระบวนการอย่างไรบ้าง: ปัจจัยที่ต้องมี การปลูก การดูแลรักษา/บำรุง การเก็บเกี่ยว การจำหน่าย” เป็นคำถามที่ใช้กับการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกต ซึ่งมีประโยชน์ต่อการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้าในภายหลัง แต่ในกรณีที่คำถามที่ผู้วิจัยคาดว่าไม่สามารถได้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลประเภทใดประเภทหนึ่ง ก็จะแตกต่างกับคำถามส่วนอื่น ๆ เช่น การสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นที่ชุมชนต้องการให้เน้นในเรื่องเล่านิทรรศการ ลักษณะของนิทรรศการ และกลุ่มเป้าหมาย จะใช้กับการสัมภาษณ์กลุ่มเท่านั้น จะเห็นได้ว่าคำถามสัมภาษณ์มีมากกว่าคำถามสำหรับแหล่งข้อมูลอีก 2 ประเภท 1 เท่าตัว (ดูภาคผนวกเพิ่มเติม) แบบเก็บข้อมูลนี้ได้ทำการตรวจสอบคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่านและปรับปรุงก่อนการนำไปใช้จริง

นอกจากแบบเก็บข้อมูลแล้วซึ่งใช้ในการกำหนดขอบเขตคำถามสัมภาษณ์เพื่อไม่ให้หลงประเด็น ผู้วิจัยใช้อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ในการบันทึกคำตอบที่ได้ อันได้แก่ โทรศัพท์มือถือสำหรับถ่ายภาพและบันทึกเสียง และเครื่องอ่านอิเล็กทรอนิกส์ (e-reader) และแท็บเล็ต ควบคู่กับสมุดบันทึกในการจดข้อมูลในระหว่างการลงพื้นที่ ส่วนเอกสารที่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยต้องลงนามมีการพิมพ์เป็นแผ่นออกมาแล้วรอกด้วยปากกา

3.3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการสร้างสรรค์บทนิทรรศการ

การออกแบบบทนิทรรศการทั้งในแง่เนื้อหาและรูปแบบ ในทางทฤษฎีมีการนำหลักการของ Roppola (2012) และ Simon (2010) มาเป็นกรอบแนวคิดร่วมกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG ในทางปฏิบัติมีการใช้อุปกรณ์คอมพิวเตอร์และเครื่องมืออย่าง Adobe Express สำหรับการออกแบบเบื้องต้น และนำไปพัฒนาต่อเป็นงานออกแบบฉบับสมบูรณ์โดยนักออกแบบใช้ Adobe Illustrator และ SketchUp สำหรับการทำโครงสร้างสามมิติก่อนนำไปผลิตจริง

3.4 การเตรียมความพร้อมก่อนการทำวิจัยภาคสนาม

3.4.1 การประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยโดยผู้ทรงคุณวุฒิ

เพื่อให้มั่นใจว่าแบบเก็บข้อมูลมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยได้ส่งแบบดังกล่าวพร้อมกับบทคัดย่อและข้อเสนอโครงการวิจัย (research proposal) ให้ผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบนิทรรศการ 2 ท่านเป็นผู้ประเมิน และผู้วิจัยได้สร้างแบบประเมินเครื่องมือวิจัยขึ้น โดยอ้างอิงจาก

แนวคิดคุณภาพของงานวิจัยเชิงคุณภาพ 4 ด้านที่กล่าวถึงใน Lincoln and Guba (1985) และ Seale (2012) ดังนี้

(1) Credibility เป็นการประเมินว่าคำถามในแบบเก็บข้อมูลสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และรูปแบบการเก็บข้อมูลหรือไม่

(2) Transferability เป็นการประเมินว่าคำถามในแบบเก็บข้อมูลนำไปสู่ความเข้าใจต่อสังคมวัฒนธรรมในภาพกว้างและลักษณะของชุมชน/พื้นที่การศึกษาหรือไม่

(3) Dependability เป็นการตรวจสอบว่าคำถามในแบบเก็บข้อมูลจะนำมาสู่ผลการศึกษาที่สอดคล้องกันหรือไม่ หากนำไปใช้กับงานวิจัยอื่นที่มีลักษณะเดียวกันหรือเก็บข้อมูลโดยผู้วิจัยคนอื่น

(4) Confirmability เป็นการตรวจสอบว่าคำถามในแบบเก็บข้อมูลเป็นคำถามที่เป็นกลาง ไม่ชี้นำ และเป็นคำถามปลายเปิดหรือไม่

ผู้วิจัยได้ปรับแก้แบบเก็บข้อมูลตามผลการประเมินและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งประเด็นของการปรับแก้จะเป็นเรื่องของการจัดหมวดหมู่คำถาม การขยายความ/ยกตัวอย่างเพื่อให้คำถามชัดเจน และปรับลดคำถามให้เหมาะสมกับรูปแบบการเก็บข้อมูล

3.4.2 การขอรับรองจริยธรรมการวิจัย

เพื่อให้แน่ใจว่างานวิจัยชิ้นนี้เป็นไปตามมาตรฐานและหลักจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์พื้นฐาน ผู้วิจัยได้เข้ารับการอบรมการอบรมจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ (Human Subject Protection: HSP) ของสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และดำเนินการขอรับพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา ซึ่งโครงการวิจัยได้รับการรับรองโดยยกเว้นการลงมติจากที่ประชุม (exemption determination) ในวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2566 และหมดอายุในวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2567 ทั้งนี้ ในการยื่นขอรับพิจารณาจริยธรรม แบบเก็บข้อมูล (ซึ่งผ่านการประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว) รวมถึง (ร่าง) หนังสือขออนุญาตในการเก็บข้อมูลวิจัย เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย เอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย และแบบแสดงความขัดแย้งทางผลประโยชน์ (สำหรับผู้วิจัย) ได้รับการตรวจสอบและรับรองจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมฯ แล้วก่อนการนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยเชิงคุณภาพชิ้นนี้ใช้ทั้งข้อมูลทุติยภูมิจากการศึกษาจากเอกสาร (documentary research) ต่อยอดจากการทบทวนวรรณกรรม และเก็บข้อมูลปฐมภูมิโดยการทำการศึกษภาคสนาม (fieldwork) โดยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured group interview) และการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) จากตัวแทนคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.3.1 การศึกษาจากเอกสาร

Prior (2021) กล่าวว่า เอกสารเป็นแหล่งข้อมูลและหลักฐานประเภทหนึ่งสำหรับการศึกษาวิจัยเชิงสังคมศาสตร์ อาจจะเป็นรายงานที่เป็นลายลักษณ์อักษร คำบรรยาย ข้อมูลทางสถิติ บันทึก คู่มือ นโยบาย แลกเปลี่ยน ฯลฯ และยังหมายรวมถึงเอกสารที่อาจไม่ใช่ลายลักษณ์อักษร แต่มีลักษณะเหมือนตัวบท (text) ด้วย เช่น แบบร่างทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม การแสดงบนเวที ภาพเขียน ภาพเอกซเรย์ ภาพยนตร์ และเว็บเพจ เป็นต้น เอกสารในที่นี้จึงไม่ได้จำกัดเฉพาะหนังสือหรืองานเขียนที่ผ่านการเผยแพร่แล้วเท่านั้น

ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักวิจัยมักมองเอกสารว่าเป็นสิ่งซึ่งเฉื่อยชา (passive) และเป็นเสมือน “ภาษา” บรรจุข้อมูลเท่านั้น แต่ในปัจจุบันนักวิจัยกลับมองว่า นับ และ “ถอดรหัส” (code) เนื้อหาของเอกสารเพื่อหาหลักฐานมาสนับสนุนหรือโต้แย้งสมมุติฐาน Prior (2021) ได้สรุปแนวทางการใช้เอกสารในงานวิจัยทางสังคมเอาไว้ 4 แนวทาง ดังนี้

- (1) การใช้เอกสารในฐานะแหล่งข้อมูล/หลักฐานที่สำเร็จรูป ซึ่งแนวทางนี้ผู้วิจัยจะเน้นไปที่เนื้อหาที่อยู่ในเอกสาร
- (2) การศึกษาเอกสารในฐานะผลผลิตของกระบวนการทางสังคม เป็นวิธีการทางโบราณคดี โดยผู้วิจัยจะมุ่งศึกษาว่าเอกสารนั้นมีที่มาที่ไปอย่างไร
- (3) การเน้นที่การใช้งานเอกสาร โดยนักวิจัยจะเน้นหาคำตอบว่าเอกสารถูกใช้งานและจัดการเพื่อเป้าหมายใดของมนุษย์
- (4) การมองว่าเอกสารเป็นวัตถุซึ่งมีอิทธิพลต่อการกระทำ แนวทางนี้จะวิเคราะห์ว่าเอกสารมีผลอย่างไรต่อปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและองค์การทางสังคม

Prior (2021) ได้จัดกลุ่มว่าแนวทางที่ 1 และ 3 เป็นการใช้เอกสารในฐานะแหล่งข้อมูล (resource) ส่วนแนวทางที่ 2 และ 4 เป็นการมองเอกสารว่าเป็นหัวข้อ (topic) ส่วนในแง่ความสำคัญนั้น แนวทางที่ 1 และ 2 จะเน้นเนื้อหา (content) ส่วนแนวทางที่ 3 และ 4 ให้ความสำคัญกับการใช้และหน้าที่ (use and function) แนวทางทั้ง 4 สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 3.1

ในโครงการวิจัยนี้ประยุกต์ใช้แนวทางที่ 1 และ 3 เป็นหลัก นั่นคือใช้เอกสารในฐานะแหล่งข้อมูล แต่ผู้วิจัยเน้นทั้งในแง่ของตัวเนื้อหาและการใช้งาน/หน้าที่ของเอกสารนั้น ๆ นอกจากการศึกษาเอกสารที่ตีพิมพ์เผยแพร่จากมุมมองของคนนอกชุมชน เอกสารที่ผู้วิจัยศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้เน้นไปแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระที่จัดทำโดยชุมชนและบุคคลภายนอก ทั้งจากการศึกษาวิจัยและเอกสารอื่น ๆ เช่น แผ่นพับ (brochure) สื่อโสตทัศน์ (audiovisual media) เกี่ยวกับชุมชน (คลิปวิดีโอแนะนำชุมชนและภาพถ่ายกิจกรรมต่าง ๆ) สื่อสังคมออนไลน์ (social media) และเว็บเพจ (webpages) ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน รวมถึงสื่ออื่น ๆ ที่ชุมชนเสกเพื่อศึกษาเกี่ยวกับการทำสวนทุเรียนด้วย (เช่น คลิปวิดีโอของ “อาจารย์” ทุเรียนบน TikTok)

ตาราง 3.1

แนวทางการศึกษาจากเอกสาร

Table 11.1 Approaches to the study of documents

Focus of research approach	Document as resource	Document as topic
Content	(Cell 1) Approaches that focus almost entirely on what is 'in' the document	(Cell 2) 'Archaeological' approaches that focus on how document content comes into being
Use and function	(Cell 3) Approaches that focus on how documents are used as a resource by human actors for purposeful ends	(Cell 4) Approaches that focus on how documents function in, and impact on schemes of social interaction, and social organization

Source: Prior (2008)

Note. From “Using Documents in Social Research (p.186),” by L. Prior, in D, Silverman (Ed.), Qualitative Research, 2021, SAGE. Copyright 2021 by Lindsay Prior.

3.3.2 การสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง

นอกจากการศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยเก็บข้อมูลปฐมภูมิโดยการลงพื้นที่สัมภาษณ์คณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ฯ ซึ่งติดต่อผ่านผู้นำพาเข้าสู่ชุมชนดังที่ได้อธิบายไปแล้วข้างต้น จากการประสานงานเบื้องต้น ชุมชนประสงค์ให้สัมภาษณ์เป็นกลุ่มแทนการสัมภาษณ์แยกกันแต่ละครัวเรือน เพราะบางหัวข้ออาจนำไปสู่คำตอบที่คล้ายกัน และสามารถช่วยกันอภิปรายขยายความได้ (การสื่อสารส่วนบุคคล, วันที่) ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured group interview) ซึ่งมีแนวคำถามเป็นแนวทางในการสนทนา ดังที่ระบุไว้ในแบบเก็บข้อมูล

ในเชิงหลักการ การสัมภาษณ์สามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ (1) การสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ (qualitative interviewing) ซึ่งหมายรวมถึงการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนา หรือการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและแบบกึ่งโครงสร้าง และ (2) การสัมภาษณ์ที่มีแนวทางการสำรวจข้อมูล (survey-based approach) ซึ่งใช้วิธีสัมภาษณ์ที่มีคำถามตายตัวหรือเป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Bryne, 2012) โดยการสัมภาษณ์ในเชิงคุณภาพนั้น นักวิชาการปัจจุบันไม่ได้มองว่าเป็นชุดข้อมูลสำเร็จรูป แต่เป็นปฏิบัติการทางสังคม ซึ่งผู้ถามและผู้ตอบในการสัมภาษณ์ร่วมกันผลิตความรู้ขึ้นมา (Brinkmann, 2014; Holstein & Gubrium, 2021) ในมุมมองของ Holstein and Gubrium (2021) การสัมภาษณ์ถือเป็นการสร้างเรื่องเล่า (narratives) ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีอคติ (bias) ไม่ได้เป็นกลาง โดยพวกเขาแนะนำว่าผู้วิจัยควรสะท้อนคิดว่าการสัมภาษณ์นั้นนำไปสู่ข้อมูลที่ได้มาอย่างไร และการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ก็ควรจะต้องระมัดระวังถึงรูปแบบและกระบวนการของการสัมภาษณ์นั้น ๆ ซึ่ง Holstein and Gubrium (2021) ได้เรียกวิธีการสัมภาษณ์นี้ว่า “active interview”

ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มฯ ณ ศูนย์การเรียนรู้ฯ ในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2566 เวลา 10.00 น. – 11.30 น. มีตัวแทนคณะกรรมการฯ 10 คนเข้าร่วมการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นตัวแทนจาก 10 ครั้วเรือนที่ทำสวนทุเรียน (จากการติดต่อไว้ 18 คน) ระหว่างการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้บันทึกเสียง หลังจากถอดเทปแล้ว ผู้วิจัยได้ส่งบทสัมภาษณ์ให้แก่ชุมชนเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ทั้งนี้ ประเด็นเพิ่มเติมที่ผู้วิจัยต้องการทราบ ทางผู้ให้สัมภาษณ์ได้อนุญาตให้ติดต่อทางโทรศัพท์ โดยใช้ข้อมูลติดต่อที่ให้ไว้ในวันที่สัมภาษณ์แล้ว บทสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์แปลผลข้อมูลทั้งในแง่ของเนื้อหาและสะท้อนถึงกระบวนการสัมภาษณ์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อบทสัมภาษณ์ในฐานะเรื่องเล่า (Holstein & Gubrium, 2021) ประกอบด้วย

3.3.3 การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม

นอกจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยยังได้ใช้การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) เพื่อเก็บข้อมูลปฐมภูมิ โดยผู้วิจัยได้ขออนุญาตชุมชนเข้าไปสังเกตการณ์ในช่วงที่มีกลุ่มเข้ามาศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้ฯ ซึ่งชุมชนจะมีบทบาทเป็นวิทยากร วัตถุประสงค์หลักคือเพื่อเก็บข้อมูลด้านเนื้อหาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์ และสังเกตรูปแบบการสื่อสารภูมิปัญญาของชุมชนก่อนที่จะมีการเล่าเรื่องด้วยนิทรรศการ ทั้งนี้ การสังเกตไม่ใช่การเก็บข้อมูลจากผู้มาศึกษาดูงาน

ในช่วงการศึกษาวิจัย มีกลุ่มผู้เข้ามาศึกษาดูงานในวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2566 เวลา 08.00 – 12.00 น. ซึ่งจากการสอบถามชุมชน เป็นกลุ่มนักเรียนแพทย์ทหาร (การสื่อสารส่วนบุคคล) ขอเข้ามาดูงานเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตาม ทางกลุ่มได้เลื่อนการศึกษาดูงาน 1 วัน และผู้วิจัยไม่ได้รับแจ้งจากทางชุมชน ทำให้ไม่สามารถสังเกตได้ หลังจากนั้นยังไม่มีหน่วยงานใดติดต่อมาอีก ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสัมภาษณ์เกี่ยวกับกิจกรรมและวิธีการถ่ายทอดความรู้ในการศึกษาดูงานเพื่อเก็บข้อมูลทดแทน

3.6 การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิแล้ว ผู้วิจัยได้นำมาตรวจสอบเปรียบเทียบกับวิธีการสามเส้า (triangulation) และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีวิเคราะห์แก่นสาระ (thematic coding) ดังนี้

3.6.1 วิธีการสามเส้า (Triangulation)

วิธีการสามเส้านำมาใช้ในงานวิจัยเชิงสังคมศาสตร์เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเดียวกันจากแหล่งข้อมูลต่างประเภท อาจมีความสอดคล้อง

หรือขัดแย้งกันได้ (Gillham, 2000)² ทั้งนี้ Denzin (1987, อ้างถึงใน Patton, 2002) ได้แบ่งการตรวจสอบสามเส้าออกเป็น 4 ประเภท คือ

- (1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation)
- (2) การตรวจสอบสามเส้าด้านระเบียบวิธี (methodological triangulation)
- (3) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (theory triangulation)
- (4) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (investigator triangulation)

ในบริบทของโครงการวิจัยนี้ อาจกล่าวได้ว่าได้ใช้วิธีสามเส้าแบบที่ 1 – 3 กล่าวคือ มีการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลหลายคน และมีการสังเกตกับการศึกษาจากเอกสารซึ่งมีผู้เขียนที่หลากหลายด้วย ทั้งสามส่วนนี้สามารถมองได้ว่าเป็นแหล่งข้อมูลหรือวิธีวิจัย (research methods) คนละประเภทก็ได้ ในส่วนของการตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัยนั้น ผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้สัมภาษณ์ได้จัดบันทึกด้วยตนเอง และมีนิสิตช่วยเก็บข้อมูลอีก 1 คน จัดบันทึกไปพร้อมกัน ควบคู่กับการบันทึกเสียงสัมภาษณ์แล้วนำมาถอดเทป ข้อมูลทั้งหมดผู้วิจัยนำมาเปรียบเทียบกันก่อนการวิเคราะห์ในส่วนถัดไป

3.6.2 การวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic Coding)

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่เก็บได้นำมาแปลผลด้วยวิธีการวิเคราะห์แก่นสาระ ซึ่ง Gibbs (2007) ได้นิยามการสร้างรหัสหรือ “coding” ไว้ว่าหมายถึง การจำกัดความว่าข้อมูลที่วิเคราะห์เกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร เป็นการระบุว่าข้อความ บทสนทนา ส่วนประกอบของภาพ ฯลฯ เป็นตัวแทนของความคิด (idea) ไດ การถอดรหัสออกมาเป็นแก่นสาระหรือธีมนั้นเป็นวิธีจัดกลุ่มตัวบท เพื่อสร้างกรอบแนวคิด (framework) ให้กับชุดความคิดนั่นเอง นอกจากนี้ การจัดกลุ่มข้อมูลเชิงคุณภาพออกมาเป็นธีมจะทำให้ข้อมูลนั้นจัดการและแปลผล/ตีความได้ง่ายขึ้น และสามารถนำไปใช้กับแหล่งข้อมูลประเภทต่าง ๆ อาทิ เอกสารลายลักษณ์อักษร บทสัมภาษณ์ บันทึกจากการลงพื้นที่ รูปภาพ ดังที่ Rivas (2012) ได้กล่าวไว้

Gibbs (2007) ได้แบ่งประเภทของการถอดรหัสเอาไว้ 2 ประเภท ได้แก่ (1) การถอดรหัสที่เน้นแนวคิด (concept-driven) ซึ่งหมายถึงการจัดกลุ่มหรือแนวคิดที่นำมาจากกระบวนการรวมการศึกษาที่ผ่านมา หรือหัวข้อในการสัมภาษณ์ และประเภทที่ (2) การถอดรหัสที่เน้นข้อมูล (data-driven) หรืออาจเรียกว่า “การถอดรหัสแบบเปิด” (open coding) ซึ่งปราศจากการมีแนวคิดหรือหัวข้อตั้งต้น วิธีการนี้ใช้กับวิธีการศึกษาแบบทฤษฎีฐานราก (grounded theory) เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม Gibbs (2007) อธิบายว่า 2 วิธีการไม่จำเป็นต้องทำแยกกัน นักวิจัยอาจจะวิเคราะห์ข้อมูลและเปรียบเทียบกับแนวคิด ทฤษฎี หรือชุดความรู้ได้ในเวลาเดียวกัน

² Gillham (2000) กล่าวถึงวิธีการสามเส้าในบริบทของการวิจัยเชิงกรณีศึกษา (case study research)

ในงานวิจัยนี้จะใช้วิธีการที่เน้นแนวคิด (concept-driven) เป็นหลัก แต่เปิดกว้างด้วยอ้างอิงจากข้อมูลที่ได้จริงควบคู่ไปด้วย (อาจจะอยู่นอกขอบเขตของหัวข้อที่กำหนดมา) โดยการวิเคราะห์แก่นสารนั้นจะอ้างอิงจากประเภทคำถาม 4 ประเภทดังที่อธิบายไปในหัวข้อ 3.3.1 เป็นหลัก ซึ่งผลการวิเคราะห์แก่นสารภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนจะนำเสนอในบทต่อไป

3.7 การรายงานผลการศึกษา

การรายงานผลการศึกษจะทำใน 2 รูปแบบ คือ

3.7.1 รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

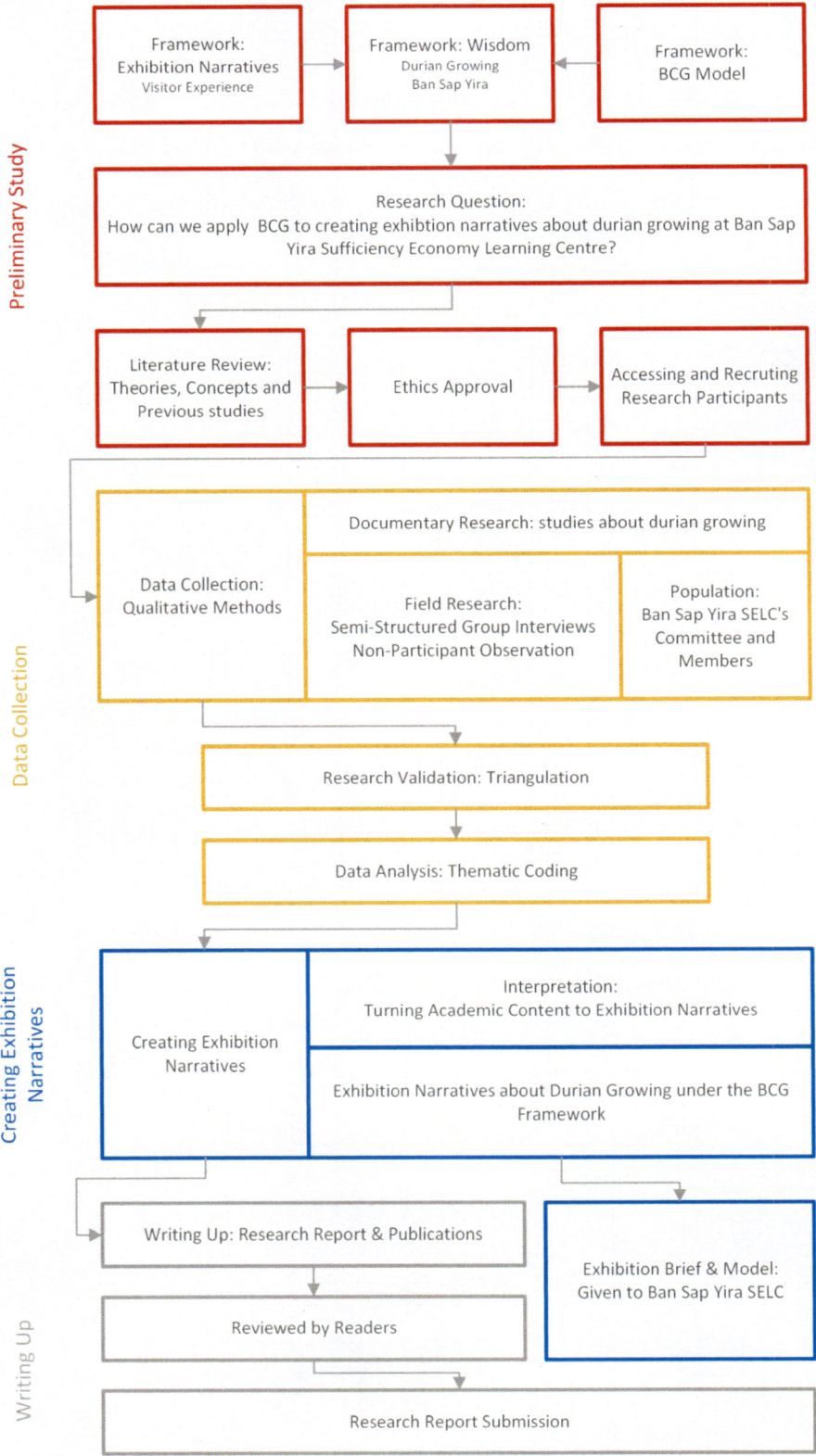
รายงานวิจัยอธิบายทั้งกระบวนการการทำวิจัย และอภิปรายร่วมกับวรรณกรรมในสาขาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์ศึกษา และนำไปปรับปรุงแล้วตีพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบบทความวิจัย

3.7.2 บทนิทรรศการ

เนื้อหาความรู้ภูมิปัญญาและความคิดเห็นจากตัวแทนคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ ที่ได้จากการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้นำมาสื่อความหมายใหม่ด้วยการเล่าเรื่องนิทรรศการ โดยจะทำออกมาเป็นรูปแบบย่อย 2 รูปแบบคือ (1) บทนิทรรศการ (exhibition narratives) ซึ่งเป็นเนื้อหา (content) ทั้งหมดของนิทรรศการ และแผ่นย่อนิทรรศการ (exhibition brief) ซึ่งเป็นการสรุปแนวคิดสาระสำคัญ และโครงสร้างนิทรรศการเพื่อนำไปผลิตจริง ทั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอบทและแผ่นย่อนิทรรศการในบทที่ 5 รวมถึงแนบเอกสารฉบับจริงไว้ในภาคผนวกด้วย

ในบทนี้ผู้วิจัยได้อธิบายรายละเอียดของระเบียบวิธีที่ใช้ตลอดทั้งกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การศึกษาเบื้องต้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสืบค้นหาช่องว่างในวรรณกรรม การติดต่อพูดคุยกับชุมชนเพื่อให้ทราบความต้องการและปัญหาที่มี รวมไปถึงศึกษาเอกสารต่าง ๆ เบื้องต้นเพื่อให้เข้าใจถึงภาพรวมของชุมชน ซึ่งนำมาสู่ที่มาและความสำคัญ และช่วยในการตั้งวัตถุประสงค์การวิจัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายถึงการสร้างและประเมินเครื่องมือวิจัยที่ใช้เพื่อตรวจสอบว่ามีคุณภาพการคัดเลือกประชากรและกลุ่มตัวอย่างจากผู้นำพาชุมชน ซึ่งมีเกณฑ์คัดเข้าคัดออกที่ชัดเจนและสอดคล้องกับจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ การเก็บข้อมูลนั้นใช้วิธีการผสมผสาน โดยศึกษาจากเอกสารสัมภาษณ์กลุ่ม และการสังเกต ก่อนจะนำมาตรวจสอบและแปลผลด้วยวิธีการวิเคราะห์แก่นสาร และท้ายที่สุดคือการรายงานผลการศึกษาในรูปแบบรายงานการวิจัยและบทนิทรรศการ ซึ่งกระบวนการวิจัยที่กล่าวถึงในบทนี้ สามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 3.1

ภาพ 3.1
กระบวนการวิจัย



บทที่ 4

ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ

จากการศึกษาภาคสนามและการสืบค้นจากเอกสารทุติภูมิตามขั้นตอนดังที่ได้อธิบายไปในบทที่ผ่านมา เนื้อหาในบทนี้เป็นการนำเสนอรายละเอียดภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ ซึ่งเป็นผลการศึกษาที่ตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ หมู่ 9 ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี โดยเนื้อหาแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อย่อย ดังนี้

- 4.1 พลวัตการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระจากอดีตสู่ปัจจุบัน
- 4.2 กระบวนการการทำสวนทุเรียนจากภูมิปัญญาชุมชนบ้านชัยยี่หระ
- 4.3 การเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระ
- 4.4 อัตลักษณ์ของทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ

4.1 พลวัตการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระจากอดีตสู่ปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจาก 10 ครอบครัว ในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2566 ณ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านชัยยี่หระ ทำให้ทราบว่าทุกครัวเรือนมีสวนทุเรียนเป็นของตนเองซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ แต่ลักษณะของการทำสวนมีพลวัตในแง่ของรูปแบบซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีเป็นหลัก

ข้อมูลที่ว่าแต่ละครัวเรือนเริ่มทำสวนทุเรียนเมื่อไรนั้นไม่แน่ชัด แต่ส่วนใหญ่ทำกันมาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษหรือรุ่นพ่อแม่ บางครอบครัวทำสวนมาราว ๆ 30 – 40 ปี หรือมากกว่า 50 ปีก็มี แต่หากนับเฉพาะชาวสวนรุ่นปัจจุบัน (คือผู้ให้สัมภาษณ์) ระยะเวลาในการทำสวนทุเรียนมีตั้งแต่ต่ำกว่า 10 ปี ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าเป็น “คนรุ่นใหม่” ไปจนถึง “คนรุ่นเก่า” ที่มีประสบการณ์ทำสวนทุเรียนมาแล้วกว่า 30 ปี โดยแต่ละครัวเรือนจะปลูกทุเรียนควบคู่ไปกับพืชชนิดอื่น ๆ ได้แก่ เงาะ มังคุด ลองกอง สละ ยางพารา เป็นต้น

แม้จะเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน แต่ลักษณะการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระในปัจจุบันแตกต่างจากในอดีตในแง่ของจำนวนและเทคนิค กล่าวคือ ในอดีตจำนวนต้นทุเรียนที่ปลูกอยู่ในหลักสิบ ซึ่งต่างกับปัจจุบันที่ปลูกมากกว่าหลักร้อยหรือบางสวนมีมากถึงหลักพัน ในอดีตสัดส่วนของทุเรียนเมื่อเทียบกับพืชชนิดอื่น ๆ นั้นใกล้เคียงกัน โดยมียางพาราเป็นพืชหลักของที่ชาวสวนปลูก สาเหตุเนื่องมาจากราคาของทุเรียนในอดีตไม่ต่างจากผลไม้อื่น ๆ มากนัก นั่นคือราว ๆ กิโลกรัมละ 10 บาท เมื่อเทียบกับราคาในปัจจุบันคือ กิโลกรัมละ 100 บาท ซึ่งมากกว่าเดิมถึง 10 เท่า

ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวสวนในปัจจุบันปลูกทุเรียนเป็นอาชีพหลักและมีการพึ่งพาเทคนิค วิธีการ และ เทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลผลิตตามต้องการ (ซึ่งจะอธิบายเพิ่มเติมในหัวข้อ 4.2) ลักษณะเช่นนี้ต่างจากในอดีตที่ชาวสวนปลูกทุเรียนแบบธรรมชาติ ผลผลิตที่ได้ก็ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศของแต่ละปี

ดังที่กล่าวไปข้างต้น ก่อนการทำสวนทุเรียนเป็นอาชีพหลัก ชุมชนบ้านชัยยี่หระเป็นพื้นที่ทำสวนยางพารามาก่อน ซึ่งปัจจุบันก็ยังมีปลูกควบคู่กันไป แต่สัดส่วนยางพาราลดลง ในกรณีนี้เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญเช่นกัน จากการสัมภาษณ์กลุ่ม ทำให้ทราบว่ามีการเปลี่ยนมาทำสวนทุเรียนเป็นส่วนใหญ่ที่เห็นได้ชัดคือในช่วง 4 – 5 ปีที่ผ่านมา (ราวปี พ.ศ. 2561) เนื่องจากทุเรียนเป็นที่นิยมทำให้ราคาสูง การใช้พื้นที่ขนาดเท่า ๆ กัน การทำสวนทุเรียนสร้างรายได้เพิ่มขึ้นราว 10 เท่าจากรายได้จากยางพาราดำกว่าไร่ละ 20,000 บาท เพิ่มขึ้นเป็นไร่ละ 200,000 บาทโดยประมาณเมื่อเปลี่ยนไปทำสวนทุเรียน

ภาพ 4.1

สวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระ



ส่วนผลไม้อื่น ๆ เช่น มังคุด ราคาเพิ่มขึ้นราว 1 เท่าตัวจากในอดีต ซึ่งถือว่าน้อยเมื่อเทียบกับทุเรียน อีกทั้งการทำสวนมังคุดหรือเงาะยังมีต้นทุนสูงกว่าทุเรียน เพราะต้องจ้างคนเก็บผลผลิต

ในขณะที่ในการทำสวนทุเรียน ชาวสวนเป็นผู้ปลูกและดูแล ส่วนการเก็บเกี่ยวนั้นจะมีโรงคัดบรรจุทุเรียน หรือที่เรียกกันว่า “ล้ง” เป็นผู้รับผิดชอบทั้งหมด ชาวสวนมีบทบาทในการต่อรองตกลงราคาเท่านั้น ในส่วนของกระบวนการการทำสวนทุเรียนนั้นจะอธิบายในรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

กล่าวโดยสรุป ทุเรียนเป็นพืชที่อยู่คู่กับชุมชนบ้านชัยยี่หระมาราวครึ่งศตวรรษ แต่ในอดีตทุเรียนอาจไม่ใช่สิ่งที่เป็นจุดเด่นของชุมชน กรณีนี้สะท้อนว่าวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอและมนุษย์มีการปรับตัวตามสภาพแวดล้อมในแต่ละยุคสมัย เมื่อทุเรียนกลายเป็นผลไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สูง ทำให้ชุมชนบ้านชัยยี่หระเปลี่ยนจากการปลูกทุเรียนตามธรรมชาติมาประกอบอาชีพชาวสวนทุเรียนเป็นอาชีพหลัก สวนยางพาราซึ่งกินพื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนจึงกลายมาเป็นสวนทุเรียน ซึ่งสร้างรายได้และกลายเป็นอัตลักษณ์ที่ชุมชนภาคภูมิใจที่จะนำเสนอ³

4.2 กระบวนการการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระ

คำกล่าวของผู้ให้สัมภาษณ์สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองต่อการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระที่อาศัยการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การสังเกต การดูแล และการใส่ใจในรายละเอียดในทุกขั้นตอน เพื่อให้ได้ผลผลิตออกมาอย่างมีคุณภาพ เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการอธิบายถึงกระบวนการทำสวนทุเรียน ตั้งแต่ขั้นตอนเตรียมดิน ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว และขายผลผลิต ซึ่งแต่ละขั้นตอนปัจจัยทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ เทคโนโลยี (พื้นบ้านและวิทยาศาสตร์) มนุษย์ และอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กันอย่างแยกจากกันไม่ได้

จากการให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่าง ทำให้ทราบว่า การปลูกทุเรียนแม้จะได้รายได้ดีกว่าพืชชนิดอื่น ๆ ที่ปลูกร่วมกัน แต่อาศัยเงินทุนและระยะเวลาที่เพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน กล่าวคือ กว่าทุเรียนจะโตและสามารถออกผลผลิตได้ต้องใช้เวลา 4 – 5 ปี เมื่อถึงอายุขัยคือประมาณ 20 ปี ต้นทุเรียนก็มักจะตายหมดสวน ต้องเริ่มปลูกใหม่ เนื่องจากว่าเป็นไม้ล้มลุก ลำต้นเป็นไม้เนื้ออ่อน ทำให้เชื้อโรคเข้าง่าย ทุเรียนไม่ใช่พืชยั่งยืน แต่เป็นพืชหมุนเวียน ซึ่งต่างจากผลไม้อย่างมังคุด ลองกอง และเงาะซึ่งมีอายุได้ถึง 100 ปี นอกจากนี้ การทำสวนทุเรียนยังถือว่ามีความเสี่ยงสูงมาก ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้การทำการสวนทุเรียนต้องอาศัยการดูแลใส่ใจในทุกกระบวนการ

ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น การทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระในอดีต (ก่อนทำเป็นอาชีพหลัก) จะปล่อยไปตามธรรมชาติ เริ่มต้นจากการซื้อต้นพันธุ์ ขุดหลุม แล้วนำต้นพันธุ์มาปลูก แต่ในปัจจุบันชาวสวนจะใส่ใจกับรายละเอียดในทุกขั้นตอน กล่าวคือ ก่อนปลูกต้องมีการเตรียมดิน ยกทรงและปักโคก การปักโคกหรือการยกโคกหมายถึงการเตรียมดินให้เป็นกองสูงมากกว่าปกติให้ดินโปร่งเพื่อป้องกันน้ำขังบริเวณโคนต้นซึ่งเป็นสาเหตุทำให้รากเน่า (แวรวี ลาภกิน, 2556) จากข้อมูล

³ การหันไปปลูกทุเรียนเป็นจำนวนมาก มีผลต่อระบบนิเวศ อาทิ สภาพดินและปริมาณน้ำในพื้นที่ ซึ่งเป็นปัญหาที่เกษตรกรจะต้องประสบในอนาคต (ชลธิ นุ่มขุ, 2566) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อาจมีผลทำให้การประกอบอาชีพในชุมชนบ้านชัยยี่หระเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

สัมภาษณ์ การปั้นโคกมี 2 ลักษณะ คือ (1) การใช้ดินจากสวนของตนเอง ซึ่งจะทำให้การปักไม้หลักให้เป็นแถว และ (2) การซื้อดินจากนอกพื้นที่มาปั้นโคก ซึ่งเฉพาะค่าดินจะใช้ต้นทุนสูงราว ๆ โคกละ 1,300 บาท นอกจากนี้ยังมีค่าจ้างรถขุดปั้นโคก ค่าขุดร่องท่อ ค่าวางท่อระบายน้ำ และค่าทำระบบน้ำเป็นต้น แม้จะใช้ต้นทุนสูง แต่ชาวสวนเลือกจ้างรถขุดแทนการใช้แรงงานคน ซึ่งมีค่าจ้างราววันละ 300 บาท เนื่องจากปริมาณงานที่แรงงานคนทำได้น้อยกว่าใช้รถขุดมาก

หลังจากการปลูกต้นทุเรียน จะมีการพ่นสารกำจัดศัตรูพืชทุก ๆ 5 – 7 วัน เพื่อให้ขนาดต้นเสมอกัน ชาวสวนบ้านชัยยี่หระเปรียบเทียบว่าการดูแลต้นอ่อนในระยะแรกเปรียบเหมือนกับการเลี้ยงเด็กทารก ในปีแรกต้องอาศัยการดูแลใกล้ชิดเป็นพิเศษ เพื่อให้ทุเรียนตั้งตัวได้ ในช่วงนี้หากดูแลไม่ดี จะทำให้ต้นแคระแกร็น โตช้า แต่หากดูแลดี ต้นทุเรียนจะโตเร็วและโตเสมอกัน อย่างไรก็ตาม ในสวนหนึ่ง ๆ จะมีทุเรียนหลายรุ่น เช่น ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4 กล่าวว่าในสวนของตนมีต้นทุเรียนผสมกัน ทั้งรุ่นที่อายุ 1 ปีและอายุ 4 ปี

ในแง่ของการดูแล โดยทั่วไปชาวสวนจะใส่ปุ๋ยเดือนละ 1 ครั้ง แต่เมื่อเริ่มแตกยอดจะพ่นสารกำจัดศัตรูพืชสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เท่ากับพ่นสารฯ ราว ๆ เดือนละ 4 ครั้ง แต่หากต้นทุเรียนมีเฉพาะใบแก่ ไม่มียอด จะเว้นการให้สารฯ ซึ่งถือว่าเป็นการใช้อุปกรณ์อย่างคุ้มค่าใช้จ่าย แต่นั่นแสดงให้เห็นว่าชาวสวนต้องหมั่นสังเกตว่าช่วงเวลาใดทุเรียนต้องการการดูแลเป็นพิเศษ ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลระบุว่าช่วงใบอ่อนมักพบปัญหาเรื่องเพลี้ย เช่น เพลี้ยไก่แจ้ เพลี้ยจักจั่น ไรแดง และหนอนซึ่งจะกินใบ การใช้สารกำจัดศัตรูพืชเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างยิ่ง จากข้อมูลสัมภาษณ์สารกำจัดศัตรูพืชชนิดหนึ่งไม่สามารถกำจัดศัตรูพืชได้ทุกประเภท บางครั้งทำให้ต้องใช้สารพ่น 2 – 3 ชนิดผสมกันซึ่งมีผลต่อต้นทุนการทำสวน เช่น สารพ่นสำหรับกำจัดเพลี้ยจักจั่นโดยเฉพาะ ราคาลิตรละ 600 บาท สารกำจัดหนอนราคาลิตรละ 300 บาทโดยประมาณ ซึ่งในมุมมองของชาวสวน การจำหน่ายสารกำจัดศัตรูพืชแยกแต่ละประเภทเป็นวิธีการค้ากำไรของร้านค้า ชาวสวนจึงใช้วิจารณญาณด้วยตนเองในการตัดสินใจว่าจะใช้สารใดบ้าง ไม่เช่นนั้นอาจต้องใช้สารเคมี 5 – 7 ชนิดตามที่ร้านค้าเคมีแนะนำแล้วไม่สามารถควบคุมงบประมาณได้ โดยทั่วไปชาวสวนประมาณราคาสารกำจัดศัตรูพืชประเภทหนึ่งได้ลิตรละ 3 บาท หากใช้ 1,000 ลิตร มีค่าใช้จ่าย 3,000 (ถึง 4,000) บาท สามารถใช้ฉีดต้นทุเรียนได้ 100 ต้น หากต้องการคุมแมลงชนิดอื่นก็ต้องซื้อเพิ่มเติม เท่ากับว่ามึงบประมาณ 5,000 บาทอาจยังไม่สามารถกำจัดศัตรูพืชได้ครบ 1 รอบ หากเปรียบเทียบราคาชาวสวนกล่าวว่า ยาพ่นไรแดงราคาสูงที่สุด ส่วนสารกำจัดแมลงอีมาเมกตินเบนโซเอต (emamectin benzoate) มีประสิทธิภาพ คือสามารถใช้คุมได้ทั้งหนอนและเพลี้ย ถือว่าเป็นตัวเลือกที่คุ้มค่า

เรื่องของราคาในรายละเอียดสามารถแบ่งย่อยได้ตามชั้นคุณภาพ (เกรด) ของสารกำจัดศัตรูพืช กล่าวคือชาวสวนสามารถเลือกใช้สารที่ผลิตในประเทศไทยหรือต่างประเทศได้ เช่น สารชีวพันธุ์ เชื้อราไตรโคเดอร์มา (Trichoderma) และอื่น ๆ มีทั้งตัวเลือกที่ผลิตขึ้นในประเทศ

ไทยและต่างประเทศ แต่จากคำบอกเล่าของผู้ให้สัมภาษณ์ สารที่ผลิตในต่างประเทศจะราคาสูงกว่า แต่ไม่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภค แต่ราคาก็ขึ้นอยู่กับชั้นคุณภาพสินค้า กล่าวคือ สารฯ ที่ผลิตในจีนจะถูกกว่าในสหรัฐอเมริกาหรือยุโรป แต่สารฯ จากสหรัฐอเมริกาจะดูแลเรื่องความปลอดภัยของผู้ใช้มากกว่า ซึ่งในแง่ของประสิทธิภาพและความคุ้มค่า ชาวสวนมองว่าสารฯ จากจีนคุ้มค่ากว่าแม้จะใช้ในปริมาณที่มากกว่า เช่น การพ่นสารฯ จากจีนใช้ 300 – 400 โดส สารฯ จากสหรัฐอเมริกาใช้ 100 โดส ซึ่งเข้มข้นกว่าและมีประสิทธิภาพมากกว่า (หากเทียบกับปริมาณที่ใช้) อย่างไรก็ตาม การต้องพ่นสารฯ กำจัดศัตรูพืชหลายครั้งเพื่อให้เห็นผล หมายถึงต้องจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นด้วย อีกทั้งเมื่อโดสน้อยไม่เข้มข้น อาจส่งผลให้พืชดื้อยาได้ จึงต้องพิจารณาปัจจัยเหล่านี้ร่วมกัน

นอกจากการดูแลเรื่องศัตรูพืช ทุเรียนช่วงต้นอ่อนต้องพิถีพิถันเรื่องการให้น้ำ โดยรดน้ำอย่างสม่ำเสมอ โดยในช่วง 1 เดือนแรกจะรดทุกวันและรดครั้งละราว ๆ 20 – 30 นาที เวลาในการรดน้ำสามารถรดได้ทั้งวัน แต่ตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูล พืชเปิดปากใบช่วง 03.00 – 04.00 น. (ซึ่งทำให้พ่นยาได้ในช่วงเวลาดังกล่าว) ส่วนทุเรียนจะ “กินอาหารอ้อย” ช่วง 08.30 – 09.00 น. ส่วน 16.00 น. จะเป็นช่วงเวลา “พักนอน” ของทุเรียน เมื่อมีไนโตรเจนในอากาศสูง มีความชื้นสัมพัทธ์ไม่เหมาะสม จะทำให้ทุเรียนลัดใบอ่อน ชาวสวนจึงไม่แนะนำให้รดน้ำช่วงเย็น ทั้งนี้ การให้น้ำขึ้นอยู่กับฤดูกาลและปริมาณน้ำฝนในแต่ละช่วงเวลาด้วย เช่น กรณีปลูกในฤดูแล้งหรือฤดูฝนที่ฝนไม่ตกก็ควรรดทุกวัน อย่างไรก็ตาม ทุเรียนแม้จะเป็นพืชที่ชอบน้ำ แต่ไม่ชอบแฉะ โดยทั่วไปจึงควรรดน้ำครั้งละราว ๆ 10 นาที

สิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลเน้นย้ำอยู่เรื่อย ๆ คือการหมั่นสังเกต การอาศัยประสบการณ์ และการเรียนรู้ในการดูแลต้นทุเรียน ผู้ที่มีประสบการณ์มาก (เช่น 30 ปี) เมื่อเดินเข้าไปในสวนทุเรียนแล้วเปรียบเสมือนกับสามารถ “อ่านใจ” หรือ “เดาใจ” ต้นทุเรียนได้ แม้ทุเรียนจะไม่สามารถพูดได้ แต่เจ้าของสวนมองแล้วก็สามารถรู้ได้ว่าต้องการ “กิน” อะไร เช่นเดียวกับการเข้าใจว่ามนุษย์ควรรับประทานอาหารให้ครบ 3 มื้อนั่นเอง ทั้งนี้ ความเชี่ยวชาญจากประสบการณ์นั้นจะมาควบคู่กับความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เช่น ผู้ให้ข้อมูลให้ข้อสังเกตว่า น้ำและกรดอะมิโนสำคัญที่สุดสำหรับทุเรียน แต่ธาตุอาหารรองผู้ปลูกก็ต้องใส่ใจเช่นกัน

การใส่ใจดูแลทุเรียนอย่างใกล้ชิด มีปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดันสำคัญ ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ในปัจจุบันชุมชนบ้านชัยยี่หระทำสวนทุเรียนเป็นอาชีพหลัก และปลูกทุเรียนเพื่อส่งออก จึงเปลี่ยนจากการปลูกทุเรียนแบบธรรมชาติที่มีการใส่ปุ๋ยโดยหมักจากมูลไพร่ที่หาได้ตามป่าเขา มาเป็นการปลูกทุเรียนแบบคุณภาพซึ่งต้องมีการฟุ้งฟิงสารกำจัดศัตรูพืช ในกรณีของการส่งออกไปยังประเทศจีน จะมีการคัดเลือกทุเรียนที่มีหนามสวย นั่นคือ “หนามเขียว” หากทุเรียนมีหนามจืดก็ไม่สามารถส่งออกได้

จำนวนผลทุเรียนที่ได้จากการทำสวนที่เน้นคุณภาพดังที่กล่าวไปนั้น มีอยู่ต้นละประมาณ 30 – 60 ลูก กล่าวคือ เมื่อนับจากช่วงเวลาที่ทุเรียนออกดอก มีการปิดเกสร จนกระทั่งติดผล จะมีผลทุเรียนอยู่ราว 200 ลูก ในเวลาต่อมาชาวสวนจะคัดผลออกเพื่อไม่ให้มีทุเรียนที่ขนาดไม่ได้มาตรฐาน หรือที่เรียกว่า “ตกเกรด” จาก 150 ลูก เป็น 100 ลูก จนท้ายที่สุดเหลือประมาณ 60 ลูก สำหรับต้นทุเรียนอายุ 4 – 5 ปี ซึ่งถือว่าเป็นรุ่นใหม่ แต่สำหรับทุเรียนรุ่นอายุ 10 – 30 ปีชาวสวนอาจคัดออกเหลือผลทุเรียนจำนวนน้อยกว่านั้น⁴

อีกปัจจัยในการไว้ผลทุเรียนคือน้ำหนักของแต่ละพันธุ์ ผู้ให้ข้อมูลยกตัวอย่างว่า ทุเรียนพันธุ์พวงมณีสามารถไว้ถึง 60 ลูกได้ แต่หากเป็นพันธุ์หมอนทองซึ่งจะมีน้ำหนักประมาณ 4 กิโลกรัม จะคัดออกจนเหลือไม่เกิน 30 ลูกโดยประมาณ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับทำให้ปุ๋ยด้วย อย่างไรก็ตาม จากข้อสังเกตของชาวสวนมักจะมีคำถามว่า เพราะเหตุใดถึงต้องคัดทิ้งมากกว่าครึ่ง แทนที่จะเลี้ยงไว้ในปริมาณมากกว่านั้นเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากกว่า คำตอบที่ได้คือเกษตรกรสามารถเลือกได้ แต่ต้องพิจารณาที่ผลที่จะเกิดขึ้น เช่น หากเลือกไว้ผลทุเรียนให้มากถึง 80 ลูกแทน 60 ลูก ทุเรียนจะมีอายุสั้นลง จะเก็บผลได้เมื่อแก่ และหลังจากเก็บผลแล้วทุเรียนอาจมีโรค ใบเหลือง เนื่องจากเลี้ยงอาหารจดหมด หรืออาจตายได้หลังจาก 1 ปีหลังติดผล เปรียบเสมือนคนที่ใช้ร่างกายหนักเกินไปกำลังจึงอยู่ไม่ทน ในทางกลับกันหากไว้ผลในปริมาณที่พอเหมาะ ต้นทุเรียนอาจมีอายุยาวถึง 40 – 50 ปี

ในกรณีที่พิจารณาจำนวนผล (ใน 1 ต้น) ตามพันธุ์ทุเรียน เช่น เลือกไว้ผลหมอนทองกับพวงมณีจำนวนเท่า ๆ กัน รายได้ที่จะได้ต่างกัน กล่าวคือ หมอนทอง 40 ลูก น้ำหนักเฉลี่ยผลละ 4 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 100 บาท เท่ากับว่ารายได้ที่ได้ต่อทุเรียน 1 ต้น คือ 16,000 บาท ในขณะที่พวงมณีจำนวน 40 ลูกเท่ากัน เฉลี่ยผลละ 2 กิโลกรัม เป็น 60 – 70 ลูก ราคา กิโลกรัมละ 100 บาท (สำหรับผลที่มีน้ำหนัก 1.5 กิโลกรัม) รวมเป็น 6,000 – 7,000 บาท หากเปรียบเทียบ 2 สายพันธุ์ น้ำหนักต่อต้นของพวงมณีถือว่าน้อยกว่าหมอนทองเกิน 1 เท่าตัว อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาของการออกผลของพวงมณีจะน้อยกว่าหมอนทอง 20 – 30 วัน กล่าวคือ พวงมณีใช้เวลาประมาณ 90 – 100 วันจึงจะแก่ ส่วนหมอนทองใช้เวลา 120 วัน ซึ่งในกรณีนี้นอกจากประสบการณ์ต้องอาศัยโชคชะตา หรือที่ชาวสวนเรียกว่า “เก่งบวบกเฮง” ด้วย หากพวงมณีซึ่งใช้เวลาน้อยกว่า 30 วัน แต่ได้ราคาผลละ 180 บาท ก็จะคุ้มค่าเมื่อเทียบกับหมอนทองลูกละ 200 – 250 บาท แต่หากตัดพวงมณีช่วงเวลาเดียวกับหมอนทอง ราคาจะไม่คุ้มค่า การไว้ผลพันธุ์อื่น ๆ ก็ต้องพิจารณาทั้งน้ำหนัก เวลา และราคาร่วมด้วยเช่นกัน

⁴ สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2556) ได้กำหนดมาตรฐานสินค้าเกษตรของทุเรียนไว้ โดยระบุข้อกำหนดขั้นต่ำและแบ่งเป็น 3 ชั้นคุณภาพ ได้แก่ ชั้นพิเศษ (Extra Class) ชั้นหนึ่ง (Class I) และชั้นสอง (Class II) โดยเรียงจากคุณภาพสูงสุดลดหลั่นลงไป (กรมวิชาการเกษตร, 2563)

เมื่อเทียบสัดส่วนแล้ว ชาวสวนบ้านชัยยี่หระปลูกทุเรียนพันธุ์หมอนทองเป็นหลัก คือประมาณ ร้อยละ 98 ของต้นทุเรียนใน 1 สวน ส่วนอีกร้อยละ 2 ปลูกพันธุ์เบญจพรรณ ในเรื่องของวิธีการดูแล จะคล้ายกัน แต่ผู้ให้ข้อมูลให้ข้อสังเกตว่าหมอนทองจะดูแลยากกว่า กล่าวคือ อายุของพวงมณี 20 ปี ยังแข็งแรง แต่หมอนทองเมื่ออายุ 10 ปีขึ้นไปจะเริ่มตายไปหลายต้น หากเปรียบเทียบกับมนุษย์ พวงมณีอายุ 20 ปียังเหมือนคนวัยหนุ่ม ส่วนหมอนทอง ชาวสวนเปรียบเทียบกับชาว “ฝรั่ง” ที่ “แก่ เร็ว” ในแง่ของรายได้หมอนทองสร้างรายได้เร็วกว่า ส่วนพวงมณีสร้างรายได้ช้ากว่าแต่ทนกว่า ลูกตก และตายยาก อย่างไรก็ตาม พวงมณีมีใบขนาดเล็ก ให้น้ำยาได้น้อย จึงต้องสารเคมีประเภท พาโคลบิวทราโซล (Paclobutrazol) หากใช้สารบังคับเพื่อทำทุเรียนก่อนฤดูการ พวงมณีก็จะออกผลยาก การปลูกตามธรรมชาติตามฤดูกาลจะเหมาะสมกว่า ผิดกับหมอนทองซึ่งสามารถ ฉีดสารเร่งดอกทุเรียนได้เต็มใบ

ในแง่ของการทำทุเรียนก่อนฤดูกาล ชาวสวนชุมชนบ้านชัยยี่หระทำกันหลายครัวเรือน แต่นั่น ไม่ได้การันตีว่าจะได้ผลตามต้องการ ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านภูมิอากาศและการคาดคะเนของชาวสวนเอง ผู้ให้ข้อมูลยกตัวอย่างว่าในปี พ.ศ. 2565 กรมอุตุนิยมวิทยาแจ้งว่าจะเกิดปรากฏการณ์เอลนีโญ โดยฝนจะแล้งในช่วงเดือนสิงหาคม – ตุลาคม ส่วน “อาจารย์” ซึ่งหมายถึงผู้เชี่ยวชาญด้านการปลูก ทุเรียนแนะนำไปในแนวทางเดียวกันว่าฝนจะแล้ง จึงไม่ควรเตรียมต้นมาก การใช้สารพาโคลบิวทราโซลไม่จำเป็นต้องใช้ในอัตราที่เต็มโดส อย่างไรก็ตาม สถานการณ์จริงกลับตรงกันข้ามกับพยากรณ์ อากาศ ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม – 12 ตุลาคม พ.ศ. 2565 ฝนตกทุกวัน จึงชะล้างสารพาโคลบิวทราโซล ออกไป มีผลให้สารหมดฤทธิ์ ทั้งที่ปกติจะอยู่ที่ต้นไม้ 40 – 45 วัน ในช่วงเวลาดังกล่าว เจ้าของสวน บางแห่งพ่นสารเร่งดอกทุเรียนไปแล้ว 2 ครั้ง หากจะพ่นเป็นครั้งที่ 3 ก็เกรงว่าต้นทุเรียนจะตาย เนื่องจากการบังคับให้ทุเรียนออกดอกจะทำให้ต้นโทรม ผลคือต้นทุเรียนราวร้อยละ 90 ไม่ออกดอก ในทางกลับกันสวนที่ทุเรียนออกดอกกลับเป็นสวนที่ “เฮง” นั่นคือเจ้าของสวนที่ต้นทุเรียนใบไม่พร้อม จึงเลื่อนไปฉีดสารฯ ช่วงวันที่ 20 กันยายน – ตุลาคมแทน ผลคือต้นทุเรียนออกดอกทุกสวน

ทั้งนี้ หากอธิบายด้วยหลักวิทยาศาสตร์ การบังคับให้ทุเรียนออกดอกก่อนฤดูนั้นเป็นใช้ สารพาโคลบิวทราโซลไปยับยั้งยดอ่อนทำให้พืชหยุดการเจริญเติบโต เพื่อให้ต้นพัฒนาไปแล้วสะสม อาหารเพื่อให้ออกดอก ส่วนฮอร์โมนจิบเบอเรลลิน (Gibberellin) เป็นตัวการที่ทำให้ต้นไม้เจริญเติบโต คือเกิดยดอ่อน เมื่อใช้สารบังคับแต่ฝนตกมาก จะส่งผลให้จิบเบอเรลลินเกิดมากกว่า แล้วฮอร์โมน ทั้งคู่ทำให้เกิดยดอ่อน ใบอ่อนนั้นจะทำการสลายการสะสมอาหารทั้งหมดไป ต้นจะดึงไนโตรเจน ในปุ๋ยไปกิน แทนที่จะดึงสะสมฟอสเฟตและโพสฟอรัสสะสมในต้น กรณีนี้จะสังเกตได้จากใบของ พืชที่มีลักษณะบวมหนา หากใบอ่อนแสดงว่าการทำสารนั้นไม่ได้ผล

อย่างไรก็ดี อากาศในปีพ.ศ. 2566 แตกต่างจากปีที่ผ่านมา นั่นคือฝนทิ้งช่วง สวนที่ทำสารฯ ในช่วงต้นเดือนสิงหาคม จึงมีต้นทุเรียนที่เริ่มออกดอกตั้งแต่ช่วงเดือนตุลาคม ทำให้สามารถเริ่ม

ปิดเกสรได้เร็ว ดังที่ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 5 ยกตัวอย่าง สวนของตนพันธุ์พวงมณี ช่วงเดือนต้นเดือนตุลาคม ก็ได้ผลคือออกดอกตามต้องการ นั่นเป็นเพราะการทำสารแล้ว “กระทบแล้ง” คือฝนทิ้งช่วงหลังจากทำไม่เกิน 45 วัน ใบจะแก่พอดี ต้นทุเรียนก็จะออกดอก ในกรณีที่ทุเรียนพวงมณีคือสารฯ ผู้ให้ข้อมูลให้ความเห็นว่าส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะฝนตกชุกจึงเกิดใบอ่อนหากทำสารฯ ในช่วงเดือนกันยายน – ตุลาคมมักจะได้ผลตามต้องการ นอกจากนี้ อีกสาเหตุที่ต้องทำสารช่วงนั้นคือการบังคับให้พวงมณีออกดอกพร้อมหมอนทอง ทำให้พวงมณีแก่ก่อนหมอนทอง 1 เดือน (90 วัน เทียบกับ 120 วัน) หากผลออกหลังหมอนทองราคาก็จะตกไม่ว่าจะพันธุ์ใดก็ตาม

ดังที่ยกตัวอย่างข้างต้น การทำสารให้เห็นผลมีปัจจัยทางธรรมชาติและการดูแล เช่น ความพร้อมของต้น ซึ่งเป็นผลมาจากการบำรุงรักษาและฤดูกาล นั่นคือฝนทิ้งช่วงหรือไม่และช่วงเวลาใด ระยะเวลาหลังจากทำสารจนถึงทุเรียนออกดอกครั้งแรกอยู่ที่ 45 – 60 วัน ทุเรียนพันธุ์เบาอย่างกระดุมใช้เวลา 45 วัน ส่วนพันธุ์หนักอย่างหมอนทองจะใช้เวลา 50 – 60 วัน หากครบเวลาดังกล่าว ทุเรียนดอกบาน เป็นสัญญาณว่าจะออกผล

ขั้นตอนถัดมาคือการปิดเกสรทุเรียน ซึ่งจะทำตอนดอกเริ่มบานคือช่วงที่ดอกทุเรียนเริ่มส่งกลิ่นหอม ทั้งนี้การปิดเกสรมีรายละเอียดปลีกย่อย เช่น หากปิดเกสรหมอนทอง ตามด้วยกระดุมพวงมณี และชะนีก็จะทำให้ออกผลช้า เนื่องจากเกสรของหมอนทองใช้เวลานานกว่าผลจะสุก และหากเกสรหมอนทองไปผสมกับพันธุ์อื่นก็จะทำให้ผลแก่ช้าลงอย่างน้อย 15 วัน แม้ว่าจะทำให้ผลใหญ่ขึ้นก็ตาม ชาวสวนมีความเห็นว่าตามหลักการไม่ควรปิดเกสรทุเรียนข้ามพันธุ์ แต่ในทางปฏิบัติแล้วยังมีการผสมผสานอยู่ เช่น ชะนี กระดุม พวงมณีสามารถอยู่ด้วยกันได้ ส่วนลำดับการปิดเกสรอาจเริ่มจากเบญจพรรณ ตามด้วยกระดุม และพวงมณีจะติดผล หรือปิดหมอนทองหลังเบญจพรรณ ทั้งนี้ หากปลูกแต่ละพันธุ์แยกต้นก็อาจปิดเกสรเฉพาะต้นก่อน เช่น ชาวสวนที่บ้านชัยบุรีฯ หากปลูกหมอน 10 ต้น จะมีพวงมณีด้วย 3 ต้น หรือในบางกรณีมีการแซมพันธุ์อื่น ๆ บนต้นเดียวกัน เช่น บนหมอนทอง 1 ต้น จะมีการแซมพวงมณีและกระดุมเข้าไป ซึ่งในกรณีนี้คนงานที่ชาวสวนจ้างมานั้นอาจจะปิดเกสรทุกสายพันธุ์พร้อมกันโดยไม่ได้คำนึงถึงรายละเอียดในเรื่องลำดับเวลา

ในส่วนขอระยะเวลาการปิดเกสรนั้นขึ้นอยู่กับอายุของต้นทุเรียน ในกรณีที่ไว้ดอกจำนวนไม่มาก การปิดเกสร 5 วันก็ครบทั้งสวน ผู้ให้ข้อมูลยกตัวอย่างว่าสวนมีต้นทุเรียน 2 รุ่น ในปี พ.ศ. 2565 ที่ผ่านมามีต้องปิดเกสรกันราว 1 เดือน เนื่องจากดอกทุเรียนน้อย ซึ่งในปี พ.ศ. 2566 ก็ยังเป็นในแนวทางเดียวกัน และหากไว้ดอกสำหรับทุเรียนรุ่นน้องมาก ดอกรุ่นพี่ก็อาจร่วงหมดได้ ซึ่งชาวสวนเปรียบเปรยว่าเป็นเสมือน “น้องฆ่าพี่” เมื่อปิดเกสรครบ 7 วันแล้วจะสามารถสังเกตเห็นได้ว่าลูกติดหรือไม่ (ขึ้นเขียว) หรือว่าจะเสียและร่วงไป ซึ่งช่วงนี้ชาวสวนเรียกว่า “ช่วงหางแย้ไหม้”⁵

⁵ หางแย้ หมายถึง ระยะเวลาหลังการผสมเกสรทุเรียน แล้วเกสรตัวผู้หลุดร่วงไป เหลือแต่เกสรตัวเมีย

ถือว่าเป็นอีกช่วงเวลาหนึ่งที่สำคัญ เพราะส้มเสี่ยงที่จะถูกเพลี้ยไฟทำลายหรือเกิดหนามจิบ วิธีการป้องกันคือการพ่นสารกำจัดศัตรูพืชในช่วงระยะเวลาประมาณ 5 วันก่อนและหลังดอกทุเรียนบาน หากทำเร็วหรือช้ากว่านั้นผลทุเรียนจะเน่าเสีย นอกจากนี้ต้องสังเกตว่าสารที่ฉีดมีผลกระทบทางลบกับพืช (ยาร้อน)หรือไม่ (ยาเย็น) แล้วเลือกให้เหมาะสมกับอาการ เช่น หากเกิดหนามแดง ชาวสวนจะเลือกพ่นยาร้อน เป็นต้น

ภาพ 4.2
ดอกทุเรียนในฤดูกาลปิดเกสร



ในส่วนของประโยชน์ของการปิดเกสรทุเรียนนั้น ผู้ให้ข้อมูลให้ข้อสังเกตว่าร้านขายยามักแนะนำว่าการปิดเกสรไม่เกิดประโยชน์ไม่เหมือนกับการใช้สารเคมี อาจเป็นการโฆษณาชวนเชื่อของทางร้าน เพื่อให้ชาวสวนซื้อสินค้า อย่างไรก็ตาม ชาวสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระไม่ได้ต่อต้านการใช้สารเคมีเพราะใช้แล้วเห็นผล อาทิ สารที่มีแคลเซียมโบรอนจะช่วยให้ดอกติดง่ายขึ้น ส่วนวิธีผสมเกสรที่ชาวสวนมองว่ามีประสิทธิภาพที่สุดคือการผ่าดอกทุเรียน แล้วนำละอองเรณูไปป้ายที่ดอก ซึ่งจะให้ผลร้อยละ 100 เลยทีเดียว การผ่าดอกทุเรียนนี้จะทำช่วงที่ดอกกำลังจะแย้มบาน ซึ่งจะเริ่มส่งกลิ่นหอม การผ่าดอกมักจะทำในช่วงเช้า วิธีการคือไปตัดเกสรตัวผู้ออกมา นำเกสรใส่แก้ว แล้วใช้ฟู่กันจิ้มละอองเรณูไปป้ายที่ปลายเกสรตัวเมีย ชาวสวนบ้านชัยยี่หระจะใช้วิธีผ่าดอกกับทุเรียนพันธุ์

ชนะนี้ เพราะติดผลยาก แต่หากหมอนทองสมบูรณ์อาจใช้วิธีนี้ด้วย การฝาดอกจะช่วยให้ทุเรียนสุกเร็วขึ้น เนื่องจากมีการแต่งไปด้วยในระหว่างการฝาด อีกทั้งการฝาดอกจะทำให้ทุเรียนมีเฉพาะกลูเตน (gluten) ทั้งหมด ไม่มีแป้ง ถือว่าเป็นการผสมเกสรที่สมบูรณ์ที่สุด

นอกจากการช่วยผสมเกสรด้วยการฝาดอก การปิดเกสรทุเรียนจะใช้แปรงขนอ่อนหรือแปรงขนกระต่ายซึ่งมีขนนุ่ม แต่ข้อเสียคือละอองจะติดมา ทำให้ต้องทิ้งแปรงวันต่อวัน ชาวสวนบ้านชัยยี่หระจึงนิยมใช้วัชพืชอย่างหญ้าจรจบ หรือที่ชุมชนเรียกกันติดปากว่า “ดอกคอมมิวนิสต์”⁶ มาปิดเกสร ประโยชน์ของดอกคอมมิวนิสต์คือมีขนที่ไว้จับเกสรตัวผู้ ทำให้เกสรติดดี นอกจากการใช้แปรง บางสวนจะใช้วิธีการใช้เครื่องเป่าลมเป่าเกสร แล้วบางสวนใช้วิธีอื่น ๆ เช่น การเพิ่มน้ำหยาด เพื่อให้เกสรติดง่ายขึ้น เทคนิคดังที่กล่าวมานี้จะใช้ร่วมกับการให้น้ำที่เหมาะสมเพื่อให้ผลติดด้วย

ภาพ 4.3

แปรงปิดเกสรทุเรียนทำด้วยหญ้าจรจบ



⁶ ผู้ให้สัมภาษณ์ถกกันเรื่องที่นำไปของชื่อดอกคอมมิวนิสต์ ซึ่งลงความเห็นกันว่ามาในช่วงของสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือช่วงสงครามอินโดจีน ในสมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม แต่เดิมเป็นหญ้าต่างประเทศ ติดเท้าทหารที่เดินเข้ามาในเขตประเทศไทย

จำนวนดอกทุเรียนที่ชาวสวนรักษาไว้สอดคล้องกับจำนวนผลที่ต้องการ ในสวนทุเรียนรุ่นบรรพบุรุษที่เป็นแบบธรรมชาติ หากดอกติด 100 ดอก ก็จะเก็บไว้ครบ จากมุมมองที่ว่ายิ่งดกยิ่งดี แต่ในปัจจุบันชาวสวนจะเก็บดอกไว้ราวร้อยละ 70 – 80 เพื่อกำหนดเกณฑ์การไว้ผล นอกจากนั้น การปลูกทุเรียนตามธรรมชาติ ผลมักติดที่ปลายกิ่ง ไม่ติดที่โคน เนื่องจากแหล่งอาหารคือใบจะอยู่ที่ปลายกิ่ง ทุเรียนเวลาออกดอกจะออกที่ปลายกิ่งก่อน ในปัจจุบัน ชาวสวนไม่ต้องการให้ดอกอยู่ที่ปลายกิ่งแม้จะได้ผลทุเรียนขนาดใหญ่ เนื่องจากกิ่งเปราะหักง่าย แต่หากไว้ผลติดต้นมากเกินไปก็จะไม่โต โดยผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3 แนะนำว่าควรไว้ห่างจากโคนกิ่งราว 1.50 เมตรจะได้ผลขนาดที่ต้องการ

ภาพ 4.4
ใบและกิ่งทุเรียนซึ่งโยงเชือกไว้เพื่อป้องกันผลหล่น



ลักษณะการไว้ผลจะขึ้นอยู่กับพันธุ์ของทุเรียน กรณีพันธุ์หมอนทอง ผู้ให้ข้อมูลความเห็นว่าการไว้ผลเป็นกลุ่ม จะทำให้ทุเรียนสามารถดึงพลังงานได้มาก ทำให้ได้ผลขนาดใหญ่ ผลที่อยู่ใกล้โคนจะดึงสารอาหารได้มาก แต่ในกรณีของพันธุ์พวงมณีมักไม่เลี้ยงไว้ติดกันเป็นราว แต่ไว้เดี่ยวให้ห่างกันระยะ 1 คอก ผู้ให้ข้อมูลให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ทำสวนทุเรียนเมื่อพวงมณีติดผลมักจะไว้ทั้งหมด ผลลัพธ์คือจะทำให้ได้ผลทุเรียน (รวมเปลือก) แล้วมีน้ำหนักต่ำกว่า 500 กรัม เทียบได้

กับน้ำดื่มแบบขวด 500 มิลลิลิตร ดังนั้น วิธีการเลี้ยงผลให้ได้น้ำหนักดีคือ ต้องมีการแต่งกิ่ง ตัดกิ่ง บางส่วนที่คิดว่าไม่จำเป็นออก

ดังที่อธิบายไปข้างต้น การทำสวนทุเรียนพันธุ์หมอนทองใช้เวลาราว 120 วัน หรือ 4 เดือน นับจากวันสุดท้ายของการปิดเกสรทุเรียนไปจนถึงขายได้ ส่วนในรายละเอียดนั้น เมื่อทุเรียนอายุ 60 วันจะโตคือสร้างเนื้อ ในระหว่างนี้ชาวสวนแนะนำว่าต้องดูแลเต็มที่ ทั้งการให้น้ำมาก คือให้ทุกวัน รวมถึงการให้ปุ๋ยและพ่นสารกำจัดศัตรูพืชควบคู่กันไป ในกรณีของพันธุ์หมอนทอง เมื่ออายุ 80 วัน จะหยุดโต ตาปิด เป็นช่วงของการสร้างแป้ง และเมื่ออายุครบ 120 วันจะสามารถตัดขายได้ ส่วนทุเรียนพันธุ์อื่น ๆ จะใช้เวลาราว 90 วัน

ในส่วนสุดท้ายคือขั้นตอนการรับซื้อ ซึ่งครอบคลุมการเก็บเกี่ยวไปจนถึงการขายและส่งออก กระบวนการนี้จะเกี่ยวข้องกับโรงคัดบรรจุ (ล้ง) ดังที่กล่าวไปข้างต้น โดยชาวสวนจะตกลงราคากับล้ง เมื่อได้ข้อสรุป ล้งจะนำคนงานมาตัดผลทุเรียนในสวน แล้วกองไว้ที่โคนต้น คำนวณค่าใช้จ่าย สิ่งที่ชาวสวนรับผิดชอบคือขั้นตอนของการลำเลียงผลทุเรียนจากสวนของตนมายังที่พักอาศัยเพื่อเตรียมขนส่ง หลังจากนั้นล้งจะมาชั่งน้ำหนักขนส่ง บรรจุหีบห่อ และจำหน่าย ในการชั่งน้ำหนักนั้นต้องชั่งทุกผลที่ตัด ไม่สามารถเลือกได้ว่าผลที่ตัดมาอ่อนแล้วจะไม่ชั่ง ซึ่งล้งจะไม่รับไปก็ได้ แต่ต้องชั่งน้ำหนัก แล้วรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในส่วนนั้น ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยการเจรจาต่อรอง ในกรณีที่มีการตัดผลทุเรียนผิดรุ่นเล็กน้อย ชาวสวนก็จะมีการอะลุ่มอล่วยให้ แต่หากจงใจตัดผิดนั้นถือว่ายอมรับไม่ได้ ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลระบุว่ารูปแบบดังกล่าวเป็นลักษณะเฉพาะของการทำสวนทุเรียนภาคตะวันออก ชาวสวนภาคใต้จะมีทัศนคติต่อการค้าทุเรียนแตกต่างกัน คือใช้วิธีการจ้างทั้งหมด ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์ วิจารณ์ว่าสาเหตุที่ทำให้ทุเรียนภาคใต้มีผลอ่อนมาก คือการให้ล้งตัดทั้งต้น ไม่จำแนกว่าผลใดแก่หรืออ่อน เมื่อตัดแล้วก็ทำการคิดค่าใช้จ่าย สำหรับทุเรียนที่ขนาดไม่ได้มาตรฐานหรือทุเรียน “ตกไซส์” จะตัดไว้ขายในประเทศไทย ส่วนผลที่คุณภาพดีจะส่งออกไปขายในต่างประเทศ ผิดกับในภาคตะวันออกคือไม่ได้ให้ล้งตัดทั้งหมด

จะเห็นได้ว่าการตัดผลทุเรียนมีผลต่อกำไรและรายได้ทั้งในส่วนของผู้เจ้าของสวนและล้ง ดังนั้น ทักษะของผู้ที่รับจ้างล้งตัดผลทุเรียน หรือ “มือตัดทุเรียน” เป็นสิ่งสำคัญ ตามความเห็นของผู้ให้ข้อมูล ผู้ที่มีประสบการณ์มากหรือ “ปิ๊กกล้าขาแข็ง” มักจะไม่ค่อยพลาด ส่วนมือตัดที่ “อ่อนหัด” บางครั้งก็ตัดผลทุเรียนอ่อนมาจนถึงครั้งหนึ่ง คือเห็นว่าผลใดสวยก็ตัดผลนั้น ในเขตจันทบุรีมีการควบคุมมาตรฐาน โดยผู้ทำหน้าที่เก็บเกี่ยวทุเรียน (นักคัดนักตัดทุเรียน) ในพื้นที่ต้องสอบและขึ้นทะเบียน (กรมประชาสัมพันธ์, 2566) ซึ่งจะมีเปิดให้สอบทุกปี ผู้ที่ผ่านการสอบก็จะได้รับค่าจ้างราคาสูง อย่างไรก็ตาม การพิจารณาเรื่องความแก่ความอ่อนของผลทุเรียนขึ้นอยู่กับทักษะของผู้เจ้าของสวนด้วยเช่นกัน ผู้ให้ข้อมูลให้ความเห็นว่า หากเจ้าของสวนบันทึกข้อมูลวันที่ปิดเกสรไว้แล้วมักจะ ไม่ผิดพลาด หรือบางสวนใช้เทคนิคการผูกเชือกหลากสีเพื่อแยกรุ่นทุเรียน

นอกจากมือตัดทุเรียนยังมีคนที่ทำหน้าที่อื่น ๆ ที่ลึกลับกว่า เช่น “มือรับ” คือผู้ที่ทำหน้าที่ใช้กระสอบรองรับผลทุเรียนที่มือตัดโยนลงมา หลังจากนั้นจะไปถึง “มือคัด” ประจำอยู่ที่ขั้นตอนขนส่งจะเป็นผู้คัดว่าน้ำหนักก็กิโลกรัม ขนาดได้มาตรฐานหรือไม่ แยกประเภทเป็นเกรด A, B, C และ D เมื่อมือคัดทำการคัดแล้ว ลังจะไม่คัดอีก เว้นแต่จะพบผลที่อ่อนจริง ๆ ซึ่งต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเช่นเดียวกัน หากมือคัดไม่เชี่ยวชาญก็มีผลให้ชาวสวนขาดทุน โดยอาจเลือกผลที่ดีไป ผลที่คุณภาพพอใช้ที่สามารถนำไปขายได้แต่ตัดสินใจว่า “ตกไซส์” ราคาที่ได้จาก 120 บาท ก็จะกลายเป็น 60 บาท และมีผลให้ขัดแย้งกับเจ้าของสวน ค่าแรงของมือตัดและมือคัดทุเรียนที่เชี่ยวชาญ อาจสูงถึง 1,500 บาทต่อวัน ซึ่งวัยรุ่นในพื้นที่บ้านชัยหร่ายอายุราว 18 – 20 ปี มีการหารายได้จากการตัดและคัดทุเรียน

ภาพ 4.5

ผลทุเรียนขนาดเล็กกว่ามาตรฐาน



ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลระบุว่าหากดูแลรักษาตั้งแต่การคัดออก แต่งลูก ให้สารเคมี ใส่ปุ๋ยดังที่อธิบายไปแล้ว ชาวสวนเล่าว่าสัดส่วนของทุเรียนที่ถูกคัดออกเพราะ “ตกไซส์” จะไม่เกินร้อยละ 20 หรืออาจจะไม่มีเลยก็เป็นได้ การตัดแต่งนั้นต้องอาศัยความกล้าและการตัดสินใจที่เด็ดขาด (หรือที่ชาวสวนเรียกว่าต้อง “ใจใหญ่ใจโต” นั่นคือ ต้องตัดใจตัดผลทิ้งเพื่อให้ได้ผลที่ขนาดมาตรฐาน ทำให้บนต้นทุเรียนเหลือผลเพียงไม่กี่ผล ในขณะที่ตัดออกไว้ที่โคนมีจำนวนมาก แต่หากทำสวนอย่างไม่มีคุณภาพ ค่อย ๆ แต่งไปเรื่อย ๆ ก็จะทำให้ทรงต้นไม่สวย ผิดกับบางสวนที่เลือกให้เหลือ 3 ผลบนกิ่ง แต่ได้ผลสวยทั้ง 3 ต้น หรือหากคัดเลือกไว้ 3 ผล แล้ว “ตกไซส์” 1 ผลก็ยังเหลือขายได้

2 ผล ส่วนผู้ที่ “ใจใหญ่ใจโต” อาจจะเลือกเหลือไว้ผลเดียว แต่ 1 ผลได้น้ำหนัก 5 กิโลกรัม ในขณะที่ 2 ผลได้น้ำหนัก 4 กิโลกรัม แต่ก็ถือว่าเป็นการกระจายความเสี่ยงแบบหนึ่ง

อีกกรณีหนึ่งที่ผู้ให้ข้อมูลยกตัวอย่างคือต้นทุเรียน 1 ต้น 30 กิ่ง ไม้ผลจำนวน 30 ผล แล้วได้ผลสวย เมื่อเทียบกับเก็บผลทุเรียนไว้เพียง 5 ผล เฉลี่ยแล้วเงินที่ได้รับ (คำนวณตามน้ำหนัก) ออกมาใกล้เคียงกัน สิ่งที่ต่างคือ จำนวนผลที่มากกว่าจะใช้แรงในการดูแลและขนย้ายมากกว่ามากกว่าตามไปด้วย นอกจากนั้น การที่ไม่ให้ต้นทุเรียนรับน้ำหนักมากเกินไปจะทำให้ต้นสุขภาพดีกว่า เพราะใช้พลังงานในการเลี้ยงลูกน้อยลง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลเปรียบเทียบกับการเลี้ยงบุตร คือ 1 กิ่งมี 5 ผล เหมือนครอบครัวที่มีบุตร 5 คน ทำให้ต้องแบ่งทรัพยากรไปให้คน 5 คน ซึ่งจะเสียเปรียบครอบครัวที่มีบุตร 1 คนอย่างแน่นอน อีกทั้งการเลี้ยงผลไว้มากยังทำให้ต้องตัดแต่งกิ่งมากขึ้น เช่น ตัด 5 แผล (5 ผล) เทียบกับ 1 แผล (1 ผล) เมื่อมีผลมากก็จะเสี่ยงต่อการเกิดเชื้อโรคและเชื้อรามากขึ้นด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถสังเกตเห็นได้ด้วยตา

ในขั้นตอนที่ชาวสวนรับผิดชอบคือการลำเลียงนั้น ที่บ้านชัยยี่หระจะใช้วิธีการว่าจ้างลูกน้องของเจ้าของสวน เป็นความสัมพันธ์เชิงธุรกิจระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ชาวสวนระบุว่าจะเป็นวันที่ลูกน้องเฝ้ารอ เพราะเป็นวันที่เจ้าของสวนได้รายได้ (จากลัง) ลูกน้องก็จะได้ค่าแรงตามไปด้วย บางครั้งวันลำเลียง ลูกน้องอาจไม่ต้องทำงานเต็มวัน นายจ้างจัดอาหารเครื่องดื่ม (ชูกำลัง) ให้ เปรียบเสมือนกับการที่พนักงานประจำได้เงินโบนัสวันสิ้นปี ค่าแรงที่ปกติได้ 300 บาท ในวันลำเลียงอาจได้เพิ่มขึ้นเป็น 1,000 บาท ทั้งนี้ค่าตอบแทนที่ลูกน้องจะได้ก็ขึ้นอยู่กับรายได้ที่เจ้าของสวนได้ อย่างไรก็ตามหน้าที่ของลูกน้องในสวนทุเรียนไม่ได้จำกัดเฉพาะการลำเลียง แต่เป็นการจ้างประจำคือเป็นลูกจ้างประจำสวน ทำงานทุกอย่างในสวนตามที่นายจ้างสั่ง

ลูกจ้างประจำสวนบ้านชัยยี่หระมักมีภูมิลำเนาจากที่อื่น คนในพื้นที่มักจะไม่นับจ้างเพราะเป็นเจ้าของสวนเอง บางสวนที่มีขนาดเล็กเช่น 1 ไร่ก็จะทำเอง ส่วนการว่าจ้างนั้นผู้ให้ข้อมูลเล่าว่าในเขตจันทบุรีส่วนใหญ่ แรงงานจะมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร บางส่วนก็จ้างแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน ได้แก่ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กัมพูชา พม่า เป็นต้น คนหนุ่มสาวในพื้นที่จะรับจ้างลงเป็นมือตัดและมือคัดทุเรียนแทนตามที่ได้อธิบายไปข้างต้น

กล่าวโดยสรุป การทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระอาศัยการใส่ใจดูแลตลอดทั้งกระบวนการ ตั้งแต่การปลูก ให้น้ำ ให้อาหาร การใช้สารเร่งดอกและกำจัดศัตรูพืช การปิดเกสร การแต่งกิ่ง ไปจนถึงการคัดผล ซึ่งต้องอาศัยทักษะทางการเกษตรและการบริหารจัดการเพื่อให้ได้ทุเรียนที่มีคุณภาพ อาศัยการวางแผน การตัดสินใจ การคำนวณ การกระจายความเสี่ยง และขั้นตอนสุดท้ายคือการจำหน่ายให้กับลูกค้าอาศัยทักษะการทำธุรกิจ ซึ่งมีการตกลงและต่อรองเพื่อให้มีรายได้ที่คุ้มค่าต่อการลงทุน

4.3 การเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระ

“การทำสวนทุเรียนไม่มีวันเรียนจบ”

— ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3

จากการสัมภาษณ์กลุ่มทำให้ทราบว่า แม้หลักการการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระจะเป็นไปในแนวทางเดียวกัน แต่เจ้าของสวนแต่ละแห่งก็จะมีเทคนิคปลีกย่อยที่ต่างกัน รูปแบบการทำสวนทุเรียนเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากการเรียนรู้จากหลายแหล่ง ทั้งการส่งต่อภายในครอบครัว จากรุ่นสู่รุ่น จากการถ่ายทอดจากสวนอื่น ๆ จากผู้รู้ในพื้นที่ และที่สำคัญคือจากประสบการณ์ของคนที่สั่งสมมา ความรู้เหล่านี้นำมาปรับใช้ให้เป็นแนวทางของตนเอง ผสมกับความเชื่อ สภาพอากาศ และโชค ในการถ่ายทอดความรู้ก็ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในชุมชน แต่มีการใช้ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นตัวกลางในการเผยแพร่ข้อมูล รวมถึงการร่วมมือกับสถาบันการศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยบูรพาในการจัดกิจกรรมเพิ่มเติมและแตกต่างออกไป

สิ่งที่สำคัญและเป็นจุดเด่นของชุมชนบ้านชัยยี่หระในการทำสวนทุเรียนคือการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในระหว่างการสัมภาษณ์ การเรียนรู้เป็นประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลเอ่ยขึ้นซ้ำ ๆ ในระหว่างการอธิบายถึงกระบวนการการทำสวน ซึ่งชาวสวนบ้านชัยยี่หระมองว่าการทำสวนทุเรียนไม่มีสูตรสำเร็จ การทำสวนในแต่ละปีก็มีลักษณะที่แตกต่างกันไป ต้องอาศัยการหาความรู้เพิ่มเติมฟังให้มาก แต่ให้พิจารณาก่อนเชื่อ เพราะเทคนิคเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล ต้องใช้การสังเกตด้วยตนเอง และการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติร่วมด้วย

ตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนการเรียนรู้ที่ไม่จบสิ้น คือเทคนิคการรดน้ำหรือที่เรียกว่า “การกักโศก” เพราะอาศัยการทำความเข้าใจและสังเกตสภาพอากาศ แต่ละสวนมีวิธีการที่แตกต่างกัน เช่น ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3 แสดงความคิดเห็นว่าหากรดน้ำ 5 วันขึ้นไปจะให้ผลยาก ส่วนคนที่ 5 แนะนำการรดน้ำประมาณกลางเดือนพฤศจิกายนเป็นต้นมาจะทำให้ทุเรียนแตกใบอ่อนง่ายกว่าการให้น้ำสม่ำเสมอหรือการให้น้ำแบบฉ่ำ สาเหตุเป็นเพราะทุเรียนได้น้ำแล้วนำไปใช้หมด ทำให้ท้องกึ่งไม่ขุน หมายถึงไม่ออกดอก (กิ่งที่ขุนแบบเต้าแสนปมเป็นสัญญาณว่าออกดอกแน่นอน) ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลสรุปว่าการรดและให้น้ำขึ้นอยู่กับลักษณะดิน ลม และสภาพอากาศที่ต่างกันไปในแต่ละสวนด้วย บริเวณพื้นที่ที่ติดทะเลจะมีความชื้นน้อยกว่าจะทำให้ทุเรียนออกผลก่อนสวนแถบจันทบุรี ส่วนพันธุ์ที่มักปลูกใกล้ทะเลคือกระดุม เมื่อรับคลอไรด์ (chloride) จะกระตุ้นการออกดอก ผู้ให้ข้อมูลอธิบายว่า เกือบทำให้พืชไม่ดูดน้ำ จึงมีการนำความรู้นี้ไปใช้ปรับใช้กับการทำสวนทุเรียน ลองกอง และเงาะ⁷

⁷ ชาวสวนอธิบายว่าเมื่อฝนตกหนัก เงาะได้น้ำมากจะทำให้แตกทั้งต้น เมื่อใกล้ฤดูเก็บเกี่ยวจะเปลี่ยนจากสีเขียวเป็นสีเหลืองแดงคือผลสุก

โดยการนำเกลือไปหว่าน การหว่านก็จะทำทันทีหลังฝนหยุดตก หากทิ้งไว้ 1 – 2 ชั่วโมงจะไม่ได้ผล เพราะพืชจะดูดน้ำไปแล้ว

ในแง่ของปริมาณน้ำฝน จากประสบการณ์ชาวสวนมีความเห็นว่า การที่ฝนตกชุกหรือไม่ชุก อาจจะไม่ใช่ว่าประเด็นสำคัญ สิ่งสำคัญคือฝนตกต่อเนื่องหรือไม่ หากตกต่อเนื่องกันแล้วไม่มีแดดเลย จะทำให้ต้นทุเรียนอ่อนแอ ผู้ให้สัมภาษณ์ยกตัวอย่างว่า ปีพ.ศ. 2566 ฝนตกต่างจากปีอื่น ๆ นั่นคือ ฝนตกแบบ “รดน้ำ” คือตก 2 วัน แล้ง 1 – 2 วัน เปรียบเทียบกับปีพ.ศ. 2565 หากนับ 10 วัน ฝนจะแล้งไป 5 – 6 วัน การที่ฝนไม่ทิ้งระยะทำให้สารที่พ่นไปถูกชะล้างออกหมด ไม่เกิดการกักโคก เมื่อความชื้นในอากาศไม่พอ ราว 3 – 4 วันทุเรียนจะถอดสาร แล้วเกิดการไปกันระบบราก ซึ่งสถานการณ์เช่นนี้สร้างความกังวลใจให้กับเจ้าของสวน

ในแง่ของแหล่งเรียนรู้ ผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นไปในแนวทางเดียวกัน นั่นคือเรียนรู้จาก “อาจารย์” หลากหลายประเภท ซึ่งหมายถึงบุคคลภายนอกที่มีความรู้ด้านทุเรียน ได้แก่ อาจารย์สวน ทุเรียน อาจารย์วิชาการ อาจารย์ “ชายปุ๋ยชายยา” ยกตัวอย่างอาจารย์ทุเรียนในปัจจุบันมีอยู่ 5 – 6 คน เช่น อาจารย์สัญญาชัย โกศลลัวัฒนา อาจารย์บุญญ์ บางเขน เป็นต้น ซึ่งแต่ละคนจะมีความคิดเห็นต่างกัน ดังเช่นกรณีการให้น้ำ บ้างก็แนะนำให้รดน้ำปริมาณมากแบบวงกว้าง บ้างก็แนะนำให้รดน้ำปริมาณมากแต่วงแคบ ส่วนช่องทางการรับข้อมูลคือสื่อสังคมออนไลน์ผ่านการถ่ายทอดสด (livestream) และเว็บไซต์ยูทูบ (YouTube) เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลมีความเห็นตรงกันว่า ข้อมูลเหล่านี้ต้องนำมาประยุกต์อีกครั้ง โดยระบุว่า “เก็บวิเคราะห์ของเขามาทำของเรา ว่ามันตรงกับเราไหม” (คนที่ 1) “เก็บ [ความรู้] มาบางส่วน” (คนที่ 5) โดยต้องเป็น “อาจารย์ตัวเอง” (คนที่ 5)

หากวิเคราะห์เรื่องความน่าเชื่อถือ ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นว่าอาจารย์วิชาการน่าเชื่อถือ ที่สุด ส่วนอาจารย์ที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์เชื่อถือไม่ได้ทั้งหมด เช่น อาจารย์เหล่านี้มักแนะนำให้ใช้สารเคมี กับต้นทุเรียน เพื่อป้องกันเชื้อราไฟทอปธอรา (Phytophthora) ซึ่งทำให้รากเน่า แต่กรณีที่สุขภาพของพืชไม่พร้อมแล้วไปให้สารเคมี อาจส่งผลให้ต้นทุเรียนตายทั้งสวนได้ ซึ่งมีกรณีฟ้องร้องกันให้เห็นเป็นตัวอย่างที่อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี อาจารย์ “ชายปุ๋ยชายยา” มักมีเทคนิคการพูดชวนเชื่อ ซึ่งชาวสวนจะใช้วิจารณญาณในการเลือกซื้อและการปรับใช้ เช่น กรณีที่สารพ่นเป็นประจำ ชาวสวนจะให้น้ำทุกวัน เพราะยาจะมีฤทธิ์ร้อน เป็นต้น

เทคนิคการทำสวนทุเรียนมีการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ กรณีที่เห็นได้ชัดคือเรื่องของการใช้สารเคมี ซึ่งชาวสวนเรียนรู้จากประสบการณ์โดยตรง กล่าวคือ ในปัจจุบันชาวสวนจันทบุรีราวร้อยละ 80 หันกลับมาใช้แนวทางตามศาสตร์พระราชา คือเปลี่ยนจากการใช้สารเคมีล้วนมาเป็นการใช้สารอินทรีย์เคมี หรือบางส่วนก็ใช้กระบวนการอินทรีย์ล้วน เมื่อราว 5 – 10 ปีก่อนซึ่งพึ่งพาสารเคมีเป็นหลัก สารเคมีมีคลอไรด์มาก จึงทำให้ดินเสียต้นทุเรียนตายหมด ในส่วนของปุ๋ยนั้น ชาวสวนบ้านชัยพร้าใช้ปุ๋ยสำเร็จรูป เพราะเจ้าของสวนใช้เวลาไปกับการดูแลสวน ไม่มีเวลาทำปุ๋ยเอง และจาก

คำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล ชาวจันบุรีไม่นิยมทำปุ๋ยเอง ในปัจจุบันทั้งปุ๋ยอินทรีย์เคมีและปุ๋ยอินทรีย์แบบสำเร็จรูปสามารถหาซื้อได้ ส่วนลักษณะของปุ๋ยนั้น ปุ๋ยที่เป็นเม็ดจะนิยมมากกว่าเพราะสะดวกต่อการใช้งาน ปุ๋ยที่เป็นผงเมื่อหว่านไปจะปลิว จึงไม่เป็นที่นิยม

ในเรื่องประสิทธิภาพของปุ๋ยอินทรีย์นั้น ผู้ให้ข้อมูลอธิบายได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ เช่น ปุ๋ยอินทรีย์จะมีเชื้อราไตรโคเดอร์มา (Trichoderma) ซึ่งจะช่วยยับยั้งโรคพืชได้โดยไปทำลายเชื้อราไฟทอปธอร่า โดยเล่าว่า เมื่อราว 7 – 8 ปีก่อน มีอาจารย์วิชาการที่เพาะเชื้อไตรโคเดอร์มาโดยตรงมาสอนให้กับชาวสวน แต่เนื่องจากชาวสวนไม่มีห้องปฏิบัติการ (laboratory) เมื่อมาเพาะเองจึงทำให้เชื้อราปนเปื้อน ปัจจุบันบริษัทผลิตปุ๋ยอินทรีย์ที่มีห้องวิจัยหรือห้องปฏิบัติการก็จะสามารถควบคุมการเพาะเชื้อได้ ตรวจสอบได้ว่าปนเปื้อนหรือไม่ สามารถใช้ประโยชน์ได้หรือไม่ ซึ่งชาวสวนมองว่ากลายเป็นจุดขายของธุรกิจ อีกทั้งชาวสวนที่เป็นผู้บริโภคก็ได้ปุ๋ยที่มีประสิทธิภาพไปด้วย

นอกจากการเรียนรู้แล้ว ชาวสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระมีการเผยแพร่ความรู้ให้แก่บุคคลภายนอก ผ่านศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงฯ กิจกรรมนี้เริ่มต้นเมื่อปี พ.ศ. 2561 ซึ่งชุมชนได้รับรางวัลพระราชทานหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็น เป็นสุข” ประจำปี พ.ศ. 2560 ทำให้มีคณะทำงาน หัวข้อในการให้ความรู้จะเป็นเรื่องการทำสวนทุเรียน การนำศาสตร์พระราชามาพัฒนาอาชีพและการนำผลผลิตในหมู่บ้านมาแปรรูป รูปแบบกิจกรรมมีทั้งการบรรยายและการลงพื้นที่จริง คณะผู้ที่มาศึกษาดูงานส่วนใหญ่จะเป็นหน่วยงานราชการของภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลจะมาบ่อยที่สุด (ซึ่งจากมุมมองของชาวสวนเป็นเพราะมีงบประมาณการศึกษาดูงานมาก) นอกจากนั้นก็มีเทศบาลและองค์การบริหารส่วนจังหวัด ความรู้ที่ได้จะนำไปใช้ในการพัฒนาอาชีพได้ ผู้ศึกษาดูงานมีทั้งมาจากจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ ลำปาง เพชรบูรณ์ สมุทรปราการ และสุพรรณบุรี นอกจากหน่วยงานราชการแล้ว ยังมีคณะศึกษาดูงานจากสถาบันการศึกษา เช่น นิสิตคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา เข้าร่วมกิจกรรมปดเกสรทุเรียน ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2565 และต้นปี พ.ศ. 2566 หลังจากนั้นเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2566 มีคณะแพทย์ทหารเรือเข้ามาศึกษาดูงาน นอกจากนี้ ชุมชนบ้านชัยยี่หระเคยรับนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น 1 ครั้งในช่วงก่อนการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (COVID-19) การศึกษาดูงานนอกจากเป็นการเผยแพร่ความรู้แล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในแง่ของเศรษฐกิจ คือเป็นการส่งเสริมการขาย โดยได้ขายผลไม้ในหมู่บ้าน เป็นการซื้อสินค้าจากชาวสวนโดยตรง ไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง

ทัศนคติในเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นจุดแข็งของชาวสวนชุมชนบ้านชัยยี่หระ จะเห็นได้ว่าชาวสวนมีมุมมองที่เปิดกว้าง ไม่ปิดกั้นความรู้จากหลากหลายแหล่งข้อมูล ที่สำคัญคือการนำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์ ทำความเข้าใจ ปรับใช้ และเรียนรู้ด้วยตนเอง ไม่ใช่การเชื่ออย่างไม่พินิจพิจารณาหรือพึ่งพาความรู้แบบสำเร็จรูป แต่เป็นการรู้เท่าทันผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีการทดลองและเรียนรู้

จากประสบการณ์ตรง ทำให้เกิดภูมิปัญญาที่ผสมผสานองค์ความรู้ท้องถิ่น วิทยาศาสตร์ และธุรกิจ ในขณะเดียวกันก็เคารพและเห็นความสำคัญของปัจจัยทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชนเอง

4.4 อัตลักษณ์ของภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ

จากเนื้อหาที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่าอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน ชุมชนบ้านชัยยี่หระคือ “ทุเรียนคุณภาพ” ซึ่งอาจฟังดูไม่แปลกใหม่ แต่จะสามารถบรรลุเป้าหมาย ดังกล่าวได้ต้องอาศัยการดูแลใส่ใจในทุกกระบวนการ ชาวสวนเองตระหนักถึงปัญหาการส่งออกทุเรียน ที่ไม่มีคุณภาพจากแหล่งอื่น ๆ ซึ่งชาวบ้านชัยยี่หระมีความตั้งใจว่าจะไม่เป็นเช่นนั้น

“คุณภาพ” ในที่นี้เกี่ยวข้องกับผลไม้โดยตรงและความรับผิดชอบต่อสังคมในเชิงการทำธุรกิจ กล่าวคือ ผู้ให้ข้อมูลเน้นย้ำว่า คุณภาพนั้นต้องเห็นได้จากภายนอกคือรูปทรงและผิวพรรณทุเรียน คุณภาพภายในคือทุเรียนเนื้อสด แก่จัด ไม่มีการส่งทุเรียนอ่อนไปขาย และต้องเป็นทุเรียนที่ไม่มีโรค และแมลง ซึ่งอาจเป็นไปได้หากทำสวนอินทรีย์ล้วน จึงยังมีการใช้สารอินทรีย์เคมีอยู่ เพราะเป็น การทำสวนทุเรียนเป็นอาชีพหลัก ในแง่ของกำไร ชาวสวนบ้านชัยยี่หระเน้นคุณภาพด้านราคาด้วย คือมีความคุ้มค่าทั้งสำหรับผู้บริโภคและชาวสวนเอง สำหรับชาวสวนคือได้ราคาคู่มือ คือผลละ 120 – 130 บาท และเป็นราคาที่ผู้บริโภคได้รับได้ การสร้างคุณค่าอีกประการคือการไม่ทำการขายตรง หรือการไปเสนอขายถึง “บ้านลูกค้า” ชาวสวนบ้านชัยยี่หระมองว่าทั้งพ่อค้าและผู้บริโภคต้องมาซื้อ ที่สวน เพราะ “ของดีต้องอยู่กับที่ไว้” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3)

ในการสัมภาษณ์กลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลไม่ได้กล่าวถึงความเชื่อมโยงอย่างชัดเจนระหว่างการทำ สวนทุเรียนและสโลแกนของชุมชน นั่นคือ “สุขทุกเวลา ที่บ้านชัยยี่หระ” และคำขวัญของชุมชนที่ว่า “ชมวัดชัยยี่หระ เดินป่าเขาทลาย วังใหม่น่าอยู่ เรียนรู้คู่คุณธรรม น้อมนำเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเน้น ทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (โดยเฉพาะสถานที่ท่องเที่ยว) เป็นหลัก (otop chanthaburi, 2561) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าคำขวัญและสโลแกนข้างต้นมีความสอดคล้องกันกับ วิธีการทำสวนทุเรียนอยู่ กล่าวคือ การคำนึงถึงความพอใจทั้งชาวสวนและผู้ซื้อในแง่ของการตั้งราคา สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อความรู้สึก การคำนึงถึงการเรียนรู้ที่อยู่บนฐานของคุณธรรม รวมถึงการไม่ค้ากำไรเกินควรก็สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ ในการดำรงชีวิต

อัตลักษณ์ในด้านคุณภาพการทำสวนทุเรียนนี้เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยจะนำมาเป็นแนวคิดหลัก หรือ “Big Idea” ในการเล่าเรื่องภูมิปัญญาของชาวสวนบ้านชัยยี่หระผ่านบทนิทรรศการ โดยนำมา ผสมกับอัตลักษณ์ของชุมชนที่แสดงออกผ่านสโลแกนชุมชนและคำขวัญตำบล ซึ่งการได้มาซึ่ง คุณภาพนั้นสะท้อนผ่านประเด็นทางด้านพลวัตของรูปแบบการทำสวน องค์ความรู้ในกระบวนการ

การทำสวนทุเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงทักษะทางด้านวิทยาศาสตร์ ความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจ ความผูกพันและเคารพต่อธรรมชาติ รวมถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งทุกสิ่งเหล่านี้สะท้อนความหมายของภูมิปัญญาอย่างแท้จริง

ในบทนี้ซึ่งเป็นผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ หมู่ 9 ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ความรู้ภูมิปัญญาจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ นั่นคือการสัมภาษณ์กลุ่มกับตัวแทนชาวสวนบ้านชัยยี่หระเป็นหลัก ประกอบกับการอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเทคนิค ข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์ และคำศัพท์เฉพาะด้านการทำสวนทุเรียน โดยนำมาเปรียบเทียบกัน เป็นการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลโดยวิธีสามเส้า จากนั้นได้นำมาวิเคราะห์แก่นสาระและนำเสนอในเชิงพรรณนาโดยการแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น คือพลวัต กระบวนการทำสวนที่มาการเรียนรู้ตลอดชีวิต การเผยแพร่ส่งต่อซึ่งทำให้องค์ความรู้ไม่หยุดนิ่ง และนำไปสู่การมีทุเรียนคุณภาพ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ในบทต่อไปจะเป็นการนำองค์ความรู้เหล่านี้มาสื่อความหมายใหม่ในรูปแบบบทนิทรรศการ

บทที่ 5

การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระ

ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระวิเคราะห์ได้เป็นแก่นสาระ 4 ด้านคือ (1) การเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของตลาดอันนำมาสู่การทำสวนทุเรียนเพื่อการค้า (2) ขั้นตอนการทำสวนทุเรียนตั้งแต่การปลูก ดูแล ไปจนถึงเก็บเกี่ยว อันเกิดจากการผสมผสานความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และความผูกพันกับธรรมชาติ (3) การใส่ใจ หมั่นสังเกต เรียนรู้ สังเกต และต่อยอดประสบการณ์ เพื่อให้ได้ทุเรียนที่มีคุณภาพ (4) อัตลักษณ์ของชุมชนบ้านชัยยี่หระ ซึ่งเน้นความคุ้มค่าและความสุขของทั้งชาวสวนและผู้บริโภค แก่นสาระเหล่านี้สะท้อนถึงการรักษาสมดุลทางธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนดังรายละเอียดที่ได้อภิปรายในบทที่แล้ว เนื้อหาในบทนี้เป็นอธิบายขั้นตอนการนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาดังกล่าวมาเล่าเรื่องใหม่ในรูปแบบบทนิทรรศการ “กว่าจะเป็นทุเรียน” ที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG Model) รวมทั้งการวิเคราะห์สะท้อนคิดต่อกระบวนการและผลลัพธ์ทั้งในทางวิชาการและทางปฏิบัติ โดยเนื้อหาแบ่งเป็นหัวข้อย่อยดังนี้

5.1 วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย และความเป็นไปได้ (objectives, target audience and feasibility)

5.2 บทนิทรรศการ (exhibition narratives)

5.3 การออกแบบเบื้องต้น (initial design)

5.4 แผ่นย่อมนิทรรศการ (exhibition brief)

5.1 วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย และความเป็นไปได้

การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระเป็นการประยุกต์ใช้ศาสตร์ด้านการสื่อความหมายในพิพิธภัณฑ์ (museum interpretation) ได้แก่ (1) การเล่าเรื่องนิทรรศการที่เน้นผู้เยี่ยมชมเป็นศูนย์กลาง ซึ่งผู้วิจัยได้อ้างอิงจากแนวคิดเรื่องการสื่อความหมายและการเล่าเรื่องของ Willis (2019) และแนวคิดการออกแบบประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม “channelling” ของ Roppola (2012) และการออกแบบปฏิสัมพันธ์ “Me-to-We” ของ Simon (2010) มาส่งเสริมและเผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาชุมชนให้เข้าถึงง่ายยิ่งขึ้น โดยคำนึงถึงข้อจำกัดและความต้องการของชุมชนเป็นหลัก เป็นการนำเสนอวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาในรูปแบบที่ชุมชนยังไม่เคยใช้ แต่ปรับให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ทั้งในทางกายภาพและสังคม

วัฒนธรรม เพื่อหลีกเลี่ยงการยึดเยียดความคิดและมุมมองวิชาการของผู้วิจัยให้ชุมชน ซึ่งนำมาสู่การกำหนดวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย และความเป็นไปได้ของนิทรรศการ⁸ ดังนี้

5.1.1 วัตถุประสงค์ของนิทรรศการ (Objectives)

นิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม และการปรับใช้แนวคิดเรื่องการเล่าเรื่องของ Willis (2019) ซึ่งอ้างอิงจาก Tilden (1957/2007) โดยเฉพาะในประเด็นการใช้ความต้องการของผู้เยี่ยมชมเป็นศูนย์กลาง วัตถุประสงค์ประการแรกคือ (1) การให้ความรู้แก่ผู้เยี่ยมชมเรื่องการทำสวนทุเรียนด้วยรูปแบบที่เน้นประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม วัตถุประสงค์ข้อนี้อ้างอิงจากกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ที่ชุมชนบ้านชัยยี่หระทำอยู่ก่อนแล้ว นั่นคือการจัดอบรมให้ความรู้แก่กลุ่มผู้ศึกษาดูงาน แต่นิทรรศการจะเป็นเครื่องมือที่นำข้อมูลมาจัดระเบียบและร้อยเรียงใหม่ ให้เป็นเรื่องราวที่ดึงดูดเด่นของภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ชุมชนออกมาให้เด่นชัดยิ่งขึ้น ร้อยเรียงเนื้อหาให้เป็นลำดับชัดเจน และใช้ภาษาที่สะท้อน “ความเป็นกันเอง” ของชุมชน เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย (ดังที่จะกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป) รวมถึงใช้สื่อในการสื่อความหมาย (interpretive media) และกิจกรรมที่กระตุ้นการมีส่วนร่วมของผู้เยี่ยมชม เพื่อให้ผู้เยี่ยมชมรู้สึกว่าการร่วมนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนที่กำลังเรียนรู้กันเกี่ยวข้องกับตนเอง

ผลลัพธ์ดังกล่าวจะนำไปสู่วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งคือ (2) เพื่อเชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมซื้อทุเรียนจากชุมชน กล่าวคือ นิทรรศการใช้เป็นเครื่องมือทางการตลาดที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของทุเรียน ผ่านการเล่าเรื่องที่ชี้ให้เห็นถึงทุเรียนที่มีคุณภาพ และกระบวนการการทำสวนที่ต้องใช้ความมานะอดสาหัส การลงทุนใส่ใจทุกรายละเอียด และการเรียนรู้อย่างไม่มีวันจบสิ้นของชาวสวน ทำให้ผู้เยี่ยมชมเห็นว่าทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หรานั้นคุ้มค่าที่จะซื้อมาบริโภค

วัตถุประสงค์ทั้ง 2 ข้อมีส่วนส่งเสริมการพัฒนาชุมชนบ้านชัยยี่หระให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร อันจะเป็นอีกแหล่งรายได้ นอกเหนือจากการทำสวนทุเรียน สอดคล้องกับแนวทางที่ OECD & ICOM (2019) เสนอไว้ว่าพิพิธภัณฑ์สามารถเป็นผู้เล่นหลักในการส่งเสริมเศรษฐกิจท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับการใช้โมเดลเศรษฐกิจ BCG ในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ นั่นคือ การที่ผู้เยี่ยมชมได้สนับสนุนชาวสวนโดยตรง ก็ทำให้เกิดความรู้สึกพึงพอใจและภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการเป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนชุมชนที่ทำการเกษตรอย่างยั่งยืน (สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.), 2565) ในขณะเดียวกันก็สร้างความสุขแก่ชาวสวนที่ภาคภูมิใจที่ได้เผยแพร่ความรู้และได้รายได้จากนิทรรศการ อันนำมาสู่วัตถุประสงค์ข้อสุดท้ายของนิทรรศการคือ

⁸ เป็นขั้นตอนที่ 2 ในการออกแบบนิทรรศการ (Herreman, 2004, pp. 94–95)

(3) การสร้างความสุขแก่ชุมชนและผู้เยี่ยมชม สอดคล้องกับสโลแกนของชุมชนที่ว่า “สุขทุกเวลาที่บ้านชัยยี่หระ”

5.1.2 กลุ่มเป้าหมาย (Target Audience)

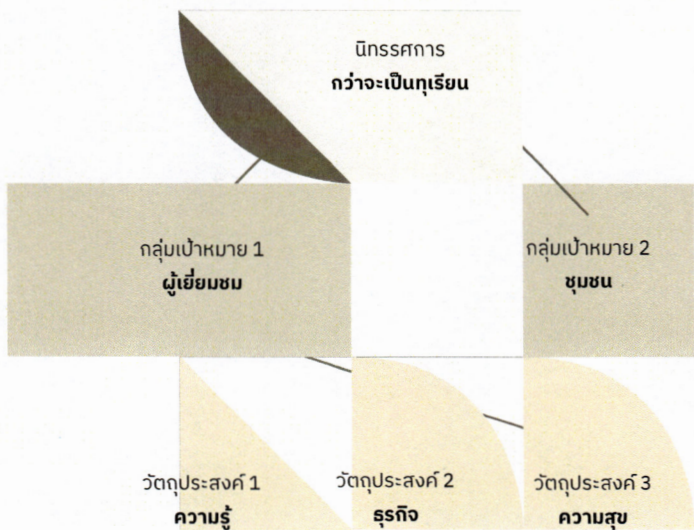
กลุ่มเป้าหมายของนิทรรศการประกอบด้วยบุคคลทั่วไปและคนในชุมชน ซึ่งครอบคลุมกลุ่มอายุที่หลากหลายตั้งแต่เด็กไปจนถึงวัยเกษียณ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากนิทรรศการสื่อสารด้วยเนื้อหาข้อความ (text) เป็นหลัก จึงจำเป็นต้องใช้ทักษะการอ่านออกเขียนได้ นั่นคือผู้ที่มีอายุ 12 ปีขึ้นไป⁹ กลุ่มเป้าหมายของนิทรรศการกลุ่มแรกคือ (1) ผู้เยี่ยมชมที่เป็นบุคคลทั่วไป แบ่งออกได้เป็นหมู่คณะที่มาศึกษาดูงาน ซึ่งโดยทั่วไปจะมีการติดต่อมาล่วงหน้า กลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการจากสำนักงานเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งจะนำความรู้ที่ได้ไปพัฒนาชุมชนของตน และมีหมู่คณะที่เป็นนักเรียนนักศึกษาอยู่บ้างเล็กน้อย นอกจากหมู่คณะ กลุ่มเป้าหมายของนิทรรศการยังประกอบด้วยนักท่องเที่ยวที่มาเป็นครอบครัว อาจประกอบด้วยวัยผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ และเด็ก กลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเป้าหมายที่ชุมชนต้องการดึงดูดโดยใช้นิทรรศการมาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการส่งเสริมการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน (นอกเหนือจากการเป็นแหล่งเรียนรู้) อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์สะท้อนคิดหลังการทดลองใช้นิทรรศการจากบทที่สร้างสรรค์ เป็นที่สังเกตได้ว่า แม้เรื่องเล่าจะเข้าถึงได้ในวงกว้าง แต่การออกแบบที่เน้นกราฟิกและความรู้ที่เป็นพื้นฐานมากกว่าเชิงลึก ทำให้บทนิทรรศการนี้ตอบโจทย์ต่อผู้ที่มีความสนใจหรือมีความรู้เกี่ยวกับการปลูกทุเรียนเพียงเล็กน้อย มากกว่ากลุ่มผู้ที่เชี่ยวชาญการปลูกทุเรียนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

อย่างไรก็ตาม บทนิทรรศการไม่ได้จัดทำเพื่อบุคคลภายนอกอย่างเดียว แต่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนด้วย กลุ่มเป้าหมายอีกกลุ่มจึงเป็น (2) ผู้เยี่ยมชมที่เป็นคนในชุมชน ประกอบด้วยปราชญ์ชุมชนและคนรุ่นใหม่ เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ที่ส่วนสำคัญในการผลักดันการเผยแพร่องค์ความรู้ในศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ เป็นคนวัย 30–60 ปีเป็นหลัก แม้จะมีคนรุ่นใหม่ (วัย 20–30 ปี) ทำสวนทุเรียนอยู่บ้าง แต่การประกอบอาชีพชาวสวนหรือแม้แต่วิชาการการทำสวน อาจไม่ได้รับการมองว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจดึงดูดหรือน่าตื่นเต้นสำหรับคนรุ่นใหม่ในชุมชนมากนัก ภูมิปัญญาจึงสุ่มเสี่ยงที่จะสูญหายไม่ได้รับการสืบทอดต่อไป คนรุ่นใหม่จึงเป็นกลุ่มเป้าหมายหนึ่งที่นิทรรศการมีจุดประสงค์เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และสนใจต่อการทำสวนทุเรียนของชุมชน ให้เกิดการพัฒนาต่อยอดต่อไปอย่างยั่งยืน ควบคู่กับการได้รับรายได้เสริมจากการขายทุเรียนในกับกับผู้เยี่ยมชมโดยตรง

⁹ ในกรณีที่ชุมชนต้องการขยายกลุ่มเป้าหมาย เช่น ผู้เยี่ยมชมที่เป็นเด็กเล็กสามารถรับเรื่องราวในนิทรรศการได้จากวิธีการสื่อความหมายอื่น เช่น ภาพประกอบหรือการใช้ผู้นำชมร่วมด้วย เป็นต้น

การสื่อความหมายในรูปแบบบทนิทรรศการคำนึงถึงความเหมาะสมต่อและครอบคลุม
ต่อกลุ่มผู้เยี่ยมชมตามที่ Willis (2019) เสนอไว้ ทั้งในแง่ของการเลือกเนื้อหา การใช้ภาษา การใช้สื่อ
และกิจกรรม รวมถึงการออกแบบรูปลักษณ์และการจัดวางควบคู่ไปด้วย

ภาพ 5.1
แผนภาพกลุ่มเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนิทรรศการ



5.1.3 ความเป็นไปได้ (Feasibility)

ความเป็นไปได้ในการสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนในที่นี้รวมถึง
ข้อจำกัด (parameters) ด้วย ถือเป็นปัจจัยในทางปฏิบัติและเกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น ๆ ที่
นอกเหนือไปจากเนื้อหา (content) แต่มีความสำคัญอย่างมากต่อการออกแบบบทนิทรรศการ
กรณีศึกษาของโครงการวิจัยนี้ไม่ใช่พิพธิภัณฑ์ เพียงแต่ปรับใช้หลักการพิพธิภัณฑ์ในการเผยแพร่
ภูมิปัญญา จึงไม่มีฝ่ายต่าง ๆ ที่รับผิดชอบงานนิทรรศการ เช่น ภัณฑารักษ์ ฝ่ายออกแบบ ฝ่ายเทคนิค
 ฯลฯ ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นเหมือนผู้จัดการโครงการ (project manager) และเป็นภัณฑารักษ์ร่วมกับ
ตัวแทนชุมชนบ้านซบยี่หระ ทั้งยังทำหน้าที่ออกแบบเบื้องต้น (ส่วนหนึ่งของแผนย่อ) แล้วใช้วิธีว่าจ้าง
บุคคลภายนอกในส่วนที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญเพิ่มเติม เช่น การวาดภาพประกอบ นักออกแบบ
งานกราฟิกและถอดแบบ และบริษัทผลิตนิทรรศการฉบับสมบูรณ์

นอกจากข้อจำกัดด้านทรัพยากรบุคคล ขอบเขตของนิทรรศการยังถูกกำหนดด้วยกรอบเวลา
และงบประมาณสนับสนุนโครงการวิจัย ซึ่งทำให้ผู้วิจัยต้องปรับแผนการในระหว่างกระบวนการ

เพื่อให้โครงการสำเร็จตามที่วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การเปลี่ยนแปลงสำคัญประการหนึ่งในขั้นตอนการสร้างสรรค์บทนิทรรศการ (นอกเหนือจากการปรับวิธีการเก็บข้อมูลดังที่ได้อธิบายไปในบทที่ 3) คือการปรับขนาด (scale) ของบทนิทรรศการอันสืบเนื่องมาจากปัจจัยทางด้านสถานที่ กล่าวคือ ในกระบวนการศึกษาเบื้องต้น บทนิทรรศการและต้นแบบจะใช้เพื่อเตรียมจัดตั้งพิพิธภัณฑ์เรียนของชุมชน โดยบทนิทรรศการจะใช้พื้นที่บริเวณชั้น 2 ของอาคารเก่าของโรงเรียนณรงค์กิตติขจร (ภาพ 5.2) ซึ่งปัจจุบันอยู่ในศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านชัยยี่หระ โดยนิทรรศการจะใช้พื้นที่ห้องเรียน 3 ห้อง ส่วนอีก 2 ห้องใช้สำหรับเป็นสำนักงานและขายของที่ระลึก เมื่อได้งบประมาณในการปรับปรุงอาคาร จึงนำบทและต้นแบบนิทรรศการอันเป็นผลลัพธ์จากโครงการวิจัยไปผลิตและติดตั้งนิทรรศการตัวจริง

ภาพ 5.2

อาคารเก่าของโรงเรียนณรงค์กิตติขจร



อย่างไรก็ตาม ชุมชนไม่ได้รับงบประมาณปรับปรุงอาคารดังที่คาดการณ์ อีกทั้งอาจต้องใช้เวลาในการขอขบประมาณอื่นทดแทน ผู้วิจัยจึงปรับรูปแบบบทนิทรรศการเพื่อให้บทนิทรรศการได้นำมาใช้ประโยชน์ให้เห็นผลได้เร็วขึ้นภายใต้ข้อจำกัดที่มี โดยยังคงรักษาแก่นของเรื่องเล่าเดิมและ

ยึดตามวัตถุประสงค์และกลุ่มเป้าหมายไว้ กล่าวคือ การออกแบบบทนิทรรศการอ้างอิงจากพื้นที่บริเวณโถงของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงฯ แทน (ภาพ 5.3) ปรับเป้าหมายจากผลลัพธ์ที่เป็นนิทรรศการถาวรที่ใช้พื้นที่ถึง 3 ห้อง เป็นนิทรรศการที่เคลื่อนย้ายได้ (portable exhibition) แทน ซึ่งสามารถจัดเก็บได้ง่ายและปรับเปลี่ยนการจัดวางได้ตามความเหมาะสมของการใช้งานในแต่ละโอกาสและสามารถนำไปจัดแสดงที่อื่นได้ (เช่น ในกรณีที่ชุมชนออกไปให้ความรู้หรือออกร้านนอกสถานที่) ข้อจำกัดเหล่านี้นำไปสู่การวางโครงสร้างบทนิทรรศการ ซึ่งยังคงให้ความสำคัญต่อการร้อยเรียงลำดับเรื่องราว แต่มีความยืดหยุ่นและสมบูรณ์ในตัวเองในระดับที่สามารถจัดวางแยกกันหรือจัดแสดงเฉพาะบางส่วนได้ด้วย

การคำนึงถึงข้อจำกัดโดยปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานของโครงการวิจัยเป็นการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่อง “co-creation” ของ Simon (2010) อันเป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบ “participatory museum” กล่าวคือ หลักการสำคัญของโครงการแบบ “co-creation” 2 ประการ คือ (1) การเคารพความต้องการของผู้มีส่วนร่วม (participants) ซึ่งในบริบทนี้ผู้วิจัยตีความว่าเป็นชุมชนบ้านชัยยี่หระ และ (2) การไม่ยึดติดกับผลลัพธ์จากมุมมองของตนเอง แต่ยอมรับให้เป็นไปในรูปแบบที่เหมาะสมที่สุดต่อชุมชน ภายใต้ขอบเขตและแนวทางที่กำหนดร่วมกัน ดังที่อธิบายข้างต้น โครงการวิจัยนี้ปรับรูปแบบผลลัพธ์ในแง่รูปแบบจากนิทรรศการถาวรมาเป็นนิทรรศการที่เคลื่อนย้ายได้ ซึ่งเหมาะแก่การใช้งานของชุมชน รวมถึงปรับลดขนาดลงเพื่อให้สอดคล้องกับทรัพยากรมนุษย์และการเงิน การตัดสินใจเหล่านี้เป็นผลมาจากการพูดคุย ประสาน เสนอ และรับฟังความคิดเห็นจากชุมชนในกระบวนการออกแบบบทนิทรรศการ ทำให้การปรับแผนนั้นเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมากที่สุดและยังคงสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยตั้งแต่ต้น

ความเป็นไปได้อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังที่กล่าวไปข้างต้น ตัวแทนชุมชนบ้านชัยยี่หระซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลในโครงการวิจัยถือว่าเป็นภัณฑารักษ์ด้วย ผู้วิจัยจึงประสงค์ให้การมีส่วนร่วมของชุมชนสะท้อนผ่านกระบวนการและตัวบทนิทรรศการ ในแง่ของตัวบทนั้น แม้ผู้วิจัยจะเป็นผู้นำความคิดจากผู้ให้ข้อมูลมาแล้วเรื่องใหม่อีกต่อหนึ่ง แต่ยังคงพยายามใช้ภาษาและคำศัพท์ น้ำเสียง และเนื้อหาที่สะท้อนมุมมองและอัตลักษณ์ของชุมชน เพื่อป้องกันการใช้อำนาจของภัณฑารักษ์ในการสั่งสอนและให้ความรู้ด้วยสำนวนทางวิชาการจนเกินไป หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการให้ผู้เยี่ยมชมได้ยิน “เสียง” ของชุมชนผ่านตัวบทนิทรรศการ

นอกจากนั้น การคัดเลือกเนื้อหาบางส่วนมาเล่าในบทนิทรรศการถูกควบคุมด้วยข้อจำกัดทางกายภาพ แต่ก็สามารถใช้เป็นประโยชน์ในการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในช่วงการจัดแสดงจริงได้ด้วย กล่าวคือ เนื้อหาที่เป็นข้อความบรรยายนั้นจำกัดในแง่หนึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนชุมชนสามารถสื่อความหมายผ่านการพูดได้ โดยทำหน้าที่เหมือนเป็นผู้นำชมหรือผู้สื่อความหมายที่เป็นบุคคล ถือว่าเป็นการใช้บทนิทรรศการมาเสริมกิจกรรมที่ชุมชนทำอยู่คือการเป็นวิทยากรบรรยาย

ให้ความรู้ ไม่ใช่การนำนิทรรศการมา “แทนที่” วิทยาการซึ่งเป็นบุคคล บทนิทรรศการจึงเหมือนเป็นเครื่องมือที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดบทสนทนาระหว่างผู้เยี่ยมชมกับชุมชนแทน

ในขณะเดียวกัน การปรับเปลี่ยนจากเป้าหมายที่เป็นนิทรรศการถาวรเป็นนิทรรศการเคลื่อนที่ถือว่าการสนองตอบต่อวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งเป็นชาวสวนเต็มเวลา โดยสามารถใช้นิทรรศการเคลื่อนที่นี้เป็นเครื่องมือในการยกระดับการให้ความรู้และการท่องเที่ยวซึ่งเป็นกิจกรรมเสริมของชุมชนได้ ตรงกันข้าม การจัดตั้งและบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ที่ยั่งยืนต้องอาศัยทั้งทรัพยากรมนุษย์ เงินทุน ทักษะด้านการจัดการพิพิธภัณฑ์ การวางแผนอย่างรอบคอบ และความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา ฯลฯ อาจยังไม่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนบ้านชัยยี่หระ ณ ขณะนี้ ซึ่งนิทรรศการภูมิปัญญาทุเรียนสามารถทำหน้าที่นำร่องสู่งานพิพิธภัณฑ์ในขอบเขตที่ใหญ่และสร้างผลกระทบได้ในวงกว้างขึ้นในอนาคต

ภาพ 5.3

พื้นที่บริเวณโถงของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ



ภาพ 5.4

พื้นที่โดยรอบศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ



ดังรายละเอียดข้างต้น วัตถุประสงค์ของนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระครอบคลุมการให้ความรู้ ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน และการสร้างความสุขให้แก่กลุ่มเป้าหมาย นั่นคือคนในชุมชนและผู้เยี่ยมชมจากภายนอก ซึ่งครอบคลุมกลุ่มคนรุ่นใหม่ (12 ปีขึ้นไป) ไปจนถึงวัยหลังเกษียณ ทั้งผู้เยี่ยมชมที่เป็นหมู่คณะที่มาจากองค์กร สถาบันการศึกษา

และกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นครอบครัว ประกอบกับการศึกษาความเป็นไปได้และข้อจำกัด ทำให้ระบุขอบเขตและขนาดของบทนิทรรศการ ซึ่งจะอธิบายในหัวข้อถัดไป

5.2 บทนิทรรศการ

จากวัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย และผลจากการศึกษาความเป็นไปได้ นำมาสู่บทนิทรรศการเคลื่อนที่เรื่อง *กว่าจะเป็นทุเรียน (The Making of Durian)* ซึ่งเน้นภูมิปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ที่ไม่จบสิ้น เสริมสร้างประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชม โดยการเริ่มจากข้อมูลที่คุ้นเคย นั่นคือภาพจำของทุเรียนที่อร่อย กลิ่นแรง และราคาสูง นำไปสู่การให้ข้อมูลที่สร้างความประหลาดใจ โดยให้คำอธิบายแก่ลักษณะเชิงลบของทุเรียน เพื่อให้ตระหนักถึงคุณค่าของทุเรียนซึ่งเป็นผลผลิตจากภูมิปัญญา รวมถึงสร้างความบันเทิงโดยใช้สื่อปฏิสัมพันธ์ประกอบด้วย เนื้อหาภายใต้หัวข้อนี้อธิบายถึงรายละเอียดและวิเคราะห์สะท้อนคิดต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ของบทนิทรรศการ ได้แก่ เนื้อหา (content) ประกอบด้วยการใช้ข้อความ (text) และรูปภาพ (images) รวมไปถึงรูปแบบ (format) ของการจัดวางเนื้อหานั้น ๆ

5.2.1 ชื่อเรื่อง แนวคิดหลัก และธีม (Title, Big Idea and Themes)

การกำหนดชื่อเรื่อง แนวคิดหลัก และธีมของนิทรรศการนั้นประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่อง “channelling” โดยเฉพาะ “Narrative Channels” ของ Roppola (2012) เป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับการวางโครงเรื่อง ธีมหลัก และธีมย่อยที่มีเอกภาพ เพื่อให้นำให้ผู้เยี่ยมชมได้สัมผัสกับเรื่องเล่าและเคลื่อนที่ไปในพื้นที่ในเวลาที่ยกจำกัด นิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระมีชื่อว่า *กว่าจะเป็นทุเรียน (The Making of Durian)* เพื่อสะท้อนให้เห็นว่ากว่าจะได้ผลผลิตออกมาเป็นทุเรียนให้ได้บริโภคนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องอาศัยเวลา การลงทุน ลงแรง เรียนรู้ และสร้างสรรค์ของมนุษย์ การทำสวนทุเรียนเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอันเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อธรรมชาติ ประเด็นเหล่านี้ครอบคลุมแก่นสาระ 4 ด้านที่ได้จากการศึกษาภาคสนามจากชุมชนและผู้วิจัยต้องการสื่อสารผ่านชื่อเรื่องนิทรรศการ

ชื่อเรื่องนิทรรศการสอดคล้องกับแนวคิดหลักหรือ “Big Idea” ของนิทรรศการ นั่นคือ “การทำสวนทุเรียน เรียนไม่มีวันจบ” ข้อความนี้มาจากคำพูดของผู้ให้สัมภาษณ์ท่านหนึ่งในระหว่างการศึกษาภาคสนาม และถือเป็นประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลหลาย ๆ ท่านเน้นย้ำอยู่หลายครั้งจากการวิเคราะห์แก่นสาระ ประเด็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตก็ถือว่ามีความน่าสนใจมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นอื่น ๆ ที่สกัดได้จากการสัมภาษณ์กลุ่ม ดังที่กล่าวถึงในบทที่ 2 “Big Idea” นั้นมีลักษณะเป็นประโยคไม่ซับซ้อน กำหนดหัวข้อ สาระ และขอบเขตของนิทรรศการ (Serrell, 2015; Willis, 2019) ซึ่งเน้นไปที่การให้รายละเอียดของภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน ในขณะเดียวกันก็สะท้อนถึงความไม่ตายตัวขององค์ความรู้ นั้น ๆ แต่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต อันเป็นแก่นแท้ของภูมิปัญญาและนำไปสู่การทำสวนทุเรียนที่ประสบความสำเร็จของชุมชน

เพื่อตอบ “Big Idea” ที่ว่า “การทำสวนทุเรียน เรียนไม่มีวันจบ” ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหา นิทรรศการออกเป็น 3 หัวข้อหรือธีม (themes) มาจากลักษณะที่เป็นภาพจำของทุเรียน ได้แก่ (1) ทุเรียนอร่อย (2) ทุเรียนเหม็น (3) ทุเรียนแพง เนื่องจากการสร้างความจำระยะยาวและการเรียนรู้ แก่ผู้เยี่ยมชม จะมาจากการเชื่อมโยงข้อมูลเก่าที่มีกับข้อมูลใหม่ที่ได้รับมาจากการชมนิทรรศการ โดยธีมแรกเป็นลักษณะในเชิงบวกของทุเรียน และสองธีมที่เหลือเป็นภาพจำในเชิงลบ ซึ่งเนื้อหา นิทรรศการจะใช้วิธีอธิบายถึงเหตุผลและที่มาของภาพจำนั้น ๆ เป็นการให้ความรู้และ สร้างความประหลาดใจให้กับผู้เยี่ยมชมในเวลาเดียวกัน โดยธีมทั้งสามแบ่งออกเป็นธีมย่อยดังนี้

(1) ทุเรียนอร่อย เนื้อหาส่วนนี้เป็นการพรรณนาถึงรสชาติของทุเรียนแต่ละพันธุ์ ประกอบด้วย 2 ธีมย่อย

(1.1) พันธุ์ทุเรียนที่ปลูกที่ชุมชนบ้านชัยยี่หระ

(1.2) คุณค่าทางโภชนาการ

(2) ทุเรียนเหม็น ให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และชี้ให้เห็นถึงส่วนประกอบของทุเรียนที่ไม่มี กลิ่นเหม็น ซึ่งเป็นข้อมูลที่ตรงกันข้ามกับภาพจำ ประกอบด้วย 3 ธีมย่อย

(2.1) สาเหตุของกลิ่นเหม็น

(2.2) ดอกทุเรียน (มีกลิ่นหอม)

(2.3) อาหารแปรรูปจากทุเรียน (ไม่เหม็น)

(3) ทุเรียนแพง อธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้ราคาทุเรียนสูง เป็นการสรุปองค์ความรู้ภูมิปัญญา การทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ ประกอบด้วย 6 ธีมย่อย

(3.1) ภูมิหลังชุมชนบ้านชัยยี่หระ

(3.2) การปลูกทุเรียน

(3.3) การดูแลและบำรุงรักษาต้นทุเรียน

(3.4) การไว้ผลทุเรียน

(3.5) การตัดเกสรทุเรียน

(3.6) การแต่งกิ่งและเก็บเกี่ยวทุเรียน

นอกจากบทนิทรรศการที่มาจากธีมหลักและธีมย่อยข้างต้น ผู้วิจัยได้เพิ่มส่วนบทนำ เพื่อกระตุ้นให้ผู้เยี่ยมชมสนใจศึกษาภูมิปัญญาทุเรียนและเพื่อแนะนำขอบเขตของเส้นเรื่องของ นิทรรศการไว้ รวมถึงได้เพิ่มบทสรุปที่ทวนประเด็นสำคัญจากแต่ละป้ายนิทรรศการ เน้นย้ำ ถึง “ความสุข” โดยเชื่อมโยงกับสโลแกนชุมชน รวมถึงเสนอให้ผู้เยี่ยมชมทำกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป

ในส่วนของการออกแบบเนื้อหาบทนิทรรศการและในงานออกแบบในรายละเอียดนั้น เป็นการนำแนวคิดเรื่อง “me-to-we” design (Simon, 2010) อย่างชัดเจนที่สุด แม้ว่ากระบวนการ อื่น ๆ เช่น การกำหนดวัตถุประสงค์นิทรรศการ การคำนึงถึงข้อจำกัดของชุมชน ดังที่กล่าวไปข้างต้น

จะสอดคล้องกับแนวคิดนี้เช่นกัน ทั้งนี้ Simon (2010) ได้ระบุปฏิสัมพันธ์ “me-to-we” ไว้ 5 ระดับ ซึ่งบทรณการนี้ออกแบบโดยมีเป้าหมายเพื่อบรรลุให้ได้ทั้ง 5 ระดับ คือ การกระตุ้นให้ผู้ชมเสพเนื้อหา (เนื้อหาอ่านง่าย หัวข้อกระตุ้นความสนใจ) มีปฏิสัมพันธ์กับเนื้อหา (ตอบคำถามและแสดงความคิดเห็น) ความสนใจของผู้เยี่ยมชมเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เยี่ยมชมคนอื่น) ความสอดคล้องกับความสนใจของผู้จัดบทรณการ (มีส่วนร่วมและสนุกไปกับบทรณการนิทรรศการ รวมถึงตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาชุมชน) และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งกันและกัน (การเล่นเกม ถ่ายรูป และ (อาจ) นำไปเผยแพร่ต่อบนสื่อสังคมออนไลน์)

การกำหนด “Big Idea” หัวข้อหลักและหัวข้อย่อย นำมาสู่โครงสร้างบทรณการที่ประกอบด้วยเนื้อหาสำหรับบ้นายข้อมูลจำนวน 10 บ้นาย โดยบริเวณด้านล่างของแต่ละบ้นายมีการอ้างอิงถึงโครงการวิจัย เพื่อให้ผู้เยี่ยมชมที่สนใจข้อมูลเชิงลึกและเชิงวิชาการสามารถไปหาข้อมูลเพิ่มเติมได้ เพราะข้อมูลในบทรณการ (ควร) มีอย่างจำกัด อีกทั้งยังเป็นแสดงให้เห็นถึงที่มาของ “เสียง” (voice) ของผู้เล่าเรื่องบทรณการ อันมาจากความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาและชุมชน นอกจากบ้นายข้อมูล บทรณการยังประกอบด้วยอุปกรณ์สร้างปฏิสัมพันธ์ ได้แก่ บ้นายชื่อบทรณการ 1 บ้นาย บ้นายเจาะหน้า (สำหรับถ่ายรูป) 1 บ้นาย เกม “รับทุเรียน” 2 ชุด และชั้นวางสำหรับจัดวางอุปกรณ์เพิ่มอื่น ๆ 1 ชุด ซึ่งรายละเอียดบทรณการแต่ละส่วน มีดังนี้

5.2.2 บ้นาย “บทนำ”

การเล่าเรื่องภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยีห์ราเริ่มต้นที่บ้นาย “บทนำ” เป็นข้อมูลชุดแรกที่คุณเยี่ยมชมจะได้พบ มีวัตถุประสงค์เพื่อเชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมมีส่วนร่วมในการนึกถึงลักษณะที่เป็นภาพจำของทุเรียนโดยใช้วิธีการตั้งคำถาม ในขณะเดียวกันก็เตรียมผู้เยี่ยมชมให้เห็นถึงขอบเขตของเนื้อหาที่จะพบในบทรณการ นั่นคือภาพจำของทุเรียน 3 ข้อ ซึ่งจะกลายมาเป็นธีมในบทรณการ ดังที่กล่าวไปในหัวข้อ 5.2.1 อีกทั้งยังใช้การเริ่มเล่าเรื่องจากสิ่งที่คุ้นเคย เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ข้อมูลใหม่ ๆ ในบ้นายอื่น ๆ เป็นการสร้างความทรงจำระยะยาว โดยการเชื่อมโยงประสบการณ์หรือความรู้เดิมที่คุณเยี่ยมชมมีอยู่ก่อนแล้ว (Minneapolis Institute of Art, 1993) แนวคิดการสร้างสรรคบทรณการในบ้นาย “บทนำ” ดังแสดงในตารางที่ 5.1

ตาราง 5.1

บทนิทรรศการ: ป้าย “บทนำ”

บทนำ		
Key Points	1. เชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมนึกถึงภาพจำของทุเรียน 2. เกริ่นนำอิม 3 อิมของนิทรรศการ	
Narrative	Caption	พูดถึงทุเรียนแล้วนึกถึงอะไร
	Body Text	- อร่อย - เหม็น - แพง แล้วทำไมทุเรียนถึงอร่อย แต่เหม็น อีกทั้งยังแพง? นิทรรศการ กว่าจะเป็นที่เรียน ชวนไปหาคำตอบด้วยกัน
Activity	ให้ผู้เยี่ยมชมเขียนแสดงความคิดเห็นของตน	
Materials	1. กระดาษโน้ต (post-it) 2. ปากกาหรือชอล์ก 3. ที่วางเครื่องเขียน	

5.2.3 ป้าย “ทุเรียนอร่อย”

ป้ายนิทรรศการป้ายที่ 2 เป็นป้ายที่เริ่มเข้าสู่อิมที่ 1 นั่นคือรสชาติของทุเรียน เริ่มต้นเนื้อหาด้วยการย้ำถึงจุดเด่นของทุเรียนคือรสชาติที่อร่อยจนได้รับการยกย่องว่าเป็น “ราชาผลไม้” ป้ายนี้ใช้เทคนิคการเล่าเรื่องเช่นเดียวกันกับป้าย “บทนำ” คือการเริ่มจากข้อมูลที่เป็นที่รู้จัก มาจากสมมุติฐานว่าคนส่วนใหญ่รู้อยู่แล้วว่าทุเรียนเป็นราชาผลไม้ แล้วนำไปสู่เนื้อหาที่เป็นข้อมูลที่ไม่คุ้นเคยนัก นั่นคือรายละเอียดของรสชาติทุเรียนแต่ละพันธุ์ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เพื่อจำกัดขอบเขตเนื้อหาให้อยู่ในบริบทชุมชนบ้านซบยี่หระ ผู้วิจัยจึงเลือกกล่าวถึงเฉพาะสายพันธุ์ทุเรียนที่ปลูกในพื้นที่นี้เท่านั้น เนื้อหาในส่วนนี้เน้นการให้ข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์ในเรื่องรสชาติและสรรพคุณของทุเรียน แต่เป็นเพียงข้อมูลเบื้องต้น ใช้ภาษาที่สั้น กระชับ เข้าใจง่าย มีการใช้ภาพประกอบ เนื่องจากไม่ต้องการให้ผู้เยี่ยมชมรู้สึกที่กำลังอ่านตำราทางการแพทย์ หรืออยู่ในพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ แต่คงประเด็นเรื่องของภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของชุมชนเอาไว้แทน โดยได้สรุปประเด็นสำคัญของเนื้อหาในป้ายไว้ที่ท้ายข้อความ

ส่วนข้อมูลเพิ่มเติมอื่น ๆ ที่อาจไม่เกี่ยวข้องกับบ้านซบยี่หระโดยตรง เช่น จำนวนพันธุ์ทุเรียนในประเทศไทย ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสาร (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร, 2547) แล้วนำมาเล่าเรื่องใหม่ โดยใช้กิจกรรมถาม-ตอบเข้ามาแทน เป็นการให้ทางเลือกแก่ผู้เยี่ยมชมว่าต้องการรับรู้ข้อมูลส่วนนี้หรือไม่ ผู้ที่ต้องการทราบสามารถลองตอบคำถามแล้วเปิดดูเฉลยเองได้ ผู้ที่คิดว่าข้อมูลบนป้ายมีเพียงพออยู่แล้ว ก็สามารถดูป้ายอื่น ๆ ต่อได้ นอกจากนี้

ผู้วิจัยใช้ภาพการ์ตูนตั้งคำถามในลักษณะบทสนทนา เพื่อให้ชวนให้ผู้เยี่ยมชมมีปฏิสัมพันธ์ รู้สึกเชื่อมโยง และติดตามในหัวข้อที่กำลังนำเสนอ แต่เนื่องจากเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญน้อย จึงนำไปจัดวางไว้ในส่วนท้ายของป้าย ผลของการออกแบบเนื้อหาในป้าย “ทุเรียนอร่อย” ดังแสดงใน ตารางที่ 5.2

ตาราง 5.2

บทนิทรรศการ: ป้าย “ทุเรียนอร่อย”

Theme 1: ทุเรียนอร่อย		
Key Points	1. ให้ข้อมูลเบื้องต้นทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับรสชาติทุเรียน 2. เน้นบริบทภูมิปัญญาชุมชนบ้านชัยยี่หระ 3. สร้างปฏิสัมพันธ์และความน่าสนใจด้วยการตั้งคำถาม	
Content	Caption	ความอร่อยของ “ราชาผลไม้” เลื่องลือไปทั่วโลก เนื้อสีเหลืองของทุเรียนมีความหวาน มัน เนียน นุ่ม ทุเรียนแต่ละพันธุ์ในไทยรสชาติต่างกันนะ
	Body Text	<u>ทุเรียนบ้านชัยยี่หระ</u> - หมอนทอง: หวานมันกลมกล่อม เนื้อละเอียด ไม่แฉะ ด้านอนุมูลอิสระ นิยมที่สุด - ชะนี: หวานจัด เมล็ดน้อย เหลืองเข้ม เนื้อละเอียด - พวงมณี: สีเหลืองเข้ม นุ่มละมุน หวานจัด - กระดุม: หวานเป็นเอกลักษณ์ เหนียวนุ่ม แท้งไม่ฉ่ำน้ำ <u>เนื้อทุเรียน</u> ให้คาร์โบไฮเดรต (30%) โปรตีน วิตามินซี โพแทสเซียม และกรดอะมิโน แต่ควรกินอย่างพอดี เพราะทุเรียนมีน้ำตาลและไขมันเยอะ จะทำให้น้ำตาลในเลือดสูงและร้อน ไม่สบายตัว ส่วนอื่น ๆ ของทุเรียน ได้แก่ ราก ใบ และเปลือก รสฝาดขม มีสรรพคุณทางยาด้วยนะ
	Key Takeaway	ความเข้าใจตลาด
	Additional Info.	คุณชอบกินทุเรียนพันธุ์ไหนที่สุด
Activity	<u>ถาม-ตอบ</u> ถาม: พันธุ์ทุเรียนแบ่งออกเป็นกี่กลุ่ม ตอบ: ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่มตามลักษณะใบ	
Materials	1. ป้ายคำถาม มีเฉลยอยู่ด้านหลัง 2. ภาพประกอบทุเรียนพันธุ์ (1) หมอนทอง (2) ชะนี (3) พวงมณี (4) กระดุม	

5.2.4 ป้าย “ทุเรียนเหม็น”

ป้ายลำดับที่ 3 “ทุเรียนเหม็น” เป็นการเริ่มกล่าวถึงลักษณะของทุเรียนในทางลบ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนอารมณ์ของผู้เยี่ยมชมจากการติดำกับความอร่อยของทุเรียน อย่างไรก็ตาม กลิ่นเป็นเอกลักษณ์อีกประการหนึ่งของทุเรียน ในขณะเดียวกันก็เป็นลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ ทำให้ผู้บริโภคมบางกลุ่มเกิดความรู้สึกแง่ลบต่อทุเรียน หรือในบางครั้งกลิ่นอาจเป็นตัวการที่ทำให้

ผู้บริโภคไม่กล้ากินทุเรียน จึงไม่ได้สัมผัสรสชาติที่อร่อยของทุเรียนก็เป็นได้ (ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวสวนทุเรียนไม่ต้องการ) เนื้อหาในส่วนนี้จึงมีแนวคิดหลักคือการลดอคติต่อทุเรียนด้วยวิธีการใช้เหตุผล (rationalisation) โดยนำข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ที่ปราศจากอคติ (objective) มาอธิบาย แต่หลีกเลี่ยงการยึดเยียดเนื้อหา โดยการเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามในสิ่งที่เป็นที่รู้จักดีอยู่แล้ว

นอกจากนี้ ป้าย “ทุเรียนเหม็น” ยังมีเป้าหมายเพื่อลดอิทธิพลของภาพเหมารวม (stereotype) ของทุเรียน โดยการกล่าวถึงส่วนของทุเรียนที่มีกลิ่น นั่นคือดอกทุเรียน แล้วนำไปเชื่อมโยงกับข้อมูลเกี่ยวกับการแปรรูปทุเรียน ซึ่งแม้จะไม่ใช่งานหลักของชุมชนบ้านซบยี่หระ แต่เคยมีการทดลองทำและมีความคิดริเริ่มทำ อีกทั้งยังเป็นเหมือนการกระตุ้นให้มีการนำส่วนที่เหลือจากการทำสวนทุเรียน (เช่น ทุเรียนตกไซส์) มาแปรรูป เพื่อสร้างมูลค่าและลดขยะจากการทำสวน โดยสามารถนำมาขายแปรรูปเรื่องความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อมและ BCG ที่เป็นแนวคิดหลักของนิทรรศการด้วย

ตาราง 5.3

บทนิทรรศการ: ป้าย “ทุเรียนเหม็น”

Theme 2: ทุเรียนเหม็น		
Key Points	1. นำเสนอเอกลักษณ์ในทางลบของทุเรียนที่เป็นที่รู้จัก 2. ลดอคติต่อกลิ่นทุเรียนด้วยการใช้เหตุผลด้วยข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ 3. ใช้ภาพประกอบและกิจกรรมเพื่อไม่ให้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์น่าเบื่อจนเกินไป	
Content	Caption	ทุเรียนอร่อย แต่ทำไมเหม็นจัง? กลิ่นที่ฉุนแรงทำให้บางสถานที่ เช่น รถไฟฟ้า โรงแรม ออกกฎห้ามนำทุเรียนเข้า
	Body Text	<u>กลิ่นทุเรียนมาจากไหน?</u> สาเหตุมาจาก จีโนม (genome) หรือข้อมูลทางพันธุกรรมของทุเรียน (DNA) สารประกอบทำให้ ทุเรียนยิ่งสุก กลิ่นยิ่งแรง ตัวการสำคัญคือ “อีไทโอนิน” (Ethionine) กรดอะมิโนชนิดหายากที่ทุเรียนสร้างขึ้นเพื่อดึงดูดสัตว์ <u>ดอกทุเรียน</u> ทุเรียนไม่ได้เหม็นไปทุกส่วนนะ ดอกทุเรียนมีกลิ่นหอม ยิ่งดึกยิ่งหอม เอามาทำเป็นอาหารก็ได้ด้วย ดอกทุเรียนซบแบ่งทอดของบ้านซบยี่หระ อร่อยอย่าบอกใคร อาหารแปรรูปจากทุเรียนมีมากมาย ใครลองเป็นติดใจ <u>การแปรรูป</u> เช่น นำทุเรียนผลเล็ก (ตกไซส์) มาทำขนม ช่วยลดขยะ สร้างรายได้เพิ่ม ผู้บริโภคอร่อยได้ไม่จำเจ เช่น สมุดดีทุเรียน ไอศกรีมทุเรียน ทุเรียนกวน ทุเรียนแท่ง
	Key Takeaway	การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า
	Additional Info.	ทุเรียนไม่ได้เหม็นทุกส่วนนะ
Activity	ภาพประกอบชื่ออาหารแปรรูปจากทุเรียนเปิดได้	
Materials	1. ภาพดอกทุเรียนซบแบ่งทอด (เมนูของบ้านซบยี่หระ) 2. ภาพอาหารแปรรูปจากทุเรียนที่พบได้ตามท้องตลาด (1) สมุดดีทุเรียน (2) ไอศกรีมทุเรียน (3) ทุเรียนกวน (4) ทุเรียนแท่ง เมื่อเปิดออกจะเห็นชื่ออาหารนั้น	

ข้อมูลเกี่ยวกับกลิ่นของทุเรียนมาจากการศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก (จิรพร สวัสดิการ และคณะ, 2560; Leibniz-Institut für Lebensmittel-Systembiologie an der TU München, 2020) และไม่ใช่ประเด็นที่เน้นย้ำในการสัมภาษณ์ชุมชน แต่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นลักษณะหนึ่งที่สำคัญของทุเรียน และเป็นสิ่งที่ทำให้ทุเรียนเป็นที่รู้จัก สามารถนำมาเป็นส่วนเพิ่มความรู้สึกเชื่อมโยงระหว่างความสนใจของผู้เยี่ยมชมและชาวสวน (ผ่านนิทรรศการ) รวมถึงนำมาเล่าร่วมกับการแนะนำเมนูอาหาร “ดอกทุเรียนชุบแป้งทอด” ที่ชุมชนบ้านซบยี่หระเคยทดลองทำและนำมาใช้ในการเพิ่มปฏิสัมพันธ์ของผู้เยี่ยมชมได้ ในส่วนนี้ใช้กิจกรรมทายชื่อเมนูอาหารจากภาพประกอบ เป็นการกระตุ้นให้ผู้เยี่ยมชมได้ใช้ความคิด เกิดความใคร่รู้ และสนใจทดลองอาหารแปรรูปจากทุเรียน อีกทั้งชุมชนยังสามารถนำอาหารแปรรูปจริงมาจัดแสดงประกอบหรือจำหน่ายในบริเวณนิทรรศการได้

ภาพ 5.5

ดอกทุเรียนชุบแป้งทอดโดยชุมชนบ้านซบยี่หระ



5.2.5 ป้าย “ภูมิหลังชุมชนบ้านซบยี่หระ”

บทนิทรรศการในธีมที่ 3 คือ “ทุเรียนแพง” ประกอบไปด้วยป้ายลำดับที่ 4-9 ซึ่งป้ายที่ 4 เป็นธีมย่อยแรกคือ “ภูมิหลังชุมชนบ้านซบยี่หระ” เป้าหมายหลักของป้ายนี้คือเพื่อให้ผู้เยี่ยมชมเข้าใจ

บริบทการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระที่เปลี่ยนไป จากการปลูกทุเรียนแบบธรรมชาติมาเป็นการปลูกทุเรียนเป็นอาชีพหลัก และเพื่อให้ผู้เยี่ยมชมเห็นถึงที่มาของทุเรียน “คุณภาพ” นั่นคือการทำสวนทุเรียนอันสืบเนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ อันเป็นบ่อเกิดของภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชน เนื้อหาของป้ายแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ (1) บ้านชัยยี่หระในอดีต และ (2) บ้านชัยยี่หระในปัจจุบัน

ตาราง 5.4

บทนิทรรศการ: ป้าย “ภูมิหลังชุมชนบ้านชัยยี่หระ”

Theme 3: ทุเรียนแพง		
Subtheme 3.1: ภูมิหลังชุมชน		
Key Points	1. นำเสนอพลวัตการทำสวนทุเรียนที่เปลี่ยนไป (จากธรรมชาติสู่ธุรกิจ) 2. เชื่อมโยงให้เห็นว่าเหตุผลทางเศรษฐกิจ เป็นที่มาของภูมิปัญญา 3. หลีกเลี่ยงข้อมูลเชิงตัวเลข/ข้อมูลเปราะบาง และเน้นการประยุกต์ใช้เทคนิคและเทคโนโลยีสมัยใหม่	
Content	Caption	ใคร ๆ ก็รู้ว่าทุเรียนราคาแพง ทุเรียนไม่ได้แพงมาตั้งแต่ไหนแต่ไร ที่ราคาสูงก็เพราะกว่าจะได้ทุเรียนมาไม่่ง่ายเลย
	Body Text	<u>บ้านชัยยี่หระในอดีต</u> ราว 50 ปีก่อน ราคาทุเรียนไม่ได้ต่างกับผลไม้อื่น ๆ ในสวนหนึ่งอาจมีต้นทุเรียนไม่ถึง 100 ต้นใกล้เคียงกับผลไม้อื่น ๆ (เช่น มังคุด) ชาวสวนใช้การปลูกแบบตามธรรมชาติ คือซื้อต้นพันธุ์มาปลูกในหลุมที่ขุดไว้ ผลผลิตที่ได้ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศในแต่ละปี <u>ปัจจุบัน</u> ราคาทุเรียนเพิ่มขึ้น 10 เท่า ชุมชนบ้านชัยยี่หระ ซึ่งเคยทำสวนยางพาราเป็นหลัก จึงหันมาทำสวนทุเรียน ทุกวันนี้ในแต่ละสวนอาจมีทุเรียนเป็นจำนวนหลักร้อยหรือหลักพัน มีการใช้เทคนิคและเทคโนโลยีมาทำสวนเพื่อให้ได้ทุเรียนที่มีคุณภาพสูงสุด ทุเรียนคุณภาพ จึงเป็นความภาคภูมิใจและรายได้หลักของชุมชนบ้านชัยยี่หระ แต่จะปลูกทุเรียนให้งาม น้ำหนักดี และอร่อยไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องอาศัยภูมิปัญญาที่มาจากความรู้รอบด้านและการพัฒนาไม่รู้จัก
	Key Takeaway	การเรียนรู้และปรับตัว
	Additional Info.	- ปลูกทุเรียนเหมือนเลี้ยงลูก ต้องดูแลดี ๆ นะ - แต่ละสวนมีเทคนิคไม่เหมือนกัน
Activity	-	
Materials	-	

หากเปรียบเทียบกับรายละเอียดภูมิปัญญาที่นำเสนอในบทที่ 4 เนื้อหาในบทนิทรรศการตัดข้อมูลที่เป็นตัวเลขออกไป เช่น ราคาขายทุเรียน เนื่องจากพื้นที่ของป้ายมีจำกัด และผู้วิจัยเห็นว่าเป็นข้อมูลที่อาจมีความเปราะบาง เป็นข้อมูลที่ชุมชนอาจต้องการเปิดเผยกับเฉพาะคนบางกลุ่มเท่านั้น และหากตัดออกก็ไม่ได้กระทบกับแก่นสาระที่ต้องการสื่อ เพียงแต่ทำหน้าที่ขยายความให้เห็นชัด

เท่านั้น ในกรณีที่ชาวสวนยินดีที่จะเปิดเผยข้อมูลด้านราคาหรือขยายความเพิ่มเติม ก็สามารถทำได้ โดยเล่าเรื่องด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการเปิดช่องให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เยี่ยมชมและชุมชน ไปโดยปริยาย

5.2.6 ป้าย “การปลูกทุเรียน”

ป้าย “การปลูกทุเรียน” เป็นอิมมูบิลิตี้ 2 ของอิมหลัก “ทุเรียนแพง” เป็นการเริ่มขยายความถึงภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน ใช้วิธีเล่าเรื่องตามลำดับเวลา (chronological order) ซึ่งการปลูกถือเป็นกระบวนการแรกของการทำสวนทุเรียน เป้าหมายหลักของป้ายนี้คือการให้ความรู้จากมุมมองและประสบการณ์การลงมือทำจริงของชาวสวน โดยหลีกเลี่ยงข้อมูลจำนวนมากเกินความต้องการของผู้เยี่ยมชมตามหลักการสื่อความหมาย (Tilden, 1957/2007; Willis, 2019) และหลีกเลี่ยงการใช้ภาษาแบบวิชาการ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายที่ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ หรือนักวิทยาศาสตร์สามารถเข้าใจได้ อย่างไรก็ตาม ผู้เยี่ยมชมที่สนใจปลูกทุเรียนและต้องการรายละเอียดเพิ่มเติมสามารถหาข้อมูลจากแหล่งอื่นได้ เช่น สอบถามจากชาวสวนโดยตรง อ่านรายงานวิจัย หรือหาข้อมูลจากแหล่งอื่น ชาวสวนก็สามารถให้ความรู้ได้โดยการสาธิตให้ดูหรือพาไปดูสวนจริงควบคู่ไปด้วย วิธีการเช่นนี้เป็นการเน้นย้ำว่านิทรรศการนั้นสอดคล้องกับความต้องการและวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง ไม่ใช่การไปด้อยค่าวิถีเดิมหรือแทนที่บทบาทการเผยแพร่ความรู้ของชุมชนแบบเดิมด้วยนิทรรศการ

เนื้อหาของป้าย “การปลูกทุเรียน” แบ่งออกเป็น 2 หัวข้อย่อย ได้แก่ (1) การเตรียมดิน และ (2) การปลูกและดูแลต้นอ่อน ในส่วนของการจัดเรียงข้อมูลและการกระตุ้นปฏิสัมพันธ์ ป้ายนี้ใช้วิธีเดียวกันกับก่อนหน้าคือข้อมูลเพิ่มเติม (ความสำคัญน้อย) จัดเรียงไว้ด้านท้ายสุด และมีการทำป้ายคำถามในประเด็นเสริมจากเนื้อหาหลัก ผู้เยี่ยมชมสามารถเลือกที่จะรับหรือไม่รับข้อมูลเหล่านี้ก็ได้ตามความสนใจ

ตาราง 5.5

บทนิทรรศการ: ป้าย “การปลูกทุเรียน”

Theme 3: ทุเรียนแพง		
Subtheme 3.2: การปลูกทุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นแรกของการทำสวนทุเรียน (การปลูก) จากมุมมองของชุมชน 2. หลีกเลี่ยงข้อมูลที่มากเกินไป โดยส่งเสริมให้ใช้การสื่อความหมายอื่นประกอบกับนิทรรศการ	
Content	Caption	ปลูกทุเรียนเริ่มยังงี้ตี? ทำสวนทุเรียนต้องเอาใจใส่ สังเกต และเรียนรู้ตลอดเวลา ตั้งแต่เริ่มเตรียมดินไปจนถึงได้ผลทุเรียน ใช้เวลา 4-5 ปี ต้นทุเรียนมีอายุขัยราว 20 ปี
	Body Text	<u>เตรียมดิน</u> การทำสวนทุเรียนเริ่มจากการเตรียมดิน ยกร่อง และปักโคก เพื่อไม่ให้หน้าซังที่โคนต้น การปักโคกทำได้ 2 แบบคือ (1) ใช้ดินจากสวนตนเอง หรือ (2) ซื้อมาจากที่อื่น จ้างรถขุด (backhoe) ราคาจะสูงกว่าจ้างคน แต่รถขุดปักโคกได้เร็วกว่า นอกจากนี้ อย่าลืมเตรียมงบประมาณไว้สำหรับค่าใช้จ่ายอื่นด้วย เช่น ค่าวางท่อระบายน้ำ ค่าทำระบบน้ำ เป็นต้น <u>ปลูกและดูแลต้นอ่อน</u> ช่วงที่ยังเป็นต้นอ่อน (ปีแรก) ต้องดูแลอย่างใกล้ชิดเหมือนเด็กทารก เพื่อให้ทุเรียนตั้งตัวได้ ต้นโตเร็ว และโตเสมอกัน แต่ถ้าดูแลต้นอ่อนไม่ดี ทุเรียนจะโตช้าและแคระแกร็น การพ่นสารทุก ๆ 5-7 วัน (เดือนละ 4 ครั้ง) ช่วยให้ต้นเสมอกัน ส่วนต้นที่มีเฉพาะใบแก่ไม่มียอดไม่ต้องพ่น ถือเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างคุ้มค่า
	Key Takeaway	การวางแผนและดูแลใกล้ชิด
	Additional Info.	ในสวนเดียว บางทีก็มีทุเรียนหลายรุ่นนะ เช่น ต้นนี้เพิ่ง 1 ปี อีกต้น 4 ปี
Activity	<u>ถาม-ตอบ</u> ถาม: “ปักโคก” คืออะไร ตอบ: เตรียมดินให้เป็นกองสูง เพื่อไม่ให้หน้าซังที่โคนต้น	
Materials	ป้ายคำถาม มีเฉลยอยู่ด้านหลัง	

5.2.7 ป้าย “การดูแลและบำรุงรักษาต้นทุเรียน”

ในส่วนต่อมาคือป้าย “การดูแลและบำรุงรักษาต้นทุเรียน” มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ความรู้เรื่องกระบวนการทำสวนทุเรียนเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยยังคงให้ความสำคัญกับมุมมองและประสบการณ์ชาวสวน ในขณะที่ให้ความรู้ในเชิงวิทยาศาสตร์ควบคู่ไปด้วยในระดับที่เกิดประโยชน์ต่อผู้เยี่ยมชม และใช้เป็นการขยายความสนับสนุนเทคนิคที่ชาวสวนแนะนำ เช่น ความเย็นและความชื้นมีผลต่อปริมาณไนโตรเจน ต้นทุเรียนจะปิดปากใบ ซึ่งเป็นข้อมูลที่อธิบายว่าเพราะเหตุใดทุเรียนจึง “พักผ่อน” ในเวลา 16.00 น. เป็นต้น

นอกจากนี้ การผสมผสานข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์เป็นการเน้นย้ำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ใช่ข้อตรงข้ามของวิทยาการสมัยใหม่ของตะวันตก แต่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาการทำสวนของชุมชนบ้านซบยี่หระ และชาวสวนประยุกต์ใช้องค์ความรู้เหล่านี้ร่วมกับความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์และ

การสังเกตต้นพีชอย่างใกล้ชิดนั่นเอง เป็นการสะท้อนว่าภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนเป็น การผสมผสาน เลือกรับ และปรับใช้ เน้นย้ำถึง “Big Idea” เรื่องการเรียนรู้ที่ไม่รู้จบและเป็นแก่นแท้ ของภูมิปัญญาที่ยั่งยืน เป็นการใช้สะท้อนกรอบแนวคิด BCG ทั้งในแง่ของลักษณะภูมิปัญญาเอง และเรื่องเล่าที่สื่อออกมาผ่านตัวนิทรรศการ

ตาราง 5.6

บทนิทรรศการ: ป้าย “การดูแลและบำรุงรักษาดันทุเรียน”

Theme 3: ทุเรียนแพง		
Subtheme 3.3: การดูแลและบำรุงรักษาดันทุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการดูแลและบำรุงรักษาดันทุเรียน จากมุมมองของชุมชน 2. แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานองค์ความรู้สมัยใหม่จากศาสตร์ต่าง ๆ มาใช้ในการทำสวนทุเรียน	
Content	Caption	ทุเรียนชอบน้ำแต่ไม่ชอบแฉะ นอกจากนี้ ทุเรียนยังต้องการกรดอะมิโนและธาตุอาหารรองอื่น ๆ ด้วย
	Body Text	<u>ให้น้ำสม่ำเสมอ</u> ชาวสวนแนะนำ: ดันอ่อนทุเรียน 1 เดือนแรก ควรรดน้ำทุกวัน ครั้งละ 20-30 นาที 08.00-09.00 น. ถือเป็นช่วงเวลาที่เหมาะที่ทุเรียน “กินอร่อย” ควรรดน้ำ 16.00 น. เป็นเวลาที่ทุเรียน “พักผ่อน” ไม่ควรรดน้ำ (ในโตรเจนในอากาศสูง มีความชื้นสัมพัทธ์ไม่เหมาะสม ทำให้ทุเรียนลัดใบอ่อน) ควรสังเกตฤดูกาลด้วย ถ้าปลูก ฤดูแล้งก็ควรรดน้ำทุกวัน <u>ให้ปุ๋ยและเคมี</u> - เมื่อปลูกทุเรียนเป็นอาชีพหลัก สวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระพึ่งพาสารเคมีร่วมด้วย เพื่อคุมให้ได้มาตรฐานสำหรับส่งออก เรียกว่าเป็นทุเรียนที่ “หนามเขียว” คือผิว และใบสวย ได้รับธาตุอาหารอย่างดี ปลอดภัยจากสารเคมี - ปกติจะใส่ปุ๋ยดันทุเรียนเดือนละ 1 ครั้ง อาจให้สารกำจัดศัตรูพืชด้วยตามปัญหา แต่ละช่วงวัย เช่น ใบอ่อนจะมีปัญหาเรื่องหนอนซึ่งกินใบ และเพลี้ย ได้แก่ เพลี้ย ไข่ไก่ เพลี้ยจักจั่น ไรแดง - สารหนึ่งอาจไม่มีผลต่อแมลงทุกชนิด สารอีมาเมกตินเบนโซเอต (emamectin benzoate) คุมได้ทั้งหนอนและเพลี้ย จึงถือว่าคุ้มค่า ส่วนราคาสารขึ้นอยู่กับ “เกรด” สินค้า ความเข้มข้น และประเทศที่ผลิต เช่น ไทย จีน สหรัฐอเมริกา
	Key Takeaway	การคำนึงถึงคุณภาพและใช้วิจารณ์ญาณ
	Additional Info.	จะเลือกใช้สารกำจัดศัตรูพืชจึงต้องใช้ความรู้เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และ วิจารณ์ญาณร่วมด้วย ถ้าซื้อตามคำโฆษณาของร้านโดยไม่ไตร่ตรองให้ดีอาจเกิน งบประมาณที่มี
Activity	-	
Materials	-	

ป้ายนี้ไม่มีกิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์ เนื่องจากมีปริมาณเนื้อหาที่ค่อนข้างมาก อีกทั้งผู้วิจัย ต้องการชี้ให้เห็นถึงการผสมผสานความรู้จากหลายศาสตร์ โดยเนื้อหาแบ่งออกเป็น 2 ส่วนเช่นเดียวกัน

ได้แก่ (1) การให้น้ำสม่ำเสมอ และ (2) การใช้ปุ๋ยและเคมี ดังที่กล่าวไปในบทที่ 4 การทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ ที่แม้ผู้วิจัยจะเน้นเรื่องของความยั่งยืน ไม่ใช่การทำสวนแบบอินทรีย์ (organic) โดยสมบูรณ์ ยังคงมีการพึ่งพาสารเคมี แต่ควบคุมอยู่ในระดับที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค ซึ่งอาศัยการใช้วิจารณ์ญาณของชาวสวนและการเรียนรู้โดยตรง เช่น การใช้สารเคมีล้วนส่งผลเสียต่อคุณภาพดิน การเชื่อคำโฆษณาชวนเชื่อของพ่อค้าอาจทำให้ค่าใช้จ่ายเกินงบประมาณที่ตั้งไว้ เป็นต้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าข้อมูลที่เป็น “ความจริง” ในแง่ของการพึ่งพาสารเคมีก็ควรนำมาใส่ไว้ในบทนิทรรศการ เพื่อให้ครอบคลุมทุกมิติของภูมิปัญญา และนำเสนอข้อมูลอย่างไม่ผิดจรรยาบรรณต่อผู้เยี่ยมชมด้วย อีกทั้งยังช่วยให้เห็นภาพที่สมบูรณ์ของภูมิปัญญาชุมชนอย่างแท้จริง

5.2.8 ป้าย “การไถ่ผลทุเรียน”

ฉีดย่อยที่ 4 ของหัวข้อ “ทุเรียนแพง” ยังคงอยู่ที่ชั้นการดูแลรักษา แต่เจาะจงในเรื่องการไถ่ผลทุเรียน ซึ่งส่งผลต่อราคา เวลา และสุขภาพของทุเรียน เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสังเกตและใช้วิจารณ์ญาณ โดยพิจารณาจากหลายปัจจัย เป้าหมายสำคัญของป้ายนี้คือเพื่อให้ข้อเสนอแนะที่มาจากมุมมองของชาวสวนโดยตรงและสะท้อนทักษะการบูรณาการองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ การสังเกต รวมถึงการบริหารจัดการการเงินของชาวสวน เนื้อหาเริ่มต้นด้วยการเกริ่นนำในลักษณะคำถาม และเน้นย้ำประเด็นการพิจารณาหลายด้าน ก่อนจะให้คำอธิบายในรายละเอียดว่าต้องชั่งน้ำหนักระหว่างราคาของผลทุเรียน ช่วงเวลาที่จะได้รายได้ และผลต่อสุขภาพของทุเรียนในระยะยาว เพื่อให้ผู้เยี่ยมชมได้พิจารณาเรื่องการไถ่ผลด้วยตนเองจากเหตุผลที่ให้ประกอบ ไม่ใช่การระบุคำตอบแบบตายตัว

ในแง่ของข้อมูล ป้ายนี้มีการให้ข้อมูลเชิงตัวเลขในเรื่องของน้ำหนักและระยะเวลาเป็นการยกตัวอย่างเพื่อให้เห็นภาพชัดเจน โดยหลีกเลี่ยงการระบุราคา เพื่อให้ชุมชนเลือกเปิดเผยในปริมาณมากน้อยตามความเหมาะสมและตามกลุ่มเป้าหมาย ในส่วนของการใช้ภาษายังคงเน้นภาษาที่กระชับ สั้น และเข้าใจง่ายเช่นเดียวกับป้ายอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ป้ายนี้ไม่มีกิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์เนื่องจากมีปริมาณเนื้อหาเยอะ แต่ใช้การใส่ภาพกราฟิกและจัดเรียงแบบลำดับรายการเพื่อให้อ่านง่าย ในส่วนเนื้อหาที่ผู้วิจัยเห็นว่าควรเพิ่มเติมแต่อาจไม่จำเป็นต่อเรื่องเล่าหลัก มีการนำเสนอไว้เป็นข้อมูลเสริมในรูปแบบบทสนทนาบริบทท้ายสุด ในป้ายนี้จะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับการทำสวนทุเรียนนอกฤดูดูแลและระยะเวลาการสุกงอมของทุเรียนในแต่ละสายพันธุ์ที่แตกต่างกัน

ตาราง 5.7

บทนิทรรศการ: ป้าย “การไถ่ผลทุเรียน”

Theme 3: ทุเรียนแพง		
Subtheme 3.4: การไถ่ผลทุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เกี่ยวกับการพิจารณาการไถ่ผลทุเรียน จากมุมมองของชุมชน 2. เน้นการให้เหตุผลแทนการให้คำตอบที่ตายตัว เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เยี่ยมชมตัดสินใจด้วยตนเอง	
Content	Caption	นานแค่ไหน ถึงได้ผลทุเรียน ดูผลทุเรียนต้องฝึกสังเกตและพิจารณารอบด้าน
	Body Text	<u>ทุเรียน 1 ต้นไถ่กี่ลูก?</u> คำตอบขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ถ้าผลมากก็ขายได้มาก แต่ถ้ารับน้ำหนักมาก ต้นจะนำสารอาหารไปเลี้ยงผลจนหมด เกือบแล้วอาจป่วย ใบเหลือง และตายได้หลังจากติดผลแล้ว 1 ปี สภาพอาจเทียบได้กับคนที่ใช้ร่างกายหนัก กลับกัน ถ้าไถ่ลูกปริมาณพอเหมาะ ทุเรียนอาจมีอายุยืนถึง 40-50 ปี <u>พันธุ์ทุเรียนเป็นอีกปัจจัยสำคัญ</u> เพราะน้ำหนักไม่เท่ากัน ตัวอย่างเช่น - พวงมณี (1.5 กิโลกรัม) ไถ่ 60 ลูกต่อต้น: แรกก่อน ขายได้ก่อน - หมอนทอง (4 กิโลกรัม) ไถ่ 30 ลูกต่อต้น: ราคาสูงกว่า <u>น้ำหนักมีผลต่ออายุขัยของต้นทุเรียน</u> - พวงมณี อายุ 20 ปีพวงมณียังเหมือนคนหนุ่ม - หมอนทองอายุ 10 ปีขึ้นไปจะเริ่มดูเลี้ยก แต่ทนสารเคมีกว่า
	Key Takeaway	การพิจารณารอบด้าน
	Additional Info.	- บางส่วนทำเรีนนอกฤดู เพื่อให้ออกผลตามเวลาที่ตรงกับความต้องการของตลาด จะขายได้ราคาดี - ทุเรียนแต่ละพันธุ์ แรกไม่พร้อมกัน พวงมณี 90 วัน หมอนทอง 120 วัน (โดยประมาณ)
	Activity	-
	Materials	-

5.2.9 ป้าย “การปิดเกสรทุเรียน”

ป้าย “การปิดเกสรทุเรียน” ความจริงแล้วเชื่อมโยงกับป้ายที่ 2 “ทุเรียนเหม็น” ในส่วนของการกล่าวถึงดอกทุเรียน แต่เป็นการเน้นคนละประเด็น เนื้อหาของป้ายนี้ไม่ได้เน้นที่กลิ่นของดอกทุเรียน แต่กล่าวถึงขั้นตอนการเพิ่มการผสมพันธุ์ของทุเรียน (เพื่อให้ได้ผลผลิตตามต้องการ) ส่วนวัตถุประสงค์ของการสื่อความหมายในธีมย่อยนี้คือเพื่อให้เกร็ดความรู้เรื่องลำดับพันธุ์ที่ปิดเกสรและอุปกรณ์ที่ใช้ รวมถึงการเชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมเข้าร่วมกิจกรรมการปิดเกสรทุเรียนของชุมชนด้วย กิจกรรมการปิดเกสรทุเรียนสะท้อนภูมิปัญญาการทำอุปกรณ์โดยใช้วัสดุที่หาได้ง่ายและเหลือใช้มาใช้ในกิจการ อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมที่ชุมชนเคยทำ ป้ายนี้จึงมีความยืดหยุ่นในแง่การเปิดโอกาสให้สามารถจัดกิจกรรมอื่นร่วมกับการจัดแสดงนิทรรศการ

ตาราง 5.8

บทนิทรรศการ: ป้าย “การปิดเกสรทุเรียน”

Theme 3: ทุเรียนแพง		
Subtheme 3.5: การปิดเกสรทุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เกี่ยวกับเวลา ลำดับ และอุปกรณ์การปิดเกสรทุเรียน โดยเน้นว่าเป็นมุมมองของชุมชน 2. แนะนำและเชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมมาทำกิจกรรมปิดเกสรทุเรียน	
Content	Caption	ปิดดอกทุเรียนช่วยผสมเกสร เมื่อดอกเริ่มบานคือส่งกลิ่นหอม จะถึงขั้นตอนการปิดเกสรทุเรียนหรือปิดดอกทุเรียน
	Body Text	<u>ลำดับการปิดเกสร</u> - มีผลต่อเวลาการออกผล จึงต้องสังเกตให้ดี เช่น ถ้าปิดหมอนทองผสมกับพันธุ์อื่นจะทำให้พันธุ์อื่นออกดอกช้าลงแม้ว่าผลจะใหญ่ขึ้น - ข้อแนะนำ เริ่มจากเบญจพรรณ ตามด้วยกระดุม และพวกมณี หรือหมอนทองต่อจากเบญจพรรณ - หลังจากปิดเกสร 7 วันจะสังเกตได้ว่า “ขึ้นเขียว” (ลูกติด) ช่วงนี้เรียกว่า “ช่วงหางแย้ใหม่” ต้องสังเกตว่าหนามจะจิบหรือแดงหรือไม่ <u>วิธีปิดดอก</u> - วิธีที่ 1 ใช้แปรงปิด แปรงนี้ทำเองได้จากวัชพืชอย่างหญ้าจรจบหรือ “ดอกคอมมิวนิสต์” นำมามัดรวมเป็นข้อ ขนของหญ้าจับเกสรติดผู้ ทำให้เกสรติดดีหรืออาจใช้แปรงขนอ่อนหรือแปรงขนกระต่ายแทน แต่ข้อเสียคือละอองติดมาทำให้ต้องเปลี่ยนเกือบทุกวัน - วิธีที่ 2 ผ่าดอก ได้ผลดีที่สุด ทำช่วงที่ดอกทุเรียนกำลังแย้มบาน โดยตัดเกสรตัวผู้ออกมา นำใส่แก้ว ใช้ฟูกันจิ้มไปป้ายปลายเกสรตัวเมีย บางสวนที่บ้านขบยี่หระใช้วิธีผ่าดอกกับทุเรียนพันธุ์ชะนี เพราะติดลูกยาก
	Key Takeaway	การพิจารณารอบด้าน
	Additional Info.	- สวนนี้ใช้วิธีเป่าลมใส่เกสร - สวนนี้ใช้เทคนิคเพิ่มน้ำหยาดให้เกสรติดง่ายขึ้น
Activity	1. ถาม-ตอบ - ถาม: “หางแย้” คืออะไร - ตอบ: ระยะหลังการผสมเกสรทุเรียน แล้วเกสรตัวผู้หลุดร่วงไป เหลือแต่เกสรตัวเมีย 2. ข้อความเชิญชวน: หนาน้ำมาปิดดอกทุเรียนกัน	
Materials	ป้ายคำถาม มีเฉลยอยู่ด้านหลัง	

ในแง่ของภาษาและการเรียบเรียง ในป้ายนี้มีชื่อเฉพาะค่อนข้างมากและเป็นคำศัพท์ที่มีทั้งคำภาษากลางและชื่อเรียกในท้องถิ่น คู่มือ *Writing gallery text at the V&A: A ten point guide* (Victoria and Albert Museum, 2018) แนะนำว่าการสื่อความหมายควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย น่าสนใจ และชวนให้คล้อยตาม โดยหลีกเลี่ยงน้ำเสียงที่เป็นวิชาการหรือทางการมากเกินไปเพื่อให้เข้าถึงผู้เยี่ยมชมได้ในวงกว้าง ในกรณีที่มีคำศัพท์เฉพาะ ควรอธิบายคำ ๆ นั้นหรือขยายความต่อ

ทันที¹⁰ ในป้าย “การปิดเกสรทุเรียนใช้ชื่อของการใช้คำที่เป็นคำเฉพาะถิ่นและคำที่เป็นทางการ เช่น “หล้าขจรจบ” ซึ่งเป็นชื่อทางการ และ “หล้าคอมมิวนิสต์”¹¹ ที่ชุมชนใช้ นอกจากนี้ในส่วนของ คำเฉพาะก็มีการใช้รูปแบบป้ายคำถามแทน เพื่อให้ผู้เยี่ยมชมมีส่วนร่วม ลองใช้ความคิดตาม และสามารถหาคำตอบเองได้ ส่วนคนที่รู้อยู่แล้วก็ไม่จำเป็นต้องรับข้อมูลส่วนนี้ไป ส่วนข้อมูลเพิ่มเติม ที่มีความสำคัญน้อยใช้เป็นลักษณะบทสนทนาบริเวณด้านล่างของป้าย

5.2.10 ป้าย “การแต่งกิ่งและเก็บเกี่ยวทุเรียน”

ป้าย “การแต่งกิ่งและเก็บเกี่ยวทุเรียน” เป็นธิมย้อยสุดท้ายและเป็นเนื้อหาหลักส่วนสุดท้าย ของบทนิทรรศการ ในบทฉบับร่างนั้นเนื้อหาบทนิทรรศการครอบคลุมถึงบุคคลอื่น ๆ ที่ชาวสวนว่าจ้าง ซึ่งมีบทบาทในกระบวนการเก็บเกี่ยวและจำหน่าย โดยอาศัยทักษะและความเชี่ยวชาญพิเศษ เช่น มือตัดทุเรียน อีกทั้งยังมีรายละเอียดในเรื่องของการต่อรองและตกลงราคากับโรงคัดทุเรียน (ล้ง) ด้วย แต่ในฉบับสมบูรณ์เนื้อหาส่วนนี้ได้ตัดไป เพื่อคงขอบเขตเนื้อหาให้เน้นที่ชาวสวนแทนบุคคลอื่น แต่ได้มีการเกริ่นถึงผู้มีบทบาทเหล่านี้ไว้ และนำเสนอในรูปแบบกิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์ คือ เกมกลิ้ง- ลูกปิงปองหรือเกมรับทุเรียนแทน โดยการเกริ่นถึงในป้ายช่วยเชื่อมโยงกับเกมและเชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมสนใจด้วย ซึ่งลักษณะของเกมจะอธิบายในหัวข้อที่ 5.3 ต่อไป

เป้าหมายของป้ายนี้คือการให้ความรู้ผู้เยี่ยมชมในแง่ของความจำเป็นและเทคนิค ในขั้นตอนทำก่อนได้ผลทุเรียนและเชื่อมโยงกับเกมดังที่กล่าวไปข้างต้น เนื้อหาเริ่มจากคำโปรย ที่ไม่ใช่คำถาม แต่เป็นการยกประเด็นสำคัญของการคัดเลือกจำนวนผลทุเรียนที่จะเลี้ยงไว้หลังจาก ที่ติดผล ในแง่ของรายละเอียดข้อมูล ป้ายนี้แบ่งออกเป็น 2 หัวข้อคือ (1) การดูและแต่งกิ่ง และ (2) การเก็บเกี่ยวและรับซื้อ ในหัวข้อแรกมีการใช้ข้อมูลตัวเลขเพื่อให้พอเห็นภาพ เช่น จำนวนผล ระยะเวลา เป็นต้น ในส่วนของภาษาพูดของทั้งสองหัวข้อ เช่น “ตกไซส์” และ “ล้ง” ซึ่งสะท้อนภาษา ที่ใช้จริงในชุมชน มีการให้คำอธิบายเป็นภาษาทางการควบคู่ด้วยเช่นเดียวกันกับป้ายก่อนหน้านี้ เพื่อให้เนื้อหายังคงความเป็นทางการและมีความเป็นสากลเหมาะสมกับผู้เยี่ยมชมที่มาจากภายนอก

ในแง่ของรูปแบบการนำเสนอ มีการใช้ป้ายคำถามเพื่อให้ผู้เยี่ยมชมเลือกรับข้อมูลเพิ่มเติมได้ เพื่อหลีกเลี่ยงการยัดเยียดข้อมูลเกินความจำเป็น นอกจากนี้ยังมีการใช้รูปภาพในการอธิบาย รถบรรทุกรับทุเรียนหรือ “กระบะล้ง” ด้วย เพื่อประหยัดพื้นที่ ช่วยเพิ่มความน่าสนใจ และเห็นภาพ

¹⁰ หลักการบันทึกทะเบียนวัตถุตามคู่มือของสำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (2551) ระบุไว้ว่าควรใช้ คำศัพท์ที่เป็นทางการ ภาษากลาง หรือภาษาสากล แต่สามารถวงเล็บภาษาถิ่น ภาษาตามกลุ่มชาติพันธุ์ คำศัพท์เฉพาะทาง เอาไว้ด้วยได้ แต่ควรหลีกเลี่ยงการลดทอนคำ

¹¹ ในภาษาพูด ตัวแทนชุมชนผู้ให้สัมภาษณ์อ่านออกเสียงว่า “คอมมะนิค” แต่ในป้ายผู้วิจัยสะกดว่า “คอมมิวนิสต์” เพราะเป็นการ สะกดอย่างทางการ แต่ทำให้เชื่อมโยงได้ไปถึงที่มาของชื่อ โดยไม่ต้องอธิบายยืดเยื้อ

ชัดเจน โดยจัดวางไว้ควบคู่กับข้อความระบุถึงบทบาทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเก็บเกี่ยวทุเรียน ซึ่งสิ่งนี้มักจะเป็นผู้จัดหา

ตาราง 5.9

บทนิทรรศการ: ป้าย “การแต่งกิ่งและเก็บเกี่ยวทุเรียน”

Theme 3: ทุเรียนแพง		
Subtheme 3.6: การแต่งกิ่งและเก็บเกี่ยวทุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เรื่องการแต่งกิ่งในแง่ความจำเป็นและวิธีการ 2. ให้ความรู้เรื่องการเก็บเกี่ยว ซึ่งเชื่อมโยงกับบุคคลอื่น ๆ ที่ชาวสวนมีปฏิสัมพันธ์ด้วย 3. เกริ่นนำและเชิญชวนให้เล่นเกมลึกลับปกป้อง (เกมเก็บทุเรียน)	
Content	Caption	ทุเรียนติดผลเยอะ ไม่ได้เก็บไว้ทั้งหมด ถ้าปัดเกสรแล้วติดผลเยอะ จะเก็บไว้ 70-80% เฉพาะผลที่อยู่โคนกิ่ง เพราะปลายกิ่งเปราะและหักง่าย
	Body Text	<u>ดูแลและแต่งกิ่ง</u> - พันธุ์ทุเรียนเป็นตัวกำหนดว่าจะไว้ผลแบบไหน เช่น หมอนทองไว้เป็นกลุ่ม จะช่วยดึงพลังงานได้มาก พวงมณีควรเลี้ยกลูห่างกัน 1 คอก เพราะถ้าเลี้ยวไว้ติดกันเป็นราว จะทำให้ได้น้ำน้อย - การเลี้ยวผลให้ได้น้ำหนักดีจึงต้องแต่งกิ่ง โดยตัดบางส่วนที่ไม่จำเป็นออก ถ้าบำรุงดี จำนวนทุเรียนที่ “ตกไซส์” จะน้อยกว่า 20% นอกจากนี้ ยังต้องดูแลอย่างดี ทุเรียนอายุ 60 วันจะสร้างเนื้อ เป็นช่วงที่ต้องให้น้ำทุกวัน ร่วมกับให้ปุ๋ยและสารเคมี เมื่ออายุ 80 วันจะเป็นช่วงการสร้างแป้ง เมื่ออายุ 90-120 วันก็แก่พอตัดขายได้ <u>เก็บเกี่ยวและรับซื้อ</u> ขั้นสุดท้ายการเก็บเกี่ยว ขาย และส่งออก โดย “ล้ง” (โรงคัดบรรจุ) มีบทบาทสำคัญ ชาวสวนจะตกลงราคากับล้งก่อน แล้วล้งจะนำคนมาตัดผลทุเรียน กองไว้ที่โคนต้น คัดค่าใช้จ่าย แล้วชาวสวนจะลำเลียงผลทุเรียน เพื่อเตรียมขนส่ง จากนั้นล้งจะชั่งน้ำหนักขนส่ง บรรจุหีบห่อ และจำหน่ายให้เราได้กินกัน
	Key Takeaway	ทักษะการเจรจาต่อรอง
	Additional Info.	กระบะล้ง: เรามีมือตัด มีมือรับ มือคัดทุเรียนฝีมือดี
Activity	-	
Materials	-	

5.2.11 ป้าย “สรุป”

ส่วนสุดท้ายของบทนิทรรศการคือป้าย “สรุป” มีเป้าหมายเพื่อย้ำให้ผู้เยี่ยมชมเห็นถึงองค์ประกอบ/ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระ และการเชื่อมโยงไปถึงตัวตนของชุมชนผ่านสโลแกนซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ชุมชน โดยสโลแกน “สุขทุกเวลาที่บ้านชัยยี่หระ” นำมาใช้เป็นคำโปรยอยู่ส่วนแรกของป้าย และตามด้วยเนื้อหาที่มาจากวลีสรุป

ใจความสำคัญบริเวณท้ายเนื้อหาหลักของแต่ละป้าย (ยกเว้นป้ายบทนำ) เป็นการเน้นย้ำให้ผู้เยี่ยมชมเข้าใจสิ่งที่นิทรรศการต้องการจะสื่อ นั่นคือ “กว่าจะเป็นทุเรียน” (ชื่อนิทรรศการ) บ้านชัยยี่หร่านั้น “ไม่มีวันเรียนจบ” (Big Idea) เมื่อข้อมูลเก่าผสมผสานกับข้อมูลใหม่ ผู้ชมก็ก็จะเกิดการเรียนรู้เป็นความจำระยะยาวได้ และใช้ข้อความเน้นย้ำถึงหัวใจสำคัญของการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หร่านั่นคือ ความสุขของผู้บริโภคและชาวสวนที่คำนึงถึงความคุ้มค่าไม่เอาเปรียบกันและกัน

ข้อมูลเหล่านี้มีกิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์ส่งท้ายเพื่อให้ประสบการณ์นั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยครึ่งหลังของป้าย “สรุป” เป็นการตั้งคำถามให้ผู้เยี่ยมชมได้มีส่วนร่วมโดยไม่ได้เน้นการให้ความรู้ แต่กระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นในการทำกิจกรรมอื่นต่อ ซึ่งผู้เยี่ยมชมอาจเลือกเขียนแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระหรือเลือกตอบจากตัวเลือกที่ให้มาได้ ทั้งนี้ ตัวเลือกเป็นการเชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมต่อยอดองค์ความรู้โดยการลงมือปฏิบัติปลูกทุเรียนจริง และเชิญชวนให้อุดหนุนชาวสวนโดยการซื้อทุเรียนจากชาวสวนโดยตรง รายละเอียดของบทนิทรรศการในส่วนนี้ดังที่แสดงในตารางที่ 5.10

ตาราง 5.10

บทนิทรรศการ: ป้าย “สรุป”

สรุป		
Key Points	1. เชื่อมโยงกับความสุขของชุมชนและผู้บริโภคผ่านสโลแกนชุมชน 2. เน้นย้ำองค์ประกอบสำคัญของภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน 3. กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและความสนใจในการทำกิจกรรมอื่นต่อ	
Narrative	Caption	สุขทุกเวลาที่บ้านชัยยี่หร่า
	Body Text	กว่าจะเป็นทุเรียน ต้องอาศัย - ความเข้าใจตลาด - การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า - การเรียนรู้และปรับตัว - การวางแผนและดูแลใกล้ชิด - การคำนึงถึงคุณภาพและใช้วิจารณ์ญาณ - การพิจารณารอบด้าน - การเลือกใช้ตามความเหมาะสม - ทักษะการเจรจาต่อรอง
	Key Takeaway	คุ้มค่า สุขใจ ทุกคนปลูก คนกิน
Activity	ให้ผู้เยี่ยมชมเขียนแสดงความคิดเห็นหรือแปะสติ๊กเกอร์ตามหัวข้อที่เลือก: ดูนิทรรศการจบแล้วทำอะไรต่อ... - กินทุเรียน - ปลูกทุเรียน	
Materials	1. กระดาษโน้ต (post-it) 2. สติ๊กเกอร์วงกลม 3. ปากกาหรือชอล์ก 4. ที่วางเครื่องเขียน	

บทนิทรรศการ กว่าจะเป็นทุเรียน เป็นการนำเสนอหาวิชาการเกี่ยวกับภูมิปัญญา การทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระมาสื่อความหมายใหม่ในรูปแบบนิทรรศการเคลื่อนที่โดยใช้ วัตถุประสงค์ กลุ่มเป้าหมาย และข้อจำกัดตามบริบทจริงของชุมชนเป็นตัวกำหนดขอบเขต เนื้อหาของ บทนิทรรศการแบ่งออกเป็น 10 ส่วน ประกอบด้วยธีมหลัก 3 ธีมที่เริ่มจากสิ่งที่เห็นภาพจำเชิงบวก ของทุเรียน (ทุเรียนอร่อย) ไปสู่ภาพจำเชิงลบ (ทุเรียนเหม็นและแพง) แล้วใช้เหตุผลมาอธิบายเพื่อให้ ผู้เยี่ยมชมเปลี่ยนแปลงความคิดหรืออย่างน้อยได้เห็นมุมมองใหม่ ๆ การเริ่มจากสิ่งที่คุ้นเคย แล้วเสริมด้วยข้อมูลใหม่ ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้โดยทำให้เกิดความทรงจำระยะยาวอีกด้วย ภายใต้ธีม ทั้งสาม ราคาของทุเรียนเป็นสิ่งที่บทนิทรรศการให้น้ำหนักมากที่สุด เพราะเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเป็น จุดเริ่มต้นของการสร้างสรรค์ภูมิปัญญา และรายละเอียดของภูมิปัญญาเป็นคำอธิบายที่ชัดเจนว่า เพราะเหตุใดทุเรียนจึงราคาสูง ในส่วนนี้จึงแบ่งออกเป็นธีมย่อยจำนวน 6 ธีม รวมกับเนื้อหาในส่วน บทนำและบทสรุป นำไปสู่บทนิทรรศการที่จะนำเสนอในรูปแบบการเขียนบรรยายทั้งหมด 10 ป้าย เนื้อหาในส่วนนี้ได้กล่าวถึงการใช้สื่ออื่นประกอบข้อความ เช่น ภาพประกอบและกิจกรรม เชิงปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้เห็นภาพรวมว่าเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสรรค์บทนิทรรศการ ส่วนรายละเอียด ของการออกแบบซึ่งสัมพันธ์กับแผนยอนิทรรศการนั้น ผู้วิจัยจะอธิบายในลำดับต่อไป

5.3 การออกแบบเบื้องต้น

ขั้นตอนการออกแบบ ผลิต และการติดตั้งนิทรรศการนั้น Herrman (2004) ได้กล่าวไว้ว่า เป็นขั้นตอนต่อจากการศึกษาวิจัยและสื่อความหมาย และถือว่าเป็นสิ่งที่อยู่นอกขอบเขตโครงการวิจัย นี้ อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบเหล่านี้สัมพันธ์กับการสร้างสรรค์บทนิทรรศการอย่างยิ่ง กล่าวคือ ผู้วิจัย มองว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะเขียนบทนิทรรศการโดยปราศจากการวางแผนถึงผลลัพธ์หรือการใช้ประโยชน์ จากบทนิทรรศการนี้ อย่างน้อยการส่งข้อมูลให้กับผู้ออกแบบก็จำเป็นต้องระบุเงื่อนไขและข้อจำกัด ต่าง ๆ เบื้องต้นในเชิงรูปลักษณ์ เพื่อให้ฝ่ายออกแบบ (ในพิพิธภัณฑ์จริง) ได้นำแนวคิดไปต่อยอดเป็น ชิ้นงานที่สะท้อนหัวใจสำคัญของเนื้อหาิทรรศการหรือ “Big Idea” ได้ เมื่อได้บทนิทรรศการแล้ว ผู้วิจัยจึงนำมาออกแบบกราฟิกเบื้องต้น เพื่อจัดทำเป็นแผนยอนิทรรศการ แล้วส่งต่อให้นักออกแบบ ต่อไป เครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้ในการออกแบบเบื้องต้นคือ Adobe Express (Pro) ซึ่งมีชุดอักษรและ กราฟิกที่ครอบคลุมเหมาะสมกับขอบเขตงาน เนื้อหาในส่วนแรกนี้เป็นการอธิบายแนวคิดสำคัญ ในการออกแบบเบื้องต้นของผู้วิจัย ซึ่งป้ายนิทรรศการหลายป้ายจะใช้แม่แบบเดียวกัน ผู้วิจัยจึงจะ ยกตัวอย่างบางส่วน โดยไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดของทุกป้าย

5.3.1 จำนวน ขนาด และวัสดุ

นิทรรศการ กว่าจะเป็นทุเรียน ประกอบด้วยป้ายเนื้อหาที่เป็นข้อความบรรยายซึ่งมาจาก บทนิทรรศการ ขนาด 80x180 เซนติเมตร จำนวน 10 ป้าย ป้ายหุ่นขาวสวนถือทุเรียนเจาะหน้า

สำหรับผู้เยี่ยมชมถ่ายภาพเป็นที่ระลึก ขนาด 60x160 เซนติเมตร จำนวน 1 ป้าย ป้ายชื่อนิทรรศการในรูปแบบงานโครงสร้างแบบคัตเอาต์ (cutout) ขนาด 80x80 เซนติเมตร จำนวน 1 ป้าย กล่องเกมกลึงลูกปิงปอง (เกมรับทุเรียน) ขนาด 21x29.7 เซนติเมตร จำนวน 2 ชุด และชั้นวางอุปกรณ์สำหรับนิทรรศการ ขนาด 40x80 จำนวน 1 ชุด ดังภาพ 5.6 และ 5.7 ซึ่งรวมกันแล้วใช้พื้นที่ไม่เกิน 20 ตารางเมตร

ในแง่ของวัสดุ ป้ายเหล่านี้ผู้วิจัยนำไปผลิตด้วยกระดาษลูกฟูก ซึ่งเป็นวัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง BCG ในเชิงวัสดุ อีกทั้งยังน้ำหนักเบา เคลื่อนย้ายและจัดเก็บได้ง่าย เหมาะสมกับข้อจำกัดด้านพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ดังที่กล่าวถึงในหัวข้อ 5.1.3 นอกจากนี้ การแบ่งเนื้อหาออกเป็นป้าย 10 ป้ายนั้น เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นในแง่ของการจัดวาง เนื้อหาแต่ละป้ายแม้จะเชื่อมโยงเรียงต่อกัน แต่สมบูรณ์ในตัวเอง ชุมชนจึงสามารถเลือกจัดแสดงเฉพาะบางป้ายได้ อีกทั้งการทำป้ายแยกนั้นยังทำให้สามารถจัดวางในพื้นที่ที่มีได้หลายแบบ ดังตัวอย่างในภาพ 5.8 ตามความเหมาะสมของการใช้พื้นที่ที่อาจแตกต่างกันไปในแต่ละกิจกรรม (เช่น ต้องกันพื้นที่บางส่วนเพื่อเป็นเก้าอี้สำหรับนั่งฟังบรรยาย และมีการจัดวางโต๊ะสาธิตกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชน) รวมถึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการใช้งานนิทรรศการด้วย การตระหนักถึงการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนสะท้อนแนวคิดเรื่อง “co-creation” ของ Simon (2010) ดังที่อธิบายในหัวข้อที่ 5.1.3

ภาพ 5.6
งานออกแบบเบื้องต้นนิทรรศการ กว่าจะเป็นทุเรียน



ภาพ 5.7
ข้อกำหนดด้านขนาด จำนวน และวัสดุของนิทรรศการ (แผ่นย่อนิทรรศการ หน้า 2)

Items

- Key Points**
- ออกแบบ infographic เบื้องต้นโดยใช้ Adobe Express
 - ภาพประกอบ (ทุเรียน อาหาร เกษ) มีไฟล์ png & jpg
 - สไลด์ (ขาวสวน) มีไฟล์ png, jpg, ai
 - ขนาด/รูปแบบ/ลูกเล่นปรับได้ตามความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ & งบประมาณ



ภาพ 5.9
แบบอักษร Thonglor Soi 4 Nr



หมายเหตุ. จาก Adobe Fonts, 2024 (<https://fonts.adobe.com/fonts/thonglor-soi-4-nr>).

ภาพ 5.10
แบบอักษร Sriracha

Sriracha
Designed by Caithorn Denmark

โดยที่ประชาชนแห่งสหประชาชาติได้ยืนยันอีกครั้งไว้ใน
กฎบัตรถึงศรัทธาในสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน

หมายเหตุ. จาก Google Fonts, 2024 (<https://fonts.google.com/specimen/Sriracha>).

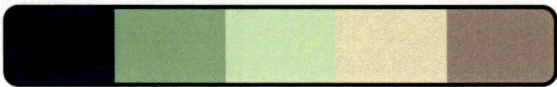
แถบสีในงานออกแบบเบื้องต้นมาจากธีมสีของ Adobe Express ในหมวด “Nature” มีลักษณะคู่สีแบบใกล้เคียง (analogous) ประกอบด้วยโทนสีน้ำเงิน เขียวเข้ม เขียวอ่อน เหลือง และน้ำตาล การเลือกชุดสีนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนความเป็นสวนทุเรียน และเป็นสีที่ไม่ขัดกับพื้นที่ที่จะนำชิ้นงานไปจัดวาง ซึ่งเป็นพื้นปูนซีเมนต์และมีผนังอาคารสีเหลือง ในบรรดาสีเหล่านี้ ผู้วิจัยเลือกใช้สีเหลืองเป็นสีหลัก (primary colour) โดยนำมาใช้เป็นพื้นหลังของป้ายนิทรรศการทั้งหมด เนื่องจากมีความกลมกลืนกับสีไม้ ดิน และปูน อีกทั้งสีเหลืองยังอ่านง่ายสบายตา รองลงมาคือสีเขียวซึ่งเป็นงานกราฟิกรูปทิวทัศน์ด้านล่างของป้ายเนื้อหา เป็นการตกแต่งป้ายให้สวยงามและสะท้อนทิวทัศน์ของบ้านชัยยี่หระด้วย

ส่วนข้อความจะใช้สีน้ำเงินเป็นหลัก โดยมีสีน้ำตาลและเขียวแทรกในส่วนข้อความที่ต้องการเน้น นอกจากนี้ ยังมีการใช้สีเพื่อเป็นรหัสในการแบ่งธีมเนื้อหา กล่าวคือ ในป้าย “บทนำ” ซึ่งมีข้อความที่นำไปสู่ธีมของนิทรรศการใช้พื้นหลังด้วยสีต่างกัน “อ้อย” ใช้สีเขียว “เหม็น” ใช้สีน้ำตาลแทน และ “แพง” ใช้สีน้ำเงิน ป้ายต่อมาที่อธิบายถึงธีมเหล่านี้ก็จะมีแถบอยู่ตรงกลาง

ด้านบนของทุกป้าย เป็นเครื่องมือช่วยในการจัดเรียงป้ายนิทรรศการ และช่วยให้ผู้เยี่ยมชมตามเนื้อหาได้โดยปริยาย

ภาพ 5.11

แถบสีที่ใช้ในงานออกแบบเบื้องต้น



หมายเหตุ. จาก Adobe Express, 2024 (<https://express.adobe.com>).

5.3.3 การจัดวางและเรียงลำดับข้อความ

ดังที่ได้กล่าวในหัวข้อ “บทนิทรรศการ” ผู้วิจัยเลือกใช้ภาษาที่กระชับ เข้าใจง่าย หลีกเลียงภาษาวิชาการจนเกินไปและคงคำศัพท์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ความเป็นท้องถิ่นของชุมชน ในส่วนของการจัดวางข้อความนั้น ผู้วิจัยอ้างอิงตามหลักการการเขียนป้ายสื่อความหมายจากคู่มือของพิพิธภัณฑ์แห่งต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกับ (J. Paul Getty Museum, 2011; Leeds Museums and Galleries, 2017; Minneapolis Institute of Art, 1993; Smithsonian Accessibility Program, n.d.; Victoria and Albert Museum, 2018) ซึ่งแม้จะแตกต่างกันในรายละเอียด แต่มีจุดร่วมคล้ายกัน ประกอบกับการพิจารณาจากชิ้นงานจริงเมื่อพิมพ์ออกมา โดยความยาวของเนื้อหาในแต่ละป้ายคือ 150–200 คำ และใช้ขนาดอักษรไม่ต่ำกว่า 20 พอยท์ เพื่อให้อ่านง่าย เห็นได้ชัดเจนจากระยะห่างจากป้ายระหว่าง 50–100 เซนติเมตร ซึ่งการจัดวางข้อความมีรายละเอียดดังนี้

ส่วนบนสุดจะเป็นคำโปรย บรรทัดแรกเป็นข้อความที่แสดงที่แสดงถึงหัวข้อของแต่ละป้ายใช้อักษรขนาด 72 พอยท์แบบหนาและคำโปรยที่เป็นข้อความขยาย (บรรทัดที่ 2–3) อักษรขนาด 36 พอยท์แบบปกติ คือลดลงครึ่งหนึ่งเพื่อให้หัวข้อนั้นเด่นชัดตามลำดับความสำคัญ ในส่วนนี้จัดวางไว้กลางหน้า เนื้อความจัดเรียงชิดซ้าย โดยหัวข้อย่อยใช้อักษรขนาด 60 พอยท์แบบหนา ส่วนเนื้อหาหลัก (body) ใช้อักษรขนาด 30 พอยท์แบบปกติ เพื่อให้หัวข้อและข้อความแยกกันชัดเจนและเพื่อความสวยงาม เนื้อหาใช้วิธีการบรรยายแบบย่อหน้า ความยาว 2–5 บรรทัด ในกรณีที่มีการเขียนเป็นความเรียงจะทำให้ข้อมูลเข้าใจยาก (เช่น ข้อมูลตัวเลข) จะใช้การจัดเรียงลำดับเป็นข้อย่อยแทนเพื่อให้ชัดเจนขึ้น และมีการใช้ตัวหนาสำหรับคำหรือข้อความที่ต้องการเน้น (เช่น “หางแย้ไหม้” ในป้าย “การปิดเกสรทุเรียน”) ในส่วนของเนื้อหาเพิ่มเติม เช่น ป้ายคำถามและข้อความสรุปประเด็นสำคัญ ใช้อักษรขนาด 24 พอยท์ ส่วนเนื้อหาเพิ่มเติมส่วนท้ายของป้าย ใช้ขนาดใหญ่ขึ้นคือ 30 พอยท์

เท่าเนื้อความหลักแต่ทำเป็นตัวหนา เนื่องจากอยู่ต่ำกว่าระดับสายตาผู้เยี่ยมชม จึงหลีกเลี่ยงอักษรที่เล็กเกินไป

ในส่วนของการจัดวางข้อความ ผู้วิจัยกำหนดให้ไม่น้อยกว่า 90 เซนติเมตร โดยอ้างอิงจากคู่มือการออกแบบสื่อการสื่อความหมายของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (สืบเนื่องจากความเป็นไปได้ดังที่ได้อภิปรายไปใน 5.1.3) และส่วนสูงและสัดส่วนของผู้เยี่ยมชมที่เป็นชาวไทยโดยเฉลี่ย ประกอบกับความประสงค์ให้เด็กและผู้ที่นั่งรถเข็นยังสามารถมองเห็นได้ นอกจากนี้ขนาดอักษรที่กำหนดดังที่อธิบายไปข้างต้น จะช่วยให้เนื้อความส่วนนี้สามารถอ่านออกและมองเห็นได้ (legibility and readability) ในแง่ของการเรียงลำดับข้อความนั้น มีการใช้ขนาดช่วยกำหนดความสำคัญ (priority) ร่วมกับการเรียงเนื้อหาที่สำคัญไว้บนสุดและเรียงตามลำดับเวลาควบคู่กันไป ในบางกรณี

ส่วนข้อความเพิ่มเติม เช่น ป้ายคำถามและข้อความเชิญชวน จะจัดไว้ใกล้กับเนื้อหาบรรยายที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ป้ายคำถาม ““ปั้นโคล” คืออะไร” จัดวางไว้ใกล้กับเนื้อหาในหัวข้อการเตรียมดิน ก่อนหัวข้อการปลูกและดูแลต้นอ่อน ส่วนข้อความเชิญชวนจะจัดวางแทรกตามเนื้อหาที่เกี่ยวข้องโดยมีการใช้ภาพกราฟิกร่วมด้วย เช่น บนป้าย “การปิดเกสรทุเรียน” ข้อความ “หนาวนี้มาปิดดอกทุเรียนกัน” จัดวางไว้ในหัวข้อ “การปิดดอกฯ” บริเวณใต้เนื้อหาหลักเป็นการสรุปประเด็นสำคัญของป้ายนั้น (key takeaway) โดยจัดขีดขวาเพื่อแยกออกจากข้อความอื่นให้ชัดเจน ท้ายสุดของป้ายเป็นข้อความเพิ่มเติมที่มีความสำคัญน้อย (ต่ำกว่า 90 เซนติเมตร) ซึ่งผู้เยี่ยมชมสามารถเลือกอ่านหรือไม่ก็ได้

5.3.4 กราฟิก

ป้ายนิทรรศการในส่วนของเนื้อหา 10 ป้ายใช้กราฟิกมาประกอบเพื่อเพิ่มความน่าสนใจและเพื่อให้เนื้อหาชัดเจนขึ้น ดังนี้ ภาพกราฟิกที่ทุกป้ายมีคือภาพทิวทัศน์ประกอบบริเวณด้านล่าง มีวัตถุประสงค์เพื่อทำหน้าที่เป็นเสมือนฉากหลังและตกแต่งให้สีพื้นนั้นน่าสนใจขึ้น ในขณะเดียวกันก็สะท้อนทิวทัศน์ที่นอกเขาขอบชุมชนบ้านชัยยี่หระ

อีกส่วนหนึ่งคือกราฟิกที่แทรกอยู่ตามเนื้อหา บางส่วนเป็นภาพเวกเตอร์ (vector) มีลักษณะคล้ายไอคอน (icon) ใช้ในการเสริมให้ข้อความชัดเจนขึ้น เช่น เวกเตอร์รูปเหรียญ ประกอบคำโปรย “ใคร ๆ ที่ว่าทุเรียนแพง” บนป้าย “ภูมิหลังชุมชนบ้านชัยยี่หระ” เพื่อให้เห็นว่าเป็นหัวข้อที่กล่าวถึงธุรกิจ และการใช้เวกเตอร์จีโนม (genome) เพื่อประกอบเนื้อหาที่ความเฉพาะด้านในเชิงวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีการใช้ภาพประกอบ (illustration) แทรกเนื้อหาบางส่วน เช่น ภาพทุเรียนในป้าย “บทนำ” แต่เป็นที่สังเกตว่าภาพดังกล่าวเป็นทุเรียนที่มีลักษณะทั่วไป ไม่ชัดเจนว่าเป็นทุเรียนพันธุ์ใด และภาพที่ใช้บ่อยคือภาพคน เพื่อใช้ประกอบข้อความที่เป็นคำพูดในบริเวณด้านล่างของป้าย ภาพคนที่เลือกใช้จะเลือกภาพที่มีลักษณะคล้ายการ์ตูนไม่สมจริง เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นกันเอง ไม่จริงจัง

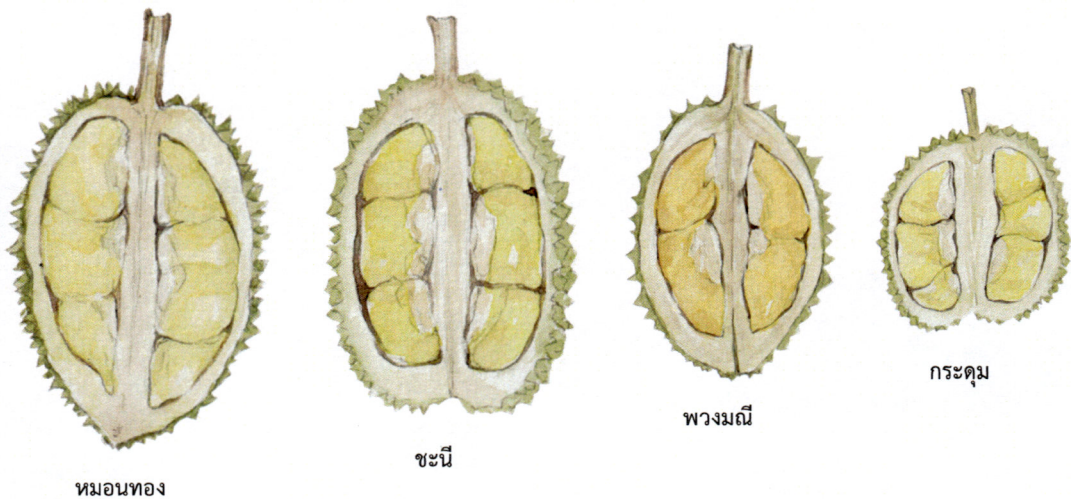
และไม่มีความเป็นวิชาการจนเกินไป เป็นภาพที่มีสีสันสดใสแต่ก็ยังกลมกลืนหรือคล้ายกับธีมสีของนิทรรศการในภาพรวม ภาพกราฟิกที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นภาพที่มีอยู่ใน Adobe Express (Pro) อยู่แล้ว

5.3.5 ภาพประกอบ

ภาพประกอบที่มีความเฉพาะเจาะจงในบริบทการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระและไม่สามารถหาภาพกราฟิกที่มีอยู่ใน Adobe Express (Pro) ได้ ผู้วิจัยได้ว่าจ้างนักวาดภาพประกอบวาดขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้ เหตุผลที่ไม่ใช้ภาพที่เปิดเผยแพร่เป็นสาธารณะบนอินเทอร์เน็ต (แม้จะไม่ติดลิขสิทธิ์) นั้นเพื่อให้นิทรรศการมีเอกลักษณ์ ส่วนการไม่ใช้ภาพที่ถ่ายเองก็เพื่อสะท้อนความเป็นกันเองและเข้าถึงง่ายของนิทรรศการ โดยผู้วิจัยได้ว่าจ้างนักวาดภาพประกอบอิสระทั้งหมด 12 ภาพประกอบด้วย ภาพสีน้ำทุเรียน 4 สายพันธุ์ ขนาด 3x3 เซนติเมตร จำนวน 4 ภาพ (ภาพ 5.4) ภาพสีน้ำดอกทุเรียนและอาหารแปรรูปจากทุเรียน ขนาด 3x3 เซนติเมตร จำนวน 6 ภาพ (ภาพ 5.5) โดย 10 ภาพนี้ใช้เป็นภาพประกอบในเนื้อหา นิทรรศการ นอกจากนี้ ยังมีภาพสีน้ำมีอรับทุเรียน ขนาด 6x6 เซนติเมตร จำนวน 1 ภาพ (ภาพ 5.6) เพื่อนำไปใช้พิมพ์บนปกเกมกลิ้งลูกปิงปอง สุดท้ายคือภาพวาดดิจิทัลชาวสวนทุเรียน ขนาด 60x160 เซนติเมตร จำนวน 1 ภาพ เพื่อใช้เป็นหุ่นเจาะหน้าสำหรับถ่ายรูป ในขั้นตอนการว่าจ้างนั้น ผู้วิจัยมีส่วนร่วมในการในการกำหนดโจทย์ ส่งตัวอย่างภาพอ้างอิง เช่น ภาพถ่ายชาวสวน และลักษณะ (style) ภาพที่ต้องการ เช่น ภาพอาหารที่เป็นสีน้ำ และภาพคนที่คล้ายการ์ตูน โทนสีแบบอ่อนโยนหรือพาสเทล (pastel) เป็นต้น

ภาพ 5.12

ภาพสีน้ำทุเรียน 4 สายพันธุ์



หมายเหตุ. ภาพประกอบโดย เวสาร์ช ถาวรเศษ, 2567. ใช้สำหรับโครงการวิจัยนี้โดยเฉพาะ

ภาพ 5.13

ภาพสีน้ำดอกทุเรียนและอาหารแปรรูปจากทุเรียน



ดอกทุเรียน



ดอกทุเรียนซุบแบ่งทอด



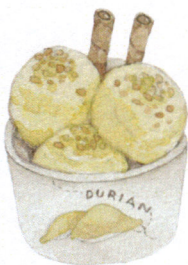
ทุเรียนกวน



สมูตตี้ทุเรียน



ทุเรียนแท่ง

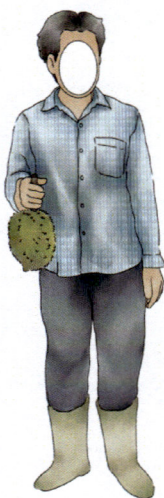


ไอศกรีมทุเรียน

หมายเหตุ. ภาพประกอบโดย เวสาร์ช เอวเรสเซซ, 2567. ใช้สำหรับโครงการวิจัยนี้โดยเฉพาะ.

ภาพ 5.14

ภาพสีน้ำมือรับทุเรียน (ซ้าย) และภาพวาดดิจิทัลชาวสวนทุเรียน (ขวา)



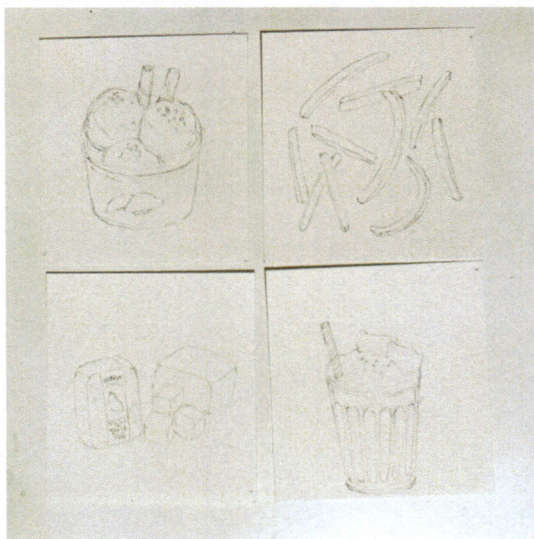
หมายเหตุ. ภาพประกอบโดย เวสาร์ช เอวเรสเซซ, 2567. ใช้สำหรับโครงการวิจัยนี้โดยเฉพาะ.

ทั้งนี้ ผู้รับจ้างส่งงานในตรวจ 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 เป็นภาพเมื่อร่างดินสอ ครั้งที่ 2 เป็นการส่งงานเมื่อลงสีเสร็จ หากไม่มีส่วนที่ต้องการปรับแก้ ผู้รับจ้างก็จะส่งงานฉบับสมบูรณ์ในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล (.png และ .jpg) ในส่วนของสีน้ำ ผู้วิจัยขอรับภาพต้นฉบับด้วย เพื่อสามารถนำไปสแกนภาพดิจิทัลเองได้หากไฟล์ภาพเกิดปัญหา ความละเอียดไม่พอ หรือนำภาพที่มีไปผลิตซ้ำ (reproduce) ในรูปแบบอื่นๆ ได้ต่อไป ในส่วนของภาพดิจิทัลคือชาวสวนทุเรียน มีการปรับแก้ 1 ครั้ง เพื่อไม่ให้ภาพการ์ตูนที่ออกมาเหมือนบุคคลจริงมากเกินไป (เป็นการปกป้องความเป็นส่วนตัวของชาวสวน) เนื่องจากเป็นภาพที่วาดจากภาพถ่าย และเพื่อให้ภาพหุ่นนั้นดูอ่อนวัยลง เพื่อสะท้อนความสดใสของอารมณ์นิทรรศการในภาพรวม

การออกแบบเบื้องต้นเป็นการนำบทนิทรรศการซึ่งเป็นเนื้อหา (content) มาทดลองใส่ในพื้นที่จริงเพื่อให้เป็นภาพและความเป็นไปได้ และเป็นเครื่องมือในการนำข้อมูลที่เป็นข้อความและความคิดมาเสนอด้วยภาพ (visualisation) งานออกแบบเบื้องต้นนี้ ผู้วิจัยนำมาสรุปประเด็นสำคัญทั้งในเชิงเนื้อหาและการออกแบบอีกต่อหนึ่งในรูปแบบแผนย่อนิทรรศการ เพื่อส่งให้นักออกแบบได้นำไปปรับแบบให้สมบูรณ์และสามารถผลิตและใช้งานได้จริง

ภาพ 5.15

ตัวอย่างภาพร่างดินสอ



หมายเหตุ. ภาพประกอบโดย เวสาร์ช ถาวรเศษ, 2567. ใช้สำหรับโครงการวิจัยนี้โดยเฉพาะ.

ภาพ 5.16

ตัวอย่างภาพสีน้ำฉบับจริง



หมายเหตุ. ภาพประกอบโดย เวสารัช ถาวรเศษ, 2567. ใช้สำหรับโครงการวิจัยนี้โดยเฉพาะ.

5.4 แผนย่อนิเทศการ

แผนย่อนิเทศการเป็นเอกสารที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสรุปสาระสำคัญจากการศึกษาวิจัยในหัวข้อที่จะนำไปจัดทำนิเทศการ เพื่อให้นำไปต่อยอดใช้ประโยชน์ได้ในทางปฏิบัติ ตามขั้นตอนของงานพิพิธภัณฑ์ แผนย่อนิเทศการเป็นสิ่งที่ฝ่ายภัณฑารักษ์ส่งต่อให้แก่ฝ่ายออกแบบ หรือหากมีการประกวดราคาโดยบริษัทจากภายนอก แผนย่อนิเทศการจะเป็นส่วนหนึ่งของข้อกำหนดโครงการ (Terms of References: TOR)¹² แผนย่อนิเทศการของโครงการวิจัยนี้ทำขึ้นในลักษณะของเอกสารจำนวน 16 หน้า (ไม่รวมปก) ขนาด A4 แนวนอน มีลักษณะคล้ายสไลด์นำเสนอ (presentation slides) คือใช้ข้อความสั้น ใช้ภาพประกอบและแผนภาพร่วมด้วย เนื้อหาแผนย่อนิเทศการแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ภาพรวม องค์ประกอบ และรายละเอียดของแต่ละป้าย

5.4.1 ภาพรวม (Overview)

แผนย่อนิเทศการเริ่มจากการระบุภาพรวมของโครงสร้างนิเทศการ เป็นข้อมูลให้นักออกแบบทราบเข้าใจแนวคิดและขอบเขตงาน ประกอบด้วยวัตถุประสงค์ (objective) แนวคิดหลัก (Big Idea)

¹² ในบางกรณี พิพิธภัณฑ์อาจจ้างบริษัทภายนอกสร้างสรรค์เนื้อหาควบคู่ไปด้วย โดยอาจกำหนดหัวข้อและขอบเขต รวมถึงให้ข้อมูลดิบหรือข้อมูลจากงานวิชาการไป

เนื้อหาและเส้นเรื่อง (content and storyline) การออกแบบเชิงภาพและเชิงวัตถุ (visual and material design) ซึ่งเป็นข้อมูลที่สรุปจากขั้นตอนก่อนหน้านี้ (5.3) และอีกส่วนที่สำคัญคือ งบประมาณ (budget) ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญที่ช่วยให้นักออกแบบวางแผนชิ้นงานออกมาได้จริง นอกจากข้อมูลที่เป็นคำบรรยายข้างต้น ในส่วนนี้ยังมีภาพธีมส์และภาพถ่ายพื้นที่จริงที่จะนำไปจัดวาง นั่นคือ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านชัยยี่หระ

5.4.2 ชิ้นงาน (Items)

ส่วนที่ 2 ของแผนย่อเป็นการระบุถึงตัวชิ้นงานที่จะประกอบกันเป็นโครงสร้างนิทรรศการที่จะนำไปผลิตจริง และองค์ประกอบที่จัดทำไว้แล้ว เพื่อส่งต่อให้นักออกแบบไปปรับได้ตามความเป็นไปได้ ในทางปฏิบัติและตามงบประมาณที่มี ได้แก่ งานออกแบบเบื้องต้นโดยใช้ Adobe Express (Pro) ไฟล์ภาพประกอบ และข้อมูลเรื่องจำนวนและขนาดของชิ้นงานแต่ละชิ้น รวมถึงภาพงานออกแบบเบื้องต้นทั้งหมด ส่วนนี้ของแผนย่อใช้ภาพสื่อสารเป็นหลัก

5.4.3 รายละเอียดของแต่ละป้าย (Specifications)

ส่วนที่ 3 ของแผนย่อเป็นการแจกแจงแนวคิดสำคัญในเชิงเนื้อหาและการออกแบบของป้าย นิทรรศการแต่ละป้าย ประกอบด้วยประเด็นสำคัญ (key points) ซึ่งอธิบายโดยใช้ข้อความเรียงเป็น ลำดับรายการ (list) ภาพงานออกแบบเบื้องต้น และข้อความระบุลูกเล่นที่ต้องการให้นักออกแบบ จัดทำ โดยมีการใส่ภาพถ่ายอ้างอิงประกอบเพื่อให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น เช่น ในป้าย “บทนำ” ระบุว่า ข้อความที่เป็นธีมของนิทรรศการ “อรร้อย เหม็น แพง” ในรูปแบบป้ายคำพูดระบุว่าให้เพิ่มลูกเล่น เป็นภาพนูนสามมิติ ในส่วนของการแสดงความคิดเห็น ระบุว่าใช้เป็นกระดาดที่มีเนื้อคล้ายกระดานดำ แล้วให้ผู้เยี่ยมชมเขียนด้วยชอล์กหรือแปะกระดาดโน้ต (ดู 5.2.2 เพิ่มเติม) และให้ทำขาตั้งให้กับ ป้ายกระดาดลูกฟูก

ป้ายที่มีภาพประกอบที่ผู้วิจัยว่าจ้างนักวาดภาพ เช่น ป้าย “ทุเรียนอรร้อย” และ “ทุเรียนเหม็น” จะมีการระบุตัวภาพ จำนวน และรูปแบบไฟล์ที่มีอย่างชัดเจน และป้ายที่มีกิจกรรม เชิงปฏิสัมพันธ์ เช่น ป้ายคำถามที่เปิดได้ ผู้วิจัยได้ระบุข้อมูลป้ายคำตอบที่อยู่ด้านหลังแยกออกมาด้วย ต่างหาก (ภาพ 5.18)

ภาพ 5.17

แผนย่อนิทรรศการในส่วนป้าย “บทนำ” (หน้า 4)

1 Introduction

Key Points

- เชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมคิดและมีส่วนร่วม
- บริเวณที่ให้ผู้เยี่ยมชมสามารถลบได้/ใช้ซ้ำได้
- เริ่มจากสิ่งที่คุ้นเคย (ภาพจำทุเรียน) เพื่อนำไปอธิบายข้อมูลใหม่ (ความรู้เกี่ยวกับการปลูกทุเรียน)
- ด้านล่างมี QR code เชื่อมไปยังผลงานวิจัย (ทุกป้าย)



ภาพ 5.18

แผนย่อนิทรรศการในส่วนป้าย “ทุเรียนเหม็น” (หน้า 6)

3 Scent

Key Points

- ใช้คำถามขึ้นต้น: กระตุ้นให้ผู้เยี่ยมชมอยากรู้
- ให้ความรู้เรื่องกลิ่นเชิงวิทยาศาสตร์
- กลิ่นหอม: เหล่าสิ่งมีชีวิตก็ไม่ตรงกับภาพจำ
- ภาพเมนูทุเรียนเปิดได้: interactive
- ถ่ายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)



นอกจากป้ายจากบทนิทรรศการ แผนย่อยยังครอบคลุมส่วนของป้ายชื่อนิทรรศการ หุ่นเจาะหน้า เกมกลิ้งลูกปิงปอง และชั้นวางของไว้ด้วย โดยข้อมูลจะคล้ายกันคือระบุประเด็นสำคัญ รูปแบบ และจำนวนของชิ้นงาน รวมถึงระบุภาพอ้างอิงเพื่อให้ข้อมูลชัดเจนมากที่สุด (ภาพ 5.19)

ภาพ 5.19

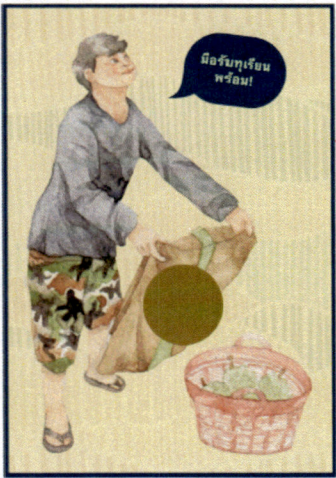
แผนย่อนิทรรศการในส่วนเกมรับทุเรียน (หน้า 16)

13 Game: เกมรับทุเรียน

Key Points

- สืบเนื่องมาจากการกล่าวถึงบทบาทอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการทำสวนทุเรียน (ป้าย 9)
- ลักษณะเป็นเกมกลิ้งลูกปิงปองลงกล่อง (A4)
- มีโต๊ะ/ชั้นวางสำหรับเก็บเกม และอาจมีช่องเก็บเกมสำหรับเก็บอุปกรณ์หรือเกมอื่น ๆ
- มีอย่างน้อย 2 ชุดเพื่อให้ผู้เยี่ยมชมแข่งขันกันได้

ชั้นวางสำหรับวางเกมบนโต๊ะและใส่ในชั้นได้ อย่างน้อย 2 ชุด



เกมรับทุเรียน (รูปภาพไฟล์ png & jpg)



แผนย่อนิทรรศการเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการสื่อสารสำคัญระหว่างผู้วิจัยกับนักออกแบบ โดยขั้นตอนนี้อยู่นอกเหนือจากขอบเขตงานวิจัย แต่ทำให้ผู้วิจัยตระหนักถึงข้อจำกัดขององค์ความรู้ในแง่ของการออกแบบ เป็นขั้นตอนที่ต้องอาศัยการต่อรองกับนักออกแบบ ซึ่งตามบทบาทหน้าที่ภัณฑารักษ์ย่อมต้องการให้นิทรรศการคงแนวคิดสำคัญไว้ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการให้ชิ้นงานสมบูรณ์ออกมาดูเป็นมืออาชีพเท่าที่จะเป็นไปได้ อีกทั้งแผนย่อยยังมีส่วนในการวางแผนการผลิต ซึ่งต้องคำนึงถึงงบประมาณ น้ำหนัก การขนส่ง และระยะเวลาที่มีด้วย การออกแบบและผลิตงานโครงสร้างแม้อยู่นอกเหนือจากขอบเขตของงานวิจัยแต่มันย่สำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงนำขออภิปรายประเด็นนี้ในส่วนสุดท้ายของบทผลการศึกษา

5.4.4 งานออกแบบฉบับสมบูรณ์ (Final Design)

ขั้นตอนสุดท้ายนี้เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยมีฐานะเป็นผู้ว่าจ้าง ไม่ใช่ผู้ออกแบบและผลิตเอง โดยเป็นการนำแผนย่อไปสื่อสารกับนักออกแบบและบริษัทผลิตชิ้นงาน ก่อนที่จะนำไปติดตั้งและส่งมอบให้กับชุมชนบ้านชัยยี่หระ เป็นการเจรจาต่อรองเพื่อให้ได้นิทรรศการที่คงแก่นไว้ภายใต้ข้อจำกัดต่าง ๆ ที่มี โดยในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์สะท้อนคิดถึงองค์ประกอบที่เปลี่ยนไปจากการออกแบบเบื้องต้น

ในแง่ของการจัดเรียงเนื้อหาที่ออกแบบได้จัดวางโครงสร้าง (layout) ใหม่เพื่อให้เด่นชัดและตรงประเด็น เช่น ป้าย “การดูแลและบำรุงรักษาต้นทุเรียน” มีการใส่หัวข้อป้ายบริเวณบนสุดตามด้วยภาพเวกเตอร์ที่สะท้อนถึงประเด็นนั้น ๆ แล้วตามด้วยคำโปรยในบรรทัดต่อมา ในส่วนของเนื้อหาหลัก มีการปรับโครงสร้างจากบนลงล่าง เป็นแบ่งเป็นคอลัมน์ซ้าย-ขวาในป้าย โดยใช้พื้นที่หลังแยกส่วนเพิ่มเติม และใช้กรอบสีเหลี่ยมในการแบ่งประเด็นย่อย พร้อมกับการใช้ภาพเวกเตอร์ไอคอนประกอบให้ประเด็นชัดขึ้น แต่ภาพประกอบที่จ้างวาดยังคงใช้ภาพเดิม

ในส่วนของธีมสียังคงคล้ายเดิมคือเน้นสีเหลืองเป็นสีหลักและใช้เป็นพื้นหลัง สิ่งที่เพิ่มขึ้นมาอีกประการคือการใช้กราฟิกแบบแสงเงาตกแต่งพื้นหลังของป้าย นอกจากนี้มีการใช้สีเขียว น้ำตาล และฟ้าประกอบเข้ามา แต่สีฟ้าจะมีฟ้าแกมเขียวมากขึ้น เมื่อเทียบกับงานออกแบบเบื้องต้น และสีเขียวจะเป็นสีเขียวเข้มแทนสีเขียวอ่อนและสะท้อนแสง ในภาพรวม สีของงานออกแบบยังคงโทนเดิมที่สะท้อนสีของธรรมชาติ แต่มีความสดและเห็นได้ชัดขึ้น พื้นหลังบริเวณด้านล่างของป้ายมีลักษณะเป็นภาพทิวทัศน์เช่นเดิม แต่เปลี่ยนภาพ โดยแต่ละป้ายใช้คนละภาพที่เมื่อนำมาเรียงต่อกันแล้วต่อเนื่องกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “channelling” (Roppola, 2012) ทั้งในแง่เรื่องเล่า (Narrative Channels) และพื้นที่ (Spatial Channels)

ภาพ 5.20

การจัดวางโครงสร้างของงานออกแบบเบื้องต้นโดยผู้วิจัย (ชาย) เปรียบเทียบกับงานออกแบบฉบับสมบูรณ์โดยนักออกแบบ (ชาว)



หมายเหตุ. งานออกแบบฉบับสมบูรณ์ (ชาว) โดย อัครวุฒิ ไกรขจรกิตติ, 2568. ใช้สำหรับโครงการวิจัยนี้โดยเฉพาะ.

ส่วนแบบอักษรนั้นหลากหลายมากขึ้น หัวข้อและข้อความสำคัญใช้แบบอักษร Khunnatham ซึ่งเป็นแบบไม่มีเชิงที่ดูทันสมัยและเป็นทางการ ส่วนเนื้อหาหลักเป็นแบบอักษร CmPrasanmit ที่มีความเป็นวิชาการแต่ยังอ่านง่าย มีการเพิ่มข้อความที่เน้นเป็นลักษณะของคำพูด ครอบด้วยเครื่องหมายอัฒภาค และใช้แบบอักษร iannnnn-DUCK ซึ่งเป็นแบบลายมือที่ช่วยลดความแข็งกระด้างและสะท้อนความเป็นคนมากขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้แยกออกจากเนื้อหาหลักชัดเจนขึ้น และสุดท้ายคือแบบอักษร TH SarabunPSK สำหรับระบุชื่อโครงการวิจัยในส่วนล่างสุดของป้าย

โครงสร้างของกิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์ เช่น ป้ายคำถาม มีการออกแบบใหม่เช่นกัน ตามคำแนะนำของนักออกแบบเพื่อให้ใช้ได้จริงกับวัสดุที่เป็นกระดาษ ในส่วนของการเขียนแสดง

ความคิดเห็นจะเป็นในลักษณะกระตาคโนต์ ไม่ใช่ซอล์กเนื่องจากลบออกได้ไม่หมด มีผลต่อการใช้งานในระยะยาว นอกจากนี้ยังมีการปรับเปลี่ยนลูกเล่นที่ทำเป็นลักษณะนูนออกมาแบบสามมิติ จากเดิมที่ผู้วิจัยออกแบบไว้เป็นภาพนูนในส่วนของคุณข้อมูลเพิ่มเติม เปลี่ยนเป็นในส่วนของคุณเนื้อหาหลักแทน เพราะเป็นข้อมูลที่สำคัญ ควรโดดเด่นกว่า (ภาพ 5.16) ในส่วนของเกมกลิ้งลูกปิงปองและชั้นวางของ (ภาพ 5.17) มีการปรับให้หยิบจับง่ายขึ้น ใส่ข้อมูลที่เป็นวิธีเล่นและตกแต่งเพิ่มให้น่าสนใจมากขึ้น นอกจากนี้ ป้ายชื่อนิทรรศการมีปรับโดยออกแบบให้เป็นงานโครงสร้างแบบแลนด์มาร์ก (landmark) สำหรับถ่ายรูป โดยออกแบบใหม่ให้น่าดึงดูดยิ่งขึ้นและปรับเปลี่ยนให้ขนาดสูงขึ้น เนื่องจากขนาดเดิมเมื่อถ่ายภาพแล้วอาจจะไม่เห็น ซึ่งทำให้การใช้งาน (function) ตอบวัตถุประสงค์ของนิทรรศการอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

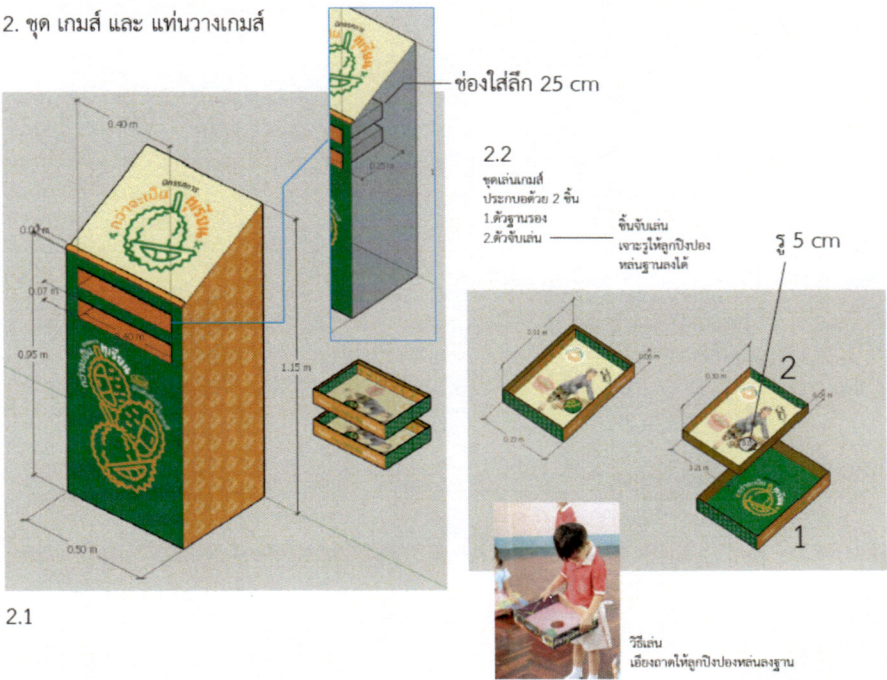
งานออกแบบเหล่านี้ครอบคลุมการวางโครงสร้าง (layout) การออกแบบ (design) และการวาดภาพประกอบ (illustration) และงานออกแบบโครงสร้างสามมิติ (3D structure design) เพื่อนำไปผลิต รวมทั้งสิ้น 14 ชิ้น ในขั้นตอนี้ผู้วิจัยได้ส่งบทนิทรรศการ ไฟล์ภาพประกอบ พร้อมกับแผนย่อให้แก่กันออกแบบ มีการตกลงขอบเขตงานและราคาเบื้องต้น ในระหว่างการออกแบบได้มีการติดตามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นระยะ รวมถึงตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และปรับแก้ในรายละเอียดด้านการออกแบบดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น เพื่อให้มั่นใจว่าแบบที่ทำใหม่นั้นมีความเป็นมืออาชีพขึ้น แต่ยังคงความสอดคล้องกับแก่นสาระของบทนิทรรศการ

ในส่วนของงานผลิตนั้น ผู้วิจัยได้ส่งงานออกแบบเบื้องต้นให้บริษัทผลิตประเมินราคาก่อนว่าจ้างนักออกแบบ เพื่อวางแผนในด้านเวลา งบประมาณ การขนส่งและการติดตั้ง อีกทั้งประสานกับชุมชนเบื้องต้นเรื่องช่วงเวลาของการส่งมอบนิทรรศการ เมื่อได้งานออกแบบฉบับสมบูรณ์แล้วจึงส่งให้ประเมินราคาอีกครั้ง ในขั้นตอนนี้มีนักออกแบบให้คำปรึกษาร่วมด้วย ซึ่งจากการตกลงกัน บริษัทผลิตชิ้นงานไม่ได้ปรับรูปแบบโครงสร้างเพิ่มเติม¹³ ให้คำแนะนำและตัวเลือกในด้านรายละเอียดของวัสดุที่ใช้ ซึ่งมีผลต่องบประมาณและความคงทนของนิทรรศการ ขั้นตอนสุดท้ายคือการขนส่ง ติดตั้ง และส่งมอบ นิทรรศการ *กว่าจะเป็นทุเรียน* ณ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี

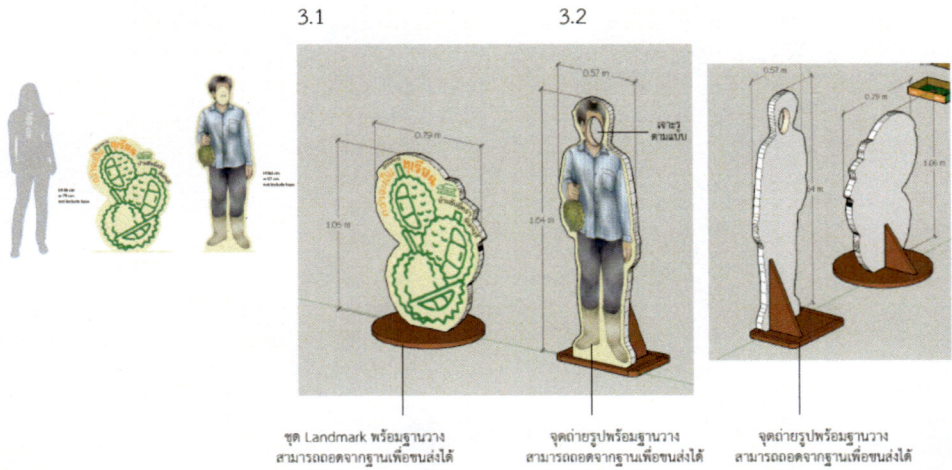
¹³ บางกรณีฝ่ายผลิตชิ้นงานลดทอนแบบหรือปรับโครงสร้างเล็กน้อยหรือทดลองผลิตก่อน เพื่อให้แน่ใจว่าสามารถผลิตได้จริงด้วยวัสดุที่เป็นกระตาค

ภาพ 5.22

งานออกแบบโครงสร้างสามมิติชุดเกมรับทุเรียนและแต่นวาง (บน) และป้ายชื่อนิทรรศการและป้าย
เจาะหน้าสำหรับถ่ายภาพ (ล่าง)



3. ชุด Landmark และ จุดถ่ายรูป



*ปรับแบบให้เข้ากับขนาดความหนาวัสดุได้ โดยไม่กระทบภาพรวม

หมายเหตุ. งานออกแบบฉบับสมบูรณ์ โดย อัครวุฒิ ไกรขจรกิตติ, 2568. ใช้สำหรับโครงการวิจัยนี้
โดยเฉพาะ.

ผู้วิจัยได้ส่งมอบบทนิทรรศการ (ภาคผนวก ข) ชิ้นงานนิทรรศการ และคู่มือการใช้งาน (ภาคผนวก ก) ให้แก่ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงฯ ในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568 โดยได้มีการทดสอบและสาธิตการประกอบและใช้งานนิทรรศการให้แก่ตัวแทนสมาชิกชุมชน โดยมีนิสิตจากสาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยบูรพาเป็นผู้ช่วย อาทิ การทดลองจัดวางนิทรรศการในรูปแบบต่าง ๆ (ภาพ 5.23) การเล่นเกมจับคู่เรียน (กลิ้งลูกปิงปอง) (ภาพ 5.24) การถ่ายรูปกับหุ่นชาวสวน และการเขียนแสดงความคิดเห็นแปะบนป้ายนิทรรศการ (ภาพ 5.25) ทั้งนี้ ชิ้นงานได้จัดเก็บไว้ในห้องเรียนบนชั้น 2 ของอาคารเรียนของโรงเรียนณรงค์กิตติขจร (ภาพ 5.26) ตามคำแนะนำของประธานศูนย์การเรียนรู้ฯ แล้วจึงย้ายลงมาที่ชั้นล่างของอาคารหรือบริเวณโถงหลักของศูนย์การเรียนรู้ฯ ดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้

ภาพ 5.23

ตัวอย่างการจัดวางชิ้นงานนิทรรศการ ณ ชั้นล่างของอาคารเก่าของโรงเรียนณรงค์กิตติขจร



หมายเหตุ. ภาพถ่ายโดย จินตรา ก้อนมณี, 2568.

ภาพ 5.24

การทดลองเล่นเกมรับทุเรียนโดยนิสิตมหาวิทยาลัยบูรพา



ภาพ 5.25

การทดลองเขียนคำตอบแสดงความคิดเห็นบนป้ายนิทรรศการโดยนิสิตมหาวิทยาลัยบูรพา



ภาพ 5.26

การจัดเก็บนิทรรศการไว้ในห้องเรียนบนชั้น 2 ของอาคารเรียนของโรงเรียนณรงค์กิตติขจร



กล่าวโดยสรุป บทที่ 5 เป็นผลการศึกษาที่ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของโครงการวิจัย นั่นคือ การสร้างสรรค์บทนิทรรศการ *กว่าจะเป็นทุเรียน* ตามแนวทาง BCG ที่เน้นความยั่งยืน ผ่านเนื้อหา วัสดุ และการมีส่วนร่วมของชุมชนตลอดกระบวนการ เป็นการนำแก่นสาระภูมิปัญญา การทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยพรามาสื่อความหมายใหม่ในรูปแบบนิทรรศการ เริ่มจากการกำหนดวัตถุประสงค์ของนิทรรศการคือการให้ความรู้เรื่องภูมิปัญญา การเชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชม ชื้อทุเรียนจากชาวสวนโดยตรง และการสร้างความสุขให้แก่กลุ่มเป้าหมาย นั่นคือทั้งคนในชุมชน และผู้เยี่ยมชมจากภายนอก ที่ครอบคลุมทุกกลุ่มอายุและไม่จำกัดเพศ นอกจากนี้ ยังคำนึงถึงการนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ทำให้มีการกำหนด รูปแบบของนิทรรศการเป็นแบบเคลื่อนที่ จัดเก็บและเคลื่อนย้ายง่าย สามารถจัดแสดงได้หลากหลาย รูปแบบในอาคารศูนย์การเรียนรู้ ที่มีอยู่เดิม หลังจากนั้นเป็นการออกแบบบทนิทรรศการ มีแนวคิดหลักคือ “การทำสวนทุเรียน ไม่มีวันเรียนจบ” ซึ่งประกอบด้วยธีมหลัก 3 เรื่องจากภาพจำทั้งด้านบวก

และด้านลบของทุเรียน มีการเล่าเรื่องโดยเริ่มจากสิ่งที่คุ้นเคยไปสู่สิ่งที่ทำให้แปลกใจ เป็นการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และความจำระยะยาว นอกจากนี้ยังเน้นการสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชนผ่านภาษาที่เรียบง่าย ข้อมูลที่พอเหมาะ เปิดโอกาสให้เกิดบทสนทนาระหว่างชุมชนและผู้เยี่ยมชม เป็นการใช้นิثرศการสื่อความหมายเสริมกับการบรรยายโดยชุมชน โดยไม่เป็นการไปแทนที่วิถีเดิมของชุมชน ขั้นตอนต่อจากการเขียนบทนิثرศการคือการออกแบบเบื้องต้น ในส่วนนี้ครอบคลุมทั้งการวางโครงสร้าง กำหนดรูปแบบวัสดุ และการออกแบบงานกราฟิก ที่เน้นการทำให้แก่นของนิثرศการนั้นเด่นชัดขึ้น ควบคู่กับการสื่อด้วยข้อความ งานออกแบบเบื้องต้นนำไปสรุปและจัดทำเป็นแผนยอนิثرศการ เพื่อใช้สื่อสารกับนักออกแบบและผู้ผลิตนิثرศการ ขั้นตอนนี้เป็นการทำงานร่วมกับบุคคลภายนอก อาศัยทักษะการเจรจา ตีอรอง การบริหารจัดการ และทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้ข้อจำกัดด้านความรู้ในเชิงการออกแบบภายใต้ข้อจำกัดที่มี แม้จะเป็นมิติในทางปฏิบัติ แต่เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งของงานสื่อความหมายนิثرศการของภัณฑารักษ์ ผลการศึกษาในโครงการวิจัยนี้จึงถือว่ามึนัยสำคัญในแง่การขยายขอบเขตของงานพิพิธภัณฑิในบริบทที่ไม่ใช่พิพิธภัณฑิ รวมการนำงานวิชาการไปใช้ประโยชน์ในการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยอย่างยั่งยืน

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการดำเนินงานของโครงการวิจัย เรื่อง การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางปชีจี: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีที่กำหนดไว้ แต่ก็มีปรับเปลี่ยนในรายละเอียดตามบริบทและข้อจำกัดต่าง ๆ เพื่อให้ได้ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยมากที่สุด นั่นคือ (1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ หมู่ 9 ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี และ (2) เพื่อสร้างสรรค์บทนิทรรศการจากภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG โครงการวิจัยนี้เป็นกรณีศึกษาในเรื่องการประยุกต์ใช้โมเดล BCG กับศาสตร์ทางด้านมรดกวัฒนธรรมและพิพิธภัณฑ์ศึกษา เชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมผ่านการเล่าเรื่องภูมิปัญญาของชุมชน บทส่งท้ายนี้เป็นการสรุปผลการศึกษาและถอดบทเรียนจากประเด็นและข้อสังเกตที่พบในกระบวนการวิจัย โดยเนื้อหาแบ่งออกเป็น 3 หัวข้อ ดังนี้

6.1 สรุป

6.2 อภิปรายผล

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.1 สรุป

คำถามหลักของโครงการวิจัยนี้คือ ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระสามารถนำมาสื่อความหมายในรูปแบบบทนิทรรศการที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG) ได้อย่างไร คำถามนี้นำมาสู่วัตถุประสงค์ 2 ข้อในประเด็นการศึกษาภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์บทนิทรรศการ มีวิธีการเก็บข้อมูลจากเอกสารและการศึกษาภาคสนามโดยการสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้างเป็นหลัก ส่วนแรกของบทสุดท้ายนี้เป็นการสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากผลการศึกษา โดยผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 หัวข้อย่อยตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยเพื่อให้เห็นถึงความสอดคล้องและครบถ้วนสมบูรณ์ของกระบวนการวิจัย

6.1.1 ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระ

ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระได้มาจากการนำข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิมาวิเคราะห์แก่นสาระ ผลการศึกษาปรากฏออกมาเป็น 4 แก่นสาระ ดังนี้

(1) ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระนั้นมีการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน จากการทำสวนแบบธรรมชาติมาเป็นการทำสวนเป็นอาชีพหลัก เศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่

ทำให้สมาชิกชุมชนเปลี่ยนจากการปลูกพืชอื่น ๆ มาเน้นการทำสวนทุเรียน เหตุผลนี้ประกอบกับความตั้งใจที่จะปลูกทุเรียนคุณภาพเป็นบ่อเกิดของภูมิปัญญาชุมชน

(2) กระบวนการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระมาจากการเอาใจใส่ สังเกต บุรณาการองค์ความรู้หลากหลายด้าน มาประยุกต์ใช้ตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมดิน ปลูก และดูแลต้นอ่อน การบำรุงรักษา การกระตุ้นการผสมพันธุ์ การให้น้ำ การไถ่ผล การดูแลแต่งกิ่ง ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวและจำหน่าย โดยการทำสวนทุเรียนของชุมชนเน้นที่ความคุ้มค่าและยั่งยืน แต่ไม่ใช่การทำสวนอินทรีย์โดยสมบูรณ์ ยังมีการพึ่งพาสารเคมีอยู่บ้าง เพื่อให้ได้ทุเรียนที่ลักษณะตามความต้องการของตลาด และการเน้นที่คุณภาพทำให้ชุมชนระวังการใช้สารเคมีให้อยู่ในระดับที่ปลอดภัย ไม่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภค อีกทั้งการสังเกตเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงถึงผลกระทบของสารเคมีต่อสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การเลือกที่จะควบคุมการใช้ในปริมาณที่พอเหมาะ

(3) การเรียนรู้อย่างไม่จบสิ้นเป็นอีกแก่นสาระสำคัญ ทำให้วิชาการทำสวนทุเรียนบ้านชัยยี่หระไม่มีชุดความรู้ที่ตายตัว แต่มาจากการสังเกตเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างกระตือรือร้น (active learning) ใช้วิจารณ์ญาณจากข้อมูลที่ได้จากหลายแหล่ง และยังมีการถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชนและภายนอกชุมชนในรูปแบบการศึกษาดูงานด้วย การเรียนจากประสบการณ์ตรงทำให้แต่ละสวนมีภูมิปัญญาที่มีรายละเอียดปลีกย่อยเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแตกต่างกันไป

(4) อัตลักษณ์ของชุมชนบ้านชัยยี่หระคือ “ทุเรียนคุณภาพ” เป็นสิ่งที่ชุมชนเน้นย้ำและเป็นความภาคภูมิใจของชุมชน ทุเรียนคุณภาพอาศัยความมานะอดทน ความตั้งใจ ลงทุน และลงแรง นอกจากนี้ ทุเรียนคุณภาพยังนำมาซึ่งความสุขของทั้งชาวสวนและผู้บริโภค สอดคล้องกับสโลแกนของชุมชน นั่นคือ “สุขทุกเวลาที่บ้านชัยยี่หระ” เป็นความคุ้มค่าที่ทั้งสองฝ่ายได้จากทุเรียนและจากการแบ่งปันความรู้ภูมิปัญญาการทำสวนของชุมชนแก่ผู้อื่นด้วย

แก่นสาระเหล่านี้ผู้วิจัยนำมาสื่อความหมายใหม่ในรูปแบบบทนิทรรศการ ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2

6.1.2 บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน

ในกระบวนการออกแบบบทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านชัยยี่หระผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องการสื่อความหมายของ Willis (2019) ที่เน้นผู้เยี่ยมชมเป็นศูนย์กลาง อันสะท้อนผ่านการกำหนดวัตถุประสงค์และกลุ่มเป้าหมาย นำไปสู่การกำหนดเส้นเรื่องที่ครอบคลุมเหมาะสมต่อกลุ่มผู้เยี่ยมชมที่หลากหลาย นอกจากนี้ การกำหนดโครงเรื่อง ชิมหลัก ชิมย่อย รวมถึงการออกแบบกราฟิกเป็นการนำทางหรือ “channelling” ผู้เยี่ยมชมตามแนวคิดของ Roppola (2012) ส่วนบทนิทรรศการนั้นสะท้อนแนวคิดของ Simon (2010) ในเรื่อง “me-to-we” design ที่ส่งเสริมให้ผู้เยี่ยมชมมีปฏิสัมพันธ์กับทั้งเนื้อหา ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาและชุมชน รวมถึงกระตุ้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยการใช้กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ประกอบเรื่องเล่าอีก

ด้วย บทนิทรรศการและชิ้นงานที่ผลิตสืบเนื่องมาเป็นผลจากกระบวนการ “co-creation” ที่คำนึงถึงความต้องการของชุมชนและการปรับเปลี่ยนรูปแบบ ขนาด และเนื้อหาให้เหมาะสมกับบริบทชุมชนในขณะที่ไม่ออกนอกแนวทางที่ชุมชนต้องการขอบเขตของโครงการวิจัยที่ตั้งที่ ตั้งไว้ นั่นคือ บทนิทรรศการที่จะนำมาใช้ในการยกระดับการสื่อความหมายและให้ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชน

กว่าจะเป็นทุเรียน (The Making of Durian) เป็นชื่อนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนชุมชนบ้านซำยี่หว่าที่สกัดจากแก่นสาระข้างต้น มีเอกลักษณ์คือการนำเสนอเรื่องการทำสวนในมุมมองของวัฒนธรรม ไม่ใช่การเน้นข้อมูลในเชิงเกษตรกรรมหรือวิทยาศาสตร์ บทนิทรรศการนี้สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อนำไปผลิตเป็นนิทรรศการที่เคลื่อนย้ายได้ โดยพื้นที่จัดแสดงหลักคืออาคารของศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านซำยี่หว่า มีลักษณะเป็นอาคารเปิดโล่งและใช้ทำกิจกรรมได้หลากหลาย แต่สามารถนำไปจัดแสดงที่อื่นได้เช่นกัน นิทรรศการมีเป้าหมายเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา กระตุ้นเศรษฐกิจ และสร้างความสุขให้แก่ผู้เยี่ยมชมและชุมชน

เนื่องจากผู้วิจัยประสงค์ให้นิทรรศการนั้นมีความยืดหยุ่น เคลื่อนย้าย และจัดเก็บได้ง่าย จัดแสดงได้หลากหลายรูปแบบ บทนิทรรศการจึงสร้างสรรค์เพื่อนำเสนอบนป้ายเนื้อหาที่เล่าเรื่องแยกกันตามหัวข้อ (ป้ายละ 1 หัวข้อ) ป้ายเนื้อหาสามารถจัดวางด้วยกันหรือแยกกันก็ได้ แต่มีเส้นเรื่องที่กำหนดลำดับและขอบเขตไว้แบบกว้าง ๆ โดยเนื้อหาบทนิทรรศการออกแบบมาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ มีกลุ่มเป้าหมายคือสมาชิกชุมชน กลุ่มผู้ที่มาศึกษาดูงาน และนักท่องเที่ยวแบบครอบครัว แนวคิดหลักของนิทรรศการนำมาจากแก่นสาระเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิต เนื้อหานิทรรศการเริ่มต้นจากสิ่งที่ผู้เยี่ยมชมคุ้นเคย คือรสชาติ กลิ่น และราคาของทุเรียน แล้วอธิบายขยายความด้วยข้อมูลที่ทำให้ประหลาดใจ เป็นการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ควบคู่กับการสร้างความสนใจ ข้อมูลในแง่ของรสชาติและกลิ่นอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลอื่นเป็นหลัก ส่วนภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน ซึ่งเน้นมากที่สุดมาจากการสัมภาษณ์ตัวแทนชุมชน

บทนิทรรศการนำมานำเสนอบนป้ายเนื้อหาจำนวน 10 ป้าย ซึ่งเป็นงานออกแบบเบื้องต้นของผู้วิจัย เป็นการทำให้เห็นภาพการใช้งานจริงของบทนิทรรศการ ป้ายเนื้อหาใช้ข้อความบรรยายสื่อความหมายเป็นหลัก ประกอบกับการใช้ภาพวาดประกอบ ภาพกราฟิก และผสมผสานกิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์เพื่อสร้างประสบการณ์ให้แก่ผู้เยี่ยมชม เช่น ป้ายคำถาม นอกจากนั้น ยังมีการทำเกมกลิ้งลูกปิงปอง (เกมเก็บทุเรียน) ป้ายหุ่นเจาะหน้าและป้ายชื่อนิทรรศการเป็นจุดสำหรับถ่ายภาพเพื่อสร้างความบันเทิงแก่ผู้เยี่ยมชมและเป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์ไปโดยปริยาย

งานออกแบบเบื้องต้นได้นำมาจัดทำเป็นแผนย่อนิทรรศการ ซึ่งเป็นการนำแนวคิดในบทนิทรรศการมาสรุป ควบคู่กับการนำเสนอด้วยภาพงานออกแบบเบื้องต้น ประกอบกับภาพถ่ายอ้างอิงเพื่อสื่อสารกับนักออกแบบและผู้ผลิตชิ้นงานนิทรรศการ นักออกแบบที่ผู้วิจัยว่าจ้างนำแผนย่อนิทรรศการ และงานออกแบบเบื้องต้นของผู้วิจัยไปพัฒนาให้เป็นนิทรรศการฉบับสมบูรณ์ โดยปรับ

รูปลักษณะให้มีความเป็นมืออาชีพยิ่งขึ้นตามความเชี่ยวชาญ เปลี่ยนรูปแบบการจัดวางเนื้อหาบางส่วนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงปรับกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ให้น่าสนใจและสามารถผลิตได้ตามบริบทความเป็นจริง ตามด้วยการออกแบบโครงสร้างสามมิติ เพื่อส่งต่อให้ผู้ผลิตได้นำไปผลิตชิ้นงานจริง

ผลการวิจัยนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม โดยบทนิทรรศการนำไปผลิตเป็นนิทรรศการกายภาพ จัดแสดงอยู่ที่ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนบ้านชัยยี่หระ ใช้เป็นสื่อประกอบการให้ความรู้แก่ผู้ศึกษาดูงาน ทั้งยังเป็นตัวช่วยสร้างความบันเทิงและส่งเสริมการเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนอีกด้วย

6.2 อภิปรายผล

เนื้อหาในหัวข้อ “อภิปรายผล” นำชื่อเรื่องโครงการวิจัยมาตั้งต้น เป็นการถอดบทเรียนจากประเด็น ปัญหา และข้อจำกัดที่พบในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การศึกษาขั้นต้นไปจนถึงการนำผลลัพธ์จากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดในทางปฏิบัติในการสร้างสรรค์นิทรรศการในบริบทจริง รวมถึงสะท้อนมิติของระดับขั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงของประเทศไทย โดยจะอภิปรายร่วมกับการศึกษาอื่น ๆ ที่ผ่านมา เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของโครงการวิจัยเรื่องนี้กับวรรณกรรมในวงกว้าง

6.2.1 การสร้างสรรค์บทนิทรรศการ

ในผลการศึกษา ผู้วิจัยได้นำเสนอการสร้างสรรค์บทนิทรรศการเป็นลำดับขั้นตอน เริ่มจากการกำหนดหัวข้อ กลุ่มเป้าหมาย ไปจนถึงการสร้างสรรค์เนื้อหา การออกแบบเบื้องต้น และจบลงที่ผลลัพธ์ซึ่งเป็นตัวนิทรรศการกายภาพ อย่างไรก็ตาม กระบวนการดังกล่าวในทางปฏิบัติไม่ได้มีลำดับขั้นชัดเจนหรือเป็นลำดับขั้นที่เป็นเส้น (linear) แต่มีลักษณะกลับไปมา บางครั้งก็คู่ขนานกัน คือทำไปพร้อมกัน บางครั้งขั้นตอนหลังมีผลให้ต้องย้อนกลับมาปรับขั้นตอนก่อนหน้า ซึ่งประสบการณ์ตามจริงเหล่านี้มีนัยสำคัญคือทักษะที่จำเป็นต่อการจัดทำนิทรรศการ ทั้งด้านการบริหารจัดการเวลา การแก้ปัญหา การเจรจาต่อรอง นอกเหนือจากการใช้องค์ความรู้และทักษะทางภาษา การออกแบบและเทคโนโลยีเบื้องต้นที่เห็นได้ชัดเจน

เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างประเด็นเรื่องการปิดเกสรทุเรียนโดยเปรียบเทียบข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ บทนิทรรศการ (ฉบับที่ 1.0 และ 2.0) งานออกแบบ (ฉบับที่ 1.0 และ 2.0) และป้ายนิทรรศการฉบับจริง เริ่มต้นจากบทสัมภาษณ์ซึ่งตัดตอนมาจากการอภิปรายกระบวนการทำสวนทุเรียน ในการสัมภาษณ์จริง ข้อมูลจะผสมผสานกันหลายประเด็น ทั้งข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ เช่น ระยะเวลาที่ผลทุเรียนติด ความเห็นต่อประสิทธิภาพของสารเคมี ประสบการณ์ที่แต่ละสวนประสบ อุปกรณ์และวิธีการที่ใช้ในการปิดเกสรทุเรียน อีกทั้งยังมีการถกกันเรื่องชื่อของ “หุ้ย้าคอมนิวนิสต์” หรือหุ้ย้าจรรยา ที่นำมาใช้ทำเป็นแปรงปิดเกสรทุเรียน ดังภาพที่ 6.1

ภาพ 6.1

ตัวอย่างบทสนทนาในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

ผู้วิจัย	แล้วตรงระยะเวลา พอดอกบานแล้ว มันคือตอนที่ไปปิดดอก ตอนดอกบานหรือเปล่า
คนที่ 3	ใช่ตอนดอกบาน พอดอกบานแล้วก็เอาของอะไรไปปิด ไปผสมเกสรให้ดอกมัน เดี๋ยวนี้ทันสมัยมีเครื่องเป่า ใช้เครื่องเป่าก็ไม่ได้ ผู้การผสมเกสรแบบสัมผัสไม่ได้ ดอกคอมมิวนิสต์นี่แหละ
คนที่ 1	แต่ร้านขายยา เขาจะขายยาอะไร เขาบอกปิดไปก็ไม่มีประโยชน์หรอก มันสู้ไม่ได้ ร้านเขาหลอกเรา
คนที่ 3	มันมีแคลเซียม โบลอน ไข่พวกนี้
คนที่ 9	มันช่วยให้ดีขึ้น
คนที่ 1	คิดซะว่าแคลเซียมโบรอน ดีจริงนะ ที่เอายามาพ่นมันช่วยได้ แต่เรามีละอองไปปะ ฉีบ เอาของไปแปะดีกว่าพ่น แปะคือติดแล้วได้แน่นอน
คนที่ 3	ไม่จั้นเขาจะ ผ่าดอกกันเหอ ทุเรียนอะ ก้านเท่าดอกคือติด 100% ไม่เหมือนเรา เราเลือกตำแหน่งได้ ถึงจะผ่าดอกยังงัดก็ติด 100% ผ่าดอกที่เราจะเอา
คนที่ ?	เขามีด้วยที่ทำให้เกสรติดดี เพิ่มน้ำหยาดดอกเกสรมากขึ้น
ผู้วิจัย	ปิดเพื่อให้มันติดมากขึ้น
คนที่ 1	ติดมากขึ้น ทรงสวย
ผู้วิจัย	ถ้าเกิดเราอยากให้ติด 100% ก็ผ่าดอก
คนที่ 1	ผ่าดอก แต่ตอนนี้มันผ่าไม่ได้
ผู้วิจัย	ผ่ายังไงคะ
คนที่ 1	ก็อยากทำให้ดูแต่มันต้องใช้มีด
คนที่ 3	ดอกทุเรียนมันจะมีระยะเวลาก่อนจะบาน มันจะหอม เขาจะผ่าตอนมันหอม
คนที่ 1	คือเราจะผ่าดอกที่มันแย้มจะบานคืนนี้
คนที่ 3	มันจะหอมยังไม่ถึงกับบานนะ มันจะหอม
คนที่ 1	แต่เราต้องทำตอนเช้า คือแต่อย่างนี้เราต้องไปตัด เกสร ละอองมา อันนี้ทำยากกว่า แต่ 100 ได้ 100 นะ ได้ 100 ลูกเลย ต้องใช้ฟูกัน เอาเกสรใส่แก้ว ใช้ฟูกันจิ้มเกสรตัวเมียตัวใด ๆ วิธีทำ เมื่อก่อนผมจ้างเขา คือจริง เมื่อก่อนที่ทำผมทำซะนี่ มันจะยาก
คนที่ 3	ทำซะนี่กัน แต่ถ้าใครทำหมอนได้ คือว่าความสมบูรณ์ของต้นดีด้วย สุกเร็วกว่ากันด้วย เพราะมันแต่งไปในตัวเลย ง่ตอนผ่าดอก เพราะดอกไม่จำเป็นเค้าก็ติดทั้งเลย เพราะว่าผ่าก็ติด 100% อยู่แล้ว แล้วก็การให้น้ำ
คนที่ 5	การผ่าดอกเนี่ยมันจะเป็น Gluten หมดเลยไม่มีแป้ง มันเหมือน เกสร ที่ผสมสมบูรณ์ที่สุด
คนที่ 3	สมมุติเราผ่าดอกไปอ่อนมา ชะนีมันก็ไปเลยเรียบร้อย
คนที่ 1	เพราะว่าทุเรียนพันธุ์ชะนีมันแทบจะหมด จาก โลก หมดจากทุเรียนพื้นบ้าน ชะนีเล็ก 5 ปีแทบไม่มีน้อยมาก นอกจากมี คนที่ อยู่ 10 กว่าปี เพราะชะนีติดยากกว่าหมอนอีก 2 เท่า
คนที่ 5	เห็นดอกชะนี 10 0 นึง อาจไม่เห็นลูกเลยก็มี
คนที่ 1	ติดยาก แต่เมื่อ 20 กว่าปี ผมเคยจ้างน้อง ๆ และเพื่อน ๆ มาเนี่ย ผมจ้างเค้าทำเลยนะ ผ่าด้วย ติดด้วย ลูกละ 2 บาท เรายกถือว่าคุ้มอะ แต่มัน 20 กว่าปีแล้ว
คนที่ 3	สมัยก่อนทั้งเนินเลย ชะนีทั้งนั้น

- คนที่ 1 หมอนอยู่หน้าทางนี้คนเดียวเลยไม่รวย ไม่จั้นรวยไปแล้ว
- ผู้วิจัย พอดอกบาน ปัดดอกเสร็จแล้ว ระยะเวลาที่วันถึงจะลูกติด
- คนที่ 3 การขึ้นลูกอะเธอ ปัดดอก
- คนที่ 1 ลูกติดอะเธอ 7 วันก็รู้แล้ว
- คนที่ 3 7 วันก็ขึ้นเขียวละ
- คนที่ 1 รู้แล้วว่าติดหรือไม่ติด จะร่วงหรือจะไป
- คนที่ 3 7 วัน เขาเรียกช่วงหางแย้ไหม้ ตอนนั้นก็สำคัญ เพราะเพลี้ยไฟจะลงไม่ลงนั่นแหละ หนามจะจับไม่จับ ก็ช่วงนั้นแหละ สำคัญที่สุด จะให้มันต้องพันกันไว้ก่อนบาน ยากำจัดเพลี้ยไฟ สำคัญว่าทุเรียนจะเสียไม่เสียก็ช่วงนั้นแหละ บางคนเขา พันตอนดอกบาน บางทีมันก็ได้ประโยชน์ เเท่าไร มันต้องพันกันไว้
- คนที่ 5 เดียวมันก็มีมา
- คนที่ 1 ทำก่อนทำหลังแน่นอน
- คนที่ 3 ทำก่อนทำหลังดีกว่า
- คนที่ 1 คือก่อนดอกบานไม่เกิน 5 วัน หลังดอกบานไม่เกิน 5 วันพ่นยาเพลี้ยไฟ จะสวย เร็วกว่านั้นไม่ดี
- คนที่ 5 ลูกจะเสีย
- คนที่ 3 มันเป็นที่เราพ่นยา แล้ว ยา ร้อน ยา เย็น หนามแดงเลยพ่นยาร้อน
- ผู้วิจัย พอมันติดแล้วใช้เวลาเท่าไรถึงจะขายได้
- คนที่ 1 เอาขายได้เลย 120 วัน
- คนที่ 5 หมอนทอง 4 เดือนเต็มเลย
- คนที่ 1 ข้ามไปนิดนึงลูกประมาณ 70 วัน 70 วันโยงอีกนะ
- คนที่ 3 ทุเรียนจะโตเมื่ออายุ 60 วัน กำลังสร้างเนื้อ กับ ผ่านไป 80 วันก็สร้างแป้งแล้ว มันจะโต 60 วัน มีปุ๋ยมีน้ำ มียา ต้อง เต็มที่ จะให้โตอะ 60 วันนี่คือน้ำต้องมหาศาล ชอบกินน้ำ ทุเรียนตอนนั้นอะ ให้น้ำทุกวันได้ยิ่งดี เพราะแตกใบอ่อน ตอนนั้นไม่มีผลสำคัญละ ตอนนั้นอะกำลังสร้างเนื้อ น้ำต้องเทให้มันสำคัญนะ ทำให้ลูกโตนะ 80 วันมันจะหยุดโต ละ มันจะโตปัดตาช่วงนั้นแหละ
- ผู้วิจัย พอ 120 วันหรือประมาณ 90 วันคือนับจากวันที่ปัดดอก
- คนที่ 9 นับจากวันที่ปัดดอกวันสุดท้าย
- ผู้วิจัย แล้วปัดดอกกี่วัน
- คนที่ 1 มันอยู่ที่เรา ถ้าเรา ไว้ ดอกไม่มาก 5 วันก็เสร็จ ถ้าเราไม่เลี้ยง ดอก น้อยด้วย
- คนที่ 3 ถ้าทำทุเรียน 2 รุ่น ปัดเป็นเดือน
- คนที่ 1 ปีที่แล้วปัดเป็นเดือน มีเท่าไร ก็ต้องเอา เพราะดอกมันน้อย
- คนที่ ? ปีนี้มีปัดเป็นเดือนแน่
- คนที่ 1 เป็นเดือนแน่ แต่มันน้อยนะ แต่ก็ต้องเอาดีกว่าไม่มี
- คนที่ 3 แต่ถ้ามันเยอะที่ก็ร่วงหมดแหละ รุ่นที่ขนาดหัวมือก็ร่วงหมดแหละ ถ้าน้องมันมาที่หลังแล้วแบบเต็มต้น มีเท่าไร ก็เกลี้ยง เขาเรียกว่าน้องฆ่าพี่
- ผู้วิจัย ปัดดอกสามารถใช้อย่างอื่นได้ไหมคะ

คนที่ 1	เอาไม้กวาดมากวาด
คนที่ 5	ไม้หรืออะไรที่เป็นขนอ่อน ปลาย ดอกไม้ เป็นวัสดุขนอ่อน
คนที่ 1	แปรงขน กระต่ายก็ได้ แปรง ขนอ่อน
คนที่ 5	แปรงขนอ่อนที่สุดอะ เหมือนขนกระต่ายตรงกันที่นุ่ม ๆ ก็คือมันนุ่มมาก
คนที่ 4	แปรงขนกระต่ายแหละ แต่ไม่รู้ว่าเป็นขนกระต่ายจริงหรือเปล่า
คนที่ 1	แต่เดี๋ยวนี้แปรงขนกระต่าย ไป ๆ มา ๆ มันนุ่มจริง แต่ติด ละออง ที่มัน ต้องทิ้งวันต่อวัน เราเลยมาใช้
คนที่ 4	ปีที่แล้วที่ผ่านมา ดอกคอมมิวนิสต์ ดอกหญ้าคอมมิวนิสต์ ที่เคยไปถอนมา
คนที่ 1	อย่างนั้นวันทั้งวัน คืออย่างนั้นแน่นอนทั้งหมดเลย
คนที่ 3	เพราะว่าดอกคอมมิวนิสต์ เขาจะมีขนไว้จับเกสรตัวผู้ติดดอกเขาได้ด้วยนะ
คนที่ 1	เขาเรียกหญ้าตัวนี้ว่าดอกคอมมิวนิสต์ทั่วไป
คนที่ 3	ก็น่าจะทั่วไป เรียกเหมือนกันหมดดอกคอมมิวนิสต์
คนที่ 4	ก็ไม่ว่าทำไมเขาเรียกคอมมิวนิสต์อะเนอะ
ผู้วิจัย	เห็นบางส่วนก็มีฟันด้วยใช่ไหมคะ
ทุกคน	ลม ๆ ไซล์มเป่า
คนที่ 1	คอมมิวนิสต์นี่คือเขามาตั้งแต่สมัยสงครามโลก ติดเท้าใครมาไม่รู้ ทหารเลยมาปล่อยเมืองไทย ติดเท้ามา ความจริงเมืองไทยมีที่แรก
คนที่ 9	มาตั้งแต่สงครามโลกเลย
คนที่ 1	ใช่ มันมารุ่นนั้นแหละ ติดเท้ามา ไทยไม่มีที่แรก ติดเท้า ไม่นั้นจะเรียกคอมมิวนิสต์เหรอ
คนที่ 4	ขึ้นเร็ว โตเร็ว ขยายพันธุ์เร็ว ขยายพันธุ์ง่าย
คนที่ 1	ที่แรกเป็นหญ้าเมืองนอก
คนที่ 5	ที่เขาตั้งชื่อ มันน่าจะเกิดเกี่ยวกับรุ่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ว่าปราบปรามคอมมิวนิสต์ เพราะมันเกิดช่วงนั้น คือสงครามอินโดจีน

จากบทสัมภาษณ์ข้างต้นนำมาสู่การสรุปองค์ความรู้ภูมิปัญญาในบทที่ 4 และเล่าเรื่องใหม่ในรูปแบบบทนิثرศการฉบับร่าง ดังตาราง 6.1 ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ความรู้เป็นหลัก ยังไม่มีการเชิญชวนผู้เยี่ยมชมให้เข้าร่วมกิจกรรมการปิดเกสรทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ ในแง่ของรายละเอียดเนื้อหา เมื่อเปรียบเทียบกับบทสัมภาษณ์นั้น บทนิثرศการลดทอนรายละเอียดในส่วน ofระยะเวลาที่ผลทุเรียนแก่ (ซึ่งไม่เท่ากัน) แล้วย้ายไปไว้ในหัวข้อการไว้ผลทุเรียนแทน การถกเรื่องชื่อของหญ้าคอมมิวนิสต์ตัดออกไปเช่นกัน แต่คงไว้เฉพาะชื่อหญ้าตามที่ชุมชนเรียก เพื่อสะท้อนภาษาที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชน อีกข้อมูลหนึ่งที่ตัดออกคือเรื่องของการใช้สารเคมี เพราะบทนิثرศการเกริ่นถึงแล้วในหัวข้อ “การดูแลและบำรุงรักษาต้นทุเรียน” ในแง่ของโครงสร้าง (เปรียบเทียบกับบทนิثرศการฉบับสมบูรณ์ในตาราง 5.8) ตัวบทฉบับร่างยังไม่มีแบ่งคำโปรย ข้อมูลเพิ่มเติม และประเด็นสำคัญแยกจากเนื้อหาหลัก แต่สิ่งที่คงเดิมคือกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบป้ายถามตอบ

ผู้วิจัยนำบทนิทรรศการฉบับร่าง มาออกแบบเบื้องต้น ซึ่งมีลักษณะดังภาพ 6.2 (ซ้าย) แล้วจึงนำไปปรับปรุงเนื้อหา กลายเป็นบทนิทรรศการฉบับสมบูรณ์ (ตารางที่ 5.8) ในกระบวนการทดลองออกแบบจริงทำให้ผู้วิจัยเห็นภาพชัดเจนขึ้นว่าควรใส่คำโปรยในลักษณะหัวข้อและตัดรายละเอียดเกี่ยวกับการปิดเกสรข้ามพันธุ์ เช่น ระยะเวลาการติดผล การยกตัวอย่าง การลดเนื้อหาลงในประเด็นเรื่องแปร่งปิดเกสร ผู้วิจัยตัดข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์นั้นออก แล้วเน้นวิธีการปิดเกสร 2 ประเภท (แปร่งและการเป่าลม) ส่วนวิธีอื่น ๆ เช่น การเพิ่มน้ำหยาด นำไปไว้ในส่วนของข้อมูลเสริมแทน จะเห็นได้ว่าการออกแบบจริง ช่วยในแง่ของการจัดเรียงข้อมูลจากการบรรยายความเรียง มาแยกประเภทและจัดหัวข้อแทน

ตาราง 6.1

บทนิทรรศการฉบับร่าง: ป้าย “การปิดเกสรทุเรียน”

Theme 3: ทุเรียนแพง	
Subtheme 3.5: การปิดเกสรทุเรียน	
Key Point	ให้ความรู้เกี่ยวกับเวลา ลำดับ และอุปกรณ์การปิดเกสรทุเรียน โดยเน้นว่าเป็นมุมมองของชุมชน
Content	เมื่อดอกเริ่มบานคือส่งกลิ่นหอม จะถึงขั้นตอนการปิดเกสรทุเรียน หรือปิดดอกทุเรียน ตามหลักการจะไม่ปิดข้ามสายพันธุ์ แต่ในทางปฏิบัติอาจปิดพร้อมกันได้ เช่น ชะนี กระดุม พวงมณี จะอยู่ด้วยกันได้ ที่บ้านชัยยี่ห่าบนมอนทอง 1 ตัน อาจแซมพวงมณีและกระดุมเข้าไปด้วย และปิดพร้อมกันทีเดียวในต้น ลำดับการปิดเกสรจะมีผลต่อเวลาการออกผล จึงต้องดูให้ดี เช่น ถ้าปิดหมอนทองผสมกับพันธุ์อื่น จะทำให้พันธุ์อื่นออกดอกช้าลงอย่างน้อย 15 วันแม้ว่าผลจะใหญ่ขึ้น ข้อเสนอแนะคือเริ่มจากเบญจพรรณ ตามด้วยกระดุม และพวงมณี หรือหมอนทองต่อจากเบญจพรรณ แต่หากปลูกแยกต้นก็ให้ปิดเฉพาะต้นอ่อน หลังจากปิดเกสร 7 วันจะสังเกตได้ว่า “ขึ้นเขียว” หรือลูกติดหรือร่วงไป ช่วงนี้จะเรียกว่า “ช่วงทางแย้ใหม่” ซึ่งต้องสังเกตว่าหนามจะจิบหรือแดงหรือเปล่า อาจใช้การพ่นสาร 5 วันก่อนและหลังดอกทุเรียนบานช่วย วิธีการปิดเกสรที่ได้ผลดีที่สุดคือการผ่าดอก จะทำช่วงที่ดอกทุเรียนกำลังแย้มบาน โดยตัดเกสรตัวผู้ออกมา นำใส่แก้ว ใช้ฟูกันจิ้มไปป้ายปลายเกสรตัวเมีย ที่นี้ใช้วิธีผ่าดอกกับทุเรียนพันธุ์ชะนีเพราะติดลูกยาก ข้อดีของการผ่าดอกจะทำให้ทุเรียนสุกเร็วขึ้น และมีเฉพาะฤดูฝน ไร่แป้ง เป็นการผสมเกสรที่สมบูรณ์ที่สุด อีกวิธีหนึ่งที่ใช้คือการใช้แปร่งปิดเกสร แปร่งนี้ทำเองได้จากวัชพืชอย่างหญ้าจรจบหรือ “ดอกคอมมิวนิสต์” นำมามัตรวมเป็นข้อ ขนของหญ้าจับเกสรตัวผู้ ทำให้เกสรติดดี หากไม่ทำเองก็อาจใช้แปร่งขนอ่อนหรือแปร่งขนกระต่ายได้ แต่มีข้อเสียคือละอองติดมา ทำให้ต้องเปลี่ยนเกือบทุกวัน บางส่วนอาจใช้การเป่าลมใส่เกสร หรือบางส่วนมีเทคนิคการเพิ่มน้ำหยาดให้เกสรติดง่ายขึ้น
Activity	<u>ถาม-ตอบ</u> - ถาม: “ทางแย้” คืออะไร - ตอบ: ระยะเวลาหลังการผสมเกสรทุเรียน แล้วเกสรตัวผู้หลุดร่วงไป เหลือแต่เกสรตัวเมีย
Materials	ป้ายคำถาม มีเฉลยอยู่ด้านหลัง

เมื่อได้ต้นแบบป้ายนิทรรศการฉบับที่ 1.0 แล้ว ผู้วิจัยทดลองพิมพ์ขนาดจริงออกมา ทำให้เห็นปัญหาในเรื่องการจัดวางข้อความ โดยเนื้อความสำคัญอยู่ต่ำเกินไป ในแง่ของการออกแบบ ตัวหนังสือ

ใหญ่ชัดเจน แต่อาจเกินความจำเป็น พื้นที่ว่างในป้ายเหลือน้อย ทำให้อ่านแล้วไม่สบายตา จากปัญหาเหล่านี้ ผู้วิจัยจึงได้นำมาออกแบบป้ายฉบับที่ 2.0 ดังภาพ 6.2 (กลาง) ซึ่งจะเห็นได้ว่าเนื้อหานั้นคงไว้อย่างเดิม องค์ประกอบที่เปลี่ยนไปเป็นในเรื่องของการออกแบบเชิงภาพ โดยรายละเอียดเรียงจากบนลงล่าง มีดังนี้ สีที่เป็นรหัสแสดงถึงธีม “ทุเรียนแพง” ใช้สีน้ำเงินแต่สว่างขึ้น ขนาดอักษรลดลงทั้งป้าย เพื่อไม่ให้ข้อความสำคัญอยู่ต่ำจนเกินไป (พยายามให้อยู่ในส่วนครึ่งบนของป้ายหรือไม่ต่ำกว่า 90 เซนติเมตร หากเป็นไปได้) มีการเปลี่ยนตำแหน่งป้ายคำถามด้วยปัจจัยด้านความสวยงาม คือไม่ให้ข้อความส่วนกลางแน่นจนเกินไป และปรับสีพื้นหลังของป้ายเพื่อให้ดูโดดเด่นขึ้นจากพื้นหลังด้วย ในส่วนของภาพประกอบ มีการใช้ภาพวาดจากดอกทุเรียนของชุมชนเพื่อแสดงถึงตัวตน รวมถึงมีการเปลี่ยนภาพกราฟิกเล็กน้อยเพื่อให้ดูโดดเด่นชัดขึ้น

องค์ประกอบสำคัญอีกประการที่เพิ่มเข้ามาคือการสรุปประเด็นสำคัญในตอนท้ายของเนื้อความหลัก เพื่อช่วยให้ผู้เยี่ยมชมตามเนื้อหาได้ และเพื่อใช้พื้นที่ครึ่งล่างให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ได้มีการใส่ชื่อโครงการวิจัย เป็นการชี้ถึงที่มาของนิทรรศการและเป็นแหล่งข้อมูลให้ผู้เยี่ยมชมที่สนใจรายละเอียดได้ค้นคว้าเพิ่มเติมด้วย ซึ่งส่วนนี้ได้ตัดออกไปในงานออกแบบฉบับสมบูรณ์โดยนักออกแบบ เนื่องจากมีการจัดเรียงเนื้อหาใหม่ให้ชัดเจนขึ้นแล้วดังภาพ 6.2 (ขวา)

ภาพ 6.2

ภาพป้าย “การปิดเกสรทุเรียน” เปรียบเทียบงานออกแบบเบื้องต้นโดยผู้วิจัย ฉบับที่ 1.0 (ซ้าย) 2.0 (กลาง) และงานออกแบบฉบับสมบูรณ์โดยนักออกแบบ (ขวา)



หมายเหตุ. งานออกแบบฉบับสมบูรณ์ (ขวา) โดย อัครวุฒิ ไกรขจรกิตติ, 2568. ใช้สำหรับโครงการวิจัยนี้โดยเฉพาะ.

งานออกแบบเบื้องต้นฉบับที่ 2.0 เป็นฉบับที่อยู่ในแผนยอนิทรศการเพื่อส่งให้นักออกแบบที่ผู้วิจัยว่าจ้าง และเป็นฉบับที่ผู้วิจัยส่งให้บริษัทผลิตชิ้นงานประเมินราคาเบื้องต้นเปรียบเทียบกับ 2 บริษัท ในขั้นตอนนี้สะท้อนมิติสำคัญอีกประการหนึ่งของงานภัณฑารักษ์ นั่นคือการเชื่อมโยงประสานระหว่างแนวคิด (concept) ที่เป็นนามธรรม และความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ (practicality) กล่าวคือบริษัทผู้ผลิตโครงสร้างมีข้อสังเกตเรื่องกิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์เนื่องจากชิ้นงานเป็นโครงสร้างกระดาศ ซึ่งจะมีผลต่ออายุการใช้งานของนิทรรศการ ประเด็นนี้ผู้วิจัยได้ปรึกษากับนักออกแบบ ซึ่งได้ข้อสรุปว่าจะมีการออกแบบใหม่เพื่อให้ใช้งานได้จริงและเหมาะสมกับตัววัสดุ อนึ่ง ลูกเล่นต่าง ๆ ที่ช่วยสร้างประสบการณ์ของผู้เยี่ยมชมมีผลต่องบประมาณ ซึ่งเมื่อได้แบบที่สมบูรณ์แล้วก็ต้องทำการตกลงกับผู้ผลิตอีกครั้ง จากข้อมูลสัมภาษณ์จนถึงนิทรรศการตัวจริงมีการปรับเปลี่ยนหลายครั้ง

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้ข้อจำกัดด้านวัสดุและงบประมาณ ประเด็นนี้เชื่อมโยงกับโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG) ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป

การอภิปรายและถอดบทเรียนในกระบวนการสร้างสรรค์นิทรรศการในบริบทท้องถิ่นของโครงการวิจัยนี้สามารถเชื่อมโยงได้กับการศึกษาของอนุกุล ศิริพันธ์ และคณะ (2562) ซึ่งสะท้อนถึงงานมหกรรมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นล้านนาครั้งที่ 1 จัดโดยเครือข่ายเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นล้านนา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ณ วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา เมื่อปี พ.ศ. 2559 กิจกรรมดังกล่าวประกอบด้วยนิทรรศการ งานเสวนา และการสาธิตพิธีกรรมท้องถิ่น ในส่วนของนิทรรศการมีการอภิปรายถึง 4 ประเด็นซึ่งเป็นแก่นสาระของเรื่องเล่า ได้แก่ วิถีล้านนา ศรัทธาเหนือธรรมชาติ ปราดเปรื่อง เรื่องพิธีกรรม เลิศล้ำพลังศรัทธา มีการสรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับวัตถุวัฒนธรรมที่ใช้ “เล่าเรื่อง” อาทิ รองเท้าหนังควาย (เกิบหนังควาย) ปี่สาหรือตำรายา-สมุนไพร เป็นต้น นอกจากนี้หนังสือยังได้รวบรวมภาพอินโฟกราฟิกประกอบนิทรรศการ (แม้จะไม่ได้แจกแจงกระบวนการออกแบบ) และที่สำคัญคือการถอดบทเรียนในเรื่องของการมีส่วนร่วม การบริหารจัดการ เพื่อนำไปพัฒนาต่อยอดอีกด้วย อนุกุล ศิริพันธ์ และคณะ (2562)

6.2.2 มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมกับโมเดลเศรษฐกิจสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG)

ดังที่อธิบายไปในผลการศึกษา โครงการวิจัยมีเป้าประสงค์เพื่อสะท้อนความยั่งยืนในหลากหลายมิติ ตั้งแต่ตัวเนื้อหาภูมิปัญญาที่เน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต วัสดุที่ใช้ผลิตนิทรรศการซึ่งใช้ตัวเลือกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เน้นการสร้างประสบการณ์ผู้เยี่ยมชม รวมถึงการเลือกรูปแบบนิทรรศการที่ไม่ขัดกับวิถีชีวิตของชุมชน เน้นตอบสนองความต้องการของชุมชน และทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากที่สุด ในส่วนนี้เป็นการสะท้อนถึงประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเกี่ยวข้องกับงบประมาณและกระบวนการในการศึกษาวิจัย

การศึกษาที่ผ่านมาซึ่งประยุกต์ใช้โมเดลเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (BCG) ส่วนใหญ่นำเสนอมิติด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แต่โครงการวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ทางสังคม ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และทักษะการบริหารจัดการ วิจารณ์ญาณ รวมถึงความผูกพันต่อธรรมชาติ รวมกันเป็นภูมิปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับนิยาม “ภูมิปัญญา” ที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ไว้ (อาทิ เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540 อ้างถึงใน หทัยรัตน์ บุญโยปษภูมิภัก, 2561; เอี่ยม ทองดี, 2542 อ้างถึงใน นิสารัตน์ วราจณากิจกุล, 2546; พชรินทร์ สิริสุนทร, 2550) อีกทั้งยังมีลักษณะของการเป็นพลวัต ไม่หยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลง ส่งต่อ สืบทอด ผ่านการเรียนรู้และพัฒนาตามคำอธิบายของนิสาร์รัตน์ หวานชะเอม (2557) อีกทั้งยังคล้ายคลึงกับภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนจังหวัดนนทบุรีดังการศึกษาของ แวรวรี ลาภเก็น (2556) แต่มีความแตกต่างในแง่ของการประยุกต์ใช้เทคนิคและเทคโนโลยีใหม่ ๆ มากกว่าความสัมพันธ์กับพิธีกรรมหรือเครื่องมือ

เครื่องใช้แบบดั้งเดิม อีกนัยหนึ่งคือโครงการวิจัยนี้และอัตลักษณ์ของชุมชนสะท้อนการจัดการ-มรดกวัฒนธรรมในมิติ “การพัฒนา” มากกว่า “การอนุรักษ์” สืบสาน

นอกจากนี้ ลักษณะการใช้กิจกรรมทางวัฒนธรรมมาตอบโจทย์โมเดลเศรษฐกิจ BCG ยิ่งคล้ายคลึงกับแนวคิดของงาน Chiang Mai Design Week และ Isan Creative Festival อันเป็นความร่วมมือระหว่างศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ (Thailand Creative & Design Center: TCDC) กับองค์กรระดับนานาชาติ โดยทั้งสองงานนำเสนอภูมิปัญญาของชุมชนในรูปแบบนิทรรศการ Chiang Mai Design Week 2021 สอดรับกับ BCG และคล้ายกับโครงการวิจัยนี้ในแง่ของการนำเทคนิคการเล่าเรื่องมาใช้กับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การสร้างการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ รวมถึงการสร้างเครือข่ายกับชุมชนท้องถิ่น (Biyala, 2022) ส่วน Isan Creative Festival 2022 เน้นที่วัฒนธรรมอาหารและผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีการจัดแสดงผลงานออกแบบเชิงสร้างสรรค์ เช่น บรรจุภัณฑ์ และที่น่าสนใจคือนิทรรศการเชิงปฏิสัมพันธ์ *Isan Flavour Library* ที่จัดแสดงวิธีการและส่วนประกอบที่ท้องถิ่นใช้ในการหมักดอง รวมถึงให้ผู้เยี่ยมชมทดลองชิมอาหารที่ผสมผสานความเป็นท้องถิ่นและนานาชาติ เช่น กิมจิดอกแค (Crosbie-Jones, 2022) แม้กิจกรรมที่เป็นผลลัพธ์ในโครงการวิจัยไม่ได้มีการให้ชิมอาหาร แต่มีกิจกรรมให้ผู้เยี่ยมชมมีส่วนร่วมเช่นเดียวกัน อีกทั้งยังมีนัยในการเชิญชวนให้ซื้อทุเรียนจากชาวสวนโดยตรง ซึ่งเป็นโอกาสให้ชาวสวนจัดกิจกรรมชิมทุเรียนควบคู่ไปด้วยได้ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดภูมิปัญญาและเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการเสริมสร้างพลังให้แก่ชุมชน อย่างไรก็ตาม ทั้ง Chiang Mai Design Week และ Isan Creative Festival เป็นงานระดับชาติ สนับสนุนโดยสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy Agency: CEA) เป็นทำให้มีปัจจัยด้านทรัพยากรที่ต่างกับโครงการวิจัยเรื่องนี้ ซึ่งเป็นประเด็นที่จะอภิปรายต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่างบประมาณมีนัยสำคัญต่อแนวทางที่เน้นความยั่งยืน กล่าวคือ โดยทั่วไปพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่มีทรัพยากรที่พร้อม เอื้อต่อการดำเนินงานที่เป็นไปตามมาตรฐานงานพิพิธภัณฑ์ หลักการทางวิชาการ มีศักยภาพที่จะสร้างสรรค์นิทรรศการที่น่าสนใจและสร้างประสบการณ์แก่ผู้เยี่ยมชมได้อย่างน่าประทับใจ ทั้งนี้ ผู้วิจัยไม่ได้เหมารวมว่าพิพิธภัณฑ์ขนาดใหญ่ไม่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจแต่อย่างใด ดังที่ Chaitas et al. (2024) กล่าวว่า หลังจากวิกฤติโรคระบาด องค์การทางวัฒนธรรมและองค์กรสร้างสรรค์ทั่วโลก ซึ่งในนี้รวมถึงพิพิธภัณฑ์ด้วย ต้องประสบกับข้อจำกัดทางด้านเศรษฐกิจ เป็นเหตุให้ภาคมรดกวัฒนธรรมพยายามเสาะหาแนวทางที่ยั่งยืนแทน ยิ่งในบริบทของชุมชนท้องถิ่นจึงไม่แปลกที่จะประสบปัญหาด้านงบประมาณ ประการแรก ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านซบยี่หร่าไม่ใช่พิพิธภัณฑ์ การนำวิธีการทางพิพิธภัณฑ์ไปใช้ถือเป็นเรื่องที่ชุมชนไม่คุ้นเคย ประการที่สอง ชุมชนมีอาชีพหลักเป็นชาวสวน การใช้รูปแบบการดำเนินการตามมาตรฐานงานพิพิธภัณฑ์ (เช่น มีฝ่ายต่าง ๆ รับผิดชอบงานสื่อความหมายครบวงจร) อาจไม่เหมาะสม

เพราะทรัพยากรมนุษย์ไม่เพียงพอ ประการที่สามเกี่ยวข้องกับงบประมาณ พิจารณาดูขนาดใหญ่ที่ไม่มีฝ่ายออกแบบเองสามารถเขียนโครงการและจ้างบริษัทออกแบบได้อย่างมืออาชีพ แต่ชุมชนหรือองค์การท้องถิ่นอาจไม่มีงบประมาณส่วนนั้น หรือการเลือกว่าจ้างบุคคลภายนอก (outsource) อาจไม่คุ้มค่า เมื่อเปรียบเทียบกับประโยชน์หรือผลกระทบเชิงบวกจากการใช้นิทรศการ

อุปสรรคประการที่สามนี้เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยประสบ กล่าวคือ ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการติดต่อบริษัทที่มีประสบการณ์ในการออกแบบนิทรศการและงานอีเวนต์ขนาดใหญ่ โดยหวังให้นิทรศการออกมาเป็นมืออาชีพ เป็นไปตามหลักการการเล่าเรื่อง (Willis, 2019; Roppola, 2012) และการเน้นประสบการณ์ผู้เยี่ยมชม (Simon, 2010) ที่เป็นกรอบแนวคิดหลักของโครงการวิจัยเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม ขนาดของโครงการนั้นไม่ดึงดูดให้บริษัทรับทำและราคารันเกินงบประมาณที่มี จึงต้องใช้ทางเลือกในการว่าจ้างนักออกแบบอิสระที่มีประสบการณ์แทนการจ้างบริษัท ทำให้มีงบประมาณเพียงพอในการว่าจ้างบริษัทผลิตชิ้นงานที่มีความเป็นมืออาชีพ นอกจากนี้ การสร้างสรรค์เนื้อหาและออกแบบเบื้องต้นด้วยตนเองยังช่วยประหยัดงบประมาณได้ หากเป็นพหุภัณฑ์ขนาดใหญ่จะสามารถเหมาจ้างได้ครบวงจร ซึ่งช่วยประหยัดเวลา แต่จำเป็นต้องใช้งบประมาณมาทดแทน

ประสบการณ์เหล่านี้นำมาสู่บทเรียนที่เป็นแนวทาง BCG ในบริบทของการสร้างสรรค์บทนิทรศการในทางปฏิบัติ ได้แก่ การทำด้วยตนเองตั้งแต่เนื้อหา (บทนิทรศการ) และการออกแบบเชิงภาพเบื้องต้น หากงบประมาณน้อยกว่านี้อาจว่าจ้างออกแบบโครงสร้างสามมิติผลิตโครงสร้างเท่านั้น อนึ่ง เป็นไปได้ว่างบประมาณอาจมีผลต่อความน่าสนใจของนิทรศการ (ราคาผลิตสูงขึ้นตามจำนวนลูกเล่น) แต่ประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่า หากแนวคิด วัตถุประสงค์ และกลุ่มเป้าหมายชัดเจนก็สามารถหาแนวทางอื่นที่เหมาะสมกับข้อจำกัดที่มีได้ ดังนั้นการสร้างสรรค์บทนิทรศการให้ชัดเจนในทุกรายละเอียด แต่ละองค์ประกอบมีที่มาที่ไป มีตรรกะ และเหตุผลมาอธิบายได้ (เช่น วัตถุประสงค์ของเนื้อหาคืออะไร กิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์ที่เพิ่มเข้ามานั้นเพื่ออะไร) มีความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นปัจจัยที่ช่วยให้สามารถปรับโครงการวิจัยได้ตามบริบทอย่างเหมาะสมโดยไม่สูญเสียแก่นเดิม

บทเรียนสำคัญอีกประการหนึ่งคือความยืดหยุ่น (resilience) และทักษะการแก้ปัญหาสำหรับผู้วิจัยแนวทาง BCG คือการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังที่กล่าวไปแล้วให้ก่อนหน้านี้คือโครงการวิจัยเน้นการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชนและไม่ยืดเยื้อ แนวคิดแบบตะวันตกให้กับชุมชน โครงการนี้ปรับเปลี่ยนจากการออกแบบนิทรศการถาวรซึ่งไม่ชัดเจนว่าจะจัดได้หรือไม่และ/เมื่อไร มาเป็นนิทรศการชั่วคราว ที่ถึงแม้จะขนาดเล็กลงแต่สามารถนำไปใช้ได้จริง เหมาะสมกับบริบท ความพร้อม และความต้องการของชุมชนในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม แนวทางนี้ไม่ใช่ว่าไม่คำนึงถึงอนาคต แต่สิ่งที่ใหญ่เริ่มต้นจากสิ่งเล็ก ๆ มารวมกันและนิทรศการขนาดเล็ก สามารถเป็นใบเบิกทางให้ชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญ และอาจจะนำไปสู่การจัดตั้งพหุภัณฑ์ของชุมชนด้วยความพร้อมได้ในอนาคต

ประเด็นเรื่องความยืดหยุ่นนั้นเป็นในแนวทางเกี่ยวกับการศึกษาของ Swensen (2023) ซึ่งเสนอการนำ “resilience thinking approach” มาใช้ในบริบทของการจัดการพิพิธภัณฑ์ ซึ่ง Swensen อธิบายว่าหมายถึงความจำเป็นในการเตรียมพร้อมสำหรับเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝัน เพื่อนำไปสู่วิธีการรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดนี้ยังสอดคล้องกับประเด็นเรื่อง “situated actions” ในงานเขียนของ French (2020) ที่หมายถึงการกระทำที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวต่อสถานการณ์และประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงอย่างทันท่วงที รวมถึงการตัดสินใจที่ผ่านการคิดพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว แม้ว่า French (2020) จะกล่าวถึงบริบทของ การจัดนิทรรศการศิลปะร่วมสมัย และ Swensen (2023) จะกล่าวถึงพิพิธภัณฑ์และมรดกวัฒนธรรมในบริบทของการฟื้นฟู (regeneration) แต่สามารถเชื่อมโยงได้กับกระบวนการสร้างสรรค์นิทรรศการในบริบทศูนย์การเรียนรู้ท้องถิ่นของโครงการวิจัยนี้

บทเรียนสุดท้ายเป็นคำถามที่เกิดขึ้นจากกระบวนการการทำวิจัยในเรื่องความเข้มข้นของการมีส่วนร่วม ในบริบทของพิพิธภัณฑ์ไทยการมีส่วนร่วมของชุมชนอาจไม่ใช่เรื่องใหม่ ตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนหรือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่มีชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการเป็นจำนวนมาก เพื่อปกป้องคุ้มครองมรดกวัฒนธรรม อันเป็นการตอบโต้ต่อกระแสการพัฒนาและความทันสมัย (Koanantakool, 2025) ซึ่งสามารถเปรียบเทียบกับแนวคิดเรื่อง “Indigenous models of museums and curation” (Kreps, 2003) ซึ่งเน้นไปที่การดำรงไว้ซึ่งความรู้และการปฏิบัติทางวัฒนธรรมของชุมชนนอกเหนือจากตะวันตก Kreps (2003) ยกตัวอย่างกรณีศึกษาทั้งจากประเทศอินโดนีเซียและแถบแปซิฟิก รวมถึงการผสมผสานวิธีการแบบพื้นถิ่น (indigenous) กับการจัดการในพิพิธภัณฑ์แบบตะวันตก อาทิ พิพิธภัณฑ์กำหนดนโยบายว่าก่อนการอนุรักษ์วัตถุวัฒนธรรมเมารีนั้นจำเป็นต้องปรึกษาชนพื้นเมืองก่อน เป็นต้น ส่วนการศึกษาของ Koanantakool (2025) นั้นยกตัวอย่างโครงการพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยที่ริเริ่มและจัดการโดยท้องถิ่นอย่างแท้จริง อาทิ พิพิธภัณฑ์วัดท่าพุทและวัดไร่หิน เป็นต้น

โครงการที่สะท้อนการร่วมสร้าง (co-creation) ที่ Koanantakool (2025) อภิปรายและเชื่อมโยงกับโครงการวิจัยนี้คือนิทรรศการ “ศรัทธา ลักการะ” ความเชื่อสู่วิถีชีวิตล้านนา โดยเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นล้านนา เป็นการเล่าเรื่องความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติที่สะท้อนวัฒนธรรมล้านนา ผ่านเนื้อหาและวัตถุจากพิพิธภัณฑ์มากกว่า 10 แห่ง เป็นตัวอย่างของโครงการที่ริเริ่มและดำเนินการโดยชุมชน อีกทั้งยังจัดเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง นอกจากนี้ นิทรรศการดังกล่าวยังเน้นรูปแบบพิพิธภัณฑ์มีชีวิตในรูปแบบกลางแจ้ง ซึ่งท้าทายต่อรูปแบบพิพิธภัณฑ์ดั้งเดิมซึ่งมีลักษณะเหมือนโกดังเก็บวัตถุ (Koanantakool, 2025) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่ารูปแบบดังกล่าวอาจไม่ใช่ลักษณะที่พบโดยทั่วไปในบริบทพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไทย ซึ่งส่วนใหญ่ยังคงมีลักษณะเหมือนโกดังหรือห้องเก็บของ (storage) โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่อยู่ในวัด

ทั้งนี้ กรณีศึกษาของโครงการวิจัยแตกต่างจากการศึกษาของ Koanantakool (2025) ในแง่ที่ว่า ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ (ยัง) ไม่ได้เป็นพิพิธภัณฑ์ และไม่ได้มีวัตถุพิพิธภัณฑ์ (museum collections) เป็นตัวตั้งต้น และอีกประการ สมาชิกศูนย์การเรียนรู้ประกอบอาชีพชาวสวนเป็นหลัก และอาจไม่ได้คุ้นเคยกับแนวคิดเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมดังในกรณีของเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ล้านนา ชาวสวนบ้านชัยยี่หระไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อนำเสนอวัตถุ แต่ต้องการนำเสนอภูมิปัญญาซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตเช่นเดียวกัน ดังนั้น รูปแบบดังกล่าวจึงอาจไม่สามารถประยุกต์ใช้ได้กับบริบทบ้านชัยยี่หระเสียทีเดียว

อย่างไรก็ตาม กระบวนการออกแบบบทนิทรรศการ *กว่าจะเป็นทุเรียน* ดังที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเน้นตอบโจทย์ของชุมชนโดยการ “ฟัง” และหลีกเลี่ยงการยึดยึดวิธีหรือมุมมองของคนนอกชุมชนจนเกินไป ในขณะเดียวกันก็แนะนำวิธีการใหม่ให้แก่ชุมชน เพราะเห็นว่านิทรรศการสามารถเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ภูมิปัญญาของทุเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น อนึ่ง หากจะเน้นเรื่องการมีส่วนร่วม โครงการวิจัยเรื่องนี้ยังอาจยังมีจุดที่ต้องพัฒนาเป็นอย่างมาก และชุมชนยังมีลักษณะของผู้ได้รับประโยชน์ (beneficiaries) มากกว่าภัณฑารักษ์ที่ร่วมออกแบบในทุกกระบวนการ (French, 2020) ผู้วิจัยเห็นว่าการมีส่วนร่วมในระดับที่มากขึ้นน่าจะมีประโยชน์ในแง่ของความลึกซึ้งของภูมิปัญญามากกว่าโครงการวิจัยทำสำเร็จ เช่น การเก็บข้อมูลที่เข้มข้นขึ้น แต่ผู้วิจัยยังไม่สามารถหาคำตอบว่าวิธีการใดเป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่จะได้เวลาและข้อมูลจากชุมชนมากขึ้น โดยไม่กระทบต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ประเด็นนี้จึงเป็นคำถามที่ยังคงเหลือไว้ต่อไปสำหรับการวิจัยในอนาคต คือการหารูปแบบการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทยอย่างแท้จริง

แม้โครงการวิจัยนี้จะประสบกับความท้าทายและข้อจำกัดดังที่กล่าวถึงข้างต้นแต่ในแง่หนึ่งได้สะท้อนให้เห็นทางเลือกในการส่งเสริมและเผยแพร่ภูมิปัญญาที่อยู่ระหว่างกลางระหว่างศูนย์การเรียนรู้และพิพิธภัณฑ์ด้วยรูปแบบนิทรรศการที่เคลื่อนย้ายได้แทน กล่าวคือนิทรรศการซึ่งเป็นผลลัพธ์จากโครงการวิจัยถือว่าการยกระดับการสื่อสารองค์ความรู้จากศูนย์การเรียนรู้เดิมที่มีซึ่งเน้นการสาธิต (เช่น วิธีการปลูกทุเรียน วิธีการแปรรูปทุเรียน) เป็นหลัก ในขณะที่ยังขาดสื่อการสอนที่สามารถดึงดูดคนรุ่นใหม่ที่อาจมีความรู้หรือความสนใจเกี่ยวกับทุเรียนอย่างจำกัด แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ใช้รูปแบบการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ตามมาตรฐานตะวันตก ซึ่งนอกจากจะใช้ทรัพยากรมากทั้งระยะสั้นและระยะยาว ยังมีแนวโน้มที่จะยึดยึดวิธีคิดหรือวัฒนธรรมแบบตะวันตกให้กับชาวสวน นิทรรศการเคลื่อนย้ายได้นั้นทั้งยืดหยุ่นในแง่ของการจัดวาง อาศัยงบประมาณและทรัพยากรที่น้อยกว่า และสามารถนำไปจัดแสดงในสถานที่ต่าง ๆ ได้หลากหลายบริบท (เช่น โรงเรียน) ทำให้องค์ความรู้ที่กระจายสู่สาธารณชนยิ่งขึ้น อีกทั้งยังสอดคล้องกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวสวนอีกด้วย นิทรรศการจากบทที่สร้างสรรค์ขึ้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเท่าทันและตอบโจทย์ต่อชุมชนตามเงื่อนไขที่มี ณ ขณะนี้ และถือเป็นจุดเริ่มต้นต่อการจัดตั้งนิเวศพิพิธภัณฑ์ทุเรียนในอนาคต

6.3 ข้อเสนอแนะ

จากข้อจำกัดทางด้านขอบเขต การเก็บข้อมูล งบประมาณ และการมีส่วนร่วม ดังที่ได้กล่าวถึงในส่วนต่าง ๆ ของรายงาน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

6.3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผู้วิจัยเห็นว่าการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ให้มีผลกระทบเชิงบวกมากขึ้น อาจทำได้โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างผู้วิจัย ชุมชน และหน่วยงานท้องถิ่น ดังนี้ (1) จัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ให้แก่ชุมชนในวงกว้างนอกเหนือจากตัวแทนชุมชน ในเรื่องการใช้งานนิทรรศการ เช่น สรุบน้ำหนัาภูมิปัญญาที่ได้จากโครงการวิจัย วิธีการสื่อความหมายหรือนำชมนิทรรศการ (2) จัดเวทีแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับผลลัพธ์นิทรรศการ และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องรูปแบบของกิจกรรมอื่น ๆ ที่นิทรรศการสามารถนำไปใช้ประกอบได้ (3) เชิญตัวแทนจากองค์กรท้องถิ่น ผู้ประกอบการ และสมาชิกในชุมชนให้เข้าร่วมพิธีเปิดและเยี่ยมชมนิทรรศการ เป็นการสร้างความตระหนักถึงกิจกรรมเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาของชุมชน และสร้างเครือข่ายร่วมมือกันต่อยอดเป็นกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป รวมถึง (4) นำนิทรรศการ (บางส่วนหรือทั้งหมด) ไปใช้นอกสถานที่ตามความเหมาะสม เช่น กิจกรรมบรรยายความรู้ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามโรงเรียนในพื้นที่ และการออกร้านเพื่อเผยแพร่ให้ภูมิปัญญาชุมชนเป็นที่รู้จักควบคู่กับการขายผลผลิต เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และเศรษฐกิจควบคู่กันไป

6.3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเสนอว่า (1) ควรศึกษาภาคสนามให้มากขึ้น ซึ่งอาจจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกหรือเห็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่ชัดเจนยิ่งขึ้น และประสานงานกับชุมชนอย่างใกล้ชิดขึ้น เพื่อป้องกันการสื่อสารวันและเวลาผิดพลาดจนไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ดังแผน นอกจากนี้ (2) ในการศึกษาครั้งต่อไปควรเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดผลผลิตที่สะท้อน “เสียง” ของชุมชนอย่างแท้จริง และเหมาะสมกับบริบทภาคตะวันออกของประเทศไทย (3) ควรมีการศึกษาผู้เยี่ยมชม (visitor studies) ของนิทรรศการ เพื่อประเมินผลการสร้างสรรค์บทนิทรรศการ แล้วนำมาปรับปรุง รวมถึงเสนอแนวทางที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

รายการอ้างอิง

กรมประชาสัมพันธ์. (2566). จ.จันทบุรี แจ้งให้นักคัด-นักตัดทุเรียน ดำเนินการขึ้นทะเบียน ประจำปี พ.ศ.2566 ในระหว่างวันที่ 1-28 กุมภาพันธ์ 2566 ณ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงาน เกษตรจังหวัดจันทบุรี และ สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดจันทบุรี.

<https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/9/iid/154638>

กรมวิชาการเกษตร. (2563). การปลูกทุเรียนภาคใต้ตอนล่าง

กัลยาณี เพื่อกนำผล. (2559). อัตลักษณ์ชุมชนสู่การออกแบบสื่อนิทรรศการ : ย้อนอดีตริมฝั่งจันทบูร. วารสารศิลปะกรรมบูรพา, 19(1), 9–26.

จิรพร สวัสดิการ, วริศชนม์ นิลนนท์ และหยาดรุ้ง สุวรรณรัตน์. (2560). การใช้ประโยชน์ของกัมจาก เมล็ดทุเรียนในผลิตภัณฑ์ไอศกรีม. มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

<https://eresearch.rbru.ac.th/showthesis.php?theid=1654&depid=6>

จุฑาภรณ์ อยู่ทิม, จันทรีชลี มาพุทธ และพัศตรีภา โพธิ์ศรี. (2564). การสืบทอดวิถีชีวิตของชาวสวน ผลไม้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในสังคมเมือง. วารสารวิจัยรำไพพรรณี, 15(1), 119–126.

ชลธิ นุ่มชู, 2566, <https://pisandesign.my.canva.site/durian-cutters>

ชุดิพงศ์ คงสันเทียะ และชวล นาคใหม่. (2566). การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจ BCG: กรณีวิสาหกิจชุมชนแปรรูปกล้วย ตำบลนาจั่ว อำเภอสังคม จังหวัดหนองคาย. วารสาร มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 40(1), 130–151.

ดาราวรรณ รองเมือง, ณัฐริกา บุญประเสริฐ, ดวงกมล พิศวงศ์, ดารินทร์ สังระมาตร, ธนินดา กันภัย และธัญญรัตน์ ยมภักดี. (2561). ความพึงพอใจต่อการออกกำลังกายโดยการใช้ท่าราแท่งตุ้ กของผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี. วารสาร วิทยาลัยพยาบาลพระจอมเกล้า จังหวัดเพชรบุรี, 1(2), 1–16.

เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2554). ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์. สถาบันพระปกเกล้า.

ธนภัทร ทวยจัด, กุลวดี โรจน์ไพศาลกิจ และวรากร เกரியงไกรศักดิ์ตา. (2559). รูปแบบการพัฒนา แหล่งเรียนรู้ด้านอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี. วารสารวิจัยราชภัฏพระนคร สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 11(2), 1–16.

นิสารัตน์ หวานชะเอม. (2557). ภูมิปัญญาไทยกับการศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง.

นิสารัตน์ วรางคณาภิกุล. (2546). ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มเกษตรกรในตำบลไร่ขิง อำเภอสาม พรวาน จังหวัดนครปฐม [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี].

Dhonburi Rajabhat University Intellectual Repository (DRUIR).

<https://cms.dru.ac.th/jsui/handle/123456789/948>

ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว. (2561). *สมุดปกขาว BCG in Action การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมของประเทศไทย เพื่อ เศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว Bio – Circular – Green Economy*. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.).

https://waa.inter.nstda.or.th/stks/pub/2019/20191129-BCG_Final1.pdf

ปรีชญา รุ่งวิริยกานต์ และเพ็ญศรี ชิตบุตร. (2566). โมเดลเศรษฐกิจหมุนเวียน (BCG Model) สู่แนวทางการจัดการทรัพยากรภายในศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านโนนสูง จังหวัดสระแก้ว. *วารสารงานวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 10(1), 20–31.

พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2550). ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ : แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ. สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิชัย สายศรี, วีรพล ดิษเกษม และอักษร สวัสดิ์. (2560). ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวสวนทุเรียนในพื้นที่ตำบลบางกร่างอำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร*, 8(1), 347–355.

มหาวิทยาลัยบูรพา. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. (ม.ป.ป.). วังใหม่ (Wangmai) ต.วังใหม่ อ. นายายอาม จ.จันทบุรี. [แผ่นพับ]. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร. (2538). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (เล่ม 19).

<https://pubhtml5.com/qyql/jcrl/>

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร. (2541). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (เล่ม 23).

<https://saranukromthai.or.th/ebookpage/24>

มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร. (2547). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (เล่ม 28).

<https://saranukromthai.or.th/oldchild/3091#>

เมธาวิ ศรีรัตนโชติชัย, สุภาภรณ์ สุดหนองบัว, วิทยา กุลสมบุรณ์ และชินจิตร กองแก้ว. (2561). การจัดการประสบการณ์ไม่พึงประสงค์จากการใช้ยาสมุนไพรโดยมุมมองของผู้บริโภค. *วารสารเภสัชกรรมไทย*, 10(2), 421–426.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*.

<https://dictionary.orst.go.th/>

แวรวรี ลากเกิน. (2556). แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของชาวสวนทุเรียนจังหวัดนนทบุรี [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร]. Silpakorn University Repository (SURE). <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/12845?attempt=2&>

ศูนย์เทคโนโลยีเกษตรและนวัตกรรม. (2564). สถานการณ์ผลิตผลไม้ จังหวัดจันทบุรี.

<https://aic.moac.go.th/downloads/document/aic160364/002-1.pdf>

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.). (2563). *โมเดลเศรษฐกิจใหม่ BCG*.

https://www.nstda.or.th/home/knowledge_post/bcg-by-nstda/

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.). (2565). วิดีโอคลิป “โมเดลเศรษฐกิจแบบ BCG กับการท่องเที่ยว”. <https://www.bcg.in.th/news/bcg-model-and-tourism/>

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.). (ม.ป.ป.ก). *BCG เป็นมายังไง? BCG เพิ่มคุณภาพชีวิต เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม*. <https://www.bcg.in.th/background/>

สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.). (ม.ป.ป.ข). *BCG จะพัฒนาผ่าน 8 สาขาเศรษฐกิจ! BCG เพิ่มคุณภาพชีวิต เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม*.

https://www.bcg.in.th/#what_bcg

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2562). *ครูภูมิปัญญาไทย*. <http://www.thaiwisdom.org/>

สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (2551). คู่มือการจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ. https://finearts.go.th/storage/contents/detail_file/1WsWxgESixfCL5TxmNZa1oY1SZL8OGckUfPIJKC.pdf

สุประดิษฐ์ จิตรกร. (2559). การออกแบบเพื่อเพิ่มปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าชมนิทรรศการ: กรณีศึกษาอาคารพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สรรพพรรณวิทยาธรรมชาติ. *Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 9(2), 2307–2316.

หทัยรัตน์ บุญโยบษณ์. (2561). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนา*. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อนุกุล ศิริพันธ์, นวลพรรณ บุญธรรม และรุ่งตะวัน อ่วมอินทร์. (2562). “ศรัทธา สักการะ” ความเชื่อสู่วิถีชีวิตชาวล้านนา ถอดบทเรียนจากการจัดงานมหกรรมพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นชาวล้านนา ครั้งที่ 1

ที่จัดงานขึ้นเมื่อวันที่ 27-29 มกราคม 2559 ณ วัดศรีโคมคำ จ.พะเยา. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

อรช กระแสอินทร์, เพกา เสนาะเนื่อง, นันทชัย ไตรรัตน์วงศ์ และนภาพดี โรจนธรรม. (2565). การพัฒนากรอบแนวคิดสำหรับการออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตามแนวทาง BCG. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 24(1), 122–136.

อัฐญา แพทย์ศาสตร์ และพัชรินทร์ รุจิรานุกุล. (2564). สุขภาพจิตผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี. *วารสารวิจัยราชภัฏกรุงเทพ*, 8(2), 133–143.

อัฐญา แพทย์ศาสตร์ และพัชรินทร์ รุจิรานุกุล. (2565). แนวทางการพัฒนาสุขภาพจิตผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี. *วารสารวิจัยรำไพพรรณี*, 16(3), 166–173.

Biyala, K. (2022). Succeeding by design. In P. Dharmapiya, S. Thaitrakulpanich, & J. Algie (Eds.), *Thailand's BCG transformation: 40 case studies on the Bio-Circular-Green strategy and the Sufficiency Economy Philosophy in action* (pp. 122–125). Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation.

Boylan, P. J. (Ed.), *Running a museum: A practical handbook*. ICOM – International Council of Museums.

Brinkmann, S. (2014). Structured and semi-structured interviewing. In P. Leavy (Ed.), *The Oxford Handbook of Qualitative Research* (pp. 277–299). Oxford University Press.

Byrne, B. (2012). Qualitative interviewing. In C. Seale (Ed.), *Researching society and culture* (pp. 206–226). SAGE.

Chaitas, C., Chipangura, N. & Meparishvili, N. (2024) 'Expanding museums' horizons through partnerships and collaboration', *Museum International*, 76(3–4), vi–xi.

Crosbie-Jones, M. (2022). Inspiring Isan's creative capital. In P. Dharmapiya, S. Thaitrakulpanich, & J. Algie (Eds.), *Thailand's BCG transformation: 40 case studies on the Bio-Circular-Green strategy and the Sufficiency Economy Philosophy in action* (pp. 148–153). Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation.

- Driver, F. (2017). Exploration as knowledge transfer: Exhibiting hidden histories. In H. Jöns, P. Meusburger, & M. Heffernan (Eds.), *Mobilities of knowledge* (pp. 85–104). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-44654-7>
- Falk, J. H. & Dierking, L. D. (with Boyd, W. L.) (2016). *The museum experience*. Routledge. (Original work published 1992)
- Forrest, R. (2014). Exhibition narrative: The spatial parameters. *Exhibitionist* (Spring, 2014), 28–32.
- French, J. (2020). *Inclusive curating in contemporary art: A practical guide*. Arc Humanities Press.
- Gibbs, G. R. (2007). *Analyzing qualitative data*. SAGE.
- Gillham, B. (2000). *Case study research methods*. Bloomsbury.
- Gorard, S. (2023). *Working with population data*. Sage Research Methods Community. <https://researchmethodscommunity.sagepub.com/blog/working-with-population-data>
- Herreman, Y. (2004). Display, exhibits and exhibitions. In P. J. Boylan, (Ed.), *Running a museum: A practical handbook* (pp. 91–104). ICOM – International Council of Museums.
- Holstein, J. A. & Gubrium, J. F. (2021). Interviewing as a form of narrative practice. In D. Silverman (Ed.). *Qualitative research* (pp. 69–85). SAGE.
- J. Paul Getty Museum. (2011). *Complete guide to adult audience interpretive materials: Gallery texts and graphics*. Getty. https://www.getty.edu/education/museum_educators/downloads/aaim_completeguide.pdf
- Koanantakool, P.C. (2025) ‘community-based museums in Thailand and their indigenous curatorial practices’, in Y. Cai, (Ed.) *The museum in Asia* (pp. 129–142). Routledge.
- Leeds Museums and Galleries. (2017). *A practical guide for text interpretation*. Museum Development Yorkshire. Museum Development North. <https://www.museumdevelopmentyorkshire.org.uk/wp-content/uploads/2017/12/Practical-guide-for-text-interpretation-2017.pdf>

- Leibniz-Institut für Lebensmittel-Systembiologie an der TU München. (2020, February 28). *Discovering what makes durian fruit stink*. ScienceDaily. <https://www.sciencedaily.com/releases/2020/02/200228103005.htm>
- Lincoln, Y.S. and Guba, E.G. (1985). *Naturalistic enquiry*. SAGE.
- Minneapolis Institute of Art. (1993). *Interpretation at the Minneapolis Institute of Arts*. Museum-Ed. <https://www.museum-ed.org/interpretation-at-the-minneapolis-institute-of-arts/>
- OECD & ICOM. (2019). *A Guide for Local Governments, Communities and Museums*. International Council of Museums. <https://icom.museum/wp-content/uploads/2019/09/OECD-ICOM-GUIDE-MUSEUMS.pdf>
- otop chanthaburi. (2561). *otop นวัตกรรม บ้านชัยพร้า หมู่ 9 ตำบลวังใหม่ อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี*. <https://www.youtube.com/watch?v=FaUUdw3j1Wo>
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. SAGE.
- Prior (2021). Using documents in social research. In D, Silverman (Ed.). *Qualitative research* (pp. 185–199). SAGE.
- Rivas, C. (2012) Coding and analysing qualitative data. In C. Seale (Ed.), *Researching society and culture* (pp. 366–392). SAGE.
- Roppola, T. (2012). *Designing for the museum visitor experience*. Routledge.
- Seale, C. (2012). Validity, reliability and the quality of research. In C. Seale (Ed.), *Researching society and culture* (pp. 528–543). SAGE.
- Serrell, B. (2015). *Exhibit labels: An interpretive approach* (2nd ed.). Rowman & Littlefield.
- Simon, N. (2010). *The participatory museum*. Museum 2.0.
- Sitzia, E. (2023). Museology and its others: Analyzing exhibition storytelling through narratology, space analysis, discourse analysis, and ethnographic research. In K. Bijsterveld, A. Swinnen (Eds.), *Interdisciplinarity in the Scholarly Life Cycle* (pp. 153–171). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-11108-2_9
- Smithsonian Accessibility Program. (n.d.). Smithsonian Guidelines for Accessible Exhibition Design. Access Smithsonian. <https://www.sifacilities.si.edu/sites/default/files/Files/Accessibility/accessible-exhibition-design1.pdf>

- Swensen, G. (2023). *Resilience thinking in museums: industrial heritage, urban regeneration and civic engagement*. *Museum & Society*, 21(3), 36–56.
- Tilden, F. (with Dickenson, R. E.) (2007). *Interpreting our heritage* (4th ed.). The University of North Carolina Press. (Original work published 1957)
- Victoria and Albert Museum. (2018). *Writing gallery text at the V&A: A ten point guide*. Victoria and Albert Museum. https://www.vam.ac.uk/blog/wp-content/uploads/VA_Gallery-Text-Writing-Guidelines_online_Web.pdf?srltid=AfmBOorizwGLZAAky03NSzRe7y8L2vyPCgEK8uhvnBrHI-5llo00KNz7
- Willie, M. (2024). Population and Target Population in Research Methodology. *Golden Ratio of Social Science and Education*, 4(1), 75–79.
- Willis, T. (2019). *The art of storytelling in exhibitions*. The B.C. Museums Association (BCMA). <https://museum.bc.ca/wp-content/uploads/2020/11/Exhibit-Dev-Tool-The-Art-of-Storytelling-120.pdf>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบเก็บข้อมูล



แบบเก็บข้อมูล
(Data Collection Form)

โครงการวิจัยเรื่อง: การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางปรัชญา
กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี

เอกสารฉบับนี้จัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการเก็บข้อมูล ประกอบไปด้วยประเด็นคำถามต่อ
แหล่งข้อมูลแต่ละประเภท ได้แก่ เอกสาร การสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง และการสังเกตแบบไม่มีส่วน
ร่วม ซึ่งครอบคลุมประเด็นด้าน (1) ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน [w] (2) คุณค่าและความสำคัญของการทำ
สวนทุเรียนต่อชุมชนบ้านชัยยี่หระ [v] (3) การเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญา [k] และ (4) การจัดทำนิทรรศการ
[e] ข้อมูลเหล่านี้จะนำไปสู่ผลการศึกษาที่ตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย นั่นคือ (1) เพื่อสำรวจองค์ความรู้
เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ และ (2) เพื่อสร้างสรรค์บทนิทรรศการจากภูมิ
ปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG

คำถามสำหรับการศึกษาจากเอกสาร

1. ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนมีความสำคัญต่อชุมชนบ้านชัยยี่หระอย่างไร [v]
2. การทำสวนทุเรียนโดยทั่วไปมีกระบวนการอย่างไรบ้าง (กิจกรรม ช่วงเวลา แรงงาน อุปกรณ์) [w]
 - 2.1. ปัจจัยที่ต้องมี
 - 2.2. การปลูก
 - 2.3. การดูแลรักษา/บำรุง
 - 2.4. การเก็บเกี่ยว
 - 2.5. การจำหน่าย
3. การทำสวนทุเรียนโดยทั่วไปมีเทคนิคสำคัญอะไรบ้าง [w]
4. การทำสวนทุเรียนโดยทั่วไปมีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง และมีวิธีการแก้ปัญหานั้นอย่างไร [w]
5. อะไรคือจุดเด่นของทุเรียน (ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม) [v]
6. การตีความและสื่อความหมายในรูปแบบบทนิทรรศการมีวิธีการ เทคนิค และรายละเอียดอย่างไร [e]
7. โมเดลเศรษฐกิจ BCG คืออะไร [w][e]
8. โมเดลเศรษฐกิจ BCG มีความเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนอย่างไร [e]
9. จะถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG ได้อย่างไร [k]



10. ผู้เยี่ยมชมควรได้รับประสบการณ์อะไรจากนิทรรศการ และอย่างไร เช่น [e]

- 10.1. ความรู้
- 10.2. ความคิดสร้างสรรค์
- 10.3. ความบันเทิง
- 10.4. การวิเคราะห์สะท้อนคิด
- 10.5. การตั้งคำถาม

คำถามสำหรับการสัมภาษณ์กลุ่มแบบกึ่งโครงสร้าง

1. ท่านทำสวนทุเรียนมานานเท่าไรแล้ว (เช่น กี่ปี) [w]
2. เพราะเหตุใดท่านจึงทำสวนทุเรียน [v]
3. นอกจากทุเรียนแล้ว ท่านปลูกอะไรพืชหรือผลไม้้อะไรอีกบ้าง [v]
4. นอกจากท่านแล้ว สมาชิกในชุมชนบ้านชัยยี่หร่าส่วนใหญ่ทำสวนทุเรียนหรือไม่ หากไม่ ทำอาชีพอะไร [v]
5. วิธีการทำสวนทุเรียนของท่านจากอดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร [w][v]
6. ท่านคิดว่าอะไรคือจุดเด่นของทุเรียน [v]
7. ท่านคิดว่าทุเรียนและการทำสวนทุเรียนมีความสำคัญอย่างไรต่อชุมชนบ้านชัยยี่หร่า (อาจเปรียบเทียบกับพืชหรือผลไม้อื่น ๆ) [v]
8. การทำสวนทุเรียนมีกระบวนการอย่างไรบ้าง (กิจกรรม ช่วงเวลา แรงงาน อุปกรณ์) [w]
 - 8.1. ปัจจัยที่ต้องมี
 - 8.2. การปลูก
 - 8.3. การดูแลรักษา/บำรุง
 - 8.4. การเก็บเกี่ยว
 - 8.5. การจำหน่าย
9. การทำสวนทุเรียนมีเทคนิคสำคัญอะไรบ้าง [w]
10. การทำสวนทุเรียนมีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง และท่านแก้ปัญหาเหล่านั้นอย่างไร (อาจยกตัวอย่างปัญหาจริงที่ท่านเคยประสบ) [w]
11. ท่านเรียนรู้วิธีการปลูกทุเรียนมาจากใคร/แหล่งใด [w][k]
12. มีส่วนใดในการทำสวนทุเรียนที่ท่านต้องการปรับหรือไม่ อย่างไร (เช่น เทคนิค สถานที่ อุปกรณ์) [w]
13. ท่านเผยแพร่/ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทำสวนทุเรียนให้กับใครบ้าง (เช่น ครอบครัว นักเรียน/นักศึกษา คนในชุมชน ผู้ที่มาศึกษาดูงาน) และวิธีการเผยแพร่อย่างไร [k]
14. ผู้ที่เข้ามาเรียนรู้การทำสวนทุเรียนมักมีคำถามหรือสนใจเรื่องใดเป็นพิเศษ [k]
15. มีส่วนใดในการเผยแพร่ความรู้การทำสวนทุเรียนที่ท่านต้องการปรับหรือไม่ อย่างไร [k]
16. ท่านคิดว่าการนำภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนไปจัดเป็นนิทรรศการมีประโยชน์หรือไม่ อย่างไร [e]



- 2 -

ฉบับที่ 2.0 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2566

เอกสารจากระบบการขอรับการพิจารณาจริยธรรมวิจัย มหาวิทยาลัยบูรพา

17. ท่านคิดว่านิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนควรมีลักษณะอย่างไร [e]
 - 17.1. หัวข้อ
 - 17.2. เนื้อหา
 - 17.3. รูปแบบ
 - 17.4. อุปกรณ์
18. มีแง่มุมใดเกี่ยวกับการทำสวนทุเรียนที่ท่านคิดว่าควรเน้นเป็นพิเศษ หากนำมาจัดนิทรรศการ [e]
19. ท่านต้องการให้ใครเข้ามาเยี่ยมชมนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน [e]
20. ท่านมีประเด็นหรือข้อเสนอแนะอื่น ๆ เกี่ยวกับการทำสวนทุเรียน การเผยแพร่ความรู้ และ/หรือการจัดทำนิทรรศการที่ต้องการแลกเปลี่ยนเพิ่มเติมหรือไม่ [w][v][k][e]

คำถามสำหรับการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม

1. ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนมีความสำคัญต่อชุมชนบ้านชัยหรืออย่างไร [v]*
2. การทำสวนทุเรียนมีกระบวนการอย่างไรบ้าง (กิจกรรม ช่วงเวลา แรงงาน อุปกรณ์) [w]*
 - 2.1. ปัจจัยที่ต้องมี
 - 2.2. การปลูก
 - 2.3. การดูแลรักษา/บำรุง
 - 2.4. การเก็บเกี่ยว
 - 2.5. การจำหน่าย
3. การทำสวนทุเรียนมีเทคนิคสำคัญอะไรบ้าง [w]*
4. การทำสวนทุเรียนมีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง และมีวิธีการแก้ปัญหานั้นอย่างไร [w]*
5. การทำสวนทุเรียนของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร [w][v]*
6. ชุมชนมีวิธีการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนอย่างไร [k]
7. ปัญหา/อุปสรรคในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน (เช่น วิธีการ สถานที่ เนื้อหา) [k]
8. ผู้มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนมีใครบ้าง และแต่ละท่านทำหน้าที่อะไร [k]
9. จุดเด่นของรูปแบบการเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนมีอะไรบ้าง [k]
10. จุดด้อยของรูปแบบการเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนมีอะไรบ้าง (ซึ่งอาจพัฒนาขึ้นได้ด้วยการจัดทำนิทรรศการ) [e]

*หมายเหตุ: คำถามข้อ 1-5 จะใช้เป็นคำถามเสริมเพื่อเปรียบเทียบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เนื่องจากการบรรยายของชุมชนต่อผู้มาศึกษาดูงานอาจไม่ครอบคลุมประเด็นเหล่านี้ทั้งหมด (ปรับแก้ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย)



BUU-IRB Approved

24 Nov 2023

- 3 -

ฉบับที่ 20 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2566

เอกสารจากระบบการขอรับการพิจารณาจริยธรรมวิจัย มหาวิทยาลัยบูรพา

ภาคผนวก ข

แบบประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัย



แบบประเมินคุณภาพเครื่องมือวิจัย

โครงการวิจัย เรื่อง การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางปศิจิ:
กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี

บทคัดย่อ:

โครงการนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพและมีลักษณะของงานวิจัยเชิงประยุกต์ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ และ 2) เพื่อสร้างสรรค์บทนิทรรศการจากภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระที่สอดคล้องกับโมเดลเศรษฐกิจ BCG ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดโดยนำโมเดลเศรษฐกิจ BCG มาเชื่อมโยงกับศาสตร์การเล่าเรื่องนิทรรศการและแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญา การเก็บข้อมูลประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสาร (documentary research) และการทำวิจัยภาคสนาม (fieldwork) ซึ่งวิธีการวิจัยประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure group interview) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) มีผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยคือคณะกรรมการและสมาชิกศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ ซึ่งได้รับการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive selection) ข้อมูลทุติยภูมิและปฐมภูมินำมาเปรียบเทียบโดยใช้วิธีสามเส้า (data triangulation) เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง แล้วจึงวิเคราะห์เรียบเรียงเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน ในขั้นตอนสุดท้าย ผู้วิจัยจะนำองค์ความรู้มาออกแบบการเล่าเรื่องในเชิงเนื้อหาและวิธีการ โดยจะจัดทำในรูปแบบแผนย่อนิทรรศการ (exhibition planning brief) และบทนิทรรศการ (exhibition narratives) เพื่อให้ชุมชนได้นำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ผู้วิจัย: นางสาวอมรธรร เสริมชีพ

ตำแหน่ง: อาจารย์ (สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม)

สังกัด: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ผู้ประเมิน: _____

ตำแหน่ง: _____

สังกัด: _____

คำถามสำหรับการศึกษาจากเอกสาร

ด้าน ¹	รายการ	ความคิดเห็น	
		เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย
Credibility	1. คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย		
	2. คำถามสอดคล้องกับรูปแบบการเก็บข้อมูล		
Transferability	3. คำถามนำไปสู่ความเข้าใจต่อสังคมวัฒนธรรมในภาพรวม		
	4. คำถามนำไปสู่ความเข้าใจต่อบริบทและลักษณะของชุมชนกรณีศึกษา		
Dependability	5. แบบคำถามหากนำไปใช้กับงานวิจัยอื่นจะนำมาสู่ผลการวิจัยที่สอดคล้องกัน		
	6. แบบคำถามหากนำไปใช้โดยผู้วิจัยคนอื่นจะนำมาสู่ผลการวิจัยที่สอดคล้องกัน		
Confirmability	7. คำถามเป็นกลาง ไม่เป็นการชี้นำ		
	8. เป็นคำถามปลายเปิด		

คำแนะนำและข้อเสนอแนะ:

¹ แบบประเมินนี้ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยอ้างอิงจากแนวคิดคุณภาพของงานวิจัยเชิงคุณภาพ 4 ด้านที่กล่าวถึงใน Lincoln, Y.S. and Guba, E.G. (1985). *Naturalistic Enquiry*. Beverly Hills, CA: SAGE. และ Seale, C. (2012) Validity, Reliability and the Quality of Research. In Seale, C. (ed.). *Researching Society and Culture*. London: SAGE, 528–543.

คำถามสำหรับการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม

ด้าน	รายการ	ความคิดเห็น	
		เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย
Credibility	1. คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย		
	2. คำถามสอดคล้องกับรูปแบบการเก็บข้อมูล		
Transferability	3. คำถามนำไปสู่ความเข้าใจต่อสังคมวัฒนธรรมในภาพกว้าง		
	4. คำถามนำไปสู่ความเข้าใจต่อบริบทและลักษณะของชุมชนกรณีศึกษา		
Dependability	5. แบบคำถามหากนำไปใช้กับงานวิจัยอื่นจะนำมาสู่ผลการวิจัยที่สอดคล้องกัน		
	6. แบบคำถามหากนำไปใช้โดยผู้วิจัยคนอื่นจะนำมาสู่ผลการวิจัยที่สอดคล้องกัน		
Confirmability	7. คำถามเป็นกลาง ไม่เป็นการชี้นำ		
	8. เป็นคำถามปลายเปิด		

คำแนะนำและข้อเสนอแนะ:

ภาคผนวก ค
หนังสือขออนุญาตในการเก็บข้อมูลวิจัย

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา
๑๖๙ ตำบลแสนสุข อำเภอเมือง
จังหวัดชลบุรี ๒๐๑๓๑

๔ ธันวาคม ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตในการเก็บข้อมูลวิจัย

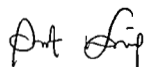
เรียน คณะกรรมการและตัวแทนสมาชิกศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ

ด้วยข้าพเจ้า นางสาวอมรฉัตร เสริมชีพ ตำแหน่ง อาจารย์ สังกัด ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “การสร้างสรรค์ บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางปืชีจี: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง บ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี”

ในการนี้ จึงขออนุญาตเข้าเก็บข้อมูลวิจัยโดย (๑) การสัมภาษณ์กลุ่มกับคณะกรรมการและตัวแทน สมาชิกศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระในวันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๖ เวลา ๑๐.๓๐ - ๑๒.๐๐ น. และ (๒) การสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วมในช่วงที่มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจ พอเพียงบ้านชัยยี่หระ โดยจะประสานในรายละเอียดต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ



(นางสาวอมรฉัตร เสริมชีพ)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ภาคผนวก ง

เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

AF 06-02/v2.1



เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย (Participant Information Sheet)

รหัสโครงการวิจัย: HU093/2566(E1)

(งานมาตรฐานและจริยธรรมในการวิจัย กองบริหารการวิจัยและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยบูรพา เป็นผู้ออกรหัสโครงการวิจัย)

โครงการวิจัยเรื่อง: การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางปืชีจี:
กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี

เรียน ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

ข้าพเจ้า นางสาวอมรณัฐ เสริมชีพ ตำแหน่ง อาจารย์ สังกัด ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ขอเรียนเชิญท่านเข้าร่วมโครงการวิจัยเรื่อง “การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางปืชีจี: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี” ก่อนที่ท่านจะตกลงเข้าร่วมการวิจัย ขอเรียนให้ท่านทราบรายละเอียดของโครงการวิจัย ดังนี้

โครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระ และ (2) เพื่อสร้างสรรค์บทนิทรรศการจากภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนของชุมชนบ้านชัยยี่หระที่มุ่งเน้นสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

เมื่อท่านตอบรับเข้าร่วมโครงการวิจัย ท่านจะได้รับการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มเป็นเวลา 1-2 ชั่วโมงร่วมกับผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยท่านอื่น เกี่ยวกับ (1) ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน (2) คุณค่าและความสำคัญของการทำสวนทุเรียนต่อชุมชน (3) การถ่ายทอดและเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน และ (4) ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของท่านเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาดังกล่าวมาจัดทำบทนิทรรศการ โดยนอกจากนี้ หากท่านอนุญาต ข้าพเจ้าจะเข้าสังเกตการณ์ในวันที่มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานที่ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ เพื่อเก็บข้อมูลด้านเนื้อหาเพิ่มเติมและสังเกตรูปแบบการให้ความรู้ด้านภูมิปัญญาของชุมชนของท่าน

ก่อนการเก็บข้อมูลข้าพเจ้านัดหมายล่วงหน้าตามวัน เวลา และสถานที่ที่ท่านสะดวก และมอบ (1) เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย และ (2) เอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยให้แก่ท่าน ในระหว่างการเก็บข้อมูลจะมีการจดบันทึก ถ่ายภาพ (เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทำสวนทุเรียน เช่น ผลทุเรียน สวนทุเรียน อุปกรณ์/เครื่องมือ เป็นต้น) และบันทึกเสียง โดยข้าพเจ้าจะแจ้งให้ท่านทราบและขอความยินยอมก่อนการเริ่มบันทึกเสียง หลังจากนั้นบทสัมภาษณ์จะมีการถอดเสียง ซึ่งข้าพเจ้าจะส่งให้ท่านเพื่อยืนยันความถูกต้อง แก่ไขข้อสงสัย และขอความยินยอมให้ข้าพเจ้านำข้อมูลจากบทสัมภาษณ์



24 Nov 2023

1 -

ฉบับที่ 20 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2566

เอกสารจากระบบการขอรับการพิจารณาจริยธรรมวิจัย มหาวิทยาลัยบูรพา

AF 06-02/v2.1

การสังเกตการณ์ ภาพถ่าย ควบคู่กับเอกสารที่สืบค้นจะนำไปใช้ในการเขียนรายงานการวิจัย จัดทำบทนิทรรศการภูมิปัญญาชุมชน และนำเสนอในงานตีพิมพ์ทางวิชาการอันสืบเนื่องมาจากโครงการวิจัยนี้

โครงการวิจัยนี้ไม่มีความเสี่ยงต่อชีวิต ร่างกาย จิตใจ ชื่อเสียง เสรีภาพ และทรัพย์สินของท่าน การเข้าร่วมโครงการวิจัย ท่านจะได้รับประโยชน์ทางอ้อม นั่นคือ บทนิทรรศการจากโครงการวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดทำนิทรรศการจริง ณ ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ และ/หรือตั้งพิพิธภัณฑ์ของชุมชนบ้านชัยยี่หระดังที่ชุมชนของท่านวางแผนไว้ได้

ในการให้ข้อมูลแต่ละครั้ง ท่านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ โดยจะมีของที่ระลึกเป็นการทดแทนที่ท่านเสียเวลา นอกจากนี้ ท่านมีสิทธิในการเข้าร่วม ยุติ และถอนตัวจากการเป็นผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยได้ตลอดเวลา ซึ่งการถอนตัวของท่านจะไม่กระทบต่อประโยชน์ใด ๆ ที่ท่านพึงได้รับตามสิทธิ

ทั้งนี้ ข้อมูลที่ท่าน (ผู้เข้าร่วมวิจัย) ให้จะนำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการเท่านั้น บทสัมภาษณ์ของท่านและข้อมูลอื่น ๆ ที่นำมาสู่ผลการศึกษาจะเก็บไว้เป็นความลับในรูปแบบเอกสารในคอมพิวเตอร์ส่วนตัวของข้าพเจ้า (ผู้วิจัย) ซึ่งมีการปกป้องด้วยรหัสผ่าน จะไม่มีการเผยแพร่ข้อมูลส่วนบุคคลใด ๆ ไปเผยแพร่ เว้นแต่ท่านจะยินยอมให้เปิดเผยข้อมูลดังกล่าวโดยได้อนุญาตไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

หากท่านมีข้อสงสัยประการใด สามารถติดต่อผู้วิจัย นางสาวอมรณัฐ เสริมชีพ ตำแหน่ง อาจารย์สังกัด ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ได้ทุกเมื่อที่หมายเลขโทรศัพท์ 038-102-368 หรือ 066-109-1330 และอีเมล amornchat.se@buu.ac.th

หากผู้วิจัยไม่ปฏิบัติตามที่ได้ชี้แจงไว้ในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย สามารถแจ้งมายังคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา กองบริหารการวิจัยและนวัตกรรม หมายเลขโทรศัพท์ 038-102-620 หรืออีเมล buuethics@buu.ac.th

เมื่อท่านพิจารณาแล้วเห็นสมควรเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ขอความกรุณาลงนามในเอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยที่แนบมาด้วย และขอขอบพระคุณในความร่วมมือนของท่านมา ณ ที่นี้



BUU-IRB Approved
24 Nov 2023

2 -

ฉบับที่ 20 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2566

เอกสารจากระบบการขอรับการพิจารณาจริยธรรมวิจัย มหาวิทยาลัยบูรพา

ภาคผนวก จ

เอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

AF 06-03.1/v2.1



เอกสารแสดงความยินยอม
ของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย (Consent Form)

รหัสโครงการวิจัย: HU093/2566(E1)
(งานมาตรฐานและจริยธรรมในการวิจัย กองบริหารการวิจัยและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยบูรพา เป็นผู้ออกรหัสโครงการวิจัย)
โครงการวิจัยเรื่อง: การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางบีซีจี:
กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี
ให้คำยินยอม: วันที่ เดือน พ.ศ.

ก่อนที่จะลงนามในเอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ ข้าพเจ้าได้รับการอธิบายถึงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย วิธีการวิจัย และรายละเอียดต่าง ๆ ตามที่ระบุในเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้ให้ไว้แก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้าเข้าใจคำอธิบายดังกล่าวครบถ้วนเป็นอย่างดีแล้ว และผู้วิจัยรับรองว่าจะตอบคำถามต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าสงสัยเกี่ยวกับการวิจัยนี้ด้วยความเต็มใจ และไม่ปิดบังซ่อนเร้นจนข้าพเจ้าพอใจ

ข้าพเจ้าเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้ด้วยความสมัครใจ และมีสิทธิที่จะบอกเลิกการเข้าร่วมโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้ การบอกเลิกการเข้าร่วมการวิจัยนั้นไม่ส่งผลกระทบต่อประโยชน์ที่ข้าพเจ้าพึงได้รับตามสิทธิผู้วิจัยรับรองว่าจะเก็บข้อมูลเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าเป็นความลับ จะเปิดเผยได้เฉพาะในส่วนที่เป็นสรุปผลการวิจัย การเปิดเผยข้อมูลของข้าพเจ้าต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องต้องได้รับอนุญาตจากข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าได้อ่านข้อความข้างต้นแล้วมีความเข้าใจดีทุกประการ และได้ลงนามในเอกสารแสดงความยินยอมนี้ด้วยความเต็มใจ

กรณีที่ข้าพเจ้าไม่สามารถอ่านหรือเขียนหนังสือได้ ผู้วิจัยได้อ่านข้อความในเอกสารแสดงความยินยอมให้แก่ข้าพเจ้าฟังจนเข้าใจดีแล้ว ข้าพเจ้าจึงลงนามหรือประทับลายนิ้วหัวแม่มือของข้าพเจ้าในเอกสารแสดงความยินยอมนี้ด้วยความเต็มใจ

ลงนาม ผู้ยินยอม
(.....)

ลงนาม พยาน
(.....)

หมายเหตุ กรณีที่ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยให้ความยินยอมโดยการประทับลายนิ้วหัวแม่มือ ขอให้มีพยานลงลายมือชื่อรับรองด้วย

24 Nov 2023

- 1 -



ภาคผนวก ฉ
เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา



เลขที่ IRB2-118/2566

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา ได้พิจารณาโครงการวิจัย

รหัสโครงการวิจัย: HU 093/2566

โครงการวิจัยเรื่อง: การสร้างสรรค์บทนิพนธ์การภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางบีซีจี: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้
เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยยี่หระ จังหวัดจันทบุรี

หัวหน้าโครงการวิจัย: อาจารย์อมรรัฐ เสริมชีพ

หน่วยงานที่สังกัด: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

วิธีทบทวน:

☒ Exemption

☐ Expedited

☐ Full board

คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัย
ดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มี
การล่วงละเมิดสิทธิ สวัสดิภาพ และไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตัวอย่างการวิจัยและผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ (ดูตามเอกสารตรวจสอบ)

1. แบบเสนอเพื่อขอรับการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ฉบับที่ 2 วันที่ 1 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2566
2. โครงการวิจัยฉบับภาษาไทย ฉบับที่ 1 วันที่ 2 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2566
3. เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย ฉบับที่ 2 วันที่ 1 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2566
4. เอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย ฉบับที่ 2 วันที่ 1 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2566
5. แบบเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น แบบบันทึกข้อมูล (Data Collection Form)
แบบสอบถาม หรือสัมภาษณ์ หรืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ฉบับที่ 2 วันที่ 1 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2566
6. เอกสารอื่น ๆ (ถ้ามี)
6.1 หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูล ฉบับที่ 1 วันที่ 2 เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2566

วันที่รับรอง : วันที่ 24 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2566

วันที่หมดอายุ : วันที่ 24 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2567

ลงนาม

(นายเจนวิทย์ นวลแสง)

ประธานคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ชุดที่ 2 (กลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)

** หมายเหตุ การรับรองนี้มีรายละเอียดตามที่ระบุไว้ด้านหลังเอกสารรับรอง **

ผู้วิจัยทุกท่านที่ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ต้องปฏิบัติตามดังต่อไปนี้

1. ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนต่าง ๆ ที่ระบุไว้ในโครงการวิจัยอย่างเคร่งครัด โดยใช้เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย (Participant Information Sheet) (AF 06-02), เอกสารแสดงความยินยอมของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย (Consent Form) (AF 06-03), แบบสัมภาษณ์ และ/ หรือแบบสอบถาม รวมถึงเอกสารอื่น ๆ เช่น ใบประชาสัมพันธ์ หรือ ประกาศเชิญชวน เข้าร่วมโครงการ เป็นต้น ที่ผ่านการรับรองและประทับตราจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยบูรพา แล้วเท่านั้น
2. ผู้วิจัยมีหน้าที่ส่งแบบรายงานความก้าวหน้าของการวิจัย (Progress Report Form) (AF 09-01) ต่อคณะกรรมการฯ ตามเวลาที่กำหนดหรือเมื่อได้รับการร้องขอ
3. การรับรองโครงการวิจัยของคณะกรรมการฯ มีกำหนด 1 ปี หลังจากวันที่คณะกรรมการฯ มีมติให้การรับรอง หากการวิจัยไม่สามารถดำเนินการเสร็จสิ้นภายในระยะเวลาที่กำหนด ผู้วิจัยสามารถยื่นขอต่ออายุการรับรองโครงการวิจัย อย่างน้อย 30 วัน ก่อนวันหมดอายุตามที่กำหนดไว้ในเอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
4. หากมีการแก้ไขเพิ่มเติมโครงการวิจัย เช่น เปลี่ยนแปลงหัวหน้าโครงการวิจัย/ เพิ่มเดิมผู้ร่วมวิจัย การแก้ไขหรือเพิ่มเติมวิธีดำเนินการวิจัย การแก้ไขการสะกดคำ เป็นต้น ผู้วิจัยจะต้องยื่นขอแก้ไขเพิ่มเติมโครงการวิจัย โดยส่งแบบรายงานการแก้ไขเพิ่มเติมโครงการวิจัย (Amendment Form) (AF 08-01) ต่อคณะกรรมการฯ โดยอ้างอิงรหัสโครงการวิจัยที่ได้รับไว้ และต้องระบุรายละเอียดให้ชัดเจนว่าการเปลี่ยนแปลงอะไร อย่างไร และเหตุผลที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้ ในกรณีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าโครงการวิจัย/ เพิ่มเดิมผู้ร่วมวิจัยท่านใหม่ ให้แนบประวัติมาด้วย
5. ผู้วิจัยมีหน้าที่รายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ชนิดร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย ภายในระยะเวลาที่กำหนด ในวิธีดำเนินการมาตรฐาน (Standard Operating Procedures, SOPs) ให้แก่คณะกรรมการฯ ตามแบบรายงานเหตุการณ์ไม่พึงประสงค์ชนิดร้ายแรง (Serious Adverse Event (SAE) Report Form) (AF 10-01)
6. ผู้วิจัยมีหน้าที่รายงานให้คณะกรรมการฯ ทราบ เมื่อมีการยุติโครงการวิจัยก่อนกำหนด หรือการระงับโครงการวิจัยโดยผู้วิจัย หรือผู้สนับสนุนทุนวิจัย พร้อมทั้งคำอธิบายเป็นลายลักษณ์อักษรโดยละเอียดถึงสาเหตุของการยุติหรือระงับโครงการวิจัย ตามแบบรายงานการยุติโครงการวิจัยก่อนกำหนด (Study Termination Memorandum) (AF 12-01)
7. ผู้วิจัยมีหน้าที่ส่งแบบรายงานการไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนด (Non-compliance / Protocol Deviation / Protocol Violation Report) (AF 13-01) ให้คณะกรรมการฯ และผู้สนับสนุนทันทีที่ตรวจพบ หรือได้รับรายงานว่ามีการปฏิบัติไม่ตรงกับขั้นตอนที่ระบุไว้ในโครงการวิจัย หรือข้อกำหนดของคณะกรรมการฯ
8. เมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย ผู้วิจัยมีหน้าที่ส่งแบบรายงานสรุปผลการวิจัย (Final Report) (AF 11-01) ให้คณะกรรมการฯ ทราบภายใน 30 วัน หลังจากสิ้นสุดการดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก ข
บทนิทรรศการ

บทนิทรรศการ
กว่าจะเป็นกุเรียน

อมรรัฐ เสริมชีพ

เอกสารนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง การสร้างสรรค์บทนิทรรศการภูมิปัญญาการทำ
สวนกุเรียนตามแนวทางบีซีจี: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยहर้า จังหวัดจันทบุรี

บทนำ

Key Points	1. เชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมนึกถึงภาพจำของทุเรียน 2. เกริ่นนำทีม 3 ทีมของนิทรรศการ	
Narrative	Caption	พูดถึงทุเรียนแล้วนึกถึงอะไร
	Body Text	- อร่อย - เหม็น - แพง แล้วทำไมทุเรียนถึงอร่อย แต่เหม็น อีกทั้งยังแพง? นิทรรศการ ทว่าจะเป็นทุเรียน ชวนไปหาคำตอบด้วยกัน
Activity	ให้ผู้เยี่ยมชมเขียนแสดงความคิดเห็นของตน	
Materials	1. กระดาษโน้ต (post-it) 2. ปากกาหรือชอล์ก 3. ที่วางเครื่องเขียน	

Theme 1: ทุเรียนอร่อย

Key Points	1. ให้ข้อมูลเบื้องต้นทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับรสชาติทุเรียน 2. เน้นบริบทภูมิปัญญาชุมชนบ้านชัยพร้า 3. สร้างปฏิสัมพันธ์และความน่าสนใจด้วยการตั้งคำถาม	
Content	Caption	ความอร่อยของ “ราชาผลไม้” เลื่องลือไปทั่วโลก เนื้อสีเหลืองของทุเรียนมีความหวาน มัน เนียน นุ่ม ทุเรียนแต่ละพันธุ์ในไทยรสชาติต่างกันนะ
	Body Text	<u>ทุเรียนบ้านชัยพร้า</u> - หมอนทอง: หวานมันกลมกล่อม เนื้อละเอียด ไม่แฉะ ต้าน อนุมูลอิสระ นิยมที่สุด - ชะนี: หวานจัด เมล็ดน้อย เหลืองเข้ม เนื้อละเอียด - พวงมณี: สีเหลืองเข้ม นุ่มละมุน หวานจัด - กระดุม: หวานเป็นเอกลักษณ์ เหนียวนุ่ม แห้งไม่ฉ่ำน้ำ <u>เนื้อทุเรียน</u> ให้คาร์โบไฮเดรต (30%) โปรตีน วิตามินซี โพแทสเซียม และ กรดอะมิโน แต่ควรกินอย่างพอดี เพราะทุเรียนมีน้ำตาลและ ไขมันเยอะ จะทำให้น้ำตาลในเลือดสูงและร้อนไปสบายตัว ส่วนอื่น ๆ ของทุเรียน ได้แก่ ราก ใบ และเปลือก รสฝาดขม มี สรรพคุณทางยาด้วยนะ
	Key Takeaway	ความเข้าใจตลาด
	Additional Info.	คุณชอบกินทุเรียนพันธุ์ไหนที่สุด
Activity	<u>ถาม-ตอบ</u> ถาม: พันธุ์ทุเรียนแบ่งออกเป็นกี่กลุ่ม ตอบ: ในประเทศไทยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่มตามลักษณะใบ	

Materials	1. ป้ายคำถาม มีเฉลยอยู่ด้านหลัง		
	2. ภาพประกอบทุเรียนพันธุ์ (1) หมอนทอง (2) ชะนี (3) พวงมณี (4) กระดุม		
Theme 2: ทุเรียนเหมีน			
Key Points	1. นำเสนอเอกลักษณ์ในทางลบของทุเรียนที่เป็นที่รู้จัก		
	2. ลดอคติต่อกลิ่นทุเรียนด้วยการใช้เหตุผลด้วยข้อมูลทางวิทยาศาสตร์		
	3. ใช้ภาพประกอบและกิจกรรมเพื่อไม่ให้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์น่าเบื่อจนเกินไป		
Content	Caption	ทุเรียนอร่อย แต่ทำไมเหมีนจัง?	
		กลิ่นที่ฉุนแรงทำให้บางสถานที่ เช่น รถไฟฟ้า โรงแรม ออกกฎห้ามนำทุเรียนเข้า	
	Body Text	<u>กลิ่นทุเรียนมาจากไหน?</u>	
		สาเหตุมาจาก จีโนม (genome) หรือข้อมูลทางพันธุกรรมของทุเรียน (DNA) สารประกอบทำให้ ทุเรียนยิ่งสุก กลิ่นยิ่งแรง ตัวการสำคัญคือ “อีไทโอนิน” (Ethionine) กรดอะมิโนชนิดหายากที่ทุเรียนสร้างขึ้นเพื่อดึงดูดสัตว์	
		<u>ดอกทุเรียน</u>	
		ทุเรียนไม่ได้เหมีนไปทุกส่วนนะ ดอกทุเรียนมีกลิ่นหอม ยิ่งดกยิ่งหอม เอามาทำเป็นอาหารก็ได้ด้วย ดอกทุเรียนซุบแบ่งทอดของบ้านซบยี่หระ อร่อยอย่าบอกใคร อาหารแปรรูปจากทุเรียนมีมากมาย ใครลองเป็นติดใจ	
		<u>การแปรรูป</u>	
		เช่น นำทุเรียนผลเล็ก (ตกไซส์) มาทำขนม ช่วยลดขยะ สร้างรายได้เพิ่ม ผู้บริโภคอร่อยได้ไม่จำเจ เช่น สมูตตี้ทุเรียน ไอศกรีมทุเรียน ทุเรียนกวน ทุเรียนแท่ง	
	Key Takeaway	การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า	
	Additional Info.	ทุเรียนไม่ได้เหมีนทุกส่วนนะ	
Activity	ภาพประกอบชื่ออาหารแปรรูปจากทุเรียนเปิดได้		
Materials	1. ภาพดอกทุเรียนซุบแบ่งทอด (เมนูของบ้านซบยี่หระ)		
	2. ภาพอาหารแปรรูปจากทุเรียนที่พบได้ตามท้องตลาด (1) สมูตตี้ทุเรียน (2) ไอศกรีมทุเรียน (3) ทุเรียนกวน (4) ทุเรียนแท่ง เมื่อเปิดออกจะเห็นชื่ออาหารนั้น		

Theme 3: ทุเรียนแพง

Subtheme 3.1: ภูมิหลังชุมชน

Key Points	1. นำเสนอพลวัตการทำสวนทุเรียนที่เปลี่ยนไป (จากระบบชาตีสู่ธุรกิจ) 2. เชื่อมโยงให้เห็นว่าเหตุผลทางเศรษฐกิจ เป็นที่มาของภูมิปัญญา 3. สลักเล็ยข้อมูลเชิงตัวเลข/ข้อมูลเปราะบาง และเน้นการประยุกต์ใช้เทคนิคและเทคโนโลยีสมัยใหม่		
Content	Caption	ใคร ๆ ก็รู้ว่าทุเรียนราคาแพง ทุเรียนไม่ได้แพงมาตั้งแต่ไหนแต่ไร ที่ราคาสูงก็เพราะกว่าจะได้ทุเรียนมาไม่ง่ายเลย	

	Body Text	<u>บ้านชัยยี่หระในอดีต</u> ราว 50 ปีก่อน ราคาทุเรียนไม่ได้ต่างกับผลไม้อื่น ๆ ในสวน หนึ่งอาจมีต้นทุเรียนไม่ถึง 100 ต้นใกล้เคียงกับผลไม้อื่น ๆ (เช่น มังคุด) ชาวสวนใช้การปลูกแบบตามธรรมชาติ คือซื้อต้นพันธุ์มาปลูกในหลุมที่ขุดไว้ ผลผลิตที่ได้ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศในแต่ละปี <u>ปัจจุบัน</u> ราคาทุเรียนเพิ่มขึ้น 10 เท่า ชุมชนบ้านชัยยี่หระ ซึ่งเคยทำสวนยางพาราเป็นหลัก จึงหันมาทำสวนทุเรียน ทุกวันนี้ในแต่ละสวนอาจมีทุเรียนเป็นจำนวนหลักร้อยหรือหลักพัน มีการใช้เทคนิคและเทคโนโลยีมาทำสวนเพื่อให้ได้ทุเรียนที่มีคุณภาพสูงสุด ทุเรียนคุณภาพ จึงเป็นความภาคภูมิใจและรายได้หลักของชุมชนบ้านชัยยี่หระ แต่จะปลูกทุเรียนให้งาม น้ำหนักดี และอร่อยไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องอาศัยภูมิปัญญาที่มาจากความรู้รอบด้านและการพัฒนาไม่รู้จบ
	Key Takeaway	การเรียนรู้และปรับตัว
	Additional Info.	- ปลูกทุเรียนเหมือนเลี้ยงลูก ต้องดูแลดี ๆ นะ - แต่ละสวนมีเทคนิคไม่เหมือนกัน
	Activity	
Materials		
Subtheme 3.2: การปลูกทุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นแรกของการทำสวนทุเรียน (การปลูก) จากมุมมองของชุมชน 2. หลักเสียงข้อมูลที่มาจกจนเกินไป โดยส่งเสริมให้ใช้การสื่อความหมายอื่นประกอบกับนิทรรศการ	
Content	Caption	ปลูกทุเรียนเริ่มยังไงดี? ทำสวนทุเรียนต้องเอาใจใส่ สังเกต และเรียนรู้ตลอดเวลา ตั้งแต่เริ่มเตรียมดินไปจนถึงได้ผลทุเรียน ใช้เวลา 4-5 ปี ต้นทุเรียนมีอายุขัยราว 20 ปี
	Body Text	<u>เตรียมดิน</u> การทำสวนทุเรียนเริ่มจากการเตรียมดิน ยกร่อง และบั่นโคก เพื่อไม่ให้น้ำขังที่โคนต้น การบั่นโคกทำได้ 2 แบบคือ (1) ใช้ดินจากสวนตนเอง หรือ (2) ขูดดินจากที่อื่น จ้างรถขุด (backhoe) ราคาจะสูงกว่าจ้างคน แต่รถขุดบั่นโคกได้เร็วกว่า นอกจากนี้ อย่าลืมเตรียมงบประมาณไว้สำหรับค่าใช้จ่ายอื่นด้วย เช่น ค่าวางท่อระบายน้ำ ค่าทำระบบน้ำ เป็นต้น <u>ปลูกและดูแลต้นอ่อน</u>

		ช่วงที่ยังเป็นต้นอ่อน (ปีแรก) ต้องดูแลอย่างใกล้ชิดเหมือนเด็กทารก เพื่อให้กุเรียนตั้งตัวได้ ต้นโตเร็ว และโตเสมอกัน แต่ถ้าดูแลต้นอ่อนไม่ดี กุเรียนจะโตช้าและแคระแกร็น การพ่นสารทุก ๆ 5-7 วัน (เดือนละ 4 ครั้ง) ช่วยให้ต้นเสมอกัน ส่วนต้นที่มีเฉพาะใบแก่ไม่มียอดไม่ต้องพ่น ถือเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างคุ้มค่า
	Key Takeaway	การวางแผนและดูแลใกล้ชิด
	Additional Info.	ในส่วนเดียว บางทีก็มีกุเรียนหลายรุ่นนะ เช่น ต้นนี้เพิ่ง 1 ปี อีกต้น 4 ปี
Activity	<u>ถาม-ตอบ</u> ถาม: “บันโคก” คืออะไร ตอบ: เตรียมดินให้เป็นกองสูง เพื่อไม่ให้น้ำขังที่โคนต้น	
Materials	ป้ายคำถาม มีเฉลยอยู่ด้านหลัง	
Subtheme 3.3: การดูแลและบำรุงรักษาต้นกุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการดูแลและบำรุงรักษาต้นกุเรียน จากมุมมองของชุมชน 2. แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานองค์ความรู้สมัยใหม่จากศาสตร์ต่าง ๆ มาใช้ในการทำสวนกุเรียน	
Content	Caption	กุเรียนชอบน้ำแต่ไม่ชอบแฉะ นอกจากนี้ กุเรียนยังต้องการกรดอะมิโนและธาตุอาหารรองอื่น ๆ ด้วย
	Body Text	<u>ให้น้ำสม่ำเสมอ</u> ชาวสวนแนะนำ: ต้นอ่อนกุเรียน 1 เดือนแรก ควรรดน้ำทุกวัน ครั้งละ 20-30 นาที 08.00-09.00 น. ถือเป็นช่วงเวลาที่กุเรียน “กินอร่อย” ควรรดน้ำ 16.00 น. เป็นเวลาที่กุเรียน “พักผ่อน” ไม่ควรรดน้ำ (ไนโตรเจนในอากาศสูง มีความชื้นสัมพัทธ์ไม่เหมาะสม ทำให้กุเรียนลัดใบอ่อน) ควรสังเกตฤดูกาลด้วย ถ้าปลูกฤดูแล้งก็ควรรดน้ำทุกวัน <u>ใส่ปุ๋ยและเคมี</u> - เมื่อปลูกกุเรียนเป็นอาชีพหลัก สวนกุเรียนบ้านชัยยี่หระฯ พึ่งพาสารเคมีร่วมด้วย เพื่อคุมให้ได้มาตรฐานสำหรับส่งออก เรียกว่าเป็นกุเรียนที่ “หนาบเขี้ยว” คือผิวและใบสวย ได้รับธาตุอาหารอย่างดี ปลอดภัยจากสารเคมี - ปกติจะใส่ปุ๋ยต้นกุเรียนเดือนละ 1 ครั้ง อาจให้สารกำจัดศัตรูพืชด้วยตามปัญหาแต่ละช่วงวัย เช่น ใบอ่อนจะมี

		ปัญหาเรื่องหนอนซึ่งกินใบ และเพลี้ย ได้แก่ เพลี้ยไก่แจ้ เพลี้ยจักจั่น ไรแดง - สารหนึ่งอาจไปมีผลต่อแมลงทุกชนิด สารอีมาเมกตินเบนโซเอต (emamectin benzoate) คุมได้ทั้งหนอนและเพลี้ย จึงถือว่าคุ้มค่า ส่วนราคาสารขึ้นอยู่กับ “เกรด” สินค้า ความเข้มข้น และประเทศที่ผลิต เช่น ไทย จีน สหรัฐอเมริกา
	Key Takeaway	การคำนึงถึงคุณภาพและใช้วิจารณ์ฐาน
	Additional Info.	จะเลือกใช้สารกำจัดศัตรูพืชจึงต้องใช้ความรู้เศรษฐศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และวิจารณ์ฐานร่วมด้วย ถ้าซื้อตามคำโฆษณาของร้านโดยไม่ไตร่ตรองให้ดีอาจเกินงบประมาณที่มี
Activity	-	
Materials	-	
Subtheme 3.4: การไว้ผลทุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เกี่ยวกับการพิจารณาการไว้ผลทุเรียน จากมุมมองของชุมชน 2. เน้นการให้เหตุผลแทนการให้คำตอบที่ตายตัว เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนขบคิดตัดสินใจด้วยตนเอง	
Content	Caption	นานแค่ไหน ถึงได้ผลทุเรียน ดูผลทุเรียนต้องฝึกสังเกตและพิจารณารอบด้าน
	Body Text	<u>ทุเรียน 1 ต้นไว้กี่ลูก?</u> คำตอบขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย ถ้าผลมากก็ขายได้มาก แต่ถ้ารับน้ำหนักมาก ต้นจะนำสารอาหารไปเลี้ยงผลจนหมด เก็บเกี่ยวแล้วอาจป่วย ใบเหลือง และตายได้หลังจากติดผลแล้ว 1 ปี สภาพอาจเทียบได้กับคนที่ใช้ร่างกายหนัก กลับกัน ถ้าไว้ลูกปริมาณพอเหมาะ ทุเรียนอาจมีอายุยืนถึง 40-50 ปี <u>น้ำหนักมีผลต่ออายุขัยของต้นทุเรียน</u> เพราะน้ำหนักไม่เท่ากัน ตัวอย่างเช่น - พวงมณี (1.5 กิโลกรัม) ไว้ 60 ลูกต่อต้น: แต่ก่อน ขายได้ก่อน - หมอนทอง (4 กิโลกรัม) ไว้ 30 ลูกต่อต้น: ราคาสูงกว่า <u>น้ำหนักมีผลต่ออายุขัยของต้นทุเรียน</u> - พวงมณี อายุ 20 ปีพวงมณียังเหมือนคนหนุ่ม - หมอนทองอายุ 10 ปีขึ้นไปจะเริ่มดูเล้าๆ แต่ทนสารเคมีกว่า
	Key Takeaway	การพิจารณารอบด้าน
	Additional Info.	- บางสวนทำทุเรียนนอกฤดู เพื่อให้ออกผลตามเวลาที่ตรงกับความต้องการของตลาด จะขายได้ราคาดี

		- ทุเรียนแต่ละพันธุ์ แต่ไม่พร้อมกัน พวงมณี 90 วัน หมอนทอง 120 วัน (โดยประมาณ)
Activity	-	
Materials	-	
Subtheme 3.5: การปิดเกสรทุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เกี่ยวกับเวลา ลำดับ และอุปกรณ์การปิดเกสรทุเรียน โดยเน้นว่าเป็น มุมมองของชุมชน	
	2. แนะนำและเชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมมาทำกิจกรรมปิดเกสรทุเรียน	
Content	Caption	ปิดดอกทุเรียนช่วยผสมเกสร เมื่อดอกเริ่มบานคือส่งกลิ่นหอม จะถึงขั้นตอนการปิดเกสร ทุเรียนหรือปิดดอกทุเรียน
	Body Text	<u>ลำดับการปิดเกสร</u> - มีผลต่อเวลาการออกผล จึงต้องสังเกตให้ดี เช่น ถ้าปิด หมอนทองผสมกับพันธุ์อื่น จะทำให้พันธุ์อื่นออกดอกช้าลง แม้ว่าผลจะใหญ่ขึ้น - ช่อแนะนำ เริ่มจากเบญจพรรณ ตามด้วยกระดุม และพวง มณี หรือหมอนทองต่อจากเบญจพรรณ - หลังจากปิดเกสร 7 วันจะสังเกตได้ว่า “ขึ้นเขียว” (ลูกติด) ช่วงนี้เรียกว่า “ช่วงหางแย้ใหม่” ต้องสังเกตว่าหนามจะ จับหรือแดงหรือไม่
		<u>วิธีปิดดอก</u> - วิธีที่ 1 ใช้แปรงปิด แปรงนี้ทำเองได้จากวัชพืชรอบๆ กล้วย ขจรจบหรือ “ดอกคอมมิวนิสต์” นำมามัดรวมเป็นช่อ ขน ของกล้วยาจับเกสรตัดผู้ ทำให้เกสรติดดี หรืออาจใช้แปรง ขนอ่อนหรือแปรงขนกระต่ายแทน แต่ข้อเสียคือละออง ติดมากำทำให้ต้องเปลี่ยนเกือบทุกวัน - วิธีที่ 2 ฝาดอก ได้ผลดีที่สุด ทำช่วงที่ดอกทุเรียนกำลัง แย้มบาน โดยตัดเกสรตัวผู้ออกมา ใส่ใส่แก้ว ใช้ฟูกันจับไป ป้ายปลายเกสรตัวเมีย บางส่วนที่บ้านชัยยี่หร่าใช้วิธีฝาด ดอกกับทุเรียนพันธุ์ชะนี เพราะติดลูกยาก
	Key Takeaway	การพิจารณารอบด้าน
	Additional Info.	- ส่วนนี้ใช้วิธีเป่าลมใส่เกสร - ส่วนนี้ใช้เทคนิคเพิ่มน้ำหยาดให้เกสรติดง่ายขึ้น
Activity	1. ถาม-ตอบ	- ถาม: “หางแย้” คืออะไร - ตอบ: ระยะหลังการผสมเกสรทุเรียน แล้วเกสรตัวผู้หลุดร่วงไป เหลือแต่เกสร ตัวเมีย
	2. ข้อความเชิญชวน:	หนานวนี้มาปิดดอกทุเรียนกัน

Materials	ป้ายคำถาม มีเฉลยอยู่ด้านหลัง	
Subtheme 3.6: การแต่งกิ่งและเก็บเกี่ยวทุเรียน		
Key Points	1. ให้ความรู้เรื่องการแต่งกิ่งในแง่ความจำเป็นและวิธีการ 2. ให้ความรู้เรื่องการเก็บเกี่ยว ซึ่งเชื่อมโยงกับบุคคลอื่น ๆ ที่ชาวสวนมีปฏิสัมพันธ์ด้วย 3. เทร็นนำและเชิญชวนให้เล่นเกมลิ่งลูกปิงปอง (เกมเก็บทุเรียน)	
Content	Caption	ทุเรียนตัดผลเยอะ ไม่ได้เก็บไว้ทั้งหมด ถ้าปัดเกสรแล้วตัดผลเยอะ จะเก็บไว้ 70-80% เฉพาะผลที่อยู่โคนกิ่ง เพราะปลายกิ่งเปราะและหักง่าย
	Body Text	<u>ดูแลและแต่งกิ่ง</u> - พันธุ์ทุเรียนเป็นตัวกำหนดว่าจะไว้ผลแบบไหน เช่น หมอนทองไว้เป็นกลุ่ม จะช่วยดึงพลังงานได้มาก พวงมณีควรเลียงลูกห่างกัน 1 ศอก เพราะถ้าเลียงไว้ติดกันเป็นราว จะทำให้ได้น้ำน้อย - การเลียงผลให้ได้น้ำหนักดีจึงต้องแต่งกิ่ง โดยตัดบางส่วนที่ไม่จำเป็นออก ถ้าบำรุงดี จำนวนทุเรียนที่ “ตกไซส์” จะน้อยกว่า 20% นอกจากนี้ ยังต้องดูแลอย่างดี ทุเรียนอายุ 60 วันจะสร้างเนื้อ เป็นช่วงที่ต้องให้น้ำทุกวัน ร่วมกับให้ปุ๋ยและสารเคมี เมื่ออายุ 80 วันจะเป็นช่วงการสร้างแบ่ง เมื่ออายุ 90-120 วันก็แก่พอตัดขายได้ <u>เก็บเกี่ยวและรับซื้อ</u> ขั้นสุดท้ายการเก็บเกี่ยว ขาย และส่งออก โดย “ลิ่ง” (โรงคัดบรรจุ) มีบทบาทสำคัญ ชาวสวนจะตกลงราคากับลิ่งก่อน แล้วลิ่งจะนำคนมาตัดผลทุเรียน กองไว้ที่โคนต้น คัดค่าใช้จ่าย แล้วชาวสวนจะลำเลียงผลทุเรียน เพื่อเตรียมขนส่ง จากนั้นลิ่งจะชั่งน้ำหนัก ขนส่ง บรรจุหีบห่อ และจำหน่ายให้เราได้กินกัน
	Key Takeaway	ทักษะการเจรจาต่อรอง
	Additional Info.	กระบะลิ่ง: เรามีมือตัด มือรับ มือคัดทุเรียนฝีมือดี
Activity	-	
Materials	-	
สรุป		
Key Points	1. เชื่อมโยงกับความสุขของชุมชนและผู้บริโภคผ่านสโลแกนชุมชน 2. เน้นย้ำองค์ประกอบสำคัญของภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียน 3. กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมและความสนใจในการทำกิจกรรมอื่นต่อ	
Narrative	Caption	สุขทุกเวลาที่บ้านซบยี่หระ่า
	Body Text	กว่าจะเป็นทุเรียน ต้องอาศัย - ความเข้าใจตลาด

		- การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า - การเรียนรู้และปรับตัว - การวางแผนและดูแลใกล้ชิด - การคำนึงถึงคุณภาพและใช้วิจารณ์ - การพิจารณารอบด้าน - การเลือกใช้ตามความเหมาะสม - ทักษะการเจรจาต่อรอง
	Key Takeaway	คุณค่า สุขใจ ทั้งคนปลูก คนกิน
Activity	ให้ผู้เยี่ยมชมเขียนแสดงความคิดเห็นหรือปะติดเกอ์ตามหัวข้อที่เลือก: ดูนิทรรศการจบแล้วทำอะไรต่อ...	
	- กั้นทุเรียน - ปลูกทุเรียน	
Materials	1. กระดาษโน้ต (post-it) 2. สติ๊กเกอร์วงกลม 3. ปากกาหรือชอล์ก 4. ที่วางเครื่องเขียน	

แผนย่อนิเทศการ
กว่าจะเป็นทุเรียน

อมรรัฐ เสริมชีพ

เอกสารนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง การสร้างสรรคบัณฑิตการการภูมิปัญญาการทำสวนทุเรียนตามแนวทางบีซีจี:
กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านชัยพรำ จังหวัดจันทบุรี

Brief: นิทรรศการ “กว่าจะเป็นทุเรียน”

Overview

- Objectives: ให้ความรู้และเชิญชวนให้คนซื้อทุเรียน
- Target Audience:
 - ชุมชน (ผู้ใหญ่ & คนรุ่นใหม่)
 - คนทั่วไป (ครอบครัว & หน่วยงานราชการที่มาศึกษาดูงาน)
- Content & Storyline
 - Big idea: การทำสวนทุเรียน เรียนไม่มีวันจบ
 - เน้นองค์ความรู้จากมุมมองชาวสวน
 - สะท้อนความยั่งยืน/คุณภาพ/การเรียนรู้ตลอดชีวิต
 - มีลำดับเรื่องราวแต่ละบอร์ด แต่แยกได้ ไม่จำเป็นต้องเล่าทุกบอร์ด
 - ใช้ควบคู่กับการให้ความรู้ปากเปล่าและการสาธิตโดยชาวสวน (ไม่ใช่ข้อมูลละเอียด มีพื้นที่ให้เล่าเสริมเพิ่มเติม/ผู้เยี่ยมชมถามได้)
- Material & Visual design
 - สะท้อนความยั่งยืน ใช้วัสดุ recycled
 - นิทรรศการสามารถเคลื่อนย้ายได้ง่าย และจัดเรียงได้หลายแบบ
 - จัดแสดงที่ศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนเป็นหลัก แต่สามารถเคลื่อนย้ายไปห้องอื่นได้ หรือนำไปออกบูธได้
 - ส่วนใหญ่ทำเป็นบอร์ดและแทรกลูกเล่นเพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์
 - ใช้โทนสีกลมกลืนกับศูนย์ฯ และสภาพแวดล้อม
 - ตัวหนังสืออ่านง่าย ใช้คำเข้าใจง่าย ไม่วิชาการจนเกินไป
 - ข้อมูลสำคัญ พยายามให้อยู่เหนือพื้น 90cm ขึ้นไป
 - ใช้แสงธรรมชาติเป็นหลัก (ไม่ทำ lighting)
- Budget: 60,000 บาท (ออกแบบ & ผลิต)

Theme (Adobe Express)



พื้นที่จัดแสดง



Items

Key Points

- ออกแบบ infographic เบื้องต้นโดยใช้ Adobe Express
- ภาพประกอบ (ทุเรียน อาหาร เกม) มีไฟล์ png & jpg
- สแตนด์ (ชาวสวน) มีไฟล์ png, jpg, ai
- ขนาด/รูปแบบ/ลูกเล่นปรับได้ตามความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ & งบประมาณ

ชั้นวางของ
40x80cm



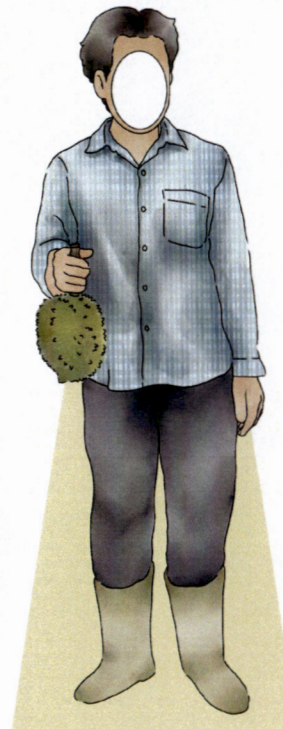
เกมลิ่งลูกปิงปอง (x2)
21x29.7cm (A4)



ป้ายชื่อนิทรรศการ
80x80cm



สแตนด์เจาะหน้า
60x160cm



บอร์ดนิทรรศการ (x10)
80x180cm





Link (Adobe Express)

<https://new.express.adobe.com/id/urn:aaid:sc:AP:0c48e6fe-53d8-537f-a995-f473e8e3024e?invite=true&promoid=Z2G1FQKR&mv=other>

3

1 Introduction

Key Points

- เชิญชวนให้ผู้เยี่ยมชมคิดและมีส่วนร่วม
- บริเวณที่ให้เขียนสามารถลบได้/ใช้ซ้ำได้
- เริ่มจากสิ่งที่คุ้นเคย (ภาพจำทุเรียน) เพื่อนำไปอธิบายข้อมูลใหม่ (ความรู้เกี่ยวกับการปลูกทุเรียน)
- ด้านล่างมี QR code เชื่อมไปยังไฟล์งานวิจัย (ทุกป้าย)



มีขาตั้ง
Ref.

มีกล่อง/ที่วางปากกา/
ชอล์ก/post-it

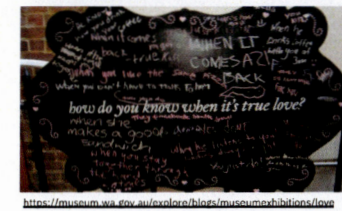
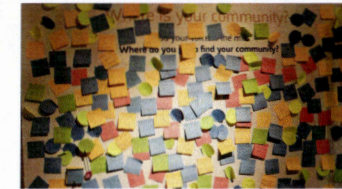


3D
Ref.



เนื้อกระดาษเขียนชอล์กได้+ลบ
ได้ หรือแปะ post-it ได้

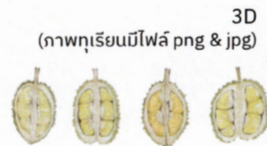
Ref.



2 Taste

Key Points

- ป้ายคำถาม: ให้ข้อมูลเสริมและทำให้ interactive
- ถ่ายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)
- ข้อมูลที่สำคัญน้อยไว้ด้านล่าง



มีขาตั้ง

ใช้ code สีเชื่อมไปประเด็นในแผ่นแรก

ความอร่อยของ
"ราชาผลไม้"
เลื่องลือไปทั่วโลก

เนื้อสีเหลืองของทุเรียนมีความหวาน มัน เนียน นุ่ม
ทุเรียนหลายร้อยพันธุ์ในไทย รสชาติต่างกันนะ

ทุเรียนบ้านชัยพร้า

หมอนทอง
หวานฉ่ำกลิ่นหอม
เนื้อละเอียด นุ่มและ
คำนุ่มฟูมีสีระ
ยิบที่สุด

ชะนี
หวานจัด เนื้อนุ่ม
แต่กลิ่นแรง เนื้อละเอียด

กระตุม
หวานเป็นเอกลักษณ์
เนื้อนุ่ม แต่ไม่ฉ่ำ

พวงมณี
สีเหลืองเข้ม
นุ่มและหวาน

เนื้อทุเรียน
ใช้สารไนโตรเจน (30%) ไนโตรเจน 5 กรัม/ลิตร โปแตสเซียม 10 กรัม/ลิตร
แต่ควรกินอย่างพอดี มีส่วนช่วยทำให้ทุเรียนมีสีเหลือง รสชาติหวานคำ
นุ่มฟู ๆ เช่น จาก ใบ และเปลือก รสชาติขม มีสรรพคุณทางยาด้วยนะ

คุณชอบกินทุเรียน
พันธุ์ไหนที่สุด?

มีแผ่นคำตอบวางซ่อนอยู่ด้านหลัง

ทุเรียนในไทยแบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม
ตามลักษณะใบ

เปิดป้ายคำถาม (ดึงเข้าหาตัว) แล้ว
เห็นคำตอบหรือดึงคำตอบขึ้นมาได้

3 Scent

Key Points

- ใช้คำทาบขึ้นต้น: กระตุ้นให้ผู้เยี่ยมชมอยากรู้
- ให้ความรู้เรื่องกลิ่นเชิงวิทยาศาสตร์
- กลิ่นหอม: เล่าถึงมิติที่ไม่ตรงกับภาพจำ
- ภาพเมนูเรียนเปิดได้: interactive
- ถ่ายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)

3D
(ภาพเมนูเรียนมีไฟล์ png & jpg)



มีขาตั้ง



3D
มีแผ่นชื่อเมนูเรียนวางซ่อนอยู่ด้านหลัง



เปิดภาพ (ดึงเข้าหาตัว) แล้วเห็นชื่อเมนู

4 Price: ภูมิหลังชุมชน

Key Points

- เนื้อหาหลักของนิทรรศการ (4-9) จะอยู่ที่การอธิบายว่าทำไมราคาแพง (=คุณเรียนคุณภาพ)
- เน้นให้ข้อมูล: การเปลี่ยนแปลงในเชิงวัตถุประสงค์การปลูกทุเรียนของชุมชนบ้านชัยพร้า
- นำไปสู่การทำความเข้าใจ “คุณภาพ”: จะขยายความด้วยเทคนิค/ภูมิปัญญาในบอร์ดอื่น
- เน้นการเล่าเรื่องจากมุมมองชาวสวน
- ถ่ายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)
- ข้อมูลเสริมไว้ด้านล่าง: 3D ตรงคำพูดเพิ่มความน่าสนใจ (ไม่ปลูกเล่นตรงอื่น)



5 Price: การปลูก

Key Points

- ให้ความรู้จากมุมมองชาวสวน
- พยายามไม่ให้เนื้อหาหนัก/ภาษาวิชาการเกินไป
- ถ่ายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)
- ข้อมูลเสริมไว้ด้านล่าง: 3D ตรงคำพูดเพิ่มความน่าสนใจ

3D
มีแผ่นคำตอบวางซ่อนอยู่ด้านหลัง
เปิดป้ายคำถามแล้วเห็นคำตอบ

เตรียมดินให้เป็นกองสูง
เพื่อไม่ให้น้ำขังที่โคนต้น

มีขาตั้ง

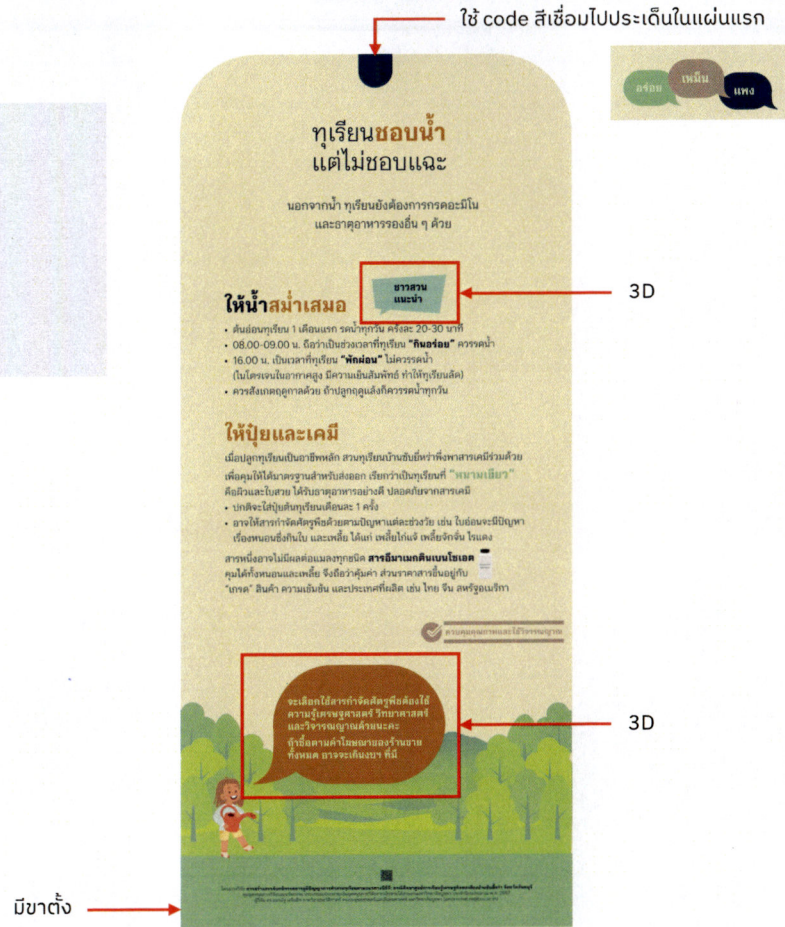
ใช้ code สัมผัสไปประเด็นในแผ่นแรก



6 Price: การดูแล/บำรุง

Key Points

- เน้นว่าเป็นมุมมองชาวสวน
- ข้อมูลให้ความรู้เชิงวิทยาศาสตร์ผสม
- พยายามไม่ให้เนื้อหาหนัก/ภาษาวิชาการเกินไป
- กายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)
- ข้อมูลเสริมไว้ด้านล่าง: 3D ตรงคำพูดเพิ่มความน่าสนใจ



7 Price: การไว้ผล

Key Points

- ข้อมูลเชิงตัวเลข/หลักการเป็นหลัก
- เน้นว่าเป็นมุมมองชาวสวน
- กายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)
- ข้อมูลเสริมไว้ด้านล่าง: 3D ตรงคำพูดเพิ่มความน่าสนใจ



8 Price: การปิดเกสร

Key Points

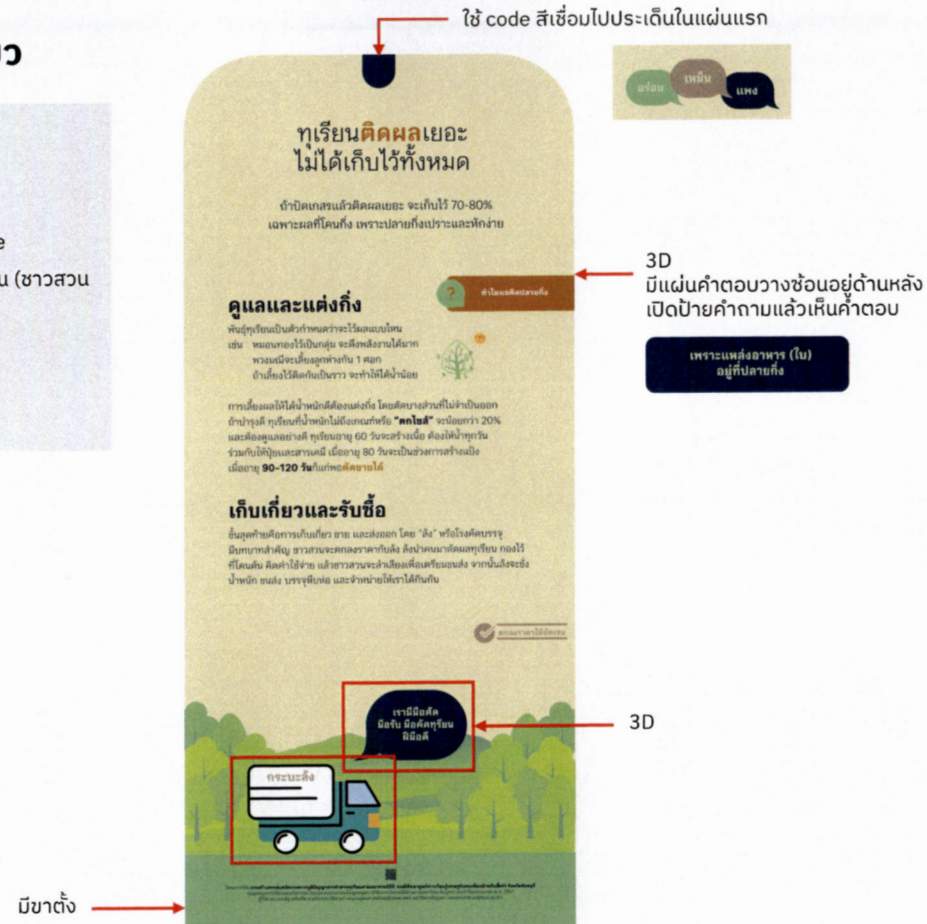
- ข้อมูลให้ความรู้: สอนวิธีการ/หลักการ
- ใช้คำศัพท์ตามภาษาพูดของชาวสวน (ปิดดอกกุเรียน แทน "ปิดเกสร")
- เชื่อมโยงกับ/เชิญชวนทำกิจกรรมปิดดอก: ชุมชนทำอยู่แล้ว
- ป้ายคำถาม: ให้ข้อมูลเสริมและทำให้ interactive
- ถ่ายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)
- ข้อมูลเสริมไว้ด้านล่าง: 3D ตรงคำพูดเพิ่มความน่าสนใจ



9 Price: แต่งถึง & เก็บเกี่ยว

Key Points

- ข้อมูลให้ความรู้: สอนวิธีการ/หลักการ
- ข้อมูลที่เน้นใช้ตัวหนา/สีช่วยให้โดดเด่น
- ป้ายคำถาม: ให้ข้อมูลเสริมและทำให้ interactive
- เกริ่นถึงบุคคลอื่นที่มีบทบาทในการทำสวนทุเรียน (ชาวสวนไม่ได้ทำเอง) & เชื่อมโยงกับเกมรับทุเรียน
- ท้ายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)
- ข้อมูลเสริมไว้ด้านล่าง: 3D ตรงคำพูดเพิ่มความน่าสนใจ



10 Conclusion: สรุป

Key Points

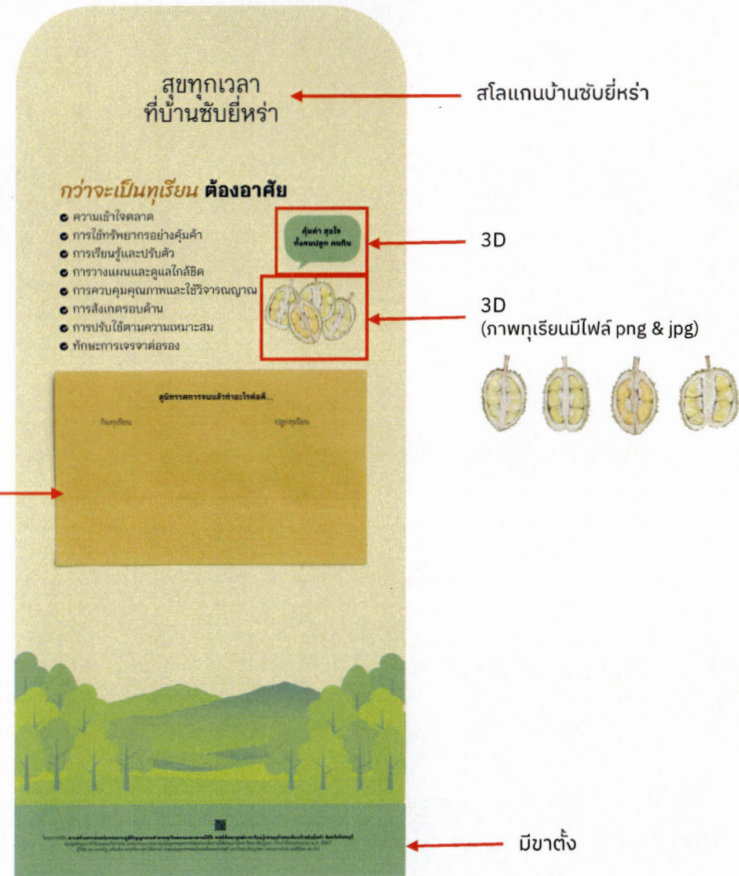
- หัวข้อ: เชื่อมโยงกับสโลแกนชุมชน
- ย้ำประเด็นของแต่ละบอร์ด
- ป้ายคำถาม: ให้ข้อมูลเสริมและทำให้ interactive
- เทรนด์ถึงบุคคลอื่นที่มีบทบาทในการทำสวนทุเรียน (ชาวสวนไม่ได้ทำเอง) & เชื่อมโยงกับเกมรับทุเรียน
- ถ่ายเนื้อหา: สรุปประเด็นสำคัญ (key point)
- ข้อมูลเสริมไว้ด้านล่าง: 3D ตรงคำพูดเพิ่มความน่าสนใจ

พื้นที่ให้แสดงความคิดเห็น อาจให้ติดสติ๊กเกอร์
เลือกว่าจะทำอะไรหรือเขียนข้อความ
= มีที่ใส่เครื่องเขียน/แขวนสติ๊กเกอร์

Ref.



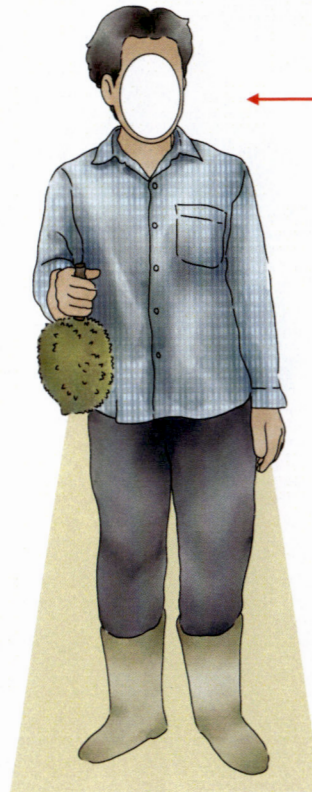
https://www.linkedin.com/posts/tovovib-achodda-%E0%B4%B7%E0%B4%AD%E0%B3%BC%E3%83%90%E3%83%A0%E3%81%A8%E3%83%BD%E3%81%BF?activity=6877192718913728512-Hv_1



11 Standee: ภาพชาวสวน

Key Points

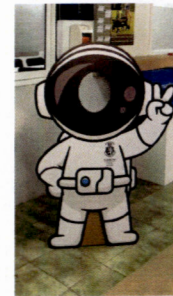
- เป็นกิจกรรมที่มาจากความเห็นของชุมชน: เป็นจุดไว้อำหรับถ่ายรูป
- วาดจากภาพ reference ชาวสวนจริง: ปรับทรงผมให้ดูอายุน้อยลง และไม่ให้อะไรที่ว่าเป็นใคร



สแตนด์ไจเอะหน้า die cut
(มีไฟล์ png, jpg & ai)



Ref.



https://www.instagram.com/zat_banengnong/

12 Landmark: ชื่อนิทรรศการ

Key Points

- เป็นจุดแลนด์มาร์กให้ถ่ายรูป
- ระบุชื่อนิทรรศการและชื่อชุมชน
- แสดงถึงความเกี่ยวข้องกับทุเรียน



ป้ายชื่อนิทรรศการ die cut
มีภาพทุเรียนหมอนทองประกอบ
(มีไฟล์ png & jpg)

หรืออาจออกแบบใหม่ให้สะท้อนถึงชื่อ
นิทรรศการ

13 Game: เกมรับทุเรียน

Key Points

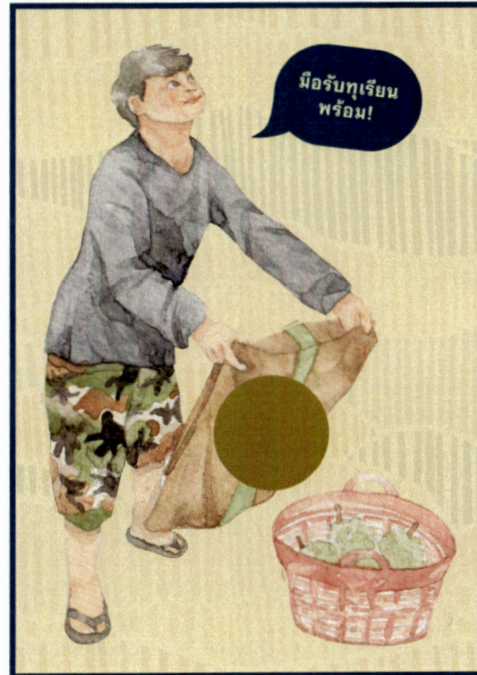
- สืบเนื่องมาจากการกล่าวถึงบทบาทอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการทำสวนทุเรียน (ป้าย 9)
- ลักษณะเป็นเกมกึ่งลูกปิงปองลงกล่อง (A4)
- มีโต๊ะ/ชั้นวางสำหรับเก็บเกม และอาจมีช่องเพิ่มเติมสำหรับเก็บอุปกรณ์หรือเกมอื่น ๆ
- มีอย่างน้อย 2 ชุดเพื่อให้ผู้เยี่ยมชมแข่งขันได้

ชั้นวางสำหรับวางเกมบนโต๊ะและใส่ในชั้นได้อย่างน้อย 2 ชุด

Ref.



<https://www.facebook.com/Zabaneerainojini/>



Ref.



<https://www.youtube.com/watch?v=Y277sC8lH8Q>

เกมรับทุเรียน
(มีภาพไฟล์ png & jpg)



ภาคผนวก ก

งานออกแบบฉบับสมบูรณ์และโครงสร้างสามมิติโดยนักออกแบบ

นิทรรศการ

กว่าจะเป็นทุเรียน

พูดถึงทุเรียนแล้วนึกถึงอะไร?

อร่อย

เหม็น

แพง

แต่ทำไมทุเรียนถึงอร่อย แต่เหม็น อีกทั้งยังแพง ?

นิทรรศการ กว่าจะเป็นทุเรียนชวนไปหาคำตอบด้วยกัน

เพื่อความรู้และเพลิดเพลิน

ดาวน์โหลด

ความอร่อยของ "ราชาผลไม้"

ต้องคือ

ปลูกดี

เนื้อสีเหลืองของทุเรียนมีความหวาน มัน เนียน นุ่มทุเรียนแต่ละพันธุ์ในไทยรสชาติต่างกันนะ

ทำไมทุเรียนบ้านถึงอร่อย

หอมมาก

ขม

แพงมาก

กระดุม

?

พันธุ์ทุเรียน

พันธุ์ทุเรียนแบ่งออกเป็นกี่กลุ่ม

“คุณเขบนกับทุเรียนพันธุ์ไหนที่สุด”

ทุเรียนอร่อย แต่ทำไมเหม็นจ๊ว?

กลิ่นก็ฉุนแรงทำให้บางสถานที่เช่น รถไฟฟ้า โรงแรม ออกกฎหมายนำทุเรียนเข้า

กลิ่นทุเรียนมาจากไหน?

DNA

ยีน (gene) หรือข้อมูลทางพันธุกรรมของทุเรียน (DNA)

ยีนควบคุมการทำงานของทุเรียนให้ผลิตสารประกอบที่มีกลิ่นฉุน (เช่น สารประกอบกำมะถัน) ซึ่งทำให้ทุเรียนมีกลิ่นฉุน

ยีนที่ควบคุมการผลิตสารประกอบที่มีกลิ่นฉุน

ออกทุเรียน

การแปรรูป

ทุเรียนพันธุ์ไหนได้เขนทุกส่วนนะ


```

graph LR
    A[?] --> B[🔍]
    B --> C[👉]
    C --> D[📖]
    D --> E[👤]
  
```

4. เรียน 4 ขั้นตอนง่ายๆ?

- ค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับเทคโนโลยี**
ค้นหาเกี่ยวกับเทคโนโลยีที่สนใจ
- เลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสม**
เลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับความต้องการ
- ศึกษาการใช้งาน**
ศึกษาการใช้งานจากคู่มือ
- ฝึกปฏิบัติ**
ฝึกปฏิบัติการใช้งาน

```

graph LR
    A["พวงมณี 1: 60 ลูก  
(1.5 กก.)  
ต่อวัน  
จากโรงเรียน"]
    B["พวงมณี 2: 60 ลูก  
(1.5 กก.)  
ต่อวัน  
จากโรงเรียน"]
    C["พวงมณี 3: 20 ปี  
(1.5 กก.)  
จากโรงเรียน"]
    D["พวงมณี 4: 10 ปีขึ้นไป  
(1.5 กก.)  
จากโรงเรียน"]
    E["พวงมณี 5: 10 ปีขึ้นไป  
(1.5 กก.)  
จากโรงเรียน"]
    F["พวงมณี 6: 10 ปีขึ้นไป  
(1.5 กก.)  
จากโรงเรียน"]
    A --> G["พวงมณี 7: 10 ปีขึ้นไป  
(1.5 กก.)  
จากโรงเรียน"]
    B --> G
    G --> C
    G --> D
    G --> E
    G --> F
  
```

The diagram illustrates the flow of information from two groups of people to a central box and then to two other groups. On the left, two boxes labeled 'พวงมณี' (Puang Manee) are shown, each containing '1: 60 ลูก (1.5 กก.) ต่อวัน จากโรงเรียน' (1: 60 pieces (1.5 kg) per day from school). Arrows from these boxes point to a central box labeled 'พวงมณี' (Puang Manee) which contains '10 ปีขึ้นไป (1.5 กก.) จากโรงเรียน' (10 years or more (1.5 kg) from school). From this central box, arrows point to two more boxes on the right, labeled 'พวงมณี' (Puang Manee) and 'พวงมณี' (Puang Manee), each containing '20 ปี (1.5 กก.) จากโรงเรียน' (20 years (1.5 kg) from school).

✓ **วิธีคำนวณค่าเงิน (หน่วยบาท)**
 1. บาท = 100 บาท
 2. บาท = 120 บาท (บาท/บาท)

ลำดับการพัฒนานวัตกรรม

- กำหนดการดำเนินงาน และเลือกวิธีการดำเนินงานที่จะใช้กับเทคโนโลยี
- ทำวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่
- เลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสม
- เลือกวิธีการดำเนินงานที่เหมาะสม
- ดำเนินการตามขั้นตอนที่กำหนด
- ประเมินผล
- ปรับปรุงและพัฒนา

วิธีที่ 1

ไม่ลบรอยขีดข่วน

บางครั้งถ้าเราใช้กระดาษที่ขรุขระเกินไป อาจทำให้กระดาษเกิดรอยขีดข่วนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้ากระดาษนั้นเป็นกระดาษที่มีสีเข้มๆ การใช้กระดาษที่ขรุขระเกินไปจะทำให้กระดาษเกิดรอยขีดข่วนได้ง่ายขึ้น และถ้ากระดาษนั้นเป็นกระดาษที่มีสีเข้มๆ การใช้กระดาษที่ขรุขระเกินไปจะทำให้กระดาษเกิดรอยขีดข่วนได้ง่ายขึ้น

วิธีที่ 2

ไม่ลบรอยขีดข่วน

บางครั้งถ้าเราใช้กระดาษที่ขรุขระเกินไป อาจทำให้กระดาษเกิดรอยขีดข่วนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้ากระดาษนั้นเป็นกระดาษที่มีสีเข้มๆ การใช้กระดาษที่ขรุขระเกินไปจะทำให้กระดาษเกิดรอยขีดข่วนได้ง่ายขึ้น และถ้ากระดาษนั้นเป็นกระดาษที่มีสีเข้มๆ การใช้กระดาษที่ขรุขระเกินไปจะทำให้กระดาษเกิดรอยขีดข่วนได้ง่ายขึ้น

บางสวนใช้ท่อน้ำดิน
พืชน้ำสะอาด
ใช้กรรมวิธีต่าง ๆ

?
“หางแย้”
คืออะไร

ถ้าปีปลูก
แล้วตัดต้นยอด

70-80%

จะเก็บไว้ 70-80%
(เฉพาะยอดที่โตขึ้น)

เพราะปลายกิ่ง
(ปลายและกิ่ง)

พันธุ์ทุเรียนอินทรีย์ กำหนดว่าจะใช้ลดขนาดขึ้น เช่น หน่อขนาด 10 กิโลกรัม จะขายครั้งถัดมาโตกว่า พาณิชย์ด้านนี้เคยขาดทุน 1 ครั้ง เพราะขายไม่ได้ใช้กับอินทรีย์ แต่ก็ไม่ได้ตั้งใจ	การเลี้ยงขอไม่ได้ นำพันธุ์ที่ปลูกมาขึ้น โดยตัดกิ่งบางส่วนที่ ไม่จำเป็นต้อง ถ้าปลูกได้ จำนวน ทุเรียน “ปกติ” จะ เฉลี่ยกว่า 20%	นอกจากนี้ยังมีสองข้อสำคัญ ทุเรียนอายุ 60 ปีจะงาเป็น อินทรีย์ที่ต้องใช้มากกว่า ร่วมกับใช้ปุ๋ยธรรมชาติ เมื่ออายุ 80 ปีจะใบเป็น การสร้างเนื้อ หนักๆ 90-120 ลิ กับเนื้อที่น้อย
--	--	--

-

ตั้งศูนย์จัดการหนี้ในโรงเรียน
โรงเรียน และองค์กร
โดย "สส" (โรงเรียนบางปรู)
มีบทบาทสำคัญ
-

ชาวชุมชน
คลองท่าสา
เป็นต้นแบบ
-

แม้จะขาดระบบ
นำข้อมูลเครือข่าย
มาใช้ในการสนับสนุน
ก็ทำให้ได้งาน
ที่คิดว่าดี
-

แม้ว่าชุมชน
จะไม่มีเงิน
แต่อยู่กัน
เพื่อลดภาระหนี้
-

จากไม่มีเงิน
จนมีเงินใช้
ตามลู่ การรู้ข้อมูล
และดำเนินการให้
เท่าที่ทำได้

๖
 กังม้นือท้อ นือว็บ
 นือค้อทือเร็นนือว็บ

สอนทุกเวลาที่บ้านช่วยยี่หระ

กว่าจะเป็นกุเรียน ต้องอาศัย

ความเข้าใจ

การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

การวิจัยและประเมินค่า

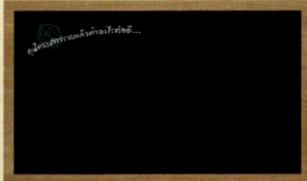
การวางแผนและดูแลรักษา

การพิจารณาเรื่องอื่น

การมีใจให้

การเจรจาต่อรอง

การดำเนินการตามแผนและใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า



"

 คุ้มค่า สู้ใจ

 ทั้งคนปลูก คนกิน

 "

*ข้อมูลนี้จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาเท่านั้น ไม่สามารถนำไปใช้เพื่อการค้าหรือเพื่อวัตถุประสงค์อื่นใดได้

ขึ้นป้ายคำ

ขึ้นหน้า เมื่อแปะขึ้นหลัง

ขึ้นกลาง

ขึ้นหน้า

ขึ้นหลัง

ขึ้นกลาง

ขึ้นหน้า

ขึ้นหลัง

ขึ้นกลาง

ขึ้นหน้า

ขึ้นหลัง

ขึ้นกลาง

ขึ้นหน้า

ขึ้นหลัง

ขึ้นกลาง

ขึ้นหน้า

ขึ้นหลัง

ขึ้นกลาง

ขึ้นหน้า

ขึ้นหลัง



H106 cm
w 79 cm
not include base



H164 cm
w 57 cm
not include base

w29xh37.7 cm

ขนาดกล่อง w29.7 d21 h4 cm

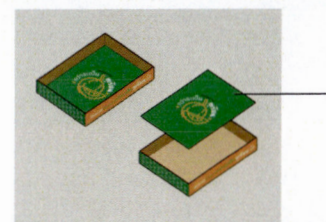


w33.5xh42.2 cm

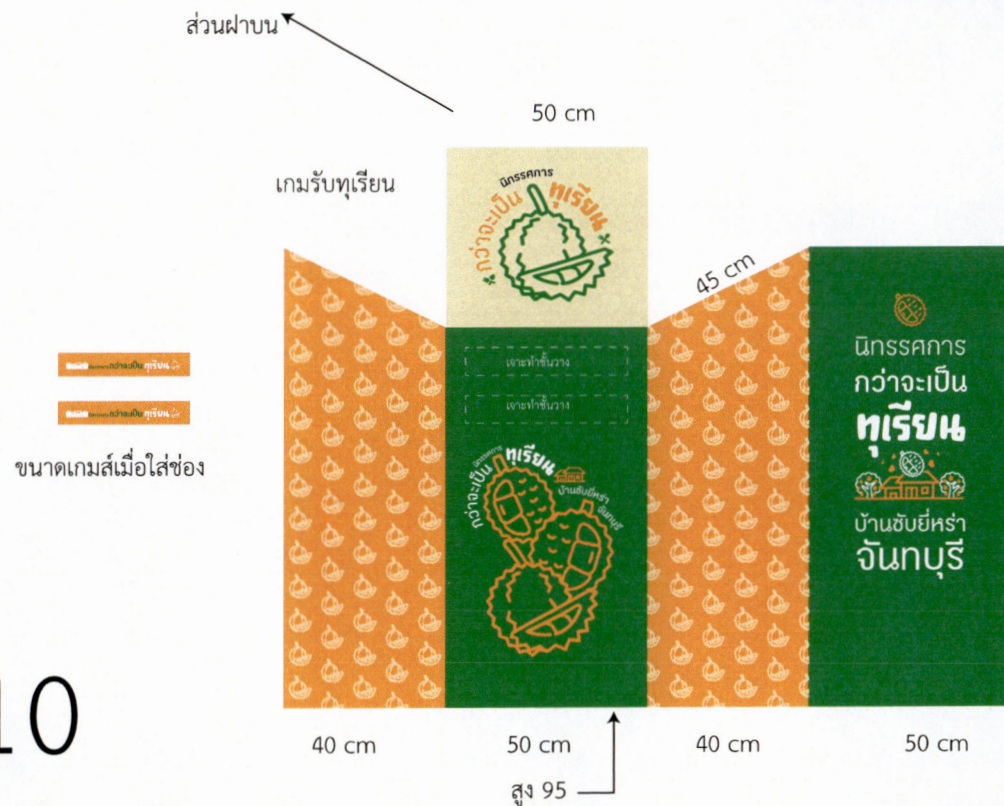
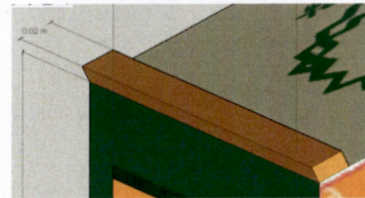
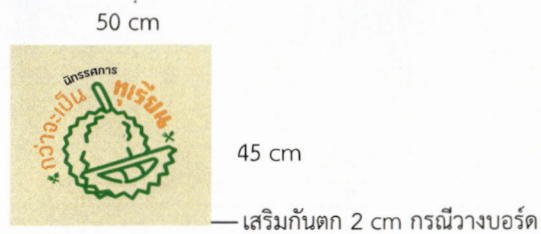
ขนาดกล่อง w31.2 d22.5 h5.5 cm



แผ่นใส่กลางขึ้น



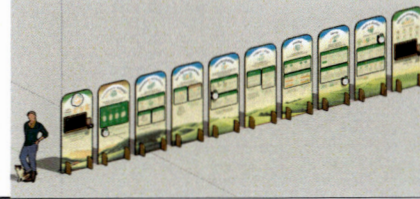
1:1



1:10

รายการชิ้นงาน

1. บอร์ดนิทรรศการ 180x80 cm 10 ชิ้น



2. เกมส์

2.1 แผ่นวางเกมส์

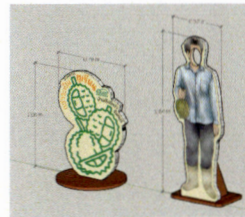
2.2 ชุดเกมส์ x 2



3. ชุด Landmark

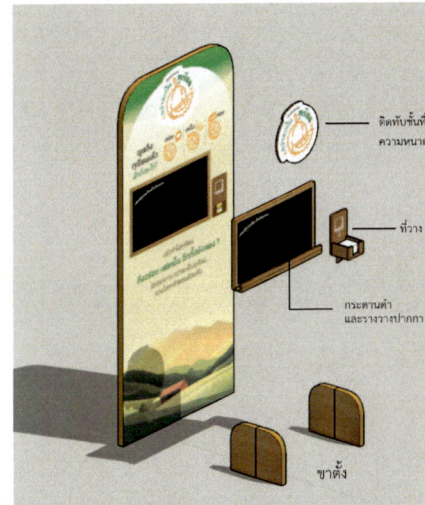
3.1 แผ่น landmark ชื่อนิทรรศการ

3.2 แผ่นถ่ายรูป

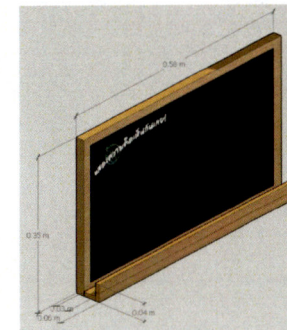


บอร์ด 180x80

1.1

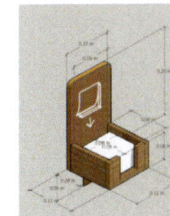


กระดานดำ
และวางวางปากกา



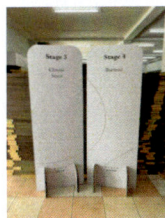
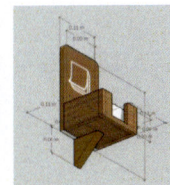
ทำเอตโต้จะได้ไหมครับ
จะได้ขึ้นส่งสะดวก

ที่วาง post it

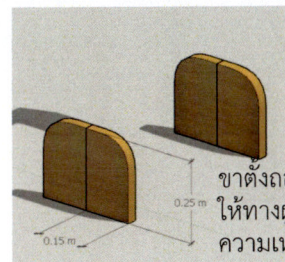


ทำเอตโต้จะได้ไหมครับ
จะได้ขึ้นส่งสะดวก

ขนาด post 8x8 cm



วัสดุ
กระดาษลูกฟูก
แข็งแรง



ขาตั้งถอดได้
ให้ทางผู้ผลิตปรับเปลี่ยนให้มั่นคงตาม
ความเหมาะสม

*ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับขนาดความหนาวัสดุได้ โดยไม่กระทบภาพรวม

บอร์ด 180x80

1.5, 1.6



*ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับขนาดความหนาวัสดุได้ โดยไม่กระทบภาพรวม

บอร์ด 180x80

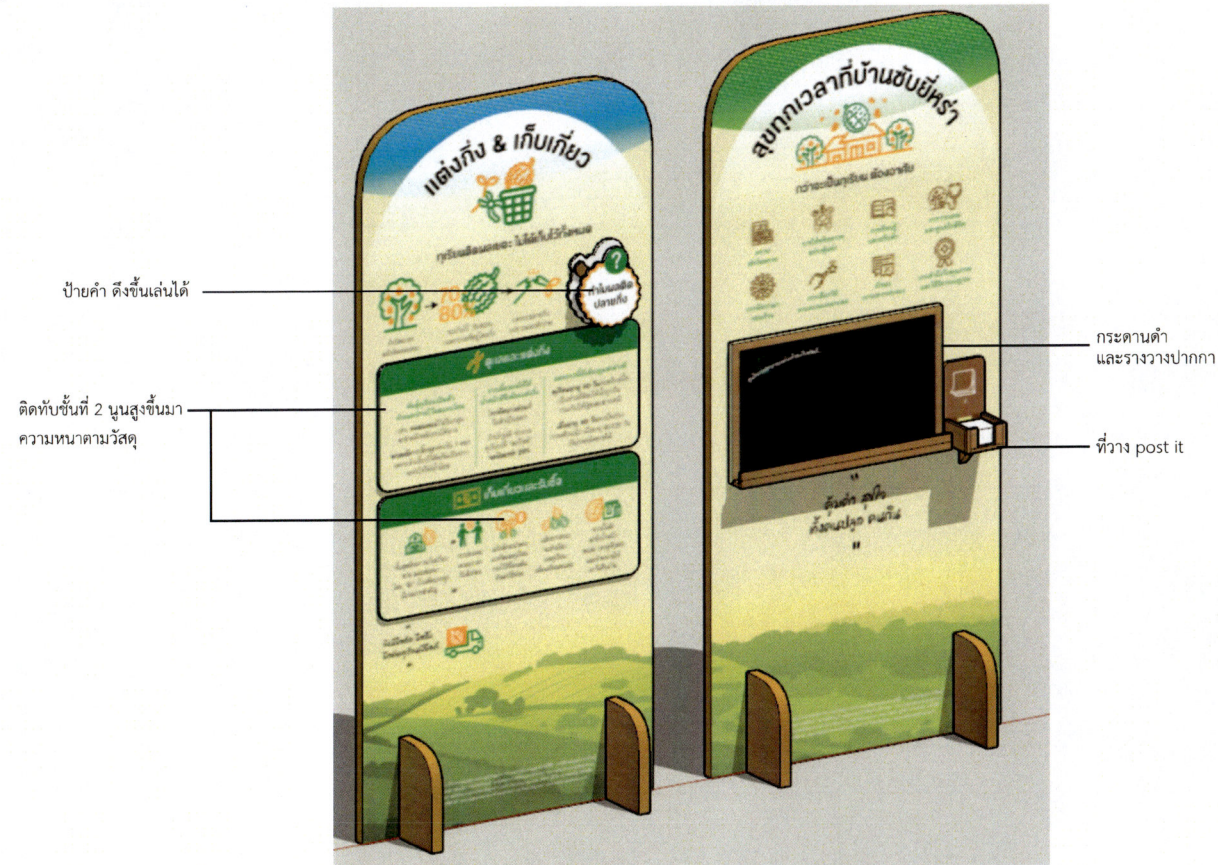
1.7, 1.8



*ปรับแบบให้เข้ากับขนาดความหนาวัสดุได้ โดยไม่กระทบภาพรวม

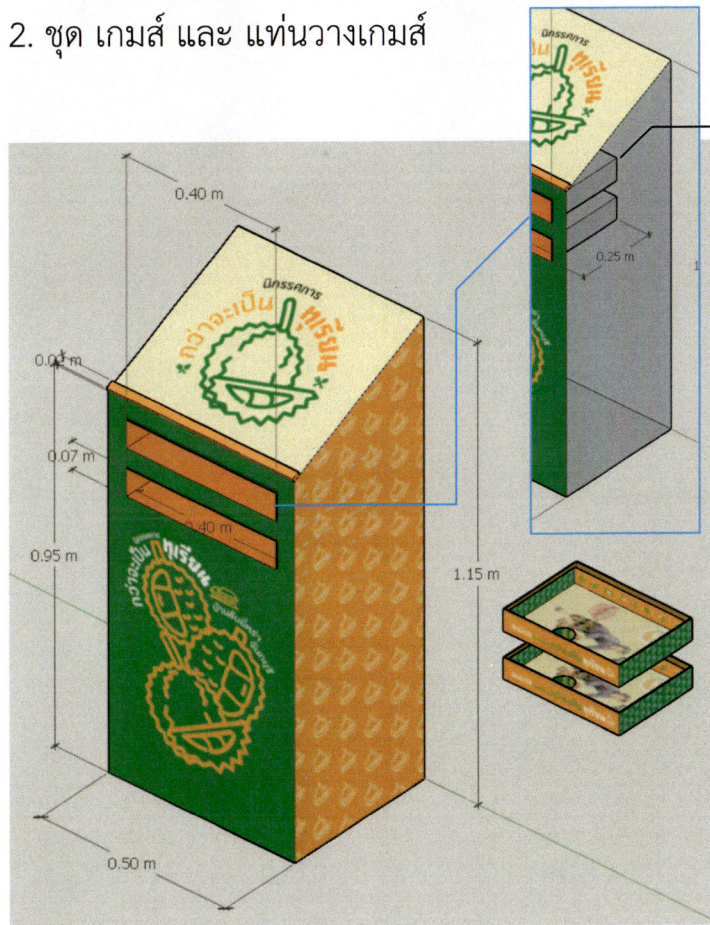
บอร์ด 180x80

1.9, 1.10



*ปรับแบบให้เข้ากับขนาดความหนาวัสดุได้ โดยไม่กระทบภาพรวม

2. ชุด เกมส์ และ แท่นวางเกมส์



2.1

ช่องใส่ลิ้น 25 cm

2.2

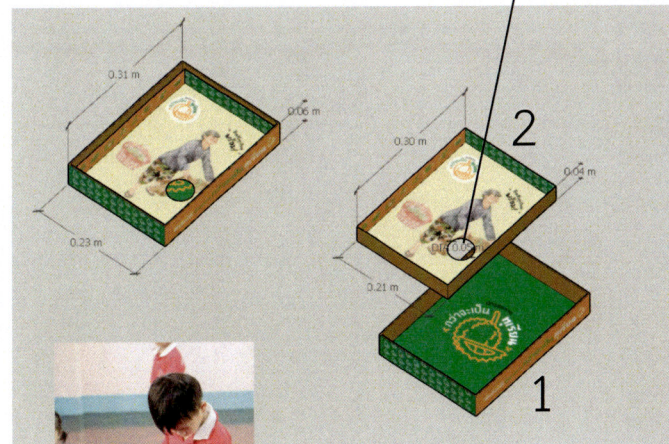
ชุดเล่นเกมส์
ประกอบด้วย 2 ชั้น

1. ตัวฐานรอง

2. ตัวจับเล่น

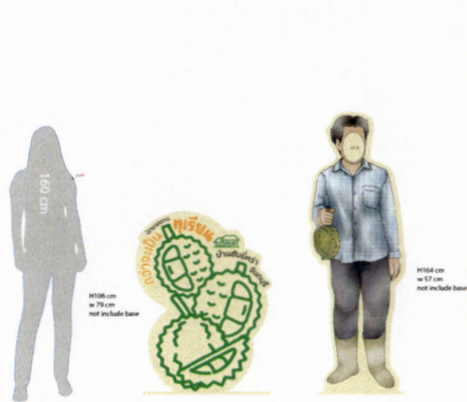
ชั้นจับเล่น
เจาะรูให้ลูกปีงปอง
หล่นฐานลงได้

รู 5 cm

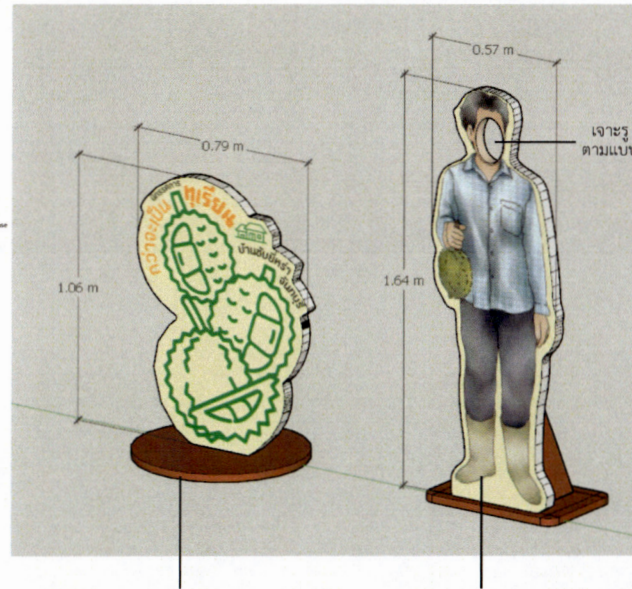


วิธีเล่น
เอียงถาดให้ลูกปีงปองหล่นลงฐาน

3. ชุด Landmark และ จุดถ่ายรูป

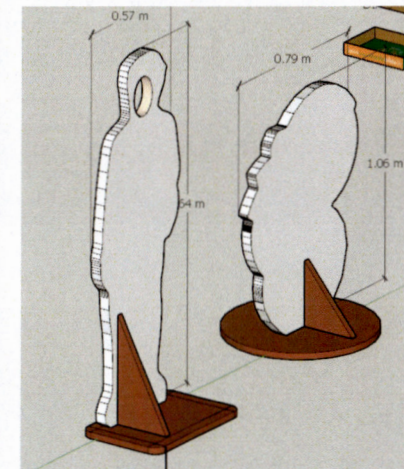


3.1



ชุด Landmark พร้อมฐานวาง
สามารถถอดจากฐานเพื่อขนส่งได้

3.2



จุดถ่ายรูปพร้อมฐานวาง
สามารถถอดจากฐานเพื่อขนส่งได้

จุดถ่ายรูปพร้อมฐานวาง
สามารถถอดจากฐานเพื่อขนส่งได้

*ปรับแบบให้เข้ากับขนาดความหนาวัสดุได้ โดยไม่กระทบภาพรวม

ภาคผนวก ก

คู่มือการใช้นิตรรศการ ว่าจะเป็นทุเรียน

คู่มือการใช้นิตรรศการ ว่าจะเป็นทุเรียน

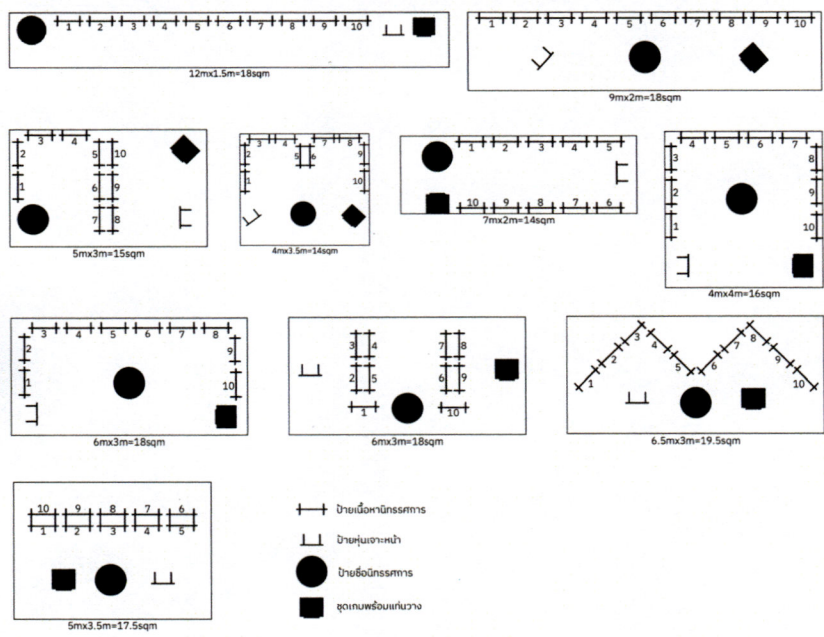
- 1. นิตรรศการประกอบด้วย
 - 1.1. ป้ายเนื้อหา ขนาด 80x180 เซนติเมตร จำนวน 10 ป้าย
 - 1.2. ป้ายชื่อนิตรรศการ ขนาด 79x106 เซนติเมตร จำนวน 1 ป้าย
 - 1.3. ป้ายหุ่นขาวสวนทุเรียน (เจาะหน้า) ขนาด 57x164 เซนติเมตร จำนวน 1 ป้าย
 - 1.4. ชุดเกมรับทุเรียน (เกมกลิ้งลูกปิงปอง) ขนาด A4 จำนวน 2 ชุด
 - 1.5. แผ่นวางเกมขนาด 50x115 เซนติเมตร จำนวน 1 ชุด
- 2. ป้ายเนื้อหาเล่าเรื่องราวเรียงต่อกัน 10 ป้าย บางป้ายมีกิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์สำหรับผู้เยี่ยมชม ดังนี้

ป้ายเนื้อหา	อุปกรณ์/กิจกรรมเชิงปฏิสัมพันธ์
1. บทนำ	กระดานโต้ ปากกา กระดานดำจำลอง ที่วางกระดานโต้
2. ทุเรียนอร่อย	ป้ายคำถาม
3. ทุเรียนเหม็น	-
4. ภูมิหลังชุมชนบ้านชัยยี่หระ	-
5. การปลูกทุเรียน	ป้ายคำถาม
6. การดูแลและบำรุงรักษาต้นทุเรียน	-
7. การไว้ผลทุเรียน	-
8. การแปรรูปทุเรียน	ป้ายคำถาม
9. การแต่งกิ่งและเก็บเกี่ยวทุเรียน	ป้ายคำถาม
10. สรุป	กระดานโต้ ปากกา กระดานดำจำลอง ที่วางกระดานโต้

- 3. การใช้งาน
 - 3.1. ป้ายเนื้อหาควรเรียงต่อกัน แต่สามารถใช้งานแบบแยกได้หากต้องการเล่าเรื่องเฉพาะหัวข้อ
 - 3.2. ด้านหลังป้ายระบุลำดับป้ายไว้ (1-10) และสามารถสังเกตได้จากภาพพื้นหลังที่เรียงต่อกัน
 - 3.3. ป้ายเนื้อหาสามารถให้ผู้เยี่ยมชมอ่านและเล่นเอง เช่น เปิดป้ายคำถาม
 - 3.4. อาจมีผู้ให้ข้อมูลประกอบประจำป้าย โดยสามารถเพิ่มหรือปรับรายละเอียดได้ตามความเหมาะสม
 - 3.5. นิตรรศการใช้พื้นที่ประมาณไม่เกิน 20 ตารางเมตร สามารถจัดวางได้หลายแบบ (ดูตัวอย่างหน้า 2)
- 4. อุปกรณ์เพิ่มเติม (สำรอง)
 - 4.1. ลูกปิงปอง
 - 4.2. ปากกาลบไม่ได้ (หมึกดำ)
 - 4.3. กระดานโต้
 - 4.4. แก้วน้ำ (สำหรับยื่นถ่ายรูปแบบป้ายหุ่นเจาะหน้า)

404716

ตัวอย่างการจัดวางชิ้นงานนิทรรศการ
(สามารถจัดเรียงแบบอื่นหรือจัดวางแยกได้ตามความเหมาะสม)



หากมีปัญหาหรือข้อสงสัยสามารถติดต่อผู้วิจัยได้ที่:

ดร.อมรฉัตร เสริมชีพ (เน)

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

หมายเลขโทรศัพท์ 038102368, 0661091330

อีเมล amornchat.se@buu.ac.th